

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ІСТОРІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Заснований у 2011 р.

ВИПУСК 43

КИЇВ
2025

УДК 3(05)

Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік. Заснований у 2011 р.
Рекомендовано до поширення Вченою радою МДУ (протокол № 6 від 26.12.2025 р.)

Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія
включено до Переліку наукових фахових видань України у галузі політичних наук за
спеціальностями 052, 291 (Наказ МОН України від 02.07.2020 № 886) та історичних
наук за спеціальністю 032 (Наказ МОН України від 17.03.2020 № 409)
з присвоєнням категорії «Б».

Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних

Index Copernicus International sp.z o.o.

-.

Редакційна колегія:

Головний редактор – д.політ.н., проф. Я. Б. Турчин

Заступник головного редактора – д.і.н., проф. В. М. Романцов

Відповідальний секретар – к.і.н., доц. Ю. В. Константинова

Члени редакційної колегії: д.політ.н., проф. К. В. Балабанов, к.політ.н., доц. М. В. Булик,
д.і.н., проф. А. В. Гедьо, д.і.н., проф. І. М. Грідіна, к.політ.н., доц. Л. О. Дорош, д.політ.н.,
проф. Г. І. Зеленько, к.і.н., доц. О. Л. Іванюк, д.і.н., д.і.н., проф. Р. О. Литвиненко,
д.і.н., проф. Ю. І. Макар, к.і.н., доц. С. П. Пахоменко, д.політ.н., проф. Н. П. Пашина, д.і.н.,
проф. О. П. Реєнт, д.і.н., проф. І. В. Срібняк, д.і.н., проф. О. В. Стяжкіна, д.і.н., проф.
Н. Р. Темірова, к.політ.н., проф. М. В. Трофименко, к.і.н., доц. Я. П. Цецик.

Іноземні фахівці: д.політ.н., проф. С. К. Бхардвадж (Індія), д.політ.н., проф. С. Корнеа
(Республіка Молдова), д.політ.н., проф. А. Макаричев (Естонія), д. філос.н., доц.
Е. Нарвселіус (Швеція), д.і.н., ст.наук.співр. В. Сазонов (Естонська республіка), д.політ.н.,
проф. С. Х. Ш. Сохерворді (Пакістан), д.політ.н., проф. М. Хана (США).

Засновник: Маріупольський державний університет

03037, м. Київ, пр. Повітряних сил, 31

e-mail: visnyk-polit.hist@mu.edu.ua

Адреса видання: <https://visnyk.mu.edu.ua/index.php/politologia>

Ідентифікатор у Реєстрі суб'єктів у сфері онлайн-медіа R40-05779

Рішення Національної Ради України з питань телебачення і радіомовлення

№ 233 від 23.01.2025 р.

ЗМІСТ ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Гедьо А., Шгонда В. ГЕНДЕРНА ОПТИКА СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ГАЛИЧИНИ XIX СТ.: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ТРЕВЕЛОГІВ.....	5
Кокотіхін Д. В. РОЗВИТОК МЕРЕЖІ ГІМНАЗІЙ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1860–1914 pp.).....	16
Константинова Ю. ПАМ'ЯТЬ ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ДЕРЖАВНІСТЬ У КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИКАХ ПОЛЬСЬКОЇ ШЛЯХТИ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ.....	28
Коробка Ю. В., Коробка В.М. ЦИФРОВІ МУЗЕЙНІ ТА ПОЗАМУЗЕЙНІ ОНЛАЙН-ЕКСПОЗИЦІЇ ПРО ВІЙНУ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ.....	37
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	
Банчук-Петросова О. В., Кравченко О. В., Бабіна В. О. ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ «М'ЯКОЇ СИЛИ» У ФОРМУВАННІ МІЖНАРОДНОГО ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ.....	55
Грідіна І.М., Автомеєнко О.М., Пахоменко С. П. ПАНІКА ЯК ЗБРОЯ: ТЕХНОЛОГІЇ ДЕМОРАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	69
Демченко Р.М. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ДЕМОКРАТІЇ ЯК КЛЮЧОВИЙ НАПРЯМ БЕЗПЕКОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ США ТА УКРАЇНИ	83
Карчевська О. В., Новакова О. В. ЦИФРОВІ МЕДІА В ПРОСТОРІ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ВІД ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПАМ'ЯТІ ДО ГУМОРИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	96
Котляревська С.С. РОЛЬ ОСВІТНЬОЇ ДИПЛОМАТІЇ В МЕХАНІЗМІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ	106
Мендрін О.В. КОНСТРУЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ІНШОГО В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНИ.....	114
Пацьора Ж. В. РОЗРОБКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВАКЦИНИ ЯК БАГАТОНАЦІОНАЛЬНА ВІДПОВІДЬ НА ЗАГРОЗИ КОГНІТИВНІЙ БЕЗПЕЦІ.....	127
Сальнікова Н.В., Трима К.А. ПОЛІТИКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ОСВІТІ УКРАЇНИ: МІЖ ЗАКОНОДАВЧИМ НОРМУВАННЯМ ТА СУСПІЛЬНИМ СПРИЙНЯТТЯМ.....	135
В. Тарасенко ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ КРІЗЬ ПОГЛЯД УКРАЇНСЬКИХ ЕКСПЕРТІВ.....	145
Шебаніц Д.М., Тріфонов Д.А. ІНФОРМАЦІЇ ЯК СУЧАСНА ЗБРОЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ПРОТИДІЇ.....	157
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	167

CONTENTS HISTORICAL SCIENCE

Hedo A., Shtonda V.

GENDER OPTICS OF THE SOCIO-CULTURAL SPACE OF GALICIA IN THE 19TH CENTURY: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TRAVELOGUES 5

Kokotikhin D.

DEVELOPMENT OF THE NETWORK OF GYMNASIUMS
IN THE POLTAVA PROVINCE (1860–1914)..... 16

Konstantynova Yu.

THE MEMORY ABOUT THE NATIONAL STATEHOOD IN THE CULTURAL
PRACTICES OF THE POLISH NOBILITY IN THE EARLY XX CENTURY..... 28

Korobka Yu., Korobka V.

DIGITAL MUSEUM-BASED AND EXTRA-MUSEUM ONLINE EXPOSITIONS
ABOUT THE WAR FOR INDEPENDENCE OF UKRAINE..... 37

POLITICAL SCIENCE

Banchuk-Petrosova O., Kravchenko O., Babina V.

PUBLIC DIPLOMACY AS A SOFT POWER TOOL IN FORMING
A STATE'S INTERNATIONAL IMAGE 55

Hridina I., Avtomeienko O., Pakhomenko S.

PANIC AS A WEAPON: DEMORALIZATION TECHNOLOGIES
IN THE RUSSO-UKRAINIAN WAR..... 69

Demchenko R.

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND DEMOCRACY AS A KEY
DIRECTION OF SECURITY DIPLOMACY OF THE USA AND UKRAINE..... 83

Karchevska O., Novakova O.

DIGITAL MEDIA IN A SPACE OF POLITICAL COMMUNICATION IN HYBRID
WARFARE: FROM IDENTITY AND MEMORY TO HUMOROUS DISCOURSE... 96

Kotliarevska S.

THE ROLE OF EDUCATIONAL DIPLOMACY IN THE MECHANISM
OF MODERNIZATION OF TRAINING FOR CIVIL SERVANTS..... 106

Mendrin O.

CONSTRUCTING THE FOREIGN POLICY OTHER
IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S IDENTITY POLICY..... 114

Patsora Z.

INFORMATION VACCINE DEVELOPMENT AS A MULTINATIONAL
RESPONSE TO THREATS TO COGNITIVE SECURITY..... 127

Salnikova N., Tryma K.

GENDER EQUALITY POLICY IN UKRAINIAN EDUCATION: BETWEEN
LEGISLATIVE REGULATION AND PUBLIC PERCEPTION..... 135

Tarasenko V.

INSTITUTIONAL ASPECT OF COOPERATION BETWEEN UKRAINE
AND POLAND IN THE HUMANITARIAN SPHERE THROUGH
THE VIEW OF UKRAINIAN EXPERTS..... 145

Shebanits D., Trifonov D.

INFORMATION AS A MODERN WEAPON: NATIONAL AND
INTERNATIONAL PRACTICE OF COUNTERACTION..... 157

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS..... 167

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК: 908/930,85

А. Гедьо,
В. Штонда

**ГЕНДЕРНА ОПТИКА СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ГАЛИЧИНИ
XIX СТ.: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ТРЕВЕЛОГІВ**

У статті здійснено компаративний аналіз рецепції соціокультурного простору Галичини XIX ст. на основі тревелогів західноєвропейських та російських мандрівників. Дослідження спирається на методологічний інструментарій гендерної історії, імагології та історичної компаративістики. Проаналізовано, як гендерна оптика спостерігачів визначала інтерпретацію архітектурного ландшафту, національного складу та соціальних відносин у регіоні.

Виявлено, що чоловіки-мандрівники (В. Кокс, Й. Г. Коль, Р. Ніберг, К. Броніков, В. Броневський) застосовували переважно імперський та утилітарний погляд, фокусуючись на публічній сфері: адміністративному устрої, архітектурній модернізації міст (Львів, Броди, Самбір) та економічній експлуатації. Їхні тексти базувалися на ієрархічній класифікації етнічних груп, де оцінки часто мали гендерований підтекст, а економічна активність єврейської громади викликала агресивну критику.

На противагу цьому, жінки-мандрівниці (І. Пфайффер, М. М. Дові) десакралізували публічний простір влади, зосереджуючись на антропології повсякдення, приватному житті, одязі та тілесності. Доведено, що для них подорож (зокрема у Карпати) ставала формою гендерного протесту та пошуком моральної і фізичної свободи за межами патріархальних норм Заходу. Висновки підтверджують, що регіон постав у двох контрастних образах: «чоловічому» – світі влади, контролю та цивілізаційної ієрархії, та «жіночому» – світі автентичності та емансипації.

Ключові слова: Галичина, тревелоги, гендерна оптика, соціокультурний простір, імагологія, імперський дискурс, Львів, Карпати, Мені Мюріел Дові, Йоганн Георг Коль.

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-43-5-15

Актуальність дослідження. В умовах «антропологічного повороту» в історичній науці особливого значення набуває вивчення тревелогів як джерел, що фіксують не лише факти, а й способи їх сприйняття. Актуальність теми зумовлена необхідністю реконструкції соціокультурного ландшафту Галичини XIX ст. крізь призму погляду «Іншого» – іноземного мандрівника. Ці джерела надають унікальні свідчення про повсякдення, етнічну взаємодію та побутові традиції регіону, які часто залишалися поза увагою офіційної імперської документації.

Ключова проблема полягає в тому, що традиційна історіографія часто ігнорувала роль автора як чинник, що визначає фокус спостережень. Наукова значущість роботи полягає у застосуванні порівняльної гендерної оптики: якщо чоловічий погляд (В. Кокс, Й. Г. Коль) здебільшого конструював образ Галичини через категорії влади, економіки та політики, то жіночий наратив (Леді Монтегю, І. Пфайффер, М. Дові) десакралізував

публічний простір, зосереджуючись на приватному житті, емоційному досвіді та деталях побуту. Такий підхід дозволяє подолати однобічність історичних реконструкцій, виявити специфіку жіночого досвіду подорожування в епоху патріархальних обмежень та глибше зрозуміти соціокультурний контекст Галичини періоду її перебування у складі різних імперій.

Метою наукової розвідки є компаративний аналіз тревелогів західноєвропейських та російських мандрівників XIX століття для виявлення специфіки гендерної оптики у конструюванні соціокультурного ландшафту Галичини, а також з'ясування того, як стать автора детермінувала рецепцію природи, етнографічних особливостей та міського простору регіону

Історіографія теми. Науковий доробок з проблематики дослідження можна поділити на теоретико-методологічні праці, присвячені жанру подорожньої літератури, та конкретно-історичні студії щодо рецепції українських земель іноземцями.

Теоретичне обґрунтування тревелогів як «літератури факту» здійснив Д. Наливайко у праці «Очима Заходу: рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.». Дослідник наголошує на імагологічній значущості цього жанру, який, попри суб'єктивність, дозволяє реконструювати суспільний устрій та побут віддалених народів через сумлінні замальовки з натури (Наливайко, 1998).

Вагомий внесок у вивчення образу регіону зробили П. Бочан та П. Брицький. У монографії «Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях» вони аналізують, як у західних тревелогах формувався образ Галичини та Буковини як етнографічно самобутнього простору з виразною русинською ідентичністю, що існував в умовах польського домінування та австрійського адміністрування. Цей регіон у візії мандрівників постає культурно відмінним від російського імперського нарративу (Бочан та Брицький, 2011).

Регіональну специфіку рецепції українських теренів (насамперед Волині та Полісся) висвітлює В. Романовський. Дослідник зосереджується на тому, як мандрівники фіксували побут, архітектуру та соціально-економічні наслідки кріпацтва (Романовський, 2014, с. 14–20). Попри те, що його розвідки охоплюють підросійську частину України, вони є суттєвими для реконструкції узагальненого образу «східних околиць» Європи у візії іноземців.

Новітня західна історіографія пропонує методологічний інструментарій постколоніальних студій. Е. Бояновська (Boyanovska, 2019), Ф. Хілліс (Hillis, 2021) та С. Лейтон (Layton, 2021) аналізують подорожні описи як інструмент формування імперських ієрархій. У їхніх дослідженнях українські землі (зокрема Правобережжя та Волинь) часто інтерпретуються як «внутрішня колонія» або «екзотична периферія» імперії. Цей підхід є продуктивним і для аналізу галицького матеріалу, дозволяючи розглядати записи мандрівників не лише як джерело фактів, а як простір боротьби імперських та національних нарративів.

Підсумовуючи історіографічний огляд, варто зазначити, що наявні дослідження зосереджені переважно на політичних та етнографічних аспектах або ж на аналізі імперського дискурсу. Водночас у науковій літературі відсутній систематичний порівняльний аналіз того, як гендерна приналежність автора визначала вибір об'єктів опису та їх інтерпретацію. Це вказує на історіографічну прогалину, заповнення якої є завданням пропонованої статті.

Джерельну базу дослідження становлять тревелоги, листи, щоденники, створені європейськими та російськими мандрівниками у XIX ст., які містять описи та рефлексії щодо соціокультурного простору Галичини. Особливу значущість має залучення

джерел, що відображають жіночу перспективу, оскільки подорожі жінок у цей період були винятковим явищем, а їхні наративи залишаються менш дослідженими.

Порівняльний гендерний аналіз базується на репрезентативному корпусі текстів. Серед тревелогів жінок-мандрівниць виокремлюються праці, що фіксують приватний простір та етнографічні деталі. Зокрема, у «Останніх подорожах Іди Пфайффер...» (Pfeiffer, 2019) відображено побутові реалії та соціально-економічні умови Львова 1820–1830-х років. Інший ракурс пропонує Мені Мюріел Дові у праці «Дівчина в Карпатах» (Дові, 2020), яка зосереджена на детальному описі Гуцульщини та етнографічних спостереженнях кінця XIX ст., акцентуючи на емансипаційному потенціалі подорожі.

Тревелоги чоловіків-мандрівників вирізняються фокусуванням на публічному просторі та аналітичним підходом до опису дійсності. Серед них виокремлюється праця Вільяма Кокса (Coxe, 1802), який фіксує соціально-економічні реалії та звичаї Галичини, Волині й Поділля. Особливу наукову цінність становить третій том дослідження Йоганна Георга Коля (Kohl, 1841), присвячений детальному розгляду етнографічних особливостей та адміністративної системи краю. Зазначені джерела слугують надійною емпіричною основою для компаративного дослідження рецепції Галичини

Репрезентативність вибірки маскулінних наративів посилює залучення тревелогів мандрівників із Російської імперії, які фіксують специфіку сприйняття Галичини представниками сусідньої держави. Зокрема, Володимир Броневський у праці «Подорож від Трієста до С.-Петербурга в 1810 році» (Броневський, 1828) зосереджує увагу на мілітаризованому просторі прикордонних Бродів та детально описує релігійні традиції єврейської громади. Натомість Кір Броніков у «Подорожі до Святих місць» (Броніков, 1824) документує сакральну архітектуру та культурне життя Львова, акцентуючи на контрасті між зовнішньою стриманістю та внутрішньою розкішшю католицьких храмів.

Вибірка джерел свідомо обмежена подорожніми записами іноземних авторів (представників Західної Європи та Російської імперії) та не включає тревелоги українських мандрівників. Таке розмежування зумовлене імагологічним завданням дослідження: проаналізувати механізми конструювання образу Галичини як «Іншого» простору крізь призму зовнішніх культурних та гендерних стереотипів. Погляд автохтонних авторів, який є поглядом «зсередини», вимагає відмінного методологічного інструментарію та становить предмет окремої наукової розвідки.

Для розуміння специфіки жіночого тревелогу як джерела важливим є внутрішнє зіставлення жіночих наративів (І. Пфайффер та М. Дові). Потреба у такому порівнянні зумовлена як обмеженою кількістю жіночих текстів, так і хронологічним чинником: різниця у написанні праць складає понад пів століття, що дозволяє простежити динаміку зміни соціального становища жінки та еволюцію її погляду на світ.

Окрему групу джерел складають тексти, залучені для типологічного порівняння. Зокрема, до аналізу включено «Листи турецького посольства» Леді Мері Вортлі Монтегю (Montagu, 1994). Хоча маршрут авторки не пролягав через Галичину, її праця є хрестоматійним прикладом формування «жіночої оптики» в європейській літературі Просвітництва. Зіставлення наративу Монтегю з пізнішими текстами І. Пфайффер та М. Дові дозволяє виявити спільні гендерно марковані стратегії опису «Іншого» (увага до приватної сфери, тілесності, жіночої емансипації) та простежити їх еволюцію від XVIII до кінця XIX століття.

Вибір XIX століття зумовлений поєднанням політичних (імперська адміністрація), соціальних (модернізація міст) та гендерних (емансипація жінок) процесів, які яскраво відображені у подорожній літературі цього часу.

Методологія дослідження має комплексний характер, поєднуючи принципи історичної компаративістики та міждисциплінарні підходи гендерних студій і культурної історії, що забезпечує багатоаспектний аналіз джерел. Центральним є гендерний підхід, який трактує подорож як соціально обумовлений досвід, що формує специфіку сприйняття регіону. Відповідно до концепції Г. Лернер, жіночий наратив аналізується як самоцінне історичне джерело. При цьому наголошується на неоднорідності жіночого досвіду, який формується під перетином етнічних, соціальних та вікових чинників (Маліков, 2024, с. 108). Це уможливило деконструкцію стереотипного образу мандрівниці та аналіз індивідуальних стратегій репрезентації.

Для аналізу символічного наповнення текстів адаптовано дві теоретичні моделі. Зокрема, концепція «місць пам'яті» П'єра Нора слугує аналітичною рамкою для розгляду подорожніх наративів не як фіксації маршруту, а як процесу конструювання символічного простору Галичини. Це уможливило виявлення гендерних відмінностей у виборі об'єктів опису: якщо маскулінний погляд частіше фокусується на адміністративних та історичних спорудах (символах влади/прогресу), то фемінний — на просторі повсякдення та соціальних інтеракціях, формуючи альтернативний «ландшафт пам'яті» регіону. Водночас концепція «банального націоналізму» Майкла Біллінга використовується для деконструкції того, як через рутинні описи (ландшафт, їжа, костюм) автори неусвідомлено відтворювали власну культурну ідентичність та конструювали ідентичність місцевого населення. Аналіз «банальних» маркерів дозволяє простежити приховані форми імперського дискурсу навіть за відсутності прямої політичної риторики.

Інструментальна база дослідження охоплює систему загальноісторичних та спеціальних методів. Порівняльно-історичний метод застосовано для діахронного та синхронного зіставлення наративів (чоловічих та жіночих), що дозволило простежити динаміку сприйняття регіону та еволюцію соціального статусу жінки-мандрівниці. Наративний аналіз та контент-аналіз використано для систематизації тематичних блоків і виявлення кореляції між гендером автора та стилістикою викладу. Важливе значення має дискурсивний аналіз, спрямований на вивчення мовних засобів та оціночних суджень, зокрема при репрезентації представників протилежної статі та конструюванні етнічних стереотипів. У свою чергу, метод джерелознавчої критики та герменевтики дозволив інтерпретувати тревелоги як альтернативне джерело, що, на відміну від сухої та часто упередженої офіційної імперської документації, фіксує «живу історію» повсякдення (Бочан та Брицький, 2011, с. 93-211). Цей метод уможливив верифікацію суб'єктивних вражень мандрівників (щодо мови, побуту, традицій) та їх перетворення на цінні свідчення про формування культурної ідентичності населення Галичини.

Архітектурний ландшафт Галичини: від імперської модернізації до пошуку автентичності

Архітектурний простір Галичини XIX століття у візії сучасників поставав відображенням складної історії регіону, де перепліталися культурні традиції та імперські впливи. Під владою Австрійської монархії міста зазнавали модернізації відповідно до загальноєвропейських тенденцій. Будівництво слугувало не лише інструментом підвищення статусу урбаністичних центрів на порубіжжі імперій, але й засобом реалізації державної політики, набуваючи символічного значення у

спорудженні громадських та культових будівель, покликаних консолідувати місцеві спільноти.

Львів як ключовий адміністративний центр та транзитний вузол на шляхах між Європою та Сходом посідав центральне місце у подорожніх описах. У тревелогах чоловіків-мандрівників місто репрезентується як простір із розвиненою інфраструктурою та монументальною архітектурою, що втілює домінуючий європейський наратив.

Німецький мандрівник Йоганн Георг Коль приділив Львову (Lemberg) особливу увагу, відзначаючи його геополітичну значущість та естетичну привабливість. Описуючи в'їзд до міста, він фіксує емоційне піднесення: «У минулі роки ми не бачили нічого настільки неймовірного і наші серця билися від радості, коли ми в'їжджали у ворота великого міста Львова» (Kohl, 1841, s. 85). Автор надає ґрунтовну характеристику топографії, окреслюючи просторові параметри та особливості ландшафту. За його свідченнями, тогочасна забудова охоплювала щонайменше 6000 об'єктів нерухомості, а загальна кількість мешканців сягала приблизно 80 000 осіб.

Піднявшись на Замкову гору, Коль був вражений панорамним краєвидом, описуючи його як «ні з чим не зрівняне видовище» (Kohl, 1841, s. 88). Він порівнював Львів із провідними європейськими центрами: «Щодо його побудови, ви маєте розуміти, що він, ймовірно, в десять разів більший за звичні міста Польщі, які постають у нашій уяві. Також його облаштування набагато гарніше й приємніше за деякі німецькі міста. Тут звичні бульвари й сади мають великі площини для довгих сумісних прогулянок, будинки, церкви; метод розбудови міста, його розвиток – все це вражає, так само як і у Вільнюсі, Познані, Кракові та інших містах» (Kohl, 1841, s. 88-89). Мандрівник відзначав, що архітектурний ландшафт Львова демонструє типологічну схожість із середовищем таких міст, як Магдебург, Нюрнберг та Франкфурт-на-Майні, що свідчило про його інтеграцію у загальноєвропейський контекст.

Особливий інтерес Коля викликали культові та адміністративні споруди як маркери імперської політики. Він детально характеризує сакральні будівлі католицької, греко-католицької, православної та вірменської конфесій, аналізуючи їхню монументальність та внутрішнє оздоблення. Мандрівник підкреслює, що австрійська адміністрація після анексії регіону зберегла польські патріотичні написи на зовнішніх та внутрішніх стінах соборів, навіть якщо вони містили критичні висловлювання щодо іноземної влади. Цей факт використовується Коєм як доказ демократизму та толерантності австрійської політики, що контрастувало з практикою Російської імперії.

Описуючи нову Ратушу (збудовану 1835 року), Коль відзначає її архітектурну довершеність, порівнюючи з аналогічними спорудами німецьких міст. Він характеризує ратушу як комплекс із чотирьох корпусів, що оточують внутрішній двір, та прилеглу торговельну зону. Особливу увагу приділено скульптурному оздобленню, зокрема фонтанам з алегоричними фігурами, серед яких була богиня правосуддя з понівеченим мечем (Kohl, 1841, s. 106). Коль інтерпретував цей елемент символічно – як уособлення минулості справедливого суду в минулому, і схвалив рішення міської влади про демонтаж скульптури, відзначаючи покращення системи правосуддя в регіоні. Підсумовуючи перші враження, Йоганн Георг Коль наголошував на динамічному розвитку Львова, яке, на його думку, перевершувало інші польські урбаністичні центри: «...Я не можу порівняти ні одне польське місто зі Львовом, оскільки він стає все більш і більш величним з роками. Навіть Варшава втратила достатньо багато. Польща піднялася у розвитку, але не так сильно, як Львів, який за виключенням Варшави, як приклад, став найбільш квітучим, жвавим і найбільшим у Польщі» (Kohl, 1841, s. 89-90).

Подібну візію транслиують Рейнгольд Ніберг та Кір Броніков, які репрезентують Львів як поліфункціональний європейський центр. Р. Ніберг акцентує увагу на впорядкованості міського простору, чистоті бульварів та наявності освітньо-наукових інституцій (бібліотеки, медичного училища, кабінету природознавства та гімназії), що свідчило про інтелектуальну активність міста (Ніберг, 1831, с. 2). К. Броніков наголошує на сакральній архітектурі, детально описуючи інтер'єр Латинської катедри, де контраст зовнішньої стриманості та внутрішньої розкоші створював ефект величності: «Кафедральний костел зовні здається не дуже великим, але всередині він просторий, світлий і прекрасний. Його склепіння підтримується колонами, на яких розміщені позолочені фігури та підвіски. На середніх колонах, якщо пройти половину церкви від входу, можна побачити різні зображення чотирьох апостолів у людський зріст. У церкві створено іконостас, який складається з мармурових шести колон із позолоченими пілястрами. Між цими колонами стоять чотири різні зображення святих, також у людський зріст. Над іконостасом, по обидва боки, розміщені двоє парящих ангелів. Від цього іконостаса, з обох сторін від жертовника до ширини храму, встановлено нижній іконостас, зроблений із каменю на зеленому фоні із позолотою, із зображеннями дванадцяти апостолів» (Бронніков, 1824, с. 277-278). Згадка про театри в описах Бронікова та Ніберга засвідчує провідну роль культурного життя. Мандрівники відзначають, що місто було осередком видовищних заходів, зокрема театральних вистав, циркових шоу та народних гулянь, що відбувалися в Єзуїтському саду, який слугував популярною рекреаційною зоною.

Архітектурний ландшафт менших регіональних центрів, таких як Броди та Самбір, у ретроспективі відображав передусім функціоналізм, зумовлений їхнім геополітичним статусом, Архітектура Бродів була підпорядкована ролі міста як торговельного хабу та військового форпосту на кордоні з Російською імперією. Наявність митних споруд та залишків фортеці XVII ст. символічно закріплювала домінування чоловічої сфери впливу – торгівлі та війни. Архітектура митниць, хоча й характеризувалася утилітарністю, була невід'ємною складовою інфраструктури, що обслуговувала інтенсивний транзит. Згадка про залишки фортеці у праці В. Броневського засвідчує військово-стратегічне значення Бродів, що відображає маскулінний наратив оборони (Броневський, 1828, с. 65).

Самбір, хоча й рідше згадуваний у тревелогах, демонструє схожу імперську логіку розбудови простору. Після прийняття закону «Про самоуправління місцевих громад» (1870 р.) тут активізується спорудження адміністративних та освітніх будівель. Перший етап модернізації ознаменувався зведенням нових громадських споруд, зокрема комплексу повітової лікарні, школи імені королеви Ядвіги (1876–1882) та гімназії архієпископа Єлизавети (1891–1892) (Губик, 1987). Символічне закріплення імен високостатусних жінок за установами свідчило про інституціоналізацію жіночого патронажу.

Зовсім інший, жіночий погляд на простір Галичини пропонує британська мандрівниця Мені Мюріел Дові. Її праця «Дівчина в Карпатах» (1891) є контрнративом, що деконструє захоплення урбанізацією. Дові свідомо відкидає міський комфорт, називаючи його «штучним» та «жахливим», і обирає природний простір Карпат. Це становить пряму гендеровану критику чоловічої моделі «цивілізованого» міста. Дові фіксує деталі гуцульської хати та її внутрішнього світу. Її описи зосереджені на побутових аспектах та естетиці простоти. Водночас вона здатна до тверезої оцінки: романтичне уявлення про «побутову поезію» руйнується, коли ритуально приготовлена паляниця виявляється «несмачною»: «І з цього моменту вся чарівність цієї оселі пройшла повз мене і не сказала ні слова» (Дові, 2020, с. 151), Дові

виступає з гострою критикою індустріального «прогресу», зокрема фабрики в Косові, засуджуючи економічну недоцільність імпортованих ниток та їхній негативний вплив на гуцульську естетику: західні кольори «руйнують природний художній інстинкт» місцевих (Дові, 2020, с. 180). Таким чином, якщо чоловіки-мандрівники (Коль, Ніберг) оспівували архітектурну модернізацію, то Дові вбачала в ній загрозу автентичності.

Соціокультурна мозаїка та національний склад: гендерна диференціація сприйняття

Тревелоги XIX століття демонструють виразну гендерну відмінність у способах інтерпретації населення регіону: чоловіки-мандрівники класифікували етнічні групи за критеріями їхньої політичної лояльності та економічної користі, тоді як жінки фокусувалися на приватному житті, тілесності та емансипації.

Чоловіки-мандрівники оцінювали населення крізь призму імперської прагматики. Вільям Кокс писав із позиції утилітаризму, характеризуючи українських селян як «найкращих хліборобів Російської імперії» (Сохе, 1802, р. 235), але водночас фіксував їхнє злиденне становище та убогість побуту («хати з дерева, накривали соломною, печі без димарів»), звинувачуючи в цьому неефективне управління та військові постой (Сохе, 1802, р. 234). Питання етнічної взаємодії для нього були другорядними порівняно з темою економічної експлуатації.

Йоганн Георг Коль, описуючи Галичину, застосовував чітку етнічну класифікацію. Він виокремлював українців (русинів) як окрему спільноту, відзначаючи їхню спорідненість із населенням Наддніпрянщини та музикальність: «Малоросіяни – найспівучіший народ у світі» (Kohl, 1841, s. 79). Коль протиставляв українську охайність польській шляхті, зазначаючи: «...малороси більше дбають про охайність у своїх житлах, ніж московити» (Kohl, 1841, s. 79) та «Це малоруське плем'я так посвячено з жителями Малоросії, як баварці з саксонцями, їхня мова значно відрізняється від великоросійської. Натомість подільські та київські малороси розуміють і приймають галицьких як брати... Як і всі українці галицькі акуратніші, ніж поляки» (Kohl, 1841, s. 128). Похвала українців за «акуратність» була гендерованим компліментом, оскільки ця чеснота традиційно пов'язувалася з жіночою працею та домашньою сферою. Таке фокусування на побутових якостях, на протигагу публічним (політичним чи військовим) чеснотам, закріплювало їх у підпорядкованому соціальному статусі.

Коль зауважував, що українській мові не було місця у головному місті Галичини. Натомість публічний простір був колонізований та германізований: «всі написи на вулицях і громадських площах, як і написи та оголошення в торгових закладах були польською та німецькою мовами» (Kohl, 1841, р. 100-101). Це свідчило про політико-адміністративне домінування німецької (імперської) та польської (місцевої еліти) національностей: «на вулицях постійно чути лише ці дві мови, так що тут дивіться на все у подвійній формі через окуляри подвійного паспорта. Тобто скрізь у Львові німецька національність пробігає біля польської» (Kohl, 1841, р. 103). Щодо польської шляхти Коль був критичним, зауважуючи втрату ними ідентичності та сліпе наслідування моди, зокрема носіння «бридких французьких фраків» (Kohl, 1841, s. 120).

Найбільш агресивною у чоловічих тревелогах була реакція на єврейську громаду, яка володіла економічною суб'єктністю. У Бродах («Галицькому Єрусалимі»), де євреї становили більшість населення і контролювали торгівлю, мандрівники фіксували їхню культурну відокремленість. В. Броневський детально описує святкування шабату: вечір п'ятниці починався з традиційних обрядів, у суботу припинялася будь-яка праця, а у синагогах відбувалися довгі богослужіння, що надавали місту особливого релігійного забарвлення (Броневський, 1828, с. 71-72).

Однак у описі Коля єврейська торговельна активність викликала гнів і описувалася через дегуманізуючі метафори. Коль залишив надзвичайно різкі й осудливі спогади, звинувачуючи євреїв-торгівців у руйнуванні «душевного спокою» мандрівника: «Якщо хтось і спроможний зіпсувати комусь перебування у Львові, а також взагалі у Галиції та всій Польщі, то це євреї, мучення, що скрізь буйно розростається для селянина і мандрівника» (Kohl, 1841, р. 114), Він описував їхню економічну суб'єктність із гнівом, використовуючи дегуманізуючі образи: «вони, мов коршаки, обсідали готелі» (Kohl, 1841, р. 114), і навіть стверджував, що «якщо навіть десятки тисяч разів посилати під три чорти, їх не позбудешся, і жодне лайливе слово не має сили закрити їм пельку. Вони переслідують тебе годинами і не дають тобі спокою» (Kohl, 1841, р. 114). Це відображає його імперський, чоловічий гнів проти економічної суб'єктності та неконтрольованості єврейського торговельного класу. Кульмінацією цієї упередженості є виправдання фізичного насильства як єдиного засобу контролю: «Єдиним, що залишається, є батіг, його вони бояться, і через євреїв у Польщу ніколи не можна їхати без батога» (Kohl, 1841, р. 103). Це відображає типовий для імперської свідомості гнів проти неконтрольованої економічної сили іншого народу.

Національний склад Самбора також відображав складну структуру: українці становили основу сільського населення та інтелігенції, поляки формували адміністративну еліту, а євреї домінували у торгівлі. Незважаючи на відмінності, ці групи співіснували в межах єдиного міського простору, впливаючи одна на одну (Губик, 1987, с. 83).

Жінки-мандрівниці переносили фокус спостережень із політичної ієрархії на антропологію повсякдення, використовуючи подорож для висловлення того, що у власних країнах залишалося невимовним. Для компаративного аналізу показовим є звернення до спадщини Леді Мері Вортлі Монтегю. Хоча вона описувала Схід, її теза про те, що жіночий одяг (вуаль) може бути інструментом свободи та анонімності: «Можеш здогадатися, наскільки добре це приховує їх, що неможливо відрізнити велику пані від її рабині» (Montagu, 1994, р. 115), перегукується з пізнішими стратегіями мандрівниць у Галичині. Іда Пфайффер, наприклад, вдягала чоловічий одяг задля безпеки, що ставало актом гендерного протесту.

Яскравим прикладом емансипаційної оптики є Мені Мюріел Дові. Її тривале проживання серед гуцулів і русинів Карпат (у Космачі та Жаб'ї) стало маніфестом свободи. На відміну від чоловіків, які оцінювали одяг як маркер статусу, Дові вбачала у гуцульському костюмі символ рівності та зручності. Вона сама перейшла на чоловічий одяг і писала: «Чоловічий костюм та спосіб верхової їзди стрункій жінці личать» (Дові, 2020, с. 46). Постоли вона називала «символом свободи та відмови від штучності» (Дові, 2020, с. 184), Дові ідеалізувала гуцулок як жінок, що мають «внутрішню силу» і живуть без «фальшивої моралі» вікторіанського суспільства. Вона навіть використовувала місцеві реалії (пияцтво чоловіків) як аргумент у дискусії про рівність: «Чоловік повинен бути таким же хорошим, як і жінка, чи ж не так?» (Дові, 2020, с. 74). Євреїв і польських панів вона майже не згадувала, оскільки її метою було показати саме сільський жіночий світ Карпат як альтернативу західним нормам, де жінка могла бути незалежною і вільною.

Висновки. Проведений компаративний аналіз тревелогів XIX століття засвідчує, що соціокультурний ландшафт Галичини не був статичною данністю, а конструювався у свідомості європейських та російських спостерігачів залежно від їхньої гендерної приналежності. Гендерна оптика виступала не просто фільтром сприйняття, а активним інструментом символічного конструювання регіону, що призвело до формування двох антагоністичних образів Галичини.

Маскулінний наратив (В. Кокс, Й. Г. Коль, Р. Ніберг, а також К. Броніков і В. Броневський) базувався на імперському та утилітарному підході. Чоловіки-автори фокусувалися на публічній сфері: адміністративному устрої, монументальній архітектурі (як символи цивілізації) та економічному потенціалі краю. Їхні тексти спиралися на ієрархічну класифікацію етносів, де оцінки мали виразний гендерований підтекст: схвалення охайності українців символічно закріплювало націю у підпорядкованій (домашній) сфері, тоді як економічна суб'єктність єврейської громади викликала агресивну критику як загроза патріархальному контролю. При цьому, як західні, так і російські мандрівники розглядали простір міст (Львова, Бродів, Самбора) крізь призму геополітичних інтересів та модернізації.

Фемінний наратив (І. Пфайффер, М. М. Дові) запропонував альтернативну рецепцію регіону, деконструючи імперський пафос на користь антропології повсякдення. Жінки-андрівниці свідомо зміщували фокус на приватне життя, тілесність та емоційний досвід. Для них подорож Галичиною, і особливо Карпатами, ставала формою гендерного протесту. Радикальним виявом цієї стратегії став досвід М. М. Дові: занурення у побут гуцулів та носіння чоловічого одягу перетворилися на акт емансипації, а «дикість» краю сприймалася не як ознака відсталості, а як простір моральної свободи, втраченої на Заході.

Бібліографічний список

- Бочан, П. та Брицький, П., 2011. *Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях*. Чернівці: Технодрук.
- Bojanowska, E., 2019. *A World of Empires: The Russian Voyage to Circumnavigate the Globe, 1857–1858*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Броневський, В., 1828. *Путешествие от Триеста до С.-Петербурга в 1810 году*. Москва: Университетская типография.
- Бронников, К., 1824. *Путешествие к Святым местам*. Москва: Типография С. Скливановскаго.
- Губик, І., 1987. *Історична довідка. Історико-архітектурна інвентаризація м. Самбора Львівської області*. Львів: Архів Інституту «Укрзахідпроектреставрація». спр. Ло-151-6.
- Дові, М., 2020. *Дівчина в Карпатах*. Пер. з англ. Н. Марчук. Львів: Априорі.
- Маліков, В., 2024. Становлення гендерної історії та її предмету. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*, 1. DOI: <https://doi.org/10.20998/2227-6890.2024.1.16> (Дата звернення: 26.05.2025).
- Наливайко, Д., 1998. *Очима Заходу: рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.* Київ: Основи.
- Романовський В., 2014. Західноєвропейські мандрівники Нового часу про культурну спадщину України. *Мандрівець : всеукр. наук. журн*, 1(109), с. 14–21.
- Coxe, W., 1802. *Travels in Poland, Russia, Sweden, and Denmark; illustrated with charts and engravings*. 5th ed. London: Printed for T. Cadell, jun. and W. Davies.
- Hillis, F., 2021. *Children of Rus. Ithaca*. NY: Cornell University Press.
- Kohl, J. G., 1841. *Reisen im Inneren von Russland und Polen*. Dresden: Arnold.
- Layton, S., 2021. *Contested Russian Tourism: Cosmopolitanism, Nation, and Empire in the Nineteenth Century*. Chicago: Loyola University.
- Montagu, M. W., 1994. *The Turkish Embassy Letters*. London: Little, Brown Book Group.
- Pfeiffer I., 2019. *The last travels of Ida Pfeiffer: inclusive of a visit to Madagascar, with a biographical memoir of the author*. Project Gutenberg. Available at:

<<https://www.gutenberg.org/cache/epub/60474/pg60474-images.html>> (Accessed 04.10.2025).

References

- Bochan, P., & Brytskyi, P. (2011). *Nimtsi, frantsuzy i anhliitsi pro Ukrainu ta ukrainskyi narod u XVII–XIX stolittiakh [Germans, French and English about Ukraine and Ukrainian people in XVII–XIX centuries]*. Chernivtsi: Tekhnodruk. (in Ukrainian)
- Bojanowska, E., 2019. *A World of Empires: The Russian Voyage to Circumnavigate the Globe, 1857–1858*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bronevskyi, V., 1828. *Puteshestvye ot Tryesta do S.-Peterburha v 1810 hodu [Journey from Trieste to St. Petersburg in 1810]*. Moskva: Universitetskaya tipografiya. (in Russian)
- Bronnykov, K., 1824) *Puteshestvye k Sviatym mestam [Journey to Holy Places]*. Moskva: Typohrafiya S. Sklyvanovskaho. (in Russian)
- Coxe, W., 1802. *Travels in Poland, Russia, Sweden, and Denmark; illustrated with charts and engravings*. 5th ed. London: Printed for T. Cadell, jun. and W. Davies.
- Dowie, M. M., 2020. *Divchyna v Karpatakh [A Girl in the Carpathians]* (N. Marchuk, Trans.). Lviv: Apriori. (in Ukrainian)
- Hillis, F., 2021. *Children of Rus. Ithaca*. NY: Cornell University Press.
- Hubyk, I., 1987. *Istorychna dovidka. Istoryko-arkhitekturna inventaryzatsiia m. Sambora Lvivskoi oblasti [Historical reference. Historical and architectural inventory of Sambir, Lviv region]*. Lviv: Arkhiv Instytutu Ukrzakhidproiektrestavratsiia, spr. Lo-151-6. (in Ukrainian)
- Kohl, J. G., 1841. *Reisen im Inneren von Russland und Polen*. Dresden: Arnold.
- Layton, S., 2021. *Contested Russian Tourism: Cosmopolitanism, Nation, and Empire in the Nineteenth Century*. Chicago: Loyola University.
- Malikov, V., 2024. Stanovlennia hendernoi istorii ta yii predmetu [Formation of gender history and its subject]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*. Serii: Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva, 1, DOI: <https://doi.org/10.20998/2227-6890.2024.1.16> (in Ukrainian)
- Montagu, M. W., 1994. *The Turkish Embassy Letters*. London: Little, Brown Book Group.
- Nalyvaiko, D., 1998. *Ochyma Zakhodu: retseptsii Ukrainy v Zakhidnii Yevropi XI–XVIII st. [Through the Eyes of the West: Reception of Ukraine in Western Europe 11th–18th cent.]*. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian)
- Pfeiffer I., 2019. *The last travels of Ida Pfeiffer: inclusive of a visit to Madagascar, with a biographical memoir of the author*. Project Gutenberg. Available at: <<https://www.gutenberg.org/cache/epub/60474/pg60474-images.html>> (Accessed 04.10.2025).
- Romanovskyi, V., 2014. Zakhidnoievropeiski mandrivnyky novoho chasu pro kulturnu spadshchynu Ukrainy [Western European travelers of the New Age about the cultural heritage of Ukraine]. *Mandrivets : vseukr. nauk. zhurn. Ternopil*, 1(109), pp. 14–20. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 05.10.2025 р.

A. Hedo,
V. Shtonda

GENDER OPTICS OF THE SOCIO-CULTURAL SPACE OF GALICIA IN THE 19TH CENTURY: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TRAVELOGUES

The article presents a comparative analysis of the reception of the socio-cultural space of Galicia in the 19th century based on travelogues of Western European and Russian travelers. The study relies on the methodological tools of gender history, imagology, and historical comparative studies. It analyzes how the observers' gender optics determined the interpretation of the architectural landscape, national composition, and social relations in the region.

It was found that male travelers (W. Coxe, J. G. Kohl, R. Nieberg, K. Bronikov, V. Bronevsky) applied a predominantly imperial and utilitarian gaze, focusing on the public sphere: administrative structure, architectural modernization of cities (Lviv, Brody, Sambir), and economic exploitation. Their texts were based on a hierarchical classification of ethnic groups, where assessments often had a gendered subtext, and the economic activity of the Jewish community provoked aggressive criticism.

In contrast, female travelers (I. Pfeiffer, M. M. Dowie) desacralized the public space of power, focusing on the anthropology of everyday life, private life, clothing, and corporeality. It is proven that for them, travel (particularly to the Carpathians) became a form of gender protest and a search for moral and physical freedom beyond the patriarchal norms of the West. The conclusions confirm that the region appeared in two contrasting images: the "male" one – a world of power, control, and civilizational hierarchy, and the "female" one – a world of authenticity and emancipation.

Keywords: *Galicia, travelogues, gender optics, socio-cultural space, imagology, imperial discourse, Lviv, Carpathians, Méné Muriel Dowie, Johann Georg Kohl.*

УДК 94(4/9)

Д. В. Кокотіхін

РОЗВИТОК МЕРЕЖІ ГІМНАЗІЙ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1860–1914 рр.)

У статті досліджено процес формування та розвитку мережі гімназій Полтавської губернії у 1860–1914 рр. на основі комплексного опрацювання архівних матеріалів та довідкових (описово-статистичних) видань.

Простежено динаміку відкриття чоловічих і жіночих гімназій, а також окреслено чинники, що зумовили зростання їх кількості. Розкрито роль урядової політики, місцевого самоврядування та приватних благодійників у розширенні гімназійної мережі. Представлено кількісні показники учнівського контингенту й окреслено тенденції розвитку середньої освіти регіону. Отримані результати дослідження уточнюють особливості модернізаційних процесів у системі освіти в губернії в другій половині XIX – на початку XX ст.

Висновки дослідження доводять, що на 1914 р. у Полтавській губернії склалася доволі розгалужена, хоча й недостатня, мережа чоловічих та жіночих гімназій.

Ключові слова: гімназія, середня освіта, Полтавська губернія, Київський навчальний округ, місцеве самоврядування, урядова освітня політика, меценатство, повсякдення.

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-43-16-27

Освітні реформи другої половини XIX ст. у Російській імперії започаткували масштабну трансформацію системи середньої освіти, що зумовило появу та розширення мережі гімназій на українських землях. Полтавська губернія стала регіоном, де взаємодія держави, органів місцевого самоуправління та громадськості сприяла поширенню середньої освіти.

Гімназії відігравали важливу освітню функцію, формуючи кадровий потенціал для державної служби. Водночас, питання щодо відкриття нових навчальних закладів, їх належного фінансування та матеріального забезпечення залишалися гострими протягом усього досліджуваного періоду.

Низка аспектів проблеми залишається недостатньо висвітленою. Насамперед це стосується комплексного аналізу тенденцій розвитку та поширення усіх типів гімназійних закладів. Актуальним залишається й вивчення кількісних показників учнівства, які дають змогу простежити соціальні трансформації та реальний масштаб освітніх змін у губернії наприкінці XIX – початку XX ст. Саме ці завдання окреслюють наукову проблему, що лежить в основі статті. Дослідження динаміки відкриття гімназій дозволяє краще зрозуміти не лише адміністративну логіку освітньої політики імперії, а і вплив її на повсякденне життя навчальних закладів, що становить значний науковий інтерес.

Метою дослідження є з'ясування особливостей формування гімназійної мережі Полтавської губернії, визначення ролі державної політики, земських інституцій та приватної ініціативи в її розширенні, а також аналіз кількісних показників учнівства. Джерельну основу становлять архівні матеріали із фондів Центрального державного історичного архіву, звіти попечителів Київського навчального округу, матеріали губернських і повітових земських установ, опубліковані пам'ятні книги Київського навчального округу (далі – ПК КУО).

Історіографія питання свідчить про те, що дослідники звертали увагу насамперед на загальноімперські аспекти функціонування середньої школи, тоді як регіональний вимір розвитку гімназійної мережі привертав менше уваги. Загальні відомості про відкриття навчальних закладів у місті Полтаві подані в красноречивих розвідках С. Бояренцева, який описав процес їх становлення та особливості функціонування (Бояренцев, 2013). У дисертації Ю. Капшук розглянуто етапи формування мережі середніх навчальних закладів Полтавщини та її роль у розвитку регіону. Про розвиток гімназій подано лише загальні відомості в контексті визначеної теми (Капшук, 2017).

Дослідницький інтерес до питань джерел фінансування навчальних закладів, в тому числі гімназій, відображений у працях С. Кікто, яка аналізувала просвітницько-виховну діяльність земств Полтавської губернії (Кікто, 2016). Вплив благодійництва на становлення гімназій регіону простежується в монографії А. Нарадька, присвяченій добродійній діяльності в освітній сфері другої половини XIX – початку XX ст. (Нарадько, 2016).

Окремі узагальнюючі аспекти проблеми висвітлено у працях Л. Гаєвської, яка досліджувала роль земств у розширенні мережі закладів середньої освіти підросійської України (Гаєвська, 2013), та В. Милька, який розглядав розвиток гімназій українських міст у контексті модернізаційних процесів Російської імперії в другій половині XIX ст. (Милько, 2017).

Загалом можна зазначити, що питання формування та розширення мережі гімназій Полтавської губернії в другій половині XIX – на початку XX ст. не стало предметом окремого дослідження. Наявні праці закладають підґрунтя для подальшого комплексного аналізу цієї проблематики з урахуванням регіональної специфіки.

На середину XIX ст. середня освіта в Полтавській губернії залишалася переважно доступною для чоловічої частини населення. Серед навчальних закладів, орієнтованих на хлопців, провідне місце посідала Полтавська чоловіча гімназія, яка на той час вважалася одним із найпрестижніших середніх освітніх закладів регіону і довгий час була єдиною гімназією в губернії.

На засіданні Полтавського губернського зібрання 9 жовтня 1870 р. гласний М. Дувяга у письмовій доповіді підкреслив гостру необхідність розширення мережі гімназій. Він наголошував, що одна гімназія на губернію з населенням понад два мільйони осіб є недостатньою: при проєктній кількості 250 учнів Полтавська чоловіча гімназія налічувала понад 500 місць (Систематический свод..., 1886, с. 1114).

Для порівняння: у меншій за населенням Чернігівській губернії функціонувало чотири середні заклади. У доповіді зазначалося, що земства як всестанові органи мають не лише дбати про початкову освіту, а й сприяти розвитку середньої (Систематический свод, 1886, с. 1115).

У результаті губернське земське зібрання постановило заснувати другу чоловічу гімназію в губернії у м. Лубни. У 1871 р. губернське земство взяло на себе фінансування Лубенської гімназії, асигнувавши 31 тис. руб. (у 1872 р.) та 24,3 тис. руб. (у 1873 р.) (Систематический свод, с. 1104–1105.). У 1872 р. вона була офіційно відкрита й до 1881 р. утримувалася виключно земськими коштами (20,3 тис. руб. щорічно) а згодом – за рахунок державних асигнувань, повітових земств і плати за навчання (Сеферовский, 1898, с. 55).

22 вересня 1874 р. у м. Прилуки відкрили чотирикласну чоловічу прогімназію, яку в 1878 р. перетворили на шестикласну. Це була третя чоловіча гімназія губернії. Її заснування стало можливим завдяки продажу садиби місцевого землевласника земству за 20 тис. руб. Важливі зміни відбулися під час директорства Федіра Вороного: саме з його ініціативи у 1882 р. гімназія отримала статус повної восьмирічної з підготовчим

класом і почала розширювати матеріальну базу (ЦДІАК України. Ф. 707/167/654, арк. 3).

Чоловічу гімназію в Переяславі було засновано у 1906 р. з ініціативи міської думи та повітового земства. Вони офіційно звернулися до Міністерства народної освіти й отримали дозвіл на відкриття закладу. Головну фінансову та матеріальну підтримку надали місцеві землевласники: М. Капцевич, О. Горчаков, О. Подгаєвський (Гуржій та Лоха, 2012, с. 315).

На початку XX ст. у Полтаві збудували пансіон-притулок для хлопчиків із бідних дворянських родин, що фінансувався державою, дворянством і благодійниками. У серпні 1907 р. у цій же будівлі відкрили Другу чоловічу гімназію, яку в народі називали «Дворянською» (Булава, 2025, с. 147). Спершу вона мала статус близький до прогімназії, проте з 1909 р. стала повною восьмирічною. Навчання було платним (110–155 руб. на рік), але для вихованців притулку – безкоштовним. Гімназія швидко здобула популярність, мала власну домову церкву, сучасний спортивний зал і стала одним із провідних навчальних закладів губернії (ДАПО. Ф.393, арк. 15–16)

У тому ж 1907 р. було відкрито чоловічу гімназію в м. Миргород. Гімназія в Миргороді будувалася на кошти повітового й губернського земств, а також за позикою Міністерства народної освіти. Проєкт розробив і будівництво очолив архітектор В. Весселі. Велику роль у справі відіграли голови повітових земських управ С. Смагін і Б. Вульфєрт, а також міський староста С. Панащатенко. До фінансування активно долучалися й місцеві жителі, жертвуючи кошти на будівництво (ЦДІАК України, Ф. 707, Спр. 642, арк. 2–3). У новій будівлі передбачалися сучасні класи, кабінети, актові зали, бібліотека та навіть гімназійна церква, що підкреслювало престиж і суспільну підтримку закладу.

Продовжувалася тенденція відкриття освітніх закладів у невеликих містах. Зокрема у м. Кобеляки у 1908 р. було відкрито семикласну чоловічу гімназію, яка отримала власне приміщення від міської управи. А у 1911 р. в м. Костянтинограді (нині м. Берестин) було організовано гімназію, яка утримувалася здебільшого за рахунок дворянства, мала власне приміщення та церкву. В обох випадках одним із ключових чинників, що посприяв відкриттю цих шкіл, було вигідне розташування міст біля залізничного сполучення (ПК КУО на 1912/13 г., с. 107, с. 115).

Найбільшу роль у становленні гімназійної освіти в м. Золотоноші відіграло повітове земство. Саме воно організувало відкриття та залучало кошти на будівництво приміщення майбутньої чоловічої середньої школи. У 1910 р. земство збудувало для нового закладу двоповерхове приміщення. Першим опікуном став голова земської управи С. Лукашевич, за якого прогімназія була реорганізована у чоловічу гімназію (ПК КУО на 1911/12 г., с. 49).

Гадяцька гімназія була створена 1911 р. як шестикласна. Будівництво приміщення розпочалося ще 1902 р., на що було виділено 30 тис. руб. Споруда вважалася однією з найкращих у Київському навчальному окрузі й відповідала усім сучасним вимогам (ПК КУО на 1911/12 г., с. 172).

У 1912 р. у повітовому місті Зінькові було відкрито найменшу чоловічу гімназію в Полтавській губернії, що була у відомстві Міністерства народної освіти. Перший набір до школи на 1912/1913 навчальний рік становив лише 99 учнів – найнижчий показник по губернії цього періоду (ПК КУО на 1912/13 г., с. 63–64).

Перші клопотання про відкриття чоловічої гімназії в м. Пирятин з'явилися ще 1902 р. на повітовому земському зібранні. У 1909 р. цю ідею активно підтримало спеціальне товариство, до складу якого увійшли впливові місцеві діячі: представник дворянства В. Кочубей, голова земської управи С. Іваненко, інспектор народних

училищ О. Євсєвський та інші. Мешканці міста наполягали, щоб заклад був доступним не лише для заможних, а й для дітей із середніх і бідніших родин «без різниці у віросповіданні й національності та з курсом державної гімназії» (ЦДІАК України, Ф. 707/167/651, арк. 58).

Попри широку підтримку громади, відкриття гімназії довгий час гальмував Київський навчальний округ: через те, що ініціатива йшла від приватних осіб, а не державних органів, клопотання неодноразово відхилялися. Лише після тривалих перемовин, у серпні 1912 р. у Пирятині відкрилася чоловіча класична гімназія з повним курсом державної програми. Вона стала важливим освітнім центром для повіту, символізуючи перемогу місцевої ініціативи й самоврядування над бюрократичними перепонами (Куценко, 2015, с. 25). Разом з цим, цей навчальний заклад став останнім на території Полтавської губернії, що був відкритим і утримувався безпосередньо Міністерством народної освіти.

Таким чином, станом на 1914 р. у губернії діяло 12 чоловічих гімназій. Всі вони представляли державний сектор народної освіти. Варто відзначити, що основний приріст кількості чоловічих гімназій відбувся в період 1906–1914 рр. (див. табл 1). Саме в цей час відбулося також суттєве розширення географії навчальних закладів.

Табл. 1. Чоловічі гімназії Полтавської губернії станом на 1914 р.

№	Назва гімназії	Місто	Рік відкриття
1	Полтавська перша гімназія	Полтава	1808
2	Лубенська гімназія	Лубни	1872
3	Прилуцька гімназія	Прилуки	1874
4	Переяславська гімназія	Переяслав	1906
5	Миргородська гімназія	Миргород	1907
6	Друга полтавська гімназія	Полтава	1907
7	Кобеляцька гімназія	Кобеляки	1907
8	Золотоніська гімназія	Золотоноша	1906
9	Зіньківська гімназія	Зіньків	1912
10	Костянтиноградська гімназія	Костянтиноград	1911
11	Гадяцька гімназія	Гадяч	1911
12	Пирятинська гімназія	Пирятин	1912

Джерело: ПК КУО на 1912/13 навчальний рік. С. 38–148

Поштовхом до активного розвитку жіночої середньої освіти регіону стали реформи 1860–1870-х рр., коли в Російській імперії розпочалося створення мережі жіночих училищ нового типу. Якщо раніше освітні можливості для дівчат обмежувалися інститутами шляхетних дівчиць та приватними пансіонами, то з другої половини ХІХ ст. починається поступове формування системи державно-громадського сектора жіночих гімназій.

Уже в 1857 р. ідея відкриття жіночої гімназії активно обговорювалася в інтелігентських колах Полтави. Ініціативна група із 56 викладачів місцевих навчальних закладів (Полтавського кадетського корпусу, Інституту шляхетних дівчат та чоловічої гімназії) заявили про готовність безоплатно викладати у майбутньому закладі на перших етапах його діяльності. Для збору коштів ними також організовувалися літературні видання, вистави, концерти, лотереї та публічні лекції, що дозволило

акумулювати першу 1 тис. руб. для статутного капіталу (Отчет о состоянии Полтавского женского училища, 1862, с. 58).

Проект заснування жіночої гімназії знайшов широку підтримку серед місцевої громадськості та благодійників. Частина з них одразу надала значні суми, інші зобов'язалися робити регулярні внески протягом визначеного часу. До цієї ініціативи згодом долучився й полтавський губернатор Олександр Волков, який сприяв упорядкуванню кошторису та матеріального забезпечення закладу. Важливу роль відіграла відома місцева меценатка Євгенія Милорадович, чії пожертви стали визначальними для відкриття першого жіночого середнього навчального закладу губернії (Щербина, 1914, с. 47).

У 1860 р. в Полтаві було засновано училище, що стало важливим етапом у подальшому становленні повноцінної гімназії. Початковий капітал закладу становив лише 3292 руб., однак згодом він зростав завдяки різним джерелам. Упродовж 1863–1868 рр. основні надходження (окрім платні за навчання) склалися з щорічних внесків полтавського купецтва (300 руб. разово і 500 руб. щорічно), пожертв приватних осіб (разові – 4298 руб. і щорічні – 4090 руб.), а також доходів від лотерей, вистав і концертів (7237 руб.) (Белуха-Кохановский, 1885, с. 19).

Безоплатна робота викладачів у перші п'ять років дозволила заощадити 22 тис. руб. (станом на 1866 р.). Відтоді жіноче училище відмовилося від практики безкоштовної праці, хоча більшість учителів продовжували поєднувати заняття з роботою в інших навчальних установах Полтави (ІЦІАК України Ф.707/33/1, арк. 217). У 1870 р. училище було офіційно реорганізовано в повноцінну Маріїнську гімназію, що означало закріплення більш сталої системи фінансування.

За наявними відомостями, упродовж 1870–1880-х рр. мережа жіночих навчальних закладів швидко розширювалася. У губернії з'явилися нові гімназії: Кременчуцька (1876 р.), Роменська (1877 р.), Лубенська (1880 р.), Прилуцька (1887 р.), а також низка прогімназій у Кобеляках (1871 р.), Золотоноші (1873 р.), Переяславі (1873 р.), Зінківці (1874 р.), Хоролі (1876 р.) (див.табл. 2).

Табл. 2. Жіночі гімназії Полтавської губернії станом на 1914 р.

№	Назва закладу	Місто	Рік відкриття
1	Полтавська жіноча гімназія	Полтава	1860
2	Зінківська жіноча прогімназія	Зінків	1874
3	Кременчуцька жіноча гімназія	Кременчук	1876
4	Роменська жіноча гімназія	Ромни	1870
5	Лубенська жіноча гімназія	Лубни	1878
6	Прилуцька жіноча гімназія	Прилуки	1871
7	Золотоніська жіноча гімназія	Золотоноша	1873
8	Полтавська гімназія Ахшарумової-Бельської*	Полтава	1902
9	Кобеляцька жіноча гімназія	Кобеляки	1871
10	Костянтиноградська жіноча гімназія	Берестин	1906
11	Пирятинська жіноча гімназія	Пирятин	1907
12	Полтавська гімназія Вахніної*	Полтава	1907
13	Полтавська гімназія Павленко*	Полтава	1907
14	Полтавська гімназія Старицької*	Полтава	1908
15	Кременчуцька гімназія Баберіної*	Кременчук	1908
16	Кременчуцька гімназія Воронянської*	Кременчук	1909

17	Лохвицька жіноча гімназія	Лохвиця	1910
18	Гадяцька жіноча гімназія	Гадяч	1911
19	Прилуцька гімназія Федоренко*	Прилуки	1911

* Приватні гімназії.

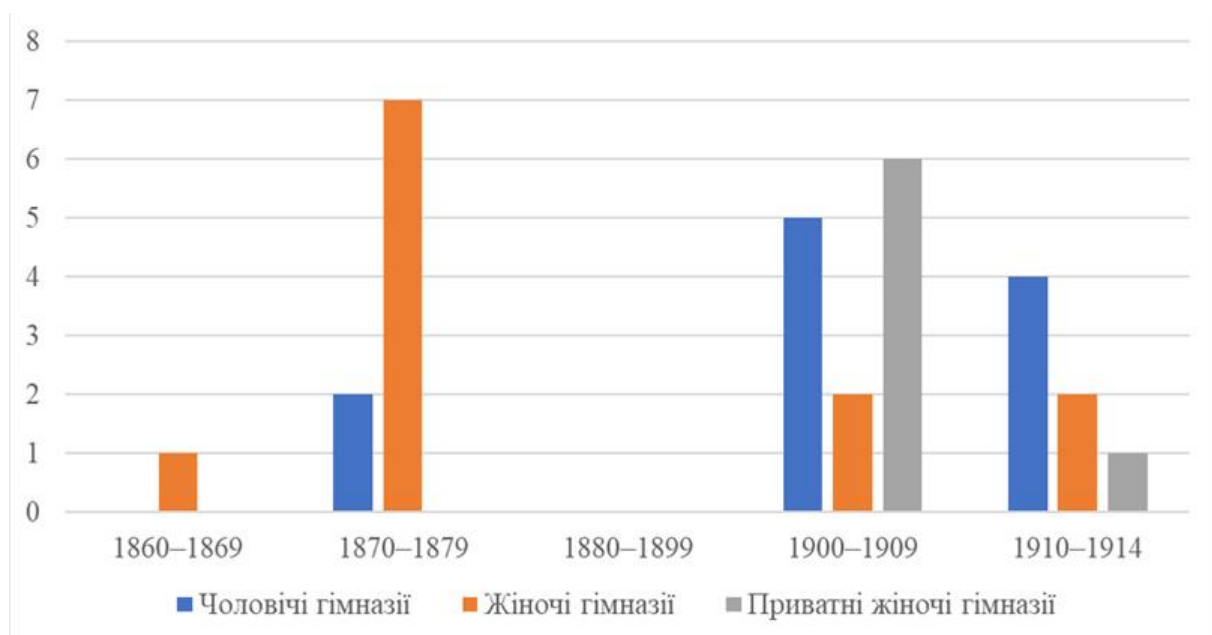
Джерело: ПК КУО на 1912/13 навчальний рік. С. 234–648.

У другій половині XIX ст. мережа жіночих гімназій поширилася й на інші повітові центри губернії. Зокрема у Кременчуці, Лубнах, Золотоноші та Гадячі відкривалися жіночі заклади відомства Міністерства народної освіти. У той же час, у перше десятиліття XX ст., активно засновувалися жіночі навчальні заклади приватної форми власності, що дозволило значно розширити мережу гімназій, особливо у великих містах губернії. Наприклад, у Полтаві, Кременчуці, Прилуках поряд із державно-громадським сектором, діяли і приватні жіночі гімназії, засновані місцевими меценатками (зокрема В. Ахшарумовою-Бельською, Н. Старицькою, Т. Федоренко) (ПК КУО за 1912/1913 г., с. 376–389).

Поступове збільшення кількості навчальних закладів можна відслідкувати за табл. 2. Якщо станом на 1890 р. на території губернії функціонувало 6 жіночих гімназій та 2 прогімназії, то станом на 1914 р. загальна кількість навчальних закладів зросла більш ніж удвічі – до 12 державно-громадських та 7 приватних жіночих гімназій. Така позитивна тенденція свідчить про поступовий розвиток жіночої середньої освіти в Полтавській губернії на початку XX ст., який став можливим завдяки поєднанню державного, громадського та приватного фінансування.

Динаміка заснування чоловічих і жіночих гімназій у Полтавській губернії упродовж 1860–1914 рр. демонструє нерівномірний характер розвитку. Уже з середини XIX ст. в перші десятиліття простежуються основні тенденції: жіночі навчальні заклади відкриваються активніше, тоді як чоловічі гімназії зростають повільнішими темпами (див.діаграма 1).

Діаграма 1. Динаміка відкриття чоловічих і жіночих гімназій у Полтавській губернії (1860–1914 рр.)

Особливо показовими є 1870–1879 рр., коли кількість нових жіночих гімназій значно перевищує кількість чоловічих закладів. Натомість наступні два десятиліття (1880–1899 рр.) характеризуються повним призупиненням створення нових гімназій. Таке різке зниження активності вказує на можливі труднощі фінансування закладів середньої освіти.

На початку ХХ ст. ситуація суттєво змінюється: у 1900–1909 рр. фіксується одночасне зростання і чоловічих, і жіночих гімназій, а також поява приватних закладів. Приватні ініціативи свідчать про підвищення освітніх потреб населення. Період 1910–1914 рр. зберігає позитивну динаміку, хоча темпи дещо знижуються. Зокрема, відкрито більше чоловічих гімназій, ніж жіночих, що може свідчити про прагнення влади посилити підготовку хлопців до службових кар'єр. Зменшення кількості приватних заснувань у ці роки, своєю чергою, може бути пов'язаним з економічною нестабільністю передвоєнного часу.

У підсумку наведені дані підтверджують, що формування мережі гімназій у Полтавській губернії мало нерівномірну динаміку. Найактивніший розвиток припав на початок ХХ ст., коли одночасно зростала кількість усіх типів гімназій.

Водночас із кількісним розширенням мережі спостерігається й збільшення кількості учнів, про що свідчать відомості таблиці 3. Представлені дані демонструють чітку тенденцію зростання чисельності учнівської молоді, охопленої середньою гімназійною освітою в Полтавській губернії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Упродовж 1874–1914 рр. кількість вихованців як чоловічих, так і жіночих навчальних закладів невпинно збільшувалася. Вже між першою відправною датою (1874/1875 навчальний рік.) та кінцем ХІХ ст. кількість учениць жіночих гімназій зросла більш ніж у п'ять разів, тоді як чисельність учнів чоловічих гімназій подвоїлася.

Табл. 3. Чисельність учнів та учениць гімназійних навчальних закладів Полтавської губернії (1874–1914 рр.)

Навчальний рік	Кількість учениць жіночих гімназій	Кількість учениць жіночих прогімназій	Кількість учнів чоловічих гімназій
1874/1875	276	–	1076
1889/1890	1370	387	753
1896/1897	1655	503	810
1900/1901	2590	651	1032
1909/1910	5141	311	2254
1913/1914	7062	147	3187

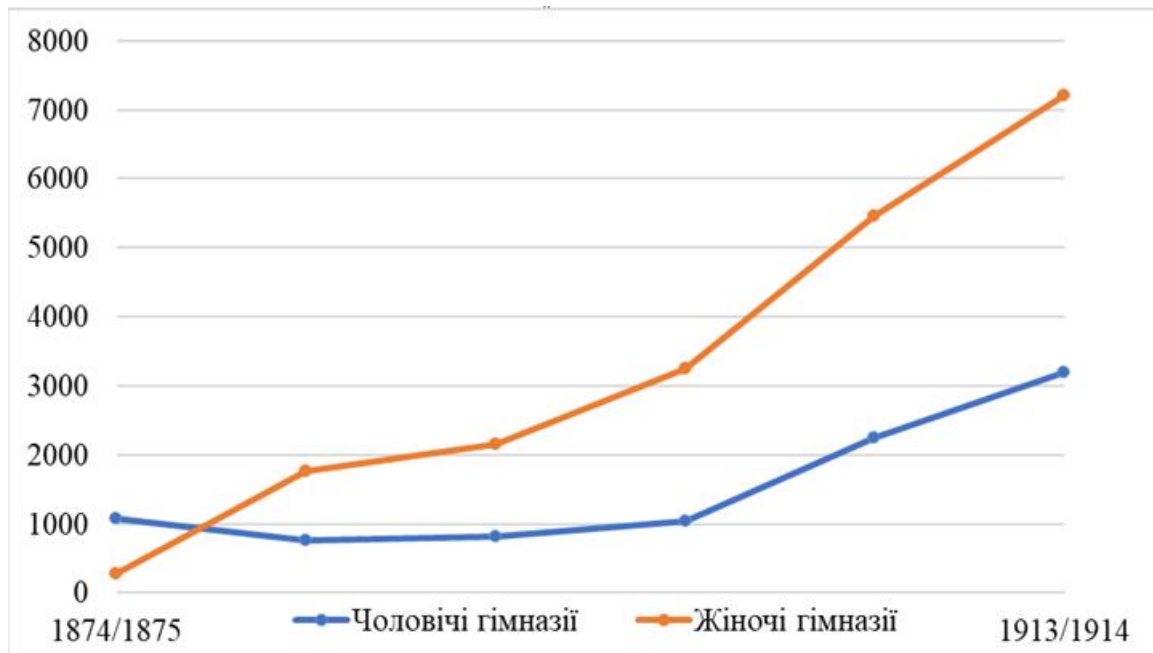
Джерело: ПК КУО 1890; 1896; Отчет Попечителя Киевского учебного округа 1901; 1914; 1917

Наприкінці ХІХ ст. та, особливо, на поч. ХХ ст. спостерігається подальше і значно інтенсивніше зростання кількості вихованців. У 1900–1901 навчальному році у жіночих гімназіях навчалася понад 2,5 тис. учениць, натомість у 1909–1910 рр. їхня кількість перевищила вже 5 тис. Чоловічі гімназії демонструють аналогічну, хоч і менш стрімку, позитивну динаміку: з 1032 учнів у 1900–1901 рр. до 2254 у 1909–1910 рр.

У 1913–1914 навчальному році чисельність учениць жіночих гімназій досягла 7062 осіб, а учнів чоловічих гімназій – 3187 осіб. Такий розрив між жіночими та чоловічими закладами свідчить про суттєве збільшення попиту на жіночу середню освіту, особливо у великих містах губернії.

Чисельність вихованців жіночих прогімназій досягла своїх найбільш показників на рубежі XIX–XX ст. (до 611 осіб у 1900/1901 н. р.), але вже в наступні роки кількість учениць прогімназій суттєво скоротилася. Така тенденція свідчить про поступове згортання цього типу навчального закладу і його реорганізацію на повноцінні жіночі гімназії.

**Діаграма 2. Динаміка чисельності учнів гімназійних навчальних закладів
Полтавської губернії (1874–1914 рр.)**

Аналіз розвитку гімназійної мережі Полтавської губернії у 1860–1914 рр. засвідчує, що ключовими чинниками її формування були державна освітня політика, ініціативність установ місцевого самоврядування й активність приватних благодійників. Динаміка відкриття навчальних закладів демонструє хвилеподібний характер розвитку: після повільного зростання у 1860–1870-х рр. наприкінці XIX – на початку XX ст. відбувається різке розширення мережі гімназій, насамперед жіночих. Саме жіночі навчальні заклади забезпечили найбільший приріст, що свідчить про зростання суспільного попиту на жіночу середню освіту.

Дані про чисельність учнів підтверджують загальну тенденцію інтенсифікації освітнього життя регіону. Упродовж 1874–1914 рр. кількість вихованців гімназій зросла у декілька разів, причому найдинамічніше – у жіночих гімназіях. Нерівномірний розвиток жіночих прогімназій відображає процес їх поступового трансформування у повноцінні гімназії, що відповідало модернізаційним потребам епохи.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що формування та розвиток мережі гімназій Полтавської губернії у 1860–1914 рр. було багатофакторним і нерівномірним процесом, визначеним взаємодією державної політики, земського самоврядування та приватної ініціативи. Саме поєднання цих чинників забезпечило поступове розширення середньої освіти, що стало важливою складовою модернізації регіону наприкінці XIX – на початку XX ст.

Встановлено, що чоловічі гімназії розвивалися повільніше, а їх найбільший приріст припав на 1906–1914 рр., коли освітня інфраструктура охопила значно ширше

коло повітових центрів губернії. Натомість жіноча середня освіта зростала більш активно: кількість жіночих гімназій та прогімназій збільшувалася стійкими темпами, а початок ХХ ст. позначився й появою приватних жіночих навчальних закладів. Це свідчить про підвищення суспільного попиту на освіту для дівчат і поглиблення соціальних змін у регіоні.

Аналіз статистичних даних підтверджує загальну тенденцію до постійного зростання чисельності вихованців. Особливо інтенсивний приріст зафіксовано в жіночих гімназіях, де кількість учениць упродовж 1870–1910-х років зросла у декілька разів. Водночас, наявні дані показують, що чоловічі гімназії були прерогативою державного сектору освітньої мережі. Вони мали значне ідеологічне значення для імперської політики та виконували роль виховних осередків держави у губернії.

Дослідження доводить, що органи самоврядування, як повітові, так і губернські, відігравали важливу роль у фінансуванні, матеріальному забезпеченні та ініціюванні відкриття нових навчальних закладів. Приватні благодійники – як окремі громадяни, так і місцева еліта – істотно доповнювали державні ресурси, сприяючи розширенню мережі гімназій навіть попри бюрократичні обмеження. Таким чином, саме локальні ініціативи часто ставали вирішальним чинником у заснуванні нових шкіл.

У підсумку можна констатувати, що до 1914 р. у Полтавській губернії сформувалася досить розгалужена, хоча й імовірно недостатня мережа чоловічих і жіночих гімназій. Водночас наявна мережа не завжди могла забезпечити доступ до освіти для всіх соціальних груп.

Бібліографічний список

- Белуха-Кохановский М. А., 1885. *Исторический обзор 25-летия Полтавской Мариинской женской гимназии*. Полтава: Типография губернского правления, с. 65
- Бояренцев, С. М., 2013. *История учебных заведений Полтавы до 1917 года*. Полтава: АСМІ, с. 546.
- Булава, Л., 2025. *Друга Полтавська чоловіча «Дворянська» гімназія (1907–1919) // Олександр Петрович Єрмак: людина, педагог, вчений*. Полтава: ТОВ «АСМІ», с. 147–162.
- Гаєвська, Л. А., 2013. Роль земств у становленні та розвитку державно-громадського управління освітою (друга половина ХІХ ст.). *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*, 1, с. 1–19.
- Гуржій, О. І. та Лоха, В. А., 2012. *Чиновники, міщани та освітяни Переяслава другої половини ХVІІ – початку ХХ ст.: монографія*. Переяслав-Хмельницький.
- Державний архів Полтавської області (ДАПО). Ф. 393. Отчеты о состоянии, списки служащих и ведомости об отпуске кредитов Полтавской 2-й мужской гимназии (1914-1919 гг.) Арк. 24
- Капшук, Ю. С., 2017. Середні навчальні заклади Полтавської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: розвиток мережі та особливості функціонування. Кандидат наук. Дисертація. Переяслав-Хмельницький, с. 234 .
- Кікто, С. М., 2016. Просвітницько-виховна діяльність земств Полтавської губернії (друга половина ХІХ– початок ХХ ст.). Кандидат наук. Автреферат. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, с. 20 .
- Куценко, Ю., 2015. Створення мережі середніх чоловічих та жіночих шкіл у Полтавській губернії (1860–1917). *Приоритетные направления науки: Международная интернет-конференция*. Закопане, с. 23–29.

- Милько, В. І., 2017. Гімназії українських міст у період модернізації Російської імперії (кінець XIX – початок XX ст.). *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.*, 26, с. 195.
- Нарадько, А. В., 2016. *Благодійність у сфері освіти в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.): монографія*. Полтава: Видавництво ПолтНТУ, с. 180.
- Отчет о состоянии Полтавского женского училища первого разряда за 1861 учебный год, 1862. *Основа*, Т. 2, с. 58–60.
- Отчет Попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений округа за 1900 г., 1901. Киев: Тип. И. Н. Кушнерев и К°, с. 345.
- Отчет Попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений округа за 1913 г., 1914. Киев, с. 369.
- Отчет Попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений округа за 1916 г., 1917. Киев: Тип. И. Н. Кушнерев и К°, с. 363.
- Памятная книжка Киевского Учебного округа (ПК КУО) на 1889–1890 учебный год, 1890. Киев: Тип. И. Н. Кушнерев и К°, с. 282.
- ПК КУО на 1896–1897 учебный год, 1896. Киев: Тип. И. Н. Кушнерев и К°, с. 284.
- ПК КУО на 1911/12 год, 1912. Киев: Управление Учебного Округа, С. 571.
- ПК КУО на 1912/13 год, 1913. Киев: Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и Ко,
- Сеферовский, Н. Л., 1898. *Двадцатипятилетие Лубенской гимназии: краткая истор. записка*. Лубны.
- Систематический свод постановлений и распоряжений Полтавского Губернского Земства за первые шесть трехлетий (с 1865 по 1882 г.), 1886*. Полтава.
- ЦДІАК України, Ф. 707, Оп. 33, Спр. 1, «О переписке по разным предметам». Арк. 258
- ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 167. Спр. 654. Отчет о состоянии Прилукской мужской гимназии. Арк. 58.
- ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 167. Спр. 651. Отчет о состоянии Пирятинской мужской гимназии Полтавской губернии за 1910 г. Арк. 58.
- ЦДІАК України. Ф. 707. Спр. 642. Отчет о состоянии Миргородской мужской гимназии. Арк. 58.
- Щербина, Ф.А. (1914) *История Полтавского Земства. Дореформенный период и введение земских учреждений*. Выпуск I. Полтава.

References

- Belukha-Kokhanovskii, M. A., 1885. *Istoricheskii obzor 25-letia Poltavskoi Mariinskoi zhenskoi gimnazii* [A Historical Review of the 25th Anniversary of the Poltava Mariinsky Girls' Gymnasium]. Poltava: Tipografiia gubernskogo pravleniia. (in Russian)
- Boiarentsev, S. M., 2013. *Istoriia uchebnykh zavedenii Poltavy do 1917 goda* [History of educational institutions in Poltava before 1917]. Poltava: ASMI. 546 s. (in Russian)
- Bulava, L., 2025. *Druha Poltavska cholovicha "Dvorianska" himnaziia (1907–1919)*. In: O. P. Yermak: *Liudyna, pedahoh, vchenyi* [Second Poltava Men's "Noble" Gymnasium (1907–1919) // Oleksandr Petrovych Yermak: *Man, Teacher, Scientist*]. Poltava: ASMI, pp. 147–162.) (in Ukrainian).
- ДАПО. F. R-393. Ark. 24. *Otchety o sostoianii, spiski sluzhashchikh i vedomosti ob otpuske kreditov Poltavskoi 2-i muzhskoi gimnazii (1914–1919 gg.)* [Status reports, employee lists and loan release statements of the Poltava 2nd Men's Gymnasium (1914-1919)]. (in Ukrainian).
- Haievskia, L. A., 2013. *Rol zemstv u stanovlenni ta rozvytku derzhavno-hromadskoho upravlinnia osvitoiu (druha polovyna XIX st.)* [The role of zemstvos in the formation

- and development of state and public management of education (second half of the 19th century)]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia*, 1, pp. 1–19. Kherson: Khersonskiy derzhavnyi universytet. (in Ukrainian).
- Hurzhii, O. I. and Lokha, V. A., 2012. Chynovnyky, mishchany ta osvitiiany Pereiaslava druhoi polovyny XVII – pochatku XX st.: Monohrafiia [Officials, burghers and educators of Pereiaslav in the second half of the 17th - early 20th centuries: monograph]. Pereiaslav-Khmelnytskyi. 412 s. (in Ukrainian).
- Kapshuk, Yu. S., 2017. *Seredni navchalni zaklady Poltavskoi hubernii druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.: rozvytok merezhi ta osoblyvosti funktsionuvannia* [Secondary educational institutions of Poltava province in the second half of the 19th - early 20th centuries: development of the network and features of functioning]. Kandydat nauk. Dysertatsiia. Pereiaslav-Khmelnytskyi, s. 234. (in Ukrainian).
- Kikto, S. M., 2016. *Prosvitnytsko-vykhovna diialnist zemstv Poltavskoi hubernii (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia)* [Educational activities of the zemstvos of the Poltava province (second half of the 19th - beginning of the 20th century)]. Kandydat nauk. Avtreferat. Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv, s. 20. (in Ukrainian).
- Kutsenko, Yu., 2015. Stvorennia merezhi serednikh cholovichykh ta zhinochykh shkil u Poltavskii hubernii (1860–1917) [Creation of a network of secondary boys' and girls' schools in the Poltava province (1860–1917)]. *Prioritetnye napravleniia nauki: Mezhdunarodnaia internet-konferentsiia*. Zakopane, pp. 23–29. (in Ukrainian).
- Mylko, V. I., 2017. Himnazii ukrainskykh mist u period modernizatsii Rossiiskoi imperii (kinets XIX – pochatok XX st.) [Gymnasiums of Ukrainian cities during the modernization of the Russian Empire (late 19th - early 20th centuries)]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.*, 26, p. 195. (in Ukrainian).
- Naradko, A. V., 2016. *Blahodiinist u sferi osvity v Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok XX st.): Monohrafiia* [Charity in the field of education in Ukraine (second half of the 19th - beginning of the 20th century): monograph.]. Poltava: PolNTU Publishing House. 180 s. (in Ukrainian).
- Otchet o sostoianii Poltavskogo zhenskogo uchilishcha pervogo razriada za 1861 uchebnyi god [Report on the status of the Poltava First-Class Women's School for the 1861 academic year], 1862. *Osnova*, Vol. 2, pp. 58–60. (in Russian).
- Otchet Popchitelia Kievskogo uchebnogo okruga o sostoianii uchebnykh zavedenii okruga za 1900 g. [Report of the Trustee of the Kyiv educational district on the state of educational institutions of the district for 1900], 1901. Kiev: Tip. I. N. Kushnerev i K°. (in Russian).
- Otchet Popchitelia Kievskogo uchebnogo okruga o sostoianii uchebnykh zavedenii okruga za 1913 g. [Report of the Trustee of the Kyiv Educational District on the state of educational institutions of the district for 1913], 1914. Kiev. (in Russian).
- Otchet Popchitelia Kievskogo uchebnogo okruga o sostoianii uchebnykh zavedenii okruga za 1916 g. [Report of the Trustee of the Kyiv Educational District on the state of educational institutions of the district for 1916], 1917. Kiev: Tip. I. N. Kushnerev i K°. (in Russian).
- Pamiatnaia knizhka Kievskogo uchebnogo okruga na 1889–1890 uchebnyi god [Commemorative book of the Kyiv Educational District for the 1889–1890 academic year], 1890. Kiev: Tip. I. N. Kushnerev i K°. (in Russian).
- Pamiatnaia knizhka Kievskogo uchebnogo okruga na 1896–1897 uchebnyi god [Commemorative book of the Kyiv Educational District for the 1896–1897 academic year], 1896. Kiev: Tip. I. N. Kushnerev i K°. (in Russian).

- Pamiatnaia knizhka Kievskogo uchebnogo okruga na 1911/12 god [Commemorative book of the Kyiv Educational District for the 1911/12 year], 1912. Kiev: Upravlenie Uchebnogo Okruga. (in Russian).
- Pamiatnaia knizhka Kievskogo uchebnogo okruga na 1912/13 god [Commemorative book of the Kyiv Educational District for the 1912/13 year], 1913. Kiev: Tipografiia T-va I. N. Kushnerev i Ko. (in Russian).
- Seferovskii, N. L., 1898. *Dvadtsatipyatiletie Lubenskoï gimnazii: kratkaia istoricheskaia zapiska* [Twenty-fifth anniversary of Lubny Gymnasium: a brief historical note]. Lubny. (in Russian).
- Sistematicheskii svod postanovlenii i rasporiashchenii Poltavskogo Gubernskogo Zemstva za pervye shest trekhletii (s 1865 po 1882 g.)* [A systematic collection of decrees and orders of the Poltava Provincial Zemstvo for the first six three-year periods (from 1865 to 1882)], (1886). Poltava.
- TsDIAK Ukrainy. F. 707, Op. 33, Spr. 1, «O perepiske po raznym predmetam». Ark. 258. (in Russian).
- TsDIAK Ukrainy. F. 707. Op. 167. Spr. 651. Otchet o sostoianii Piriatinskoi muzhskoi gimnazii Poltavskoi gubernii za 1910 g. Ark. 58. (in Russian).
- TsDIAK Ukrainy. F. 707. Op. 167. Spr. 654. Otchet o sostoianii Prilukskoi muzhskoi gimnazii. Ark. 58. (in Russian).
- TsDIAK Ukrainy. F. 707. Spr. 642. Otchet o sostoianii Mirgorodskoi muzhskoi gimnazii. Ark. 58. (in Russian).
- Shcherbina, F.A. (1914) *Istoriya Poltavskogo Zemstva. Doreformennyy period i vvedenie zemskikh uchrezhdeniy* [History of the Poltava Zemstvo. Pre-reform period and the introduction of zemstvo institutions]. Issue I. Poltava.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2025 р.

D. Kokotikhin

DEVELOPMENT OF THE NETWORK OF GYMNASIUMS IN THE POLTAVA PROVINCE (1860–1914)

The article examines the process of forming and developing the network of gymnasiums in the Poltava Governorate during 1860–1914, based on a comprehensive analysis of archival materials, statistical data, and publications of the Kyiv Educational District. The study traces the dynamics of establishing male and female gymnasiums and outlines the factors that contributed to the growth of their number. The role of government policy, zemstvo local self-government, and private philanthropists in expanding the gymnasium network is revealed. Quantitative indicators of the student body are presented, and the key trends in the development of secondary education in the region are identified. The results clarify the specific features of modernization processes in the educational system of the governorate during the second half of the nineteenth and the early twentieth centuries. The findings demonstrate that by 1914 the Poltava Governorate had developed a fairly extensive, though still insufficient, network of male and female gymnasiums.

Keywords: gymnasium; secondary education; Poltava Governorate; Kyiv Educational District; local self-government; zemstvo; philanthropy; imperial policy; everyday life.

УДК 94(438):323.1

Ю. Константинова

ПАМ'ЯТЬ ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ДЕРЖАВНІСТЬ У КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИКАХ ПОЛЬСЬКОЇ ШЛЯХТИ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Дослідження зосереджується на огляді загальних тенденцій суспільно-політичного та культурного життя, що панували у середовищі польського шляхетства. Метою статті є визначення місця культурних та політичних ініціатив польської аристократії у процесах відновлення національної державності Польщі. Спираючись на методи узагальнення, ретроспекції та компаративного аналізу авторка проаналізувала важливі зрушення у суспільно-політичному ландшафті частини польських земель, викликані революційною ситуацією 1905 року, а також попередніми національно-визвольними рухами польського народу. У результатах дослідження аргументується гіпотеза про зменшення ролі аристократії та великих землевласників у процесах протистояння польського суспільства з імперськими інститутами владами. Шляхта прагнула зберегти своє панівне становище та фінансову потужність, а отже вимушена була негласно солідаризуватися з владою. Індиферентність польської аристократії лише прискорила розширення польського політикуму та інституалізацію відносно нових напрямів у вигляді соціалістичного та селянського рухів. У зазначений період також почало фіксуватися зростання ініціативи робітничих та селянських мас у сфері просвітницької діяльності, що вилилося у рух за створення системи загальнообов'язкової початкової освіти на базі концепту приватних шкіл. Невизначене місце у процесах відродження державотворчого потенціалу польського суспільства зайняла церква та солідарні з нею політичні сили націонал-демократичного спрямування, що було загальним наслідком прагнення збереження статус кво у відносинах між імперською владою та суспільством. У висновках підкреслюється необхідність подальших компаративних студій та архівних пошуків, пов'язаних зі студіюванням проблем діяльності окремих культурно-просвітницьких товариств на польських землях.

Ключові слова: Польща, польська культура, шляхта, націонал-демократи, соціалістичний рух, шкільна реформа, революційна ситуація.

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-43-28-36

Для поляків втрата державності наприкінці XVIII століття була вкрай болючим випробуванням, що, водночас, дало поштовх розвитку національної культури, яка на понад століття стала основним вмістилищем державотворчих ідей. В умовах імперської цензури поляки, тим не менше, змогли підготувати потужні антиросійські виступи протягом XIX століття, що увійшли до історіографії як Листопадове та Січневе повстання. Поразка обох національно-визвольних повстань не тільки не послабила прагнення поляків до відновлення державності, але й активізувала дискусії щодо форм, яких мала набути оновлена, незалежна Польща. Мова йшла тепер не про звичну федерацію двох народів (Річ Посполиту), але про національну державу.

Одним з рушіїв згаданих вище дискусій стала польська шляхта – як «стара», родовита аристократія, так і «homus novi», вихідці з заможного міщанства, фабриканти, що проштовхували собі шлях до верхів завдяки капіталу. У контексті участі аристократії у формуванні концепту нової держави особливої ваги набували культурні

ініціативи шляхти, що мали місце напередодні чергового сплеску національно визвольного руху в роки Першої світової війни. Проблематика культуротворчої діяльності польської аристократії на початку XX століття в історіографії відсунута на задній план через надмірну увагу дослідників попередніх поколінь до подій, пов'язаних з революційними виступами 1905 року на польських землях, діяльністю організацій так званих «пілсудчиків» тощо. Пропонована публікація покликана дещо змістити фокус уваги та актуалізувати питання ревізії висновків істориків другої половини XX століття щодо культуротворчої діяльності польської аристократії у перші десятиліття XX століття.

Українська історична наука чимало уваги приділила аналізу культуротворчих процесів на теренах колишньої Речі Посполитої та визначенню ролі шляхти в окремих культурно-просвітницьких ініціативах. Водночас, відзначимо підвищений інтерес дослідників до процесів, які мали місце на території «руських» воєводств, на сучасній Правобережній Україні. Натомість, ці дослідження не дозволяли скласти уявлення про загальні закономірності, що характеризували участь шляхти у конструюванні нових моделей національної польської культури. Особливо це стосувалося нехтуванням процесів, що мали місце у Великопольщі.

Студії українських вчених, що торкалися питань культуротворчого потенціалу польської шляхти на рубежі XIX-XX століть концентрувалися на окремих регіональних кейсах «руських» земель колишньої Речі Посполитої (Терещук, 2022; 2025; Кривошея, 2024; Гоменюк, 2022, Петровська, 2023), або ж звертали основну увагу на міжетнічні стосунки в рамках означених територій (Гнатюк, 2021; Аркуша, 2018; Аркуша, 2019; Гаухман, 2010). Можемо говорити про формування кількох шкіл студіювання проблем національно-культурного життя на «східних кресах» періоду до початку Першої світової війни. Особливо плідно у цьому напрямку працює історик І. Кривошея. Натомість, констатуємо гостру нестачу синтетичних досліджень узагальнюючого характеру, які б не виокремлювали суто «український кейс».

Короткий огляд стану наукової розробки проблеми сучасними українськими дослідниками дає підстави до виокремлення ряду дискусійних питань, що потребують подальшої розробки, а саме: підкреслення регіональних особливостей національно-культурного руху польської шляхти на початку XX століття; визначення основних позицій польської аристократії щодо форм державного життя після відновлення національної державності; узагальнення відомостей про культурні ініціативи шляхти періоду 1905-1914 рр., їх спрямування та вплив на державотворчі процеси на польських землях. Автор не претендує на вичерпність викладу, проте має на меті звернути увагу наукової спільноти на україноцентричний характер студіювання проблеми.

Метою пропонованої публікації є узагальнюючий огляд культуротворчих ініціатив польських аристократичних кіл початку XX століття, з'ясування їх зв'язку з традиціями державотворення, що мали місце на теренах колишньої Речі Посполитої у попередні історичні періоди.

Перш за все підкреслимо, що в рамках цієї публікації ми не розмежовуватимемо категорії «шляхта» та «магнатерія», сприймаючи останню як більш заможну та впливову верству шляхетства, що частіше за все була представлена титулованою аристократією, яка була присутня у парламентських органах на імперському рівні.

Культурне життя на землях колишньої Речі Посполитої було зосереджено переважно у різноманітних шляхетських гуртках різноманітного спрямування. Для прикладу, станом на 1906 рік у Великому князівстві Краківському було зареєстровано 589 об'єднань (товариств, кіл, гуртків). У Варшавській губернії таких утворень було 606. При чому необхідно відзначити, що приблизно чверть всіх товариств мала була

зосереджена не у великих містах, а в селах, містечках – маєтках шляхти. Діяльність об'єднань та товариств була сконцентрована на захисті та представництві інтересів старих та нових еліт, а саме – шляхти, духовенства та нових промислових еліт (буржуазії).

Значну вагу у польському суспільстві початку ХХ століття відігравали масони та їх організації, що склалися переважно з офіцерів та заможного студентства. Масони на польських землях після остаточного знищення польської державності фіксуються одразу після завершення наполеонівських війн. Саме масони були одними з основних промоторів відновлення національної держави і тому активно вербували у свої ряди нових членів, які мали скласти кістяк бойових організацій на випадок чергового повстання.

Інтереси еліт представляли також такі легальні організації як Сільськогосподарське товариство та Варшавська міська делегація, що виникли у 1858 та 1861 рр. відповідно. Оскільки польська шляхта не мала можливості реалізовувати себе у реальній політичній сфері, то згадані товариства швидко стали майданчиками для проголошення політичних маніфестів, проектів щодо відновлення державного устрою та майбутніх реформ. Не дивно, що подібна активність призвела до того, що до аристократичних об'єднань постійно була прикута увага імперських охоронних структур, агентурні зведення яких до сьогодні є одним з основних джерел, що розкривають зміст громадсько-політичної діяльності шляхетських товариств.

Датська дослідниця М. Курянська провела масштабне дослідження, яке мало на меті узагальнення інформації про діяльність шляхетських товариств початку ХХ століття і їй вдалося встановити, що з 589 громадських об'єднань Великого князівства Краківського інтереси еліт представляло 117, а з 606 аналогічних товариств у Варшавській губернії виразний аристократичний характер мали 206 (Kurjanska, 2019, р. 567, 569-570).

Польську шляхту початку ХХ століття не можна відділити від інших привілейованих станів суспільства – вона діяла узгоджено з промисловою елітою та міською інтелігенцією, новими елітами, що сформувалися вже в умовах бездержавного життя на землях колишньої Речі Посполитої. Якщо уявити польську політичну арену у вигляді чотирьох основних політичних таборів, а саме соціалістів, націоналістів, консерваторів та лібералів, то шляхта була представлена майже виключно у ліберально-консервативному таборі. Вони не були зацікавлені у побудові «нової» суверенної Польщі, бо орієнтувалися на кар'єру у владних структурах Австрійської та Російської імперій. Постає питання, в чому ж тоді виявилися державотворчі починання польських еліт?

Справа у тому, що польський національний рух, як і більшість антиколоніальних рухів, спочатку розглядали можливість існування національних проектів у рамках імперії – вимагали значного розширення культурних, соціальних та політичних прав у межах існуючого державного устрою. У цьому питанні польські ліберали та консерватори активно взаємодіяли з загальноімперськими політичними силами, що представляли аналогічну платформу державного устрою. У випадку Російської імперії це були кадети. Те ж саме спостерігалось на підавстрійській частині польських територій, де представники ліберальної шляхти досягали високих урядових посад, не дивлячись на свою критику існуючого імперського устрою. Головним був той факт, що «польський проект» вони не розглядали поза межами імперії.

Однак, серед польської інтелігенції було чимало діячів та угруповань, що намагалися мобілізувати широкі маси суспільства проти імперського режиму. Особливо це було помітно у контексті революційної ситуації 1905 року та діяльності

Польської соціалістичної партії та націонал-демократичних угруповань, яскравими представниками яких були майбутні творці відновленої польської державності – Юзеф Пілсудський та Роман Дмовський. Обидва вони походили з дрібного шляхетства (Zarycki, Smoczyński and Warczok, 2022, p. 280-281).

Традиційно велике значення у польському суспільстві початку ХХ століття мало католицьке духовенство, що мало давні зв'язки з аристократичними елітами, що належали до націонал-демократичних кіл. Однак, коли у 1905 році на теренах підросійської Польщі постало питання про бойкот російськомовних шкіл та вимоги освіти польською мовою, католицьке духовенство в особі архієпископа В. Попеля не підтримало ці вимоги. Оскільки бойкот державних шкіл міг збільшити частку приватних навчальних закладів, то це б призвело до розриву у рівня освіти між багатими та бідними, що, у свою чергу, відбиватиметься на кількості прихожан і прибутках церкви. Попель закликав не бойкотувати школи і у новому навчальному році вести дітей як до державних російськомовних, так і приватних шкіл.

Ці тези майже одночасно з Попелем повторював у своїх друкованих відозвах архієпископ гнєзненський Ф. Стаблевський. Він закликав молодь, що стояла на барикадах підкоритися, оскільки призначення молодих людей не управляти нацією, а лише служити їй. Таким чином, католицька верхівка на території підросійської частини Польщі підіграла імперській каральній машині, хоча й солідаризувалася до цього з аристократичними колами націонал-демократів.

Наприкінці 1905 року у таких консервативних католицьких часописах як «Przegląd Katolicki» взагалі з'явилися дуже критичні зауваги на предмет існуючої системи шкільної освіти, стосовно того, що вона надто відірвана від релігії. Серед іншого, критикувалося долучення вихованців до читання літератури, асоційованої з «єврейсько-протестантськими» колами – особливо часто згадувалися твори І. Канта. Духовенство рішуче критикувало ту частину інтелігенції, що піддалася антирелігійним революційним гаслам та долучилася до створення приватних шкіл, де програма передбачала значно меншу частку християнського виховання ніж у державних російських колах. Отже, духовенство пішло на розрив з шляхтою під загрозою зменшення потоку прихожан до костьолів, а отже й прибутків церкви. Церква наполягала на відновленні «законного доступу» до шкільної освіти, а отже й зменшенні частки приватного шкільництва, непідконтрольного імперії (Bóldyrew, Bednarz-Grzybek, 2022, p. 32-34).

Мережа приватних шкільних закладів, у свою чергу, відповіла на ці заклики лише розширенням своєї мережі за активної підтримки націонал-демократичних політичних організацій. Виразне націонал-державницьке спрямування діяльності приватних шкіл навіть простежувалося на рівні назви їх об'єднання – «Polska Macierz Szkolna» (Школи Польської Батьківщини). Ця мережа почала активно розростатися у квітні 1905 року. Для прикладу можна згадати різкий сплеск діяльності об'єднання на рівні Варшави, де утворилося 20 таємних педагогічних товариств, що координувалися «Polska Macierz Szkolna».

Однак, не варто забувати, що будь-які зміни у шкільництві вимагали затвердження представниками імперського уряду. Школи-члени «Polska Macierz Szkolna» мали представити російському уряду програми навчальних дисциплін для їх цензурного перегляду, вчителі також проходили процедуру затвердження. Офіційний Санкт-Петербург хотів зберегти вплив у ключових навчальних предметах – історія, російська мова та географія, програми з яких надсилалися зверху і не підлягали обговоренню на рівні шкільного керівництва. Так чи інакше, але протягом 1905-1906

рр. система приватної шкільної освіти на польських землях (підросійська частина) була легітимізована.

Важливість цих культурно-освітніх осередків важко переоцінити – саме тут формувався кістяк національно-свідомої молоді, оскільки ключові посади та негласний вплив у приватних школах закріпили за собою представники націонал-демократичних шкіл. Відзначимо, що у поляків не бракувало «ініціативи знизу» і вони активно долучалися до системи початкової освіти за власним бажанням. Мав місце процес, аналогічний утворенню радянських «лікнепів». Згадаємо випадки, коли у Келецькому воєводстві селяни та робітники з власної ініціативи обкладали себе податками, які шли на організацію осередків початкової освіти – це мало місце у 1908-1912 рр. і жодної участі шляхетських політичних угруповань у цьому процесі не простежується. Таким чином, можна припустити, що в ході революційної ситуації 1905 року відбулося довгоочікуване «пробудження» всіх верств польського народу і роль інтелігенції у цьому процесі істотно зменшилася порівняно з ініціативами «довгого XIX століття» [Gajewski, 1976; Globaum, 2016, p. 178-187].

У Західній Європі перехід від XIX до XX століття можна охарактеризувати як епоху кінця аристократії. Польща не відставала від загальноєвропейських тенденцій, але шляхта тут не втратила свій вплив повністю, а трансформувала методи втручання в актуальну політичну ситуацію. «Стара» родовита аристократія відійшла від активної політичної діяльності, проте зберегла головне – свою економічну базу. Політична арена поступово почала заповнюватися новими політичними елітами – професійними політиками, що виводилися переважно з середовища інтелектуалів, представників культурних кіл. Такими інтелектуалами були, наприклад, політичний публіцист Роман Дмовський та композитор Ігнацій Падеревський. Останній був яскравим прикладом діячів, орієнтованих на провадження незалежної, але популістської політики. Дмовський навпаки, знаходився під впливом фінансової потужності старої аристократії. Таким чином, польська шляхта, особливо найбільш заможна її частина, зберегла непрямий вплив на політику через мережу своїх ставлеників.

Шляхта як впливовий клас зникла у Польщі лише після 1945 року, що виходить далеко за рамки нашого дослідження. Натомість, наголосимо, що протягом 1905-1914 рр. політичні кола активно поповнюються представниками єврейських національних угруповань, робітничих та селянських кіл. Виникають навіть окремі партії, зосереджені на популяризації та ідеалізації селянського руху – «людовці». Проте, ані робітники, ані селяни не були самостійною політичною силою, а лише знаряддям у руках великого фінансового капіталу. Також необхідно відзначити нерівномірність поширення «людового» руху – він концентрувався у Галичині, у той час як на землях сучасної Польщі великої ваги він не набув.

Національно-визвольні повстання 1831 та 1863 рр. відсунули польську інтелігенцію від соціальних реалій. Справа у тому, що найбільш масовим елементом цих повстань було дрібне шляхетство, на яке й були спрямовані царські репресії після придушення заворушень. Великі землевласники змогли зберегти свої володіння і свій вплив, що призвело до розшарування шляхти – дрібна аристократія стала ще більш національно свідомою та негативно налаштованою як по відношенню до імперських структур, так і по відношенню до колишньої магнатерії (Zarycki., Smoczyński and Warczok, 2017, p. 366-371).

Шляхетська верства, що століттями була промотором державотворчих прагнень польського народу, на початку XX століття воліла відійти на другий план у зв'язку з оформленням нових суспільно-політичних рухів – соціалістичного та людового (селянського) спрямування. Зберігаючи вплив на велику політику завдяки великому

капіталу, польські землевласники прагнули зберегти позиції, що утримувалися ними протягом всього XIX століття, активно кооперуючись з культурними та політичними ініціативами близького їм за духом націонал-демократичного руху.

Польські політики критично оцінювали здобутки національно-визвольних рухів 1831 та 1863 рр. та зробили ставку на формування нових політичних еліт, відданих ідеалам національної державності. Саме тому великої актуальності після 1905 року набуло питання підвищення загального рівня освіти на польських землях. Якщо націонал-демократи у цьому напрямку спиралися на католицькі кола, то представники робітничих та селянських рухів підтримували ініціативи знизу. Таким чином, шляхта втратила вплив на широкі маси польського суспільства. Тим не менше, протягом всього періоду існування Другої Речі Посполитої шляхетські кола все ще були присутні на політичному обрії держави.

Зазначена проблема має широкі перспективи подальшого дослідження – перш за все у сфері компаративних та кліометричних студій. Вважаємо за доцільне звернути увагу на спільні та відмінні риси, що мали місце у політичних проектах польської, угорської, чеської та української аристократії напередодні Першої світової війни. Потребують більш предметного студювання також проблеми діяльності окремих культурно-просвітницьких товариств на польських землях періоду 1905-1914 рр. у їх зв'язку із загальними трендами державотворення, що панували у Центральній Європі.

Список використаних джерел

- Аркуша, А., 2019. «Під безпечним дахом шаліє хуртовина обструкції»: нова тактика українського представництва в Галицькому сеймі на початку XX століття. *Вісник Львівського університету. Серія історична*, спецвипуск, с. 277–303. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2020.0.13338>
- Аркуша, О., 2018. «Вимагаєте від нас поваги до шляхетської старовини?». Роздуми українських інтелектуалів XIX – початку XX століття про роль спадщини Речі Посполитої у формуванні модерної української нації. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*, 11, с. 27–55. DOI: <https://doi.org/10.33402/up.2018-11-27-55>
- Гаухман, М.В., 2010. Концепція «національних проектів» у дослідженні національної політики на Правобережній Україні (1905–1914 рр.). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 23(210), с. 190–201.
- Гнатюк, О., 2021. Східна Галичина: один край – два П'ємонти. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років*, 16, с. 5–47.
- Гоменюк, А.І., 2022. Вплив польських повстань на освіту та громадську активність шляхтянок Київської губернії XIX – початок XX ст. *Science of XXI century: development, main theories and achievements*, 3, с. 104–106. Доступно на: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/311>
- Кривошея, І., 2024. Музичне мистецтво у маєтковій культурі Правобережної України кінця XVIII – початку XX століття. *Старожитності Лукомор'я*, 1(22), с. 33–43. DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2024.1.246>
- Петровська, Н.М., 2023. Ідеологія сарматизму та її втілення у польській фортепіанній музиці XIX–XX століть. *Мистецтвознавчі записки*, 44, с. 141–148. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-2180.44.2023.293938>
- Терещук, А., 2022. Дозвілля польського шляхтича у другій половині XIX – на початку XX ст. (на прикладі Київської губернії). *Старожитності Лукомор'я*, 5(14), с. 40–48. DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.5.178>

- Терещук, А., 2025. Повсякденне життя у довгому ХІХ столітті у світлі чоловічих еґо-документів шляхти Київської губернії. *Старожитності Лукомор'я*, 1(28), с. 89–98. DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2025.1.311>
- Blobaum, R.E., 2016. *Rewolucja: Russian Poland, 1904–1907*. Ithaca–London: Cornell University Press.
- Bołdyrew, A. and Bednarz-Grzybek, R., 2022. Catholic press in the Kingdom of Poland in the years 1905–1914 and the idea of modern education and citizenship. *Archiwa, biblioteki i muzea kościelne*, 118, pp. 19–44. DOI: <https://doi.org/10.31743/abmk.13095.143485>
- Gajewski, S., 1976. Duchowieństwo wobec Polskiej Macierzy Szkolnej 1905–1907. *Roczniki Humanistyczne*, XXIV(2), pp. 113–135.
- Kurjanska, M., 2019. Disgruntled Elites and Imperial States: The Making of Late Nineteenth- and Early Twentieth-Century Civil Society in Congress Poland and Western Galicia. *Comparative Studies in Society and History*, 61(3), pp. 563–594. DOI: <https://doi.org/10.1017/S001041751900015X>
- Zarycki, T., Smoczyński, R. and Warczok, T., 2017. The Roots of Polish Culture-Centered Politics: Toward a Non–Purely Cultural Model of Cultural Domination in Central and Eastern Europe. *East European Politics and Societies and Cultures*, 31(2), pp. 360–381. DOI: <https://doi.org/10.1177/0888325417692036>
- Zarycki, T., Smoczyński, R. and Warczok, T., 2022. Cultural citizenship without state: historical roots of the modern Polish citizenship model. *Theory and Society*, 51, pp. 269–301. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11186-021-09465-x>

References

- Arkusha, A., 2019. «Pid bezpechnym dakhom shaliie khurtovyna obstruktsii»: nova taktyka ukraïnskoho predstavnytstva v Halytskomu seimi na pochatku XX [“A blizzard of obstruction rages under a safe roof”: new tactics of Ukrainian representation in the Galician Sejm at the beginning of the 20th century]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna*, (special issue), pp. 277–303. DOI: 10.30970/his.2020.0.13338. (in Ukrainian)
- Arkusha, O., 2018. «Vymahaiete vid nas povahy do shliakhetskoi starovyny?». Rozdumy ukraïnskikh intelektualiv XIX – pochatku XX stolittia pro rol spadshchyny Rechi Pospolytoi u formuvanni modernoi ukraïnskoi [“Do you demand from us respect for the nobility’s antiquity?” Reflections of Ukrainian intellectuals of the 19th and early 20th centuries on the role of the heritage of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the formation of the modern Ukrainian nation]. *Ukraina – Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist*, 11, pp. 27–55. DOI: 10.33402/up.2018-11-27-55. (in Ukrainian)
- Haukhman, M.V., 2010. Kontseptsiiia «natsionalnykh proektiv» u doslidzhenni natsionalnoi polityky na Pravoberezhnii Ukraini (1905–1914 rr.) [The concept of "national projects" in the study of national policy in Right-Bank Ukraine (1905–1914)]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*, 23(210), pp. 190–201. (in Ukrainian)
- Hnatiuk, O., 2021. Skhidna Halychyna: odyñ krai – dva Piemonty [Eastern Galicia: one region – two Piedmonts]. *Problemy vyvchennia istorii Ukraïnskoi revoliutsii 1917–1921 rokiv*, 16, pp. 5–47. (in Ukrainian)
- Homeniuk, A.I., 2022. Vplyv polskykh povstan na osvitu ta hromadsku aktyvnist shliakhtianok Kyivskoi hubernii XIX – pochatok XX st. [The influence of Polish uprisings on the education and social activity of noblewomen of the Kyiv province in the 19th - early 20th centuries] *Science of XXI century: development, main theories*

- and achievements, 3, pp. 104–106. Available at: <<https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/311>> (Accessed: 30.09.2025). (in Ukrainian)
- Kryvosheia, I., 2024. Muzychne mystetstvo u maietkovii kulturi Pravoberezhnoi Ukraini kintsia XVIII – pochatku XX stolittia [Musical art in the estate culture of Right-Bank Ukraine in the late 18th – early 20th centuries] *Starozhytnosti Lukomoria*, 1(22), pp. 33–43. doi: 10.33782/2708-4116.2024.1.246. (in Ukrainian)
- Petrovska, N.M., 2023. Ideolohiia sarmatyzmu ta yii vtillennia u polskii fortepiannii muzytsi XIX–XX stolit [The ideology of Sarmatism and its embodiment in Polish piano music of the 19th–20th centuries] *Mystetstvoznachy zapysky*, 44, pp. 141–148. doi: 10.32461/2226-2180.44.2023.293938. (in Ukrainian)
- Tereshchuk, A., 2022. Dozvillia polskoho shliakhtycha u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. (na prykladi Kyivskoi hubernii) [Leisure of a Polish nobleman in the second half of the 19th – early 20th centuries (using the example of the Kyiv province)] *Starozhytnosti Lukomoria*, 5(14), pp. 40–48. DOI: 10.33782/2708-4116.2022.5.178. (in Ukrainian)
- Tereshchuk, A., 2025. Povsiakdenne zhyttia u dovhomu XIX stolitti u svitli cholovichykh eho-dokumentiv shliakhty Kyivskoi hubernii [Everyday life in the long 19th century in the light of male ego-documents of the nobility of the Kyiv provin] *Starozhytnosti Lukomoria*, 1(28), pp. 89–98. DOI: 10.33782/2708-4116.2025.1.311. (in Ukrainian)
- Blobaum, R.E., 2016. *Rewolucja: Russian Poland, 1904–1907*. Ithaca–London: Cornell University Press.
- Bołdyrew, A. and Bednarz-Grzybek, R., 2022. Catholic press in the Kingdom of Poland in the years 1905–1914 and the idea of modern education and citizenship. *Archiwa, biblioteki i muzea kościelne*, 118, pp. 19–44. DOI: <https://doi.org/10.31743/abmk.13095.143485>
- Gajewski, S., 1976. Duchowieństwo wobec Polskiej Macierzy Szkolnej 1905–1907. *Roczniki Humanistyczne*, XXIV(2), pp. 113–135.
- Kurjanska, M., 2019. Disgruntled Elites and Imperial States: The Making of Late Nineteenth- and Early Twentieth-Century Civil Society in Congress Poland and Western Galicia. *Comparative Studies in Society and History*, 61(3), pp. 563–594. DOI: <https://doi.org/10.1017/S001041751900015X>
- Zarycki, T., Smoczyński, R. and Warczok, T., 2017. The Roots of Polish Culture-Centered Politics: Toward a Non–Purely Cultural Model of Cultural Domination in Central and Eastern Europe. *East European Politics and Societies and Cultures*, 31(2), pp. 360–381. DOI: <https://doi.org/10.1177/0888325417692036>
- Zarycki, T., Smoczyński, R. and Warczok, T., 2022. Cultural citizenship without state: historical roots of the modern Polish citizenship model. *Theory and Society*, 51, pp. 269–301. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11186-021-09465-x>

Стаття надійшла до редакції 30.09.2025 р.

Yu. Konstantynova,

**THE MEMORY ABOUT THE NATIONAL STATEHOOD IN THE
CULTURAL PRACTICES OF THE POLISH NOBILITY
IN THE EARLY XX CENTURY**

The study focuses on reviewing the general trends in socio-political and cultural life that prevailed among the Polish nobility. The aim of the article is to determine the place of

cultural and political initiatives of the Polish aristocracy in the processes of restoring Poland's national statehood. Using methods of generalisation, retrospection and comparative analysis, the author analyses important changes in the socio-political landscape of part of the Polish lands caused by the revolutionary situation of 1905, as well as previous national liberation movements of the Polish people. The results of the study support the hypothesis of a decline in the role of the aristocracy and large landowners in the processes of confrontation between Polish society and the imperial institutions of power. The nobility sought to preserve its dominant position and financial power, and was therefore forced to secretly sympathise with the authorities. The indifference of the Polish aristocracy only accelerated the stratification of Polish politics and the institutionalisation of relatively new trends in the form of socialist and peasant movements. During this period, there was also a noticeable increase in the initiative of the working and peasant masses in the field of educational activities, which resulted in a movement to create a system of compulsory primary education based on the concept of private schools. The church and the national-democratic political forces that were in solidarity with it played an uncertain role in the processes of reviving the state-building potential of Polish society, which was a general consequence of the desire to maintain the status quo in relations between the imperial authorities and society. The conclusions emphasise the importance of further comparative studies and archival research related to the study of the activities of separate cultural and educational associations in Polish lands.

Keywords: Poland, Polish culture, nobility, national democrats, socialist movement, school reform, revolutionary situation.

УДК 069:004.77:94(477)"2014/"

Ю. В. Коробка, В.М. Коробка

ЦИФРОВІ МУЗЕЙНІ ТА ПОЗАМУЗЕЙНІ ОНЛАЙН-ЕКСПОЗИЦІЇ ПРО ВІЙНУ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано цифрові музейні та позамузейні онлайн-експозиції, присвячені Війні за Незалежність України. На матеріалі Музею «Голоси Мирних», «Віртуального музею російської агресії», проєктів «Війна впритул» і «86 днів Маріуполя» окреслено моделі збору еґо-документів, доказової верифікації та хронікальної репрезентації війни. Виокремлено декларативні ресурси, що не мають реального наповнення, але претендують на статус музейних/експозиційних проєктів.

Ключові слова: Війна за Незалежність України, цифрові музейні експозиції, позамузейні онлайн-експозиції, віртуальний музей, цифровий архів, меморіалізація, доказово-документальний формат, VR/AR, 3D-тур, практики музеєфікації, наукове комплектування та збереження музейних фондів, музейна екскурсійна діяльність, гранти, музейна мережа світу, стійкість (sustainability) цифрових проєктів.

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-43-37-54

Тривалий характер збройної агресії РФ проти України з 2014 року та повномасштабна російсько-українська війна зумовили безпрецедентне зростання ролі історичної пам'яті, публічної історії та спроб цифрових форм репрезентації воєнного досвіду. Попри музейні та позамузейні ініціативи з цифровізації подій війни, кількість онлайн-експозицій, що справді діють як повноцінні платформи доступу до зібраних документальних та візуальних матеріалів про агресію РФ та спротив їй, досі залишається невеликою й структурно нерівномірною. У цьому полі фіксується принципова методична проблема. Під однією номінацією «онлайн-експозиція/віртуальний музей» співіснують ресурси з різним ступенем зрілості, зокрема системно розроблені платформи з колекціями, метаданими, інструментами пошуку та регулярними оновленнями. Водночас, фіксуються проєкти, що здебільшого обмежуються публічними анонсами й деклараціями «благородних» цілей, але не мають перевірюваного контентного наповнення, стабільного доступу або очевидних ознак сталого розвитку.

Нагально постає потреба виробити узгоджені критерії оцінювання життєздатності цифрових експозицій. До них, зокрема, варто віднести достатню представленість експонатів і наративів, прозоре походження матеріалів, належний опис, зручні інструменти перегляду й пошуку, а також регулярні оновлення. Брак таких критеріїв ускладнює наукову інвентаризацію та порівняння кейсів, а також оцінювання їхніх здобутків у збереженні, інтерпретації й популяризації воєнного досвіду.

Отже, постає потреба у системному виявленні й верифікації наявних онлайн-платформ, описі їхньої еволюції та результативності, а також у виокремленні декларативних («псевдо») ресурсів, що фактично не мають наповнення, але претендують на статус музейних чи експозиційних проєктів. Наукова проблема полягає у виявленні кола реально функціонуючих онлайн-експозицій про Війну за Незалежність України та у виробленні критеріїв оцінювання їхньої повноцінності. Це, своєю чергою, дасть змогу об'єктивно окреслити їхні здобутки й відмежувати такі

проекти від декларативних «псевдо»-ресурсів без верифікованого змісту та стабільного доступу.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні та верифікації реально діючих цифрових музейних і позамузейних онлайн-експозицій про Війну за Незалежність України, формулюванні загальних критеріїв оцінювання їхньої повноцінності та застосуванні цих критеріїв для опису моделей розвитку й здобутків і чіткого відмежування їх від декларативних «псевдо»-ресурсів без обґрунтованого змістового наповнення.

Аналіз останніх досліджень показує, що проблематика віртуальних музеїв та цифрових форм репрезентації пам'яті про війну в Україні вже має певне наукове підґрунтя. Утім, спеціально окреслене поле теоретичного опанування віртуальних музейних і позамузейних онлайн-експозицій про Війну за Незалежність України ще тільки формується.

Зокрема, Олександр Карапетян і Тетяна Ільчук визначають віртуальний музей як позатериторіальний, багатофункціональний комплекс у віртуальному просторі, орієнтований на широке коло користувачів, здатний зберігати історичну пам'ять та культурну спадщину в онлайн-середовищі (Карапетян та Ільчук, 2021).

Христина Плецан та співавтори розглядають цифрову трансформацію збереження й реставрації культурної спадщини України в умовах війни як стратегічний інструмент підвищення національної стійкості та інформаційної протидії агресору (Pletsan et al., 2023). Віртуальні музеї та онлайн-експозиції трактуються Сергієм Голобоковим та Людмилою Антоною як один із пріоритетних напрямів модернізації музейної справи, який потребує нормативної, фінансової та кадрової підтримки з боку держави (Голобоков та Антонова, 2023).

Ольга Біррова, виходячи з реалій рашистської агресії, показує, що для значної частини історико-культурних пам'яток та музейних колекцій «єдиним способом збереження та популяризації» стає переведення їх у цифровий формат (електронні каталоги, 3D-моделі, віртуальні музеї) (Біррова, 2023, с. 90–92).

Наталія Бедріна осмислює віртуальні музеї як простір, де культурний досвід вибудовується на перетині збереження, медіації та інтерпретації, фіксуючи зсув акценту від матеріальної автентичності експоната до його цифрової копії, що розширює доступ до них (Бедріна, 2025, с. 37, 39–41).

Вище згадані автори зосередились в основному на загальних дефініціях, й теоретичних схемах.

Лідія Кузнецова та Ігор Кушнар'єв систематизували спектр українських віртуальних музеїв, що постали у відповідь на російську агресію. Автори трактують VR-проекти «Музей «Голоси Мирних», «Війна впритул», «Діти проти війни» тощо як інструменти збереження історичної пам'яті про війну та донесення правди про події в Україні до світової спільноти (Кузнецова та Кушнар'єв, 2024, с. 150). Водночас, науковці не зафіксували, що на момент підготовки статті більшість цих ініціатив мала радше номінальну онлайн-присутність і, за винятком Музею «Голоси Мирних», не демонструвала ознак подальшого розвитку.

Формула реального функціонування Музею «Голоси мирних» Фонду Ріната Ахметова окреслена Валентином Балюком. Спеціалісти порталу спершу збирають свідчення цивільних очевидців війни, оцифровують, опрацьовують і архівують, а далі забезпечують доступ до архіву та популяризують зібрані матеріали (Музей «Голоси мирних»..., с. 185).

У сукупності згадані праці описують ключові виміри проблеми – від загальної цифрової трансформації культурної спадщини та теоретичного розуміння віртуального

музею до побіжних воєнних прикладів українських онлайн-музеїв, що й обумовлює актуальність спеціального дослідження цього сегмента у пропонованій статті.

Розкриваючи предмет розгляду, почнемо з визначення такої важливої категорії, як віртуальний музей, що використовується у статті. За відомостями енциклопедії Britannica віртуальний музей – це зібрання оцифрованих зображень, звукових файлів, текстових документів та інших даних, що становлять історичний, науковий або культурний інтерес і до яких здійснюється доступ за допомогою електронних медіа. Віртуальний музей не зберігає реальних об'єктів і тому позбавлений сталості та унікальних властивостей музею в інституційному розумінні цього терміна. Насправді, відзначає енциклопедія, більшість віртуальних музеїв створюються й підтримуються традиційними музеями й безпосередньо залежать від їхніх наявних колекцій (Britannica, n.d.).

Отже, енциклопедичне визначення віртуального музею окреслює базові параметри цього феномену – цифровість, медіапосередництво і залежність від традиційних зібрань. Для потреб нашого розгляду воно слугує відправною точкою, що дозволяє порівняти «класичну» модель віртуального музею з тими онлайн-експозиціями, які виникли в Україні у відповідь на російську агресію. Саме через зіставлення теоретичної рамки з конкретними кейсами простежується специфіка воєнних онлайн-музейних ініціатив.

30 серпня 2025 р. набрав чинності Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу». Закон передбачає, з-поміж іншого, ввести в правове поле новий термін «Війна за Незалежність України» (Закон України № 4579-IX, 2025).

У статті термін «Війна за Незалежність України» використовується як базова рамка окреслення предмета цифрових експозицій, оскільки він нормативно фіксує війну як боротьбу України проти збройної агресії РФ, що розпочалася 19 лютого 2014 р., а також пояснює мету спротиву. У цій назві поєднані різні фази війни в єдиному наративі. Вона дає змогу коректно описувати онлайн-ресурси, які відображають «довгу тривалість» подій, а не лише 2022–2025 рр. Паралельно застосовуються законодавчо закріплене формулювання «збройна агресія Російської Федерації проти України» та близький за змістом термін «російсько-українська війна».

Музей «Голоси Мирних» Фонду Ріната Ахметова (далі – МГМ) є унікальним проєктом цифрової експозиції, зорієнтованої на збирання й збереження свідчень цивільних українців про російську агресію проти України (з 2014 р. – донині) (Балюк та Дорошко, 2025, с. 8).

Передумови появи МГМ були закладені в межах гуманітарної роботи Фонду. Допомогові структури, надаючи підтримку цивільним, водночас, системно документували досвід війни та наслідки руйнувань. Практика комунікації з уразливими групами (пенсіонери, самотні матері, люди з інвалідністю, багатодітні родини тощо) виявила, що для багатьох постраждалих можливість бути почутими й зафіксувати пережите має співмірну цінність із матеріальною допомогою (Forbes Ukraine, 2023).

Інституційне оформлення проєкту припало на 2021 р. Про урочисте відкриття музею повідомляли комунікаційні ресурси Фонду Ріната Ахметова («Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2021), а також профільна освітньо-музейна платформа Педагогічного музею України. Вони разом підкреслювали унікальність ініціативи для українського контексту (Педагогічний музей України, 2021).

Характерною рисою МГМ є постійне розширення його цифрової колекції. Узагальнені дані демонструють виразну динаміку зростання кількості задокументованих історій у 2020–2025 рр. (див. рис. 1).

Рис. 1. Динаміка зростання кількості задокументованих історій у цифровій колекції Музею «Голоси Мирних» (Педагогічний музей України, 2021; Цивільський, 2022; Свиридова, 2023; 2024; «Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2025a)

Як бачимо за рис. 1 станом на 2021 р. цифровий архів музею налічував близько 2 тис. історій мирних жителів. Уже в 2022 р., після масштабного розгортання гуманітарних програм Фонду та активізації збирацької роботи, цей показник зріс до 40 тис. Отже, обсяг колекції збільшився у двадцять разів порівняно з початковим етапом. 2023 р. кількість історій перевищила 90 тис., що засвідчує інтенсифікацію роботи, а також становлення довіри громадян до МГМ як до серйозної установи, де їх свідчення будуть збережені для сучасників і майбутніх поколінь. У лютому 2024 р. повідомлялося про подолання позначки у 100 тис. задокументованих історій, а станом на листопад 2025 р. офіційний лічильник музею фіксує 143199 свідчень.

Наведена динаміка зростання колекції має не лише кількісний, а й виразний якісний вимір. Усі історії супроводжуються коротким інформаційним блоком, до якого входять: ім'я автора свідчення, фотографія, назва населеного пункту, з яким пов'язана розповідь, а також роки описуваних подій. Окремо вказується дата публікації матеріалу в архіві («Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2024с, с. 7).

Музей накопичує корпус джерел особового походження – щоденників, приватних нотаток, повідомлень, усних розповідей, що фіксують людський досвід війни й показують його крізь призму внутрішніх переживань. Показовим у цьому сенсі є «Щоденник війни Катерини Савенко з Маріуполя», оприлюднений у музеї як свідчення цивільної жертви («Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2024d).

У джерелознавчому сенсі «Щоденник війни...» – це унікальне свідчення від першої особи, яке сама авторка усвідомлювала як важливе для історії й таке, що слід зберегти та передати нащадкам. Особливість цього тексту полягає в тому, що він поєднує буденні подробиці («звичайний ранок», черги до банкоматів, пошуки їжі й води) з раптовими переходами до граничних роздумів про життя і смерть.

Окремі фрагменти Катерина писала українською мовою. Це виразно підкреслює її самоідентифікацію на тлі збройної агресії Російської Федерації: «Господь Милосердный, Спаси и Сохрани Украину!», «Добраніч, моя рідна ненька Україна!...», «Добраніч, мої рідні, мої дорогоцінні люди, і всі люди нашої надзвичайної України! Живіть!».

Після обстрілу будинку Савенків 29 березня 2022 р. чоловік Катерини, Віталій, загинув на місці. Катерина зазнала смертельного поранення, її щоденникові записи на

цьому обриваються. 4 квітня вона померла («Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2024d).

Інший різновид персональних історій у колекції – розповіді про втрату представників академічної спільноти. Окрема публікація музею фіксує смерть професора Маріупольського державного університету Богдана Слющинського, який загинув у блокадному Маріуполі від уламкового поранення «Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2022a). Уведення таких свідчень розширює соціальний зріз колекції й демонструє, що війна вражає всі групи міського населення – від найбільш уразливих до освітньо-наукової еліти. Ці розповіді роблять корпус матеріалів соціально ширшим. Водночас, цифрова платформа музею перетворюється на інструмент фіксації втрат цілої громади.

Історія Марії Кутнякової у фондах МГМ є типовою для блокадного повсякдення Маріуполя. Актриса народного театру «Театроманія» разом із сім'єю провела в місті близько трьох тижнів, переживши обстріли, голод і постійний страх. Після руйнування рідної оселі в п'ятиповерхівці Марія з домашніми шукала прихистку в укритті Маріупольського драматичного театру. Однак менш, ніж за дві години після їхньої появи там будівлю знищив вибух. Сім'я дивом урятувалася й була змушена знову тікати – далі, зокрема до філармонії, у пошуках бодай якоїсь можливості для порятунку.

Промовистою «матеріальною» деталлю цієї історії є досвід голоду. Родину фактично підтримувало галетне печиво «Марія», ящик якого Марія отримала завдяки військовому. Вона згадує режим виживання як «шість печив на людину на день» (із мінімумом води та крихтами інших продуктів) і підкреслює, що ця проста їжа стала для неї символом тепла й людської підтримки посеред руїни («Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2022b).

Для колекції МГМ показові й короткі текстові свідчення, в яких евакуація постає як буденна боротьба за виживання. В історії Євгенії з Донецької області війна проявляється через прості, побутові ознаки зламаного «нормального» життя – обстріли, підвал, відсутність води й світла. Далі – вимушений виїзд під загрозою вогневого ураження разом із двома дітьми. У цій ситуації будь-яке рішення приймається на тлі постійного страху та повної невизначеності. Наприкінці оповіді акцент зміщується від самого факту переїзду до змісту материнської відповідальності. Авторка говорить про потребу «триматися заради дітей» і прагнення відновити для них відчуття безпеки вже на новому місці («Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2024a).

У свідченні Дениса з Херсонщини описано перший день повномасштабного вторгнення, самостійну евакуацію вже під обстрілами та новину про «приліт» у двір, що знищив майно. Центральний мотив розповіді – турбота про 98-річну бабусю, заради якої герой тримається і намагається зберегти бодай мінімальну стабільність у новому місці («Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2024b).

За власною концепцією МГМ осмислюються як музей усної історії, співвіднесений із глобальним memory boom кінця ХХ ст., посиленням ролі усної історії в студіях пам'яті (memory studies) та процесами медіатизації історії. Водночас автори монографії «Голоси Мирних» Валентин Балюк та Сергій Даниленко підкреслюють суспільну місію зібраного корпусу свідчень як ресурсу колективної пам'яті та засобу застереження в душі імперативу «ніколи знову» (Балюк та Дорошко, 2025, с. 9).

Цифровий архів МГМ як віртуальна музейна експозиція поєднує публічну «вітрину» з інструментами пошуку й відбору матеріалів музейного архіву. У головному меню ця логіка простежується через основні тематичні розділи («Імена», «Новини», «Травма війни», «Проекти» та «Studies») («Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната

Ахметова, 2025a) . У розділі «Імена» співіснують кураторські добірки й стрічка окремих історій («Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2025b). Колекція МГМ охоплює відео, аудіо- й текстові свідчення («Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2024с, с. 3).

Окремо реалізовано режим «Особистий кабінет дослідника». Обрані одного разу матеріали можна зберігати в персональному кабінеті (бібліотеці), тож користувач фактично формує власний корпус вибраних документів. Набір функцій архіву включає пошук за ключовими словами та розширену систему фільтрів за категоріями: джерело, населений пункт, рік подій, тип вмісту, теги («Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2024с, с. 4, 17). У підсумку платформа підтримує не тільки меморіальне читання, а й аналітичні процедури – відбір, групування та зіставлення матеріалів.

У цьому сенсі цифрова колекція функціонує як результат наукового комплектування: матеріали добираються, описуються й систематизуються за узгодженими параметрами. Водночас питання збереження музейних фондів переноситься в площину довготривалого зберігання цифрових файлів і метаданих, щоб колекція не втрачала цілісності та відтворюваності.

Отже, МГМ можна вважати потужним онлайн-ресурсом про війну. Він акумулює масивний корпус текстів і впорядковує їх за архівною логікою – через описові поля (метадані), систему тегів та інструменти дослідницького відбору.

Важливо, однак, розглядати цей приклад у ширшому полі цифрових ініціатив пам'яті про російсько-українську війну, де поруч із «Голосами Мирних» функціонує й інший тип віртуальної експозиції – «Віртуальний музей російської агресії» (далі – ВМРА), орієнтований, насамперед, на доказово-документальну фіксацію злочинів РФ та правовий вимір пам'яті.

ВМРА створювався як майданчик із установкою на документування злочинів РФ на окупованих територіях. 22 грудня 2020 р. Український інститут національної пам'яті разом із низкою державних, громадських та експертних інституцій підписали меморандум, що передбачав створення першого в Україні інтернет-порталу про ключові події та злочини російської агресії (Український інститут національної пам'яті, 2020). 19 жовтня 2021 р. цей ресурс було публічно презентовано (Український інститут національної пам'яті, 2021).

В експозиційній логіці онлайн-платформа тяжіє до доказово-документального формату. Цифрові ресурси ВМРА подають відомості про епізоди вторгнення та його наслідки як систему взаємопов'язаних даних. У найпомітніших рубриках сайту – «Події» (таймлайн/реєстр «Дані» (документи/фото/відео тощо) і «Судові справи» – упорядковані напрацювання державних органів, громадськості та міжнародних організацій щодо злочинів окупантів (Віртуальний музей російської агресії, 2021). У такий спосіб ці матеріали подано в доступному форматі для максимально широкого кола зацікавлених користувачів.

Показовими прикладами «доказового експонування» є кейси Решата Аметова та Ервіна Ібрагімова. У випадку загибелі Р. Аметова музей подає подієву картку (протест 03.03.2014 у Сімферополі, викрадення, виявлення 15.03.2014 тіла з ознаками катувань) та підкріплює її пов'язаними «експонатами-доказами» (фото місцевості знаходження тіла, фото локації утримання, архівне відео), доповнюючи правовим треком у вигляді досудового розслідування (Віртуальний музей російської агресії, 2014).

Натомість кейс Е. Ібрагімова (Бахчисарай, 24.05.2016) демонструє механіку насильницького зникнення, де центральним доказовим елементом виступає відео з камери спостереження, а також експонуються матеріали публічної реакції й персональні візуальні документи (Віртуальний музей російської агресії, 2016).

Замість суто вітринного показу проєкт поєднує наратив з інструментами пошуку й відбору матеріалів. У головному меню вони структуровані за модулями «Події» (таймлайн/реєстр), «Мапа», «Дані» (документи, фото, відео тощо) та «Судові справи», що дає змогу працювати з ними як з упорядкованим джерельним масивом (Віртуальний музей російської агресії, б.д.).

Узагальнюючи спостереження за відкритим контентом ВМРА, можна констатувати, що його публікаційна активність на поточний момент фактично згорнуто. Серед виявлених оновлень найпізніша дата в картках подій – 5 жовтня 2023 (матеріал про ракетний удар по селу Гроза) (Віртуальний музей російської агресії, 2023). Отже, після осені 2023 року проєкт перестає нарощувати експозиційний корпус і радше постає як «застиглий» довідково-доказовий масив. Він залишається доступним і навігаційно зручним, але вже не функціонує як динамічна онлайн-експозиція з регулярними оновленнями. Вочевидь, найкоректніше охарактеризувати поточний стан ресурсу як «замороження» (консервацію), а не формальне «закриття».

Цифрові ініціативи пам'яті про російсько-українську війну доцільно розглядати не лише як архівно-документальні платформи, а й як спектр публічних форм репрезентації досвіду. Поруч із ВМРА функціонують інші онлайн-експозиції з відмінними цілями та логікою подання матеріалу. До них належить VR-проєкт «Війна впритул», який розпочав роботу у 2022 році. У публікації на офіційному сайті від 15 серпня 2022 р. зазначено, що команда ініціативи запустила VR-музей (із застосуванням технології віртуальної реальності) пам'яті війни з метою документування наслідків російського вторгнення (Війна впритул, б.д.(е)).

У ширшій перспективі такі ресурси варто розглядати як частину музейної мережі світу, в межах якої локальні колекції та експозиції стають взаємно співставними й цитованими. Саме тому зростає значення узгоджених підходів до опису, навігації та довготривалого збереження цифрових матеріалів.

Проєкт «Війна впритул» належить до позамузейних, але «музеефікованих» за логікою подання цифрових експонатів, які поєднують візуально-експозиційний ефект із доказово-документаційною функцією. В описі розробки повідомляється про використання кругових панорам 360°, відео з дронів та 3D-моделювання як інструментів детальної фіксації руйнацій для представлення їх світовій аудиторії (Війна впритул, б.д.(d)). Матеріали сформовано як наочний доказовий корпус злочинів агресора. Вони покликані підтримувати майбутні механізми відповідальності та процеси меморіалізації руйнацій.

Промовистою є добірка локацій «Війна в 3D / війна в AR (доповнена реальність)», де окремі об'єкти подаються як самостійні «досьє» з короткою історією довоєнної діяльності та описом пошкоджень. Зокрема, сюжет про Ірпінський Будинок культури реконструює центр міського культурного життя і документує момент руйнування – споруду знищено 17 березня 2022 р. (Війна впритул, б.д.(a)).

У подібний спосіб репрезентовано готель «Україна» в Чернігові. Упродовж шістдесяти років він приймав гостей і був одним із символів міста, а нічний авіаудар бомбою ФАБ-500 12 березня зафіксовано як момент його знищення. Зазначається також, що будівля визнана непридатною до відновлення (Війна впритул, б.д.(c)).

Окремий смисловий потенціал має документування руйнації культурної й сакральної спадщини. Показовим є кейс Вознесенської церкви в с. Лукашівка (Чернігівщина), де поєднано розгорнуту історичну довідку (зведення 1913 р., відновлення богослужінь –1988 р.) з описом воєнної трансформації простору. У 2022 р. окупанти у храмі облаштували склад боєприпасів, а внаслідок обстрілів і пожежі пам'ятку майже повністю знищено (Війна впритул, б.д.(b)).

Отже, «Війна впритул» репрезентує війну через імерсивні медіа (VR/AR, 360°, 3D), забезпечуючи ефект занурення; водночас, платформа працює як «облік руйнацій». Кожен об'єкт має опис і контекст, а також технічну атрибуцію оцифрування (хто і яким способом зафіксував), що підсилює верифікованість матеріалів і робить проєкт придатним для наукового аналізу як форму цифрової музеєфікації руйнувань. У такий спосіб проєкт демонструє сучасні практики музеєфікації, коли зруйновані об'єкти та простори фіксуються й «експонуються» в цифровому середовищі. Це поєднує меморіальний ефект із доказово-документаційною функцією.

Навігаційне меню музею «Війна впритул» організоване як компактна верхня панель із п'ятьма базовими входами: «Війна У 360°», «Війна в 3D», «Про проєкт», «Новини», «Контакти», що задає дві головні траєкторії користування ресурсом – або перехід до 360°-турів, або до каталогу 3D-об'єктів з окремими сторінками цифрових експонатів. Меню доповнене службовими елементами інтерфейсу: перемикачем мов (EN/UA), блоком «Напишіть нам» як каналом зворотного зв'язку та іконками соціальних мереж (Facebook/YouTube/Twitter/Instagram), які виводять музей за межі власного сайту. На внутрішніх сторінках використано «хлібні крихти» (напр., «Головна → Війна в 360°», «Головна → Війна в 3D»), які фіксують ієрархію розділів і полегшують повернення до верхнього рівня структури.

Свій внесок у збереження пам'яті про війну роблять мистецькі формати, у яких події осмислюються через візуальні образи, наративи й емоційні тональності. Таку перспективу відкриває виставка «Ти як?» (червень 2023, НЦ «Український Дім»), що поєднала публічну експозицію з цифровою фіксацією у 3D-турі та перетворила тимчасову подію на відтворюваний дослідницький ресурс. Показовою для нашого викладу є графічна робота мариупольця Данила Немировського «Син, брат, чоловік. Допомога» (2022), відображена у 3D-екскурсії виставки «Ти як?» (3D ЄМУЗЕЙ, 2023). У монохромній, «протокольній» манері вона поєднує образ поранення з мотивом порятунку, наголошуючи на життєво важливій ролі медичної допомоги у кризових ситуаціях. Цей образ важливий, адже виразно показує людську взаємопідтримку. Поруч із пораненням і беззахисністю тут постає головне – турбота та порятунок. Зафіксована у 3D-турі робота зберігає власний експозиційний контекст (просторове розміщення, сусідство з іншими об'єктами, темп перегляду), що робить її придатною для повторного аналізу як «цифрового сліду» кураторської інтерпретації.

Отже, виставка «Ти як?», за нашим спостереженням, постає репрезентативним кейсом воєнного досвіду, що завдяки цифровій фіксації переходить у режим тривалого доступу та набуває статусу відтворюваного дослідницького ресурсу. Це уможливорює її залучення до наукового аналізу – від опису й типологізації сюжетів до фіксації домінантних емоційних тональностей, а також виявлення візуальних кодів втрати, солідарності й опору.

У той же час мистецькі проєкти здатні виконувати меморіальну функцію поряд з архівно-документальними платформами, доповнюючи їх іншим способом «експонування» війни – через художній образ і переживання. Цифрова фіксація експозиції у форматі 3D-туру фактично відтворює логіку музейного показу та коментування. Такі рішення можуть бути використані як форма музейної екскурсійної діяльності. Користувач рухається маршрутом, зчитує пояснення та повторює кураторську послідовність огляду.

Поряд із практиками мистецького осмислення війни, важливе місце посідають цифрові проєкти, що концентруються на конкретному міському досвіді та відтворюють його у вигляді ретельно структурованої хроніки. У цьому сенсі промовистим є проєкт М86, у якому події розгортаються як щоденний літопис оборони Маріуполя (24.02–

20.05.2022) з розмежуванням військового, гуманітарного та інформаційного вимірів. Його перша презентація відбулася 21 лютого 2024 р. у Музейно-виставковому центрі Музею історії міста Києва (Mariupol Reborn, 2024). Ініціаторами виступила команда Big City Lab у співпраці з Національним музеєм історії України за підтримки Mariupol Reborn та ГО «Серце Азовсталі» (М86, 2024a).

В офіційних описах підкреслюється, що ядро онлайн-ресурсу становлять свідчення оборонців Маріуполя, доповнені фото-, відео- та документальними матеріалами з відкритих джерел. Поденну хроніку звірено зі свідченнями оборонців, що покликано підкреслити її точність і достовірність (Mariupol Reborn, 2024).

Автори не зводять матеріал лише до календарної послідовності. Кожен день розкривається у військовому, гуманітарному та інформаційному вимірах, щоб читач бачив не тільки перебіг боїв, а й драму цивільного життя та її відображення в медіа.

Навігація платформи вибудована так, щоб користувач міг «увійти» в історію з різних точок. Або безпосередньо з головної сторінки – через інтерактивну мапу й Літопис як основний вхід до матеріалів, – або через розділ «Про проєкт», де стисло пояснюється задум та надається пряме посилання «до Літопису» (М86, 2024a). Окремим розділом подається блок «Плакати» з колекцією пов'язаних постерів, який доповнює документальну оповідь наочністю, і надає можливість говорити про оборону міста мовою плакатного мистецтва (М86, 2024d).

Усередині «Літопису» користувач може або рухатися день за днем, відстежуючи послідовність подій, або обирати перегляд за рубриками (бойовий перебіг, гуманітарні наслідки, медійне висвітлення, архів тощо). Така побудова робить платформу зручною як для «звичайного» читача, так і для дослідника (М86, 2024e).

Серед бойових епізодів М86 особливо вирізняються вуличні бої в центрі Маріуполя 19 березня 2022 р., коли оборонці діяли в умовах щільної міської забудови, вели ближній бій і маневрували між кварталами, стримуючи наступ противника (М86, 2024b). Кульмінацію воєнної частини літопису становить початок «завершального штурму» району «Азовсталі» з 12 травня 2022 р., що супроводжувався масованими бомбардуваннями та штурмами промислових цехів. Окремо зафіксовано влучання авіабомби в адміністративну будівлю, де перебували прикордонники, і пов'язані з цим людські втрати (М86, 2024c). У підсумку М86 постає не лише як хроніка 86 днів оборони, а й як простір збереження й осмислення досвіду Маріуполя. У ньому в єдиному цифровому полі поєднано військову, гуманітарну та медійну картини, що дозволяє побачити облогу міста як цілісний процес. Для дослідників, освітян і самих маріупольців проєкт створює можливість повертатися до пережитого не лише крізь болісний досвід, а й через упорядковану, осмислену пам'ять.

Довготривала підтримка більшості цифрових експозицій потребує стабільної ресурсної бази. Важливим чинником їх розвитку можуть бути гранти, які забезпечуватимуть технічну підтримку платформи, оцифрування, модерацію та редакційний супровід контенту.

Водночас поруч із чималими здобутками у справі збереження пам'яті про події Війни за Незалежність України простежуються й системні проблеми. Показовим є NFT-проєкт «Meta History / NFT-museum of the war», який виявив ознаки несталості та брак планомірного розвитку. Його колекція Warline востаннє поповнювалася 31 жовтня 2022 р. (Meta History, 2022). Для ініціативи, що декларує фіксацію подій як «хроніки» та претендує на довготривале меморіальне функціонування, така багаторічна пауза означає розрив наративної безперервності, втрату актуальності й зниження довіри користувачів. Імовірно, такі ресурси, залежні від коротких хвиль публічної уваги, без

сталой редакційної команди та регулярного фінансування швидко впадають у стагнацію.

Попри задекларовану в публічному просторі концепцію, ініціатива «Музей викраденого мистецтва» наразі радше функціонує як онлайн-майданчик на стадії становлення, ніж як узгоджена, системно вибудована та регулярно оновлювана експозиція з чіткими принципами подання і роботи з матеріалами (Museum of stolen art, 2022).

Віртуальний музей «Діти проти війни», попри публічне декларування, наразі не ідентифікується в онлайн-пошуку.

Матеріали статті засвідчують, що цифрові музейні та позамузейні онлайн-експозиції про Війну за Незалежність України формують різнорідне поле з відмінними цілями, логікою подання та темпами розвитку. Тут спостерігаємо платформи, орієнтовані на масове збирання цивільних свідчень, ресурси доказовості, імерсивні VR/AR-проекти та цифрові «сліди» мистецьких виставок.

Кейс Музею «Голоси Мирних» демонструє модель динамічної цифрової колекції, що не лише накопичує великий масив персональних історій, а й пропонує інструменти пошуку, фільтрації та формування персональної «бібліотеки». У такий спосіб ресурс переходить у площину дослідницько-аналітичного використання. Водночас приклади его-документів (передусім мариупольські свідчення) підкреслюють якісний вимір зібрання – від щоденникових описів повсякденних практик виживання до наративів про втрати й гуманітарну катастрофу.

Натомість «Віртуальний музей російської агресії», попри сильну доказово-структуровану модель подання матеріалів, зафіксований у статті як приклад ресурсу, чия публікаційна динаміка істотно сповільнилася й може бути описана як «замороження»/консервація оновлень.

Проекти «Війна впритул» і М86 показують, що цифрова репрезентація війни може будуватися як (а) імерсивна «музеефікація руйнацій» з атрибуцією способів фіксації та (б) структурована хроніка з розведенням військового/гуманітарного/інформаційного вимірів, придатна для навчання й коректного цитування.

Для віртуальних музеїв в Україні, присвячених Війні за Незалежність України, притаманна незалежність від традиційних зібрань.

Зрештою зафіксовані у статті приклади несталості (пауза оновлень у NFT-проекті, фрагментарність частини ініціатив) показують головний ризик – без належного фінансування, єдиних стандартів опису й збереження цифрові проєкти втрачають цілісність оповіді та довіру аудиторії.

Життєздатність цифрової експозиції прямо залежить від низки узгоджених критеріїв. До них належать достатня представленість експонатів і наративів, прозоре походження матеріалів, належний опис, зручні інструменти перегляду й пошуку, регулярні підтверджувані оновлення, інституційна підтримка та зрозуміла модель роботи з контентом.

Практичні висновки для цифрових музейних та позамузейних онлайн-експозицій про Війну за Незалежність України.

1. Розвиток віртуальних та гібридних музейних проєктів, що висвітлюють Війну за Незалежність України, вимагає узгодження експозиційних і цифрових практик із новими правовими рамками політики пам'яті.

2. Закон про засади державної політики національної пам'яті визначає для таких проєктів як тематичні орієнтири, так і базові вимоги до роботи з чутливими свідченнями в онлайн-середовищі.

3. Віртуальний музей має чітко декларувати свою місію й послідовно використовувати термін «Війна за Незалежність України» як основну рамку опису сучасної російсько-української війни.

4. Концепція онлайн-проєкту повинна однозначно відмежовуватися від радянських та імперських трактувань минулого, наголошуючи на суб'єктності українського суспільства й легітимності опору агресії.

5. Для цифрових експозицій і онлайн-архівів принциповим є стандартизований опис кожного об'єкта (час і місце подій, автор або фонд, тип матеріалу, теги, короткий контекст).

6. Стабільна версія інтерфейсу та прозорі правила доступу до матеріалів мають забезпечувати можливість наукового цитування, освітнього використання і мінімізувати ризики маніпулятивного перекручення контенту.

7. Онлайн-колекції доцільно одразу проєктувати як освітній ресурс, готуючи пояснювальні тексти, тематичні добірки, методичні рекомендації та інтегровані модулі (онлайн-уроки, лекції, презентації тощо) з акцентом на Війну за Незалежність України, воєнні злочини РФ, права людини та відповідальність за агресію.

8. Для віртуальних музеїв війни принципово важливим є міжнародний і діаспорний вимір, що обумовлює розвиток іншомовних версій, передусім англомовної. Неодмінною є співпраця з іноземними музеями, архівами й правозахисними організаціями, які допоможуть інтегрувати український досвід у європейський і глобальний контекст пам'яті про агресію та опір.

Бібліографічний список

- «Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2021. *15 років Фонду Ріната Ахметова та відкриття онлайн-музею «Голоси Мирних»* [онлайн] Доступно: <<https://civilvoicesmuseum.org/news/15-rokiv-fondu-rinata-ahmetova-ta-vidkryttya-onlayn-muzeyu-golosy-myrnyh>> [Дата звернення 1 листопада 2025].
- «Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2022a. *«В його серце влучив уламок»* [онлайн], Доступно: <<https://civilvoicesmuseum.org/stories/v-yogo-sertse-vluchyv-ulamok>> [Дата звернення 1 листопада 2025].
- «Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2022b. *«Кажуть, снаряд двічі в одну вирву не падає. Ще як падає!»* [онлайн] Доступно: <<https://civilvoicesmuseum.org/stories/kazhut-snaryad-dvichi-v-odnu-vyrvu-ne-padae-sche-yak-padae>> [Дата звернення 1 листопада 2025].
- «Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2024a. *«Довелося евакуюватись під обстрілами»* [онлайн] Доступно: <<https://civilvoicesmuseum.org/stories/dovelosya-evakuyuvatys-pid-obstrilamy>> [Дата звернення 1 листопада 2025].
- «Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2024b. *«Я дізнався, що прилетіло у двір, побило все»* [онлайн] Доступно: <<https://civilvoicesmuseum.org/stories/ya-diznavsya-scho-pryletilo-u-dvir-pobylo-vse>> [Дата звернення 1 листопада 2025].
- «Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2024c. *Керівництво по роботі з онлайн-архівом Музею «Голоси Мирних» Фонду Ріната Ахметова* [онлайн], Доступно: <<https://civilvoicesmuseum.org/kerivnytstvo-po-roboti-z-onlayn-arhivom-muzeyu-golosy-myrnyh-fondu-rinata-ahmetova>> [Дата звернення 5 жовтня 2025].
- «Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2024d. *Щоденник війни Катерини Савенко з Маріуполя* [онлайн] Доступно: <<https://civilvoicesmuseum.org/stories/golosy-vbytyh-schodennyk-viyny-kateryny-savenko-z-mariupolya>> [Дата звернення 1 листопада 2025].

- «Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2025а. [онлайн] Доступно: <<https://civilvoicesmuseum.org/>> [Дата звернення 19 листопада 2025].
- «Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова, 2025b. *Імена* [онлайн] Доступно: <<https://civilvoicesmuseum.org/stories>> [Дата звернення 1 листопада 2025].
- ЗД ЄМУЗЕЙ, 2023. «Ти як?» – два найважливіших слова цієї війни в [онлайн] Доступно: <<https://emuseum.com.ua/projects/otsyfruvannia-vystavky-ty-iak/>> [Дата звернення 2 жовтня 2025].
- Forbes Ukraine, 2023. *Багатоголосся війни: як музей «Голоси мирних» робить внесок у здорове суспільство, документуючи досвіди війни* [онлайн], Доступно: <<https://forbes.ua/war-in-ukraine/bagatogolossya-viyni-yak-muzey-golosi-mirnikh-robit-vnesok-u-zdorove-suspilstvo-dokumentuyuchi-dosvidi-viyni-17102023-16555>> [Дата звернення 2 листопада 2025].
- Mariupol Reborn, 2024. *У Києві презентували проєкт «М86. Літопис оборони Маріуполя», створений за підтримки Маріуполь Реборн* [онлайн] Доступно: <<https://www.remariupol.com/news/u-kyievi-prezentuvaly-proyekt-m86-litorys-oborony-mariupolya-stvorenyu-za-pidtrymky-mariupol>> [Дата звернення 2 жовтня 2025].
- Балюк В. та Дорошко М., ред., 2025. *Музей «Голоси мирних» Фонду Ріната Ахметова в контексті національної пам'яті. Досвід України та європейських держав*. Люблін-Київ: Університет Марії Кюрі-Склодовської. Доступно: <civilvoicesmuseum.org> [Дата звернення 1 листопада 2025].
- Бедріна, Н., 2025. Virtual museums and the transformation of cultural experience: between preservation, mediation, and interpretation. *Культура України / Culture of Ukraine*, 90, с.36–42. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.090.04>
- Бірьова О., 2023. Історико-культурна спадщина України: цифрові технології збереження та популяризація в умовах воєнних дій. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 26(5), 90–94. DOI: <https://doi.org/10.15421/1723106>
- Війна впритул, б.д.(а) *Будинок культури, Ірпін* [онлайн] Доступно: <<https://war.city/uk/objects/palace-of-culture-irpin-budynok-kultury/>> [Дата звернення 15 жовтня 2025].
- Війна впритул, б.д.(б) *Вознесеньська церква у селі Лукашівка* [онлайн] Доступно: <<https://war.city/uk/objects/vozdvyzhenska-tserkva-u-seli-lukashivka/>> [Дата звернення 15 жовтня 2025].
- Війна впритул, б.д.(с) *Готель Україна, Чернігів* [онлайн] Доступно: <<https://war.city/uk/objects/hotel-ukraine-chernihiv-city/>> [Дата звернення 15 жовтня 2025].
- Війна впритул, б.д.(д) *Меморіалізація руйнацій* [онлайн]. Доступно: <<https://war.city/uk/about-us/>> [Дата звернення 15 жовтня 2025].
- Війна впритул, б.д.(е) *Створений VR-музей пам'яті війни Київщини* [онлайн] Доступно: <<https://war.city/uk/news/discover-stvoryly-vr-muzej-ram-yati-vijny-kyivshhnyu/>> [Дата звернення 15 жовтня 2025].
- Віртуальний музей російської агресії, 2014. *Послідовника Ганді викрадають і жорстко вбивають* [онлайн] Доступно: <<https://rusaggression.gov.ua/ua/event-article.html?object=c21749774c519f5a1ae3524cd94af225>> [Дата звернення 1 жовтня 2025].
- Віртуальний музей російської агресії, 2016. *Бездіяльність окупанта у справах насильницьких зникнень* [онлайн] Доступно: <<https://rusaggression.gov.ua/ua/vykradennia-ervina-ibrahimova-69e9ea7321f579bc9bda28139eed583d.html>> [Дата звернення 1 жовтня 2025].

- Віртуальний музей російської агресії*, 2021. [онлайн] Доступно: <<https://rusaggression.gov.ua/ua/home.html>> [Дата звернення 1 жовтня 2025].
- Віртуальний музей російської агресії, 2023. *Росія вбила кожного 4-го жителя села Гроза* [онлайн] Доступно: <<https://rusaggression.gov.ua/ua/raketnyi-udar-u-den-zhaloby-66b099f8bdaf6ec170cdb114498fc747.html>> [Дата звернення 1 жовтня 2025].
- Віртуальний музей російської агресії, б.д. *Судові справи* [онлайн]. Доступно: <<https://rusaggression.gov.ua/ua/court.html>> [Дата звернення 1 жовтня 2025].
- Гололобов С. та Антонова Л., 2023. Реалізація державної політики цифрового розвитку у сфері музейної справи: виклики та перспективи. *Аспекти публічного управління*, 11(3), 50–56. DOI: <https://doi.org/10.15421/152335>
- Закон України Про засади державної політики національної пам'яті українського народу. № 4579-IX 21 серпня 2025. *Верховна Рада України* [онлайн], Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text>> [Дата звернення 1 жовтня 2025].
- Карапетян О. та Ільчук Т., 2021. *Віртуальний музей – ефективний механізм збереження історичної пам'яті та культурної спадщини* [онлайн]. Доступно: <<https://medialeague.com.ua/virtualnyj-muzej-efektyvnyj-mehanizm-zberezheniya-istorychnoyi-pamyati-ta-kulturnoyi-spadshhyny/>> [Дата звернення 15 жовтня 2025].
- Кузнецова Л. та Кушнар'єв, І., 2024. Віртуальні музеї України як засоби збереження історичної пам'яті в умовах війни. *Питання культурології*, 43, 142–155. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.43.2024.303042>
- М86, 2024а. *86 днів Маріуполя. Літопис оборони* [онлайн] Доступно: <<https://www.m86.city/>> [Дата звернення 5 жовтня 2025].
- М86, 2024б. *Вуличні бої в центрі міста Маріуполя* [онлайн] Доступно: <https://www.m86.city/#day24_keys> [Дата звернення 5 жовтня 2025].
- М86, 2024с. *Завершення місії* [онлайн] Доступно: <https://m86.city/#week12_keys> [Дата звернення 5 жовтня 2025].
- М86, 2024д. *Колекція плакатів. Про «Маріуполь: 86 днів оборони»* [онлайн] Доступно: <<https://m86.city/posters/>> [Дата звернення 5 жовтня 2025].
- М86, 2024е. *Про проєкт. 86 днів Маріуполя* [онлайн] Доступно: <<https://www.m86.city/about/>> [Дата звернення 5 жовтня 2025].
- Педагогічний музей України, 2021. *Онлайн-музей «Голоси Мирних»* [онлайн] Доступно: <<https://mu.edu.ua/c/eRaх4>> [Дата звернення 30 жовтня 2025].
- Свиридова, І., 2023. До музею «Голоси мирних» Фонду Ахметова увійшло вже понад 90 тисяч історій *РБК-Україна*. [онлайн]. Доступно: <<https://www.rbc.ua/rus/news/operatsiya-zsu-kup-yansku-planuvalasya-i-1765704204.html>> [Дата звернення 15 жовтня 2025].
- Свиридова, І., 2024. Понад 100 тисяч історій про війну зібрав музей «Голоси мирних» *РБК-Україна*. [онлайн]. Доступно: <<https://www.rbc.ua/rus/stylar/ponad-100-tisyach-istoriy-viynu-zibrav-muzei-1707753762.html>> [Дата звернення 15 жовтня 2025].
- Український інститут національної пам'яті, 2020. *В Україні створюють інтернет-портал про факти російської агресії* [онлайн] Доступно: <<https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/v-ukrayini-stvoryat-internet-portal-pro-fakty-rosiyskoyi-agresiyi>> [Дата звернення 1 жовтня 2025].
- Український інститут національної пам'яті, 2021. *Віртуальний музей російської агресії презентували 19 жовтня* [онлайн] Доступно: <<https://uinp.gov.ua/pres->

- centr/novyny/virtualnyu-muzeu-rosiyskoyi-agresiyi-prezentuvaly-19-zhovtnya> [Дата звернення 1 жовтня 2025].
- Цивільський, 2022. «Український світ не буде таким, як був»: інтерв'ю директора польського Державного музею Аушвіц-Біркенау [interview для «Голоси Мирних», Музей Фонду Ріната Ахметова] [онлайн] Доступно: <<https://mu.edu.ua/c/Vv5ae>> [Дата звернення 15 жовтня 2025].
- Britannica, n.d. *Virtual museum* [online]. Available at: <<https://www.britannica.com/topic/virtual-museum>> [Accessed October 2, 2025].
- Meta History, 2022. *Warline* [online] Available at: <<https://metahistory.gallery/collection/warline>> [Accessed October 2, 2025].
- Museum of stolen art*, 2022. [online] Available at: <<https://www.museumofstolen.art/>> [Accessed October 5, 2025].
- Pletsan K., Havryliuk A., Poberezhets H., Yurova T., Bilov V. & Polotnianko O., 2023. Digital Transformation of Preservation and Restoration of Ukraine's Cultural Heritage. *Studies in Media and Communication*, 11(7), 376–383. DOI: <https://doi.org/10.11114/smc.v11i7.6514>

References

- «Holosy Myrnykh», Muzei Fondu Rinata Akhmetova, 2021. *15 rokiv Fondu Rinata Akhmetova ta vidkryttia onlain-muzeiu «Holosy Myrnykh»* [online] Available at: <<https://civilvoicesmuseum.org/news/15-rokiv-fondu-rinata-ahmetova-ta-vidkryttia-onlayn-muzeyu-golosy-myrnykh>> [Accessed 01.11.2025]. (in Ukrainian)
- «Holosy Myrnykh», Muzei Fondu Rinata Akhmetova, 2022a. «*V yoho sertse vluchyv ulamok*» [online] Available at: <<https://civilvoicesmuseum.org/stories/v-yogo-sertse-vluchyv-ulamok>> [Accessed 01.11.2025] (in Ukrainian)
- «Holosy Myrnykh», Muzei Fondu Rinata Akhmetova, 2022b. «*Kazhut, snariad dvichi v odnu vyrvu ne padaie. Shche yak padaie!*» [online] Available at: <<https://civilvoicesmuseum.org/stories/kazhut-snaryad-dvichi-v-odnu-vyrvu-ne-padaie-sche-yak-padaie>> [Accessed 01.11.2025]. (in Ukrainian)
- «Holosy Myrnykh», Muzei Fondu Rinata Akhmetova, 2024a. «*Dovelosia evakuiuvatys pid obstrilamy*» [online] Available at: <<https://civilvoicesmuseum.org/stories/dovelosia-evakuyuvatys-pid-obstrilamy>> [Accessed 01.11.2025]. (in Ukrainian)
- «Holosy Myrnykh», Muzei Fondu Rinata Akhmetova, 2024b. «*Ia diznavsia, shcho pryletilo u dvir, pobylo vse*» [online] Available at: <<https://civilvoicesmuseum.org/stories/ya-diznavsya-scho-pryletilo-u-dvir-pobylo-vse>> [Accessed 01.11.2025]. (in Ukrainian)
- «Holosy Myrnykh», Muzei Fondu Rinata Akhmetova, 2024c. *Kerivnytstvo po roboti z onlain-arkhivom Muzeiu «Holosy Myrnykh» Fondu Rinata Akhmetova* [online] Available at: <<https://civilvoicesmuseum.org/kerivnytstvo-po-roboti-z-onlayn-arhivom-muzeyu-golosy-myrnykh-fondu-rinata-ahmetova>> [Accessed 05.10.2025]. (in Ukrainian)
- «Holosy Myrnykh», Muzei Fondu Rinata Akhmetova, 2024d. *Shchodennyk viiny Kateryny Savenko z Mariupolia* [online] Available at: <<https://civilvoicesmuseum.org/stories/golosy-vbytyh-schodennyk-viiny-kateryny-savenko-z-mariupolia>> [Accessed 01.11.2025]. (in Ukrainian)
- «Holosy Myrnykh», Muzei Fondu Rinata Akhmetova, 2025a. [online] Dostupno: <<https://civilvoicesmuseum.org/>> [Accessed 19.11.2025]. (in Ukrainian)
- «Holosy Myrnykh», Muzei Fondu Rinata Akhmetova, 2025b. *Imena* [online] Available at: <<https://civilvoicesmuseum.org/stories>> [Accessed 01.11.2025]. (in Ukrainian)

- 3D YeMUZEI, 2023. «Ty yak?» – dva naivazhlyvishykh slova tsiiei viiny v 3D [online] Available at: <<https://emuseum.com.ua/projects/otsyfruvannia-vystavky-ty-iaak/>> [Accessed 02.10.2025]. (in Ukrainian)
- Baliuk V. ta Doroshko M., red., 2025. *Muzei «Holosy myrnykh» Fondu Rinata Akhmetova v konteksti natsionalnoi pamiaty. Dosvid Ukrainy ta yevropeiskykh derzhav*. Liublin-Kyiv: Universytet Marii Kiuri-Sklodovskoi. Available at: <civilvoicesmuseum.org> [Accessed 01.11.2025]. (in Ukrainian)
- Bedrina, N., 2025. Virtual museums and the transformation of cultural experience: between preservation, mediation, and interpretation. *Kultura Ukrainy / Culture of Ukraine*, 90, c.36–42. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.090.04> (in Ukrainian)
- Birova O., 2023. Istoryko-kulturna spadshchyna Ukrainy: tsyfrovi tekhnolohii zberezhenia ta populiaryzatsiia v umovakh voiennykh dii. *Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani*, 26(5), 90–94. DOI: <https://doi.org/10.15421/1723106> (in Ukrainian)
- Britannica, n.d. *Virtual museum* [online]. Available at: <<https://www.britannica.com/topic/virtual-museum>> [Accessed October 2, 2025].
- Forbes Ukraine, 2023. *Bahatoholossia viiny: yak muzei «Holosy myrnykh» robyt vnesok u zdorove suspilstvo, dokumentuiuchy dosvidy viiny* [online] Available at: <<https://forbes.ua/war-in-ukraine/bagatogolossya-viyni-yak-muzey-golosi-mirnykh-robit-vnesok-u-zdorove-suspilstvo-dokumentuyuchi-dosvidi-viyni-17102023-16555>> [Accessed 02.11.2025]. (in Ukrainian)
- Hololobov S. ta Antonova L., 2023. Realizatsiia derzhavnoi polityky tsyfrovoho rozvytku u sferi muzeinoi spravy: vyklyky ta perspektyvy. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, 11(3), 50–56. DOI: <https://doi.org/10.15421/152335> (in Ukrainian)
- Karapetian O. ta Ilchuk T., 2021. *Virtualnyi muzei – efektyvnyi mekhanizm zberezhenia istorychnoi pamiaty ta kulturnoi spadshchyny* [online] Available at: <<https://medialeague.com.ua/virtualnyj-muzej-efektyvnyj-mekhanizm-zberezheniya-istorychnoyi-pamyati-ta-kulturnoyi-spadshchyny/>> [Accessed 15.10.2025]. (in Ukrainian)
- Kuznetsova L. ta Kushnarov, I., 2024. Virtualni muzei Ukrainy yak zasoby zberezhenia istorychnoi pamiaty v umovakh viiny. *Pytannia kulturolohii*, 43, 142–155. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.43.2024.303042> (in Ukrainian)
- M86, 2024a. *86 dniv Mariupolia. Litopys oborony* [online] Available at: <<https://www.m86.city/>> [Accessed 05.10.2025]. (in Ukrainian)
- M86, 2024b. *Vulychni boi v tsentri mista Mariupolia* [online] Available at: <https://www.m86.city/#day24_keys> [Accessed 05.10.2025]. (in Ukrainian)
- M86, 2024c. *Zavershennia misii* [online] Available at: <https://m86.city/#week12_keys> [Accessed 05.10.2025]. (in Ukrainian)
- M86, 2024d. *Kolektsiia plakativ. Pro «Mariupol: 86 dniv oborony»* [online] Available at: <<https://m86.city/posters/>> [Accessed 05.10.2025]. (in Ukrainian)
- M86, 2024e. *Pro proiekt. 86 dniv Mariupolia* [online] Available at: <<https://www.m86.city/about/>> [Accessed 05.10.2025]. (in Ukrainian)
- Mariupol Reborn, 2024. *U Kyievi prezentuvaly proiekt «M86. Litopys oborony Mariupolia», stvorenyi za pidrymky Mariupol Reborn* [online] Available at: <<https://www.remariupol.com/news/u-kyievi-prezentuvaly-proiekt-m86-litopys-oborony-mariupolia-stvorenyi-za-pidrymky-mariupol>> [Accessed 02.10.2025]. (in Ukrainian)
- Meta History, 2022. *Warline* [online] Available at: <<https://metahistory.gallery/collection/warline>> [Accessed October 2, 2025].

- Museum of stolen art*, 2022. [online] Available at: <<https://www.museumofstolen.art/>> [Accessed October 5, 2025].
- Pedahohichnyi muzei Ukrainy, 2021. Onlain-muzei «Holosy Myrnykh» [online] Available at: <<https://mu.edu.ua/c/eRax4>> [Accessed 30.10.2025]. (in Ukrainian)
- Pletsan K., Havryliuk A., Poberezhets H., Yurova T., Bilov V. & Polotnianko O., 2023. Digital Transformation of Preservation and Restoration of Ukraine's Cultural Heritage. *Studies in Media and Communication*, 11(7), 376–383. DOI: <https://doi.org/10.11114/smc.v11i7.6514>
- Svyrydova, I., 2023. Do muzeiu «Holosy myrnykh» Fondu Akhmetova uviishlo vzhe ponad 90 tysiach istorii *RBK-Ukraina*. [online] Available at: <<https://www.rbc.ua/rus/news/operatsiya-zsu-kup-yansku-planuvalasya-i-1765704204.html>> [Accessed 15.10.2025]. (in Ukrainian)
- Svyrydova, I., 2024. Ponad 100 tysiach istorii pro viinu zibrav muzei «Holosy myrnykh» *RBK-Ukraina*. [online] Available at: <<https://www.rbc.ua/rus/styler/ponad-100-tisyach-istoriy-viynu-zibrav-muzey-1707753762.html>> [Accessed 15.10.2025]. (in Ukrainian)
- Tsyvinskyi, 2022. «Ukrainskyi svit ne bude takym, yak buv»: interviu dyrektora polskoho Derzhavnoho muzeiu Aushvits-Birkenau [interview dlia «Holosy Myrnykh», Muzei Fondu Rinata Akhmetova] [online] Available at: <<https://mu.edu.ua/c/Vv5ae>> [Accessed 15.10.2025]. (in Ukrainian)
- Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiaty, 2020. V Ukraini stvoriat internet-portal pro fakty rosiiskoi ahresii [online] Available at: <<https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/v-ukrayini-stvoryat-internet-portal-pro-fakty-rosiyskoyi-agresiyi>> [Accessed 01.10.2025]. (in Ukrainian)
- Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiaty, 2021. Virtualnyi muzei rosiiskoi ahresii prezentuvaly 19 zhovtnia [online] Available at: <<https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/virtualnyy-muzey-rosiyskoyi-agresiyi-prezentuvaly-19-zhovtnya>> [Accessed 15.10.2025]. (in Ukrainian)
- Viina vprytul, b.d.(a) *Budynok kultury, Irpin* [online] Available at: <<https://war.city/uk/objects/palace-of-culture-irpin-budynok-kultury/>> [Accessed 15.10.2025]. (in Ukrainian)
- Viina vprytul, b.d.(b) *Voznesenska tserkva u seli Lukashivka* [online] Available at: <<https://war.city/uk/objects/vozdvyzhenska-tserkva-u-seli-lukashivka/>> [Accessed 15.10.2025]. (in Ukrainian)
- Viina vprytul, b.d.(c) *Hotel Ukraina, Chernihiv* [online] Available at: <<https://war.city/uk/objects/hotel-ukraine-chernihiv-city/>> [Accessed 15.10.2025]. (in Ukrainian)
- Viina vprytul, b.d.(d) *Memoryalizatsiia ruinatsii* [online] Available at: <<https://war.city/uk/about-us/>> [Accessed 15.10.2025]. (in Ukrainian)
- Viina vprytul, b.d.(e) *Stvorenyi VR-muzei pamiaty viiny Kyivshchyny* [online] Available at: <<https://war.city/uk/news/discover-stvoryly-vr-muzej-pam-yati-vijny-kyivshhyny/>> [Accessed 15.10.2025]. (in Ukrainian)
- Virtualnyi muzei rosiiskoi ahresii, 2014. *Poslidovnyka Handi vykradaiut i zhorstko vbyvaiut* [online] Available at: <<https://rusaggression.gov.ua/ua/event-article.html?object=c21749774c519f5a1ae3524cd94af225>> [Accessed 01.10.2025]. (in Ukrainian)
- Virtualnyi muzei rosiiskoi ahresii, 2016. *Bezdiialnist okupanta u spravakh nasylnytskykh znyknenn* [online] Available at: <<https://rusaggression.gov.ua/ua/vykradennia-ervina->

- ibrahimova-69e9ea7321f579bc9bda28139eed583d.html> [Accessed 01.10.2025]. (in Ukrainian)
- Virtualnyi muzei rosiiskoi ahresii, 2021. [online] Available at: <<https://rusaggression.gov.ua/ua/home.html>> [Accessed 01.10.2025]. (in Ukrainian)
- Virtualnyi muzei rosiiskoi ahresii, 2023. *Rosiia vbyla kozhnoho 4-ho zhytelia sela Hroza* [online] Available at: <<https://rusaggression.gov.ua/ua/raketnyi-udar-u-den-zhaloby-66b099f8bdaf6ec170cdb114498fc747.html>> [Accessed 01.10.2025]. (in Ukrainian)
- Virtualnyi muzei rosiiskoi ahresii, b.d. *Sudovi spravy* [online] Available at: <<https://rusaggression.gov.ua/ua/court.html>> [Accessed 01.10.2025]. (in Ukrainian)
- Zakon Ukrainy Pro zasady derzhavnoi polityky natsionalnoi pamiaty ukrainskoho narodu. № 4579-IX 21 serpnia 2025. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text>> [Accessed 01.10.2025]. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 2.11.2025 р.

Yu. Korobka, V. Korobka

DIGITAL MUSEUM-BASED AND EXTRA-MUSEUM ONLINE EXPOSITIONS ABOUT THE WAR FOR INDEPENDENCE OF UKRAINE

The authors show how exactly online expositions about the War for Independence of Ukraine (both museum-based and extra-museum ones) exist. The authors also explain how they work and what they do for the user (collecting evidence, documenting facts, immersing into events via visual/VP formats or maintaining chronicles) as well as reveal, using particular examples, how some projects are developing and are being updated, whereas others “close down” in a while.

The article has selected a number of particular online projects and compared them to one another. The authors have traced how various platforms present materials (the so-called “digital exhibits”), how they arrange and describe personal evidence, such as diaries, private notes or oral narratives (specifying dates, captions and explanations). The authors have also researched adjustment of navigation and the “evidence-giving” block (chapters like “Events”, “Map”, “Data”, “Trial Cases”) and have, in particular, evaluated regularity of updates as a marker of the exposition’s lifespan.

The authors have also found that since the Rinat Akhmetov Foundation incepted and developed “The Museum of Civilian Voices”, Ukraine’s biggest archival collection of evidence to Russia/Ukraine war has been formed. As of 2025, the Museum has collected more than 143.000 evidence.

The authors have demonstrated that the VR museum project “War in Ukraine” (2022) combines the drive of “museumified” exposition as well as the evidence-giving and documentary function, declaring the goal: documenting consequences of Russian invasion of Ukraine.

The article has revealed that the evidence-giving and documentary model of representation of the war can be built with the help of event cards and “evidence-giving exhibits”. It has also been revealed that the aforementioned model can be boosted by legal context (in particular, with the help of the pre-trial investigation logic) as well as by modular navigation making it possible to handle the material as the well-arranged array of sources.

The authors have identified the source potential of the digital collections of special origin, in particular that of ego-documents presented by Mariupol’s “Diary of War by Kateryna Savenko...” accompanied by basic attributive evidence.

The M86 Project has been interpreted as an integrative chronicle combining military, humanitarian and media pictures of Mariupol besiegement in one digital field and promoting a transition from a “painful experience” to the well-arranged memory.

The scientific novelty of the article lies in analytical comparison of various types of digital “exhibiting” of war: from immersive VR decisions to evidence-giving legal platforms and collections of ego-documents as well as in accentuation of the criterion of regular update/institutional support as a system marker of sustainability of digital exposition.

The practical significance of the article lies in the opportunity of using the outcomes for the purpose of elaborating requirements for lasting functioning of online expositions (support for narrative uninterruptedness, regular refilling, institutional mandate and editorial responsibility, standards of description and attribution). This is extremely vital with the view of the noticed stagnation risks: many-year long pause in the project updates, which presents “pure chronicling”, causing loss of vitality and decrease in users’ confidence.

Keywords: war for independence of Ukraine, digital museum expositions, extra-museum online expositions, virtual museum, digital archive, memorialization, evidence-giving format, VR/AR, 3D tour, museumification practices, scientific resourcing and storage of museum collections, museum excursion activity, grants, museum network of the world, sustainability of digital projects.

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 327.88(477)

О. В. Банчук-Петросова,
О. В. Кравченко,
В. О. Бабіна

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ «М'ЯКОЇ СИЛИ» У ФОРМУВАННІ МІЖНАРОДНОГО ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ

У статті на прикладі України та Великобританії проаналізовано публічну дипломатію як ключовий інструмент «м'якої сили» у формуванні міжнародного іміджу держави та її конкурентоспроможності. Досліджено еволюцію поняття «сили» та обґрунтовано, що ефективність зовнішньої політики вимагає синергії «жорсткої» та «м'якої» сили, де публічна дипломатія виступає мостом, що поєднує національні інтереси із міжнародним сприйняттям. На прикладі досвіду України в умовах повномасштабної війни, продемонстровано трансформацію культури та лідерства Президента України у стратегічний ресурс, що забезпечує країні перевагу в глобальній інформаційній війні (кейс мозаїки «Борівітер»). Проведено аналіз британської моделі «м'якої сили», її інституційних основ (British Council, BBC World Service) та стратегічного, довгострокового підходу. Зроблено висновок, що майстерне володіння публічною дипломатією є необхідною умовою для успішного захисту міжнародного іміджу та мобілізації стійкої міжнародної підтримки у XXI ст.

Ключові слова: Великобританія, міжнародний імідж держави, культурна дипломатія, «м'яка сила», політичне лідерство, публічна дипломатія, Україна, міжнародні відносини, дипломатична служба, міжнародна безпека.

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-43-55-68

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Традиційно поняття «сила» у міжнародних відносинах розглядалося переважно крізь призму військової могутності держави. Століттями саме сила армії була фундаментальною основою для відповідних концепцій політичного мислення та зовнішньої політики, як основу «реального суверенітету» (Цюрупа, 2007, с. 48).

Розуміння сили в міжнародних відносинах суттєво еволюціонувало. Сьогодні до ключових складових впливу держави, окрім збройних сил та економічної потуги, відносять «енергетична незалежність, високі технології, космічні проекти, міжнародний авторитет, нові можливості впливу на інші суб'єкти міжнародних відносин через феномен «м'якої сили» (Цюрупа, 2007, с. 48-49).

Дихотомія «сили» у міжнародних відносинах традиційно розділяється на «жорстку силу» (hard power) та «м'яку силу» (soft power). Перша являє собою прямий вплив, що досягається через примус, залякування та використання військової й економічної потужності. На противагу цьому, інструментами «м'якої сили» є непрямі механізми, такі як публічна дипломатія, ідеологія та культура. Ефективність використання цих двох видів сили історично варіювалася. В умовах сучасного інформаційного суспільства «м'яка сила» набуває особливого значення, дозволяючи

державі формувати позитивний імідж і, як наслідок, підвищувати свій міжнародний авторитет та вплив (Савон, 2020, с. 112).

Важливим механізмом реалізації «м'якої сили» є публічна дипломатія, яка безпосередньо спрямована на формування позитивного сприйняття держави іноземною аудиторією та культивування симпатії до її політики та цінностей. Це вкрай необхідно для налагодження довгострокових партнерських відносин та забезпечення підтримки на міжнародній арені.

Водночас, приклади України та інших країн наочно демонструють, що нарощування «жорсткої сили» залишається критично важливим. Важливо пам'ятати, що «м'яка сила» може бути ефективною лише за тієї умови, що держава зберігає потенціал для застосування «жорсткої сили» у разі необхідності. Таким чином, у сучасній стратегії держави ці два види впливу розглядаються не як альтернативи, а як взаємодоповнюючі елементи, де публічна дипломатія слугує мостом між національними інтересами та міжнародним сприйняттям. У цьому контексті, публічна дипломатія набуває особливого значення як ключовий інструмент «м'якої сили» у процесі формування міжнародного іміджу держави та відстоювання її національних інтересів. Вона ґрунтується на принципах класичної дипломатії, міжнародного права та численних міжнародних конвенціях, неухильно дотримуючись загальноприйнятих норм, серед яких: суверенна рівність держав, взаємоповага до незалежності та територіальної цілісності.

Таким чином, у сучасному турбулентному світі ефективне формування та захист міжнародного іміджу держави вимагає глибокого розуміння природи «м'якої сили» та майстерного володіння одним із її інструментів – публічною дипломатією. Актуальність дослідження посилюється необхідністю протидії деструктивним впливам та адаптації дипломатичної практики до нових, часто непередбачуваних, міжнародних реалій.

Метою статті є комплексний аналіз ролі та механізмів публічної дипломатії як важливого інструменту «м'якої сили» у процесі ефективного формування, захисту та просування позитивного міжнародного іміджу держави в умовах сучасного турбулентного та інформаційно насиченого світу, з акцентом на досвіді України та Великої Британії.

Огляд літератури. Аналіз публічної дипломатії як інструменту «м'якої сили» у формуванні міжнародного іміджу держави та її конкурентоспроможності є предметом наукової зацікавленості, особливо в контексті сучасних геополітичних трансформацій та глобальних викликів. Огляд наукових праць дослідників засвідчує консолідовану думку про те, що класичні підходи до визначення державної сили є недостатніми, і вимагається комплексний, стратегічний підхід до використання непрямих механізмів впливу. У фокусі уваги вчених перебуває не лише теоретичне осмислення феномену «м'якої сили», але й практична роль публічної дипломатії у протистоянні деструктивним наративам, зміцненні міжнародного авторитету та забезпеченні стійкості держави в умовах криз.

У статті В. Ємець наголошується, що реалізація національних інтересів вимагає скоординованої взаємодії у всіх сферах, а формування позитивного іміджу держави набуло стратегічного значення. Механізми публічної дипломатії критично важливі для зміцнення міжнародного авторитету та протистояння деструктивним наративам, як це демонструє досвід України під час повномасштабної війни (Ємець, 2023). К. Савон підкреслює, що «м'яка сила» є пріоритетом сучасної політики, оскільки позитивний імідж держави критично впливає на досягнення її міжнародних цілей. Дослідниця обґрунтовує необхідність застосування «розумної сили», яка поєднує військовий

потенціал із мирними інструментами «м'якої сили», що формують світову симпатію (Савон, 2020). Н. Кравчук, О. Луцишин, Д. Андрощук доводять, що публічна дипломатія є стратегічним імперативом зміцнення конкурентоспроможності держави, особливо в умовах геополітичних трансформацій. На прикладі України автори розкривають, що «м'яка сила» виконує мобілізаційну та формотвірну функції під час агресії та має стати ключовим інструментом повоєнного відновлення (Кравчук, Луцишин та Андрощук, 2025). Т. Мірошніченко, М. Писаревський, А. Бабічев та І. Внуков досліджено роль публічної кризи призму глобальних викликів (дезінформація, кризові комунікації), обґрунтовуючи необхідність комплексного підходу у взаємодії урядових і неурядових акторів (Мірошніченко, Писаревський, Бабічев та Внуков, 2025). У публікації І. Єремеєвої досліджено практичні аспекти формування міжнародного іміджу держави через аналіз сучасного державного іміджмейкінгу та визначення впливу дипломатичних технологій. Авторка стверджує, що міжнародний імідж є стратегічним інструментом зміцнення статусу країни на світовій арені, що слугує головним критерієм його ефективності (Єремеєва, 2021).

Отож, науковці наголошують, що формування позитивного іміджу є важливим критерієм ефективності зовнішньої політики, а «м'яка сила» стала помітним пріоритетом діяльності держав. Особлива увага приділяється досвіду України, де публічна дипломатія не лише протистоїть агресії, а й виконує мобілізаційну функцію, розглядаючись як один із інструмент повоєнного відновлення. Подальше дослідження має поглибити розуміння механізмів та інструментів публічної дипломатії, зосереджуючись на комплексній взаємодії державних та недержавних акторів для досягнення стійкого позитивного сприйняття держави у світі.

Виклад основного матеріалу. Категорії «сила», «жорстка сила» та «м'яка сила» посідають центральне місце у стратегіях розвитку сучасної держави. Поява та поширення ідей неолібералізму в глобальному масштабі актуалізували нові виклики для реалізації стратегічних пріоритетів внутрішньої та зовнішньої політики, які вимагають переосмислення змісту та виявів зазначених категорій. Одним із ключових таких викликів стала зростаюча залежність держав від впливу зовнішніх акторів у політичній, економічній та соціальній площинах. Наукове осмислення категорії «сили» в політології та теорії міжнародних відносин відзначається значною різноманітністю інтерпретацій. Класичні підходи акцентували увагу на примусі та вигоді: Т. Гоббс трактував «силу» як інструмент досягнення майбутньої вигоди, Г. Моргентау розглядав цю категорію через призму «влади», а Г. Кіссінджер безпосередньо ототожнював «силу» та «вплив». У свою чергу, Ч. Фрімен визначав «силу» як здатність управляти рішеннями та діями інших суб'єктів. Більш структурні та матеріалістичні визначення надавали вчені, які пов'язували силу з ресурсами та примусом. Зокрема, британський дослідник Е. Карр трактував «силу» як використання матеріальних ресурсів з метою примусити інших до небажаних дій. Схоже визначення надавав і Дж. Стоссінджер, який розглядав силу як сукупність матеріальних і нематеріальних ресурсів, застосовуваних для впливу на поведінку інших держав. Таким чином, у науковому дискурсі категорія «сили» може бути описана через такі ключові механізми, як примус, підкуп, вплив та симпатія. З огляду на цілісність міжнародно-політичного процесу, найбільш обґрунтованим видається підхід Г. Моргентау, який пов'язує «силу» з поняттям «влади», оскільки саме володіння владою є кінцевим результатом ефективного застосування сили (Савон, 2020, с. 112).

Міжнародна аудиторія сприймає державу крізь призму усталених стереотипів. Тому ефективна публічна дипломатія має подвійну мету: не тільки поширювати цільову позитивну інформацію через медіа, але й забезпечувати системну координацію

(або інтеграцію) дій усіх ключових акторів. До цих акторів належать державні структури, політичні лідери, недержавні організації, впливові корпорації та відомі особистості. Ця комплексна співпраця є основою для бренд-менеджменту зовнішньої політики. В результаті, державні інституції все частіше звертаються до механізмів публічної дипломатії для цілеспрямованої трансформації національного іміджу на міжнародній арені (Ємець, 2023, с. 291).

Сучасні загрози європейській безпеці набувають гібридного характеру, охоплюючи економічну, енергетичну та культурну сфери. Зокрема, дестабілізаційні дії Російської Федерації проявляються у шантажі високими цінами на енергоносії, цілеспрямованих атаках на критичну енергетичну інфраструктуру України та масштабному використанні дезінформаційних кампаній (ботоферм) для просування власних наративів. Ці чинники спричиняють суспільну паніку та мають на меті дискредитацію демократичних інститутів європейського суспільства. Як зазначив у листопаді 2022 р. політолог, директор Центру демократичних принципів (Відень) А. Шеховцов, відповідаючи на питання про «м'яку силу» Росії: «Зараз це лише залякування і шантаж. Ніякої «м'якої сили» росіяни більше не використовують. Раніше вони намагалися говорити, що Росія - може, й проблемна країна, але ж в цілому нормальна, така ж, як інші. Ось у нас культура, спорт, досягнення в космосі тощо. Але зараз Росія зрозуміла, що це все вже не працює, оскільки її поведінка зробила її жахливо токсичною. І тому вони використовують тепер виключно палку – погрозу ядерної війни, шантаж припинення енергопоставок тощо» (Короткий, 2022). Натомість Україна, як наголосив А. Шеховцов, продемонструвала полярно протилежні підходи у просуванні своїх інтересів через «м'яку силу». У контексті військової агресії Російської Федерації публічна дипломатія України продемонструвала безпрецедентну ефективність, забезпечивши Україні перевагу в глобальній інформаційній війні. Міжнародна спільнота, зокрема країни Заходу, виявляє значно більшу довіру до українського наративу та дискурсу, ніж до російського. Цей успіх базується на кількох елементах «м'якої сили»:

1. Креативність та стійкість «українського духу».

Український підхід до комунікації вирізняється креативністю навіть у драматичні моменти. Ця хвиля національної креативності, що спостерігалася ще під час Помаранчевої революції та Революції Гідності, демонструє стійкість духу, яка викликає глибоку повагу та захоплення на Заході. Моральний дух, віра в себе та бажання перемагати є найважливішою складовою перемоги, що є несподіванкою для багатьох скептиків, які прогнозували швидку капітуляцію (Короткий, 2022). В умовах триваючої повномасштабної війни, що вимагає переосмислення, культура набуває стратегічного значення, виходячи за межі лише основи національної ідентичності та перетворюючись на потужний символ української незламності. Культура виконує життєво важливу функцію соціальної консолідації, будучи простором, що ефективно «зшиває» українське суспільство всередині країни, а також зміцнює зв'язки із закордонними українцями та європейською спільнотою. На міжнародній арені український дух, виражений у культурі, є ключовою «м'якою силою», яка просуває українське бачення демократичних і західних цінностей світової громадськості. Культурна дипломатія активно використовується як інструмент боротьби за справедливий мир, імплементацію Формули миру та мобілізацію необхідної збройної й фінансової підтримки від міжнародних партнерів (Укрінформ, 2024). Таким чином, у час війни культура є не лише символом стійкості народу, але й стратегічним ресурсом, який після перемоги стане критичною основою для національного відновлення та розвитку.

Зокрема, 13 вересня 2024 р. розпочала свою роботу культурна платформа «Україна відкрита світу». Мета цього заходу, організованого за підтримки Офісу Президента України та Міністерства культури та стратегічних комунікацій, полягає у пошуку та напрацюванні ефективних шляхів популяризації української культури на міжнародній арені. Платформа складається з кількох дискусійних модулів, присвячених кінематографу, культурній дипломатії та промоції. Основний акцент зосереджений на демонстрації того, як українська культура вже інтегрована у світовий контекст, а також на важливості активного поширення національних наративів через міжнародні культурні майданчики. Міністр культури та стратегічних комунікацій Микола Точицький підкреслив, що війна вимагає нового підходу до культури, розглядаючи її не лише як основу ідентичності, але і як зброю. Він зазначив, що культура виступає «нитками», які зшивають українське суспільство всередині країни, із закордонними українцями та європейською спільнотою; що справедливий мир можливий через збереження культурної ідентичності, підкреслюючи, що українці в окопах воюють за спільні європейські цінності, захищаючи європейський дух. Заступниця Керівника Офісу Президента України Олена Ковальська зазначила, що українська культура є голосом країни у світі, а її діячі – це амбасадори, які здатні доносити правду про події універсальною, емоційною мовою мистецтва. У роботі платформи взяв участь відомий американський актор Майкл Дуглас. Він висловив захоплення мужністю та єднанням українського народу, підтвердивши підтримку з боку західного світу. Актор також наголосив на важливості якнайшвидшого завершення війни та висловив віру у позитивне вирішення питання надання Україні далекобійної зброї. Серед інших учасників були представники культурних інститутів іноземних країн, українських національних та комунальних закладів культури, а також послы низки країн (зокрема, Японії, Італії, Бельгії, Сполученого Королівства). Спільна робота учасників була спрямована на пошук відповідей на такі питання, як залучення міжнародних інвестицій у культурні проекти та створення успішних культурних кейсів для експорту (Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, 2024).

У публічній дипломатії України активно використовується національні культурні та спортивні досягнення для формування потужного міжнародного бренду. Інструменти «м'якої сили» охоплюють як візуальне мистецтво (Олександр Ройтбурд, Марія Приймаченко, візуальний проєкт «Нарбут ХХІ»), так і музичні та освітні ініціативи. Серед них: міжнародно визнані виступи гурту «ДахаБраха», різдвяний концерт світової та української класики від LvivMozArt, музична збірка «Звуки Чорнобиля», а також цифрові проєкти на кшталт онлайн-курсу «Україна: історія, культура та ідентичність» та впровадження україномовних гідів у глобальних музеях. Спортивна та культурна дипломатія, представлена тріумфами на боксерському рингу (брати Клички, Олександр Усик, Денис Берінчик) та перемогами на «Євробаченні», кінематографічною премією «Оскар» за документальний фільм «20 днів у Маріуполі» також значно підвищують впізнаваність і позитивне сприйняття України серед європейської та світової аудиторії (Луценко, 2024; Сморжевська, 2023).

Таким чином, «м'яка сила» України виявилася надзвичайно ефективним інструментом у протидії російській агресії, забезпечивши країні перевагу в глобальній інформаційній війні та значно вищий рівень довіри міжнародної спільноти до українського наративу. Цей успіх ґрунтується на стійкості та креативності українського духу, який трансформує культуру з основи ідентичності у стратегічний ресурс і «зброю». Завдяки публічній дипломатії, культура виконує ключову функцію консолідації суспільства та просування бренду України на міжнародній арені.

2. Лідерство Президента як модель публічної дипломатії:

Публічна поведінка Президента України Володимира Зеленського полярно відрізняється від формату публічності диктатора країни-агресора Владіміра Путіна. Практика прямих зустрічей В. Зеленського з людьми, на противагу ізольованій поведінці керівництва країни-агресора, створила образ сміливого, відкритого та близького до народу лідера. Це стало потужним інструментом формування позитивного іміджу держави. Також важливими є відвідування ним, разом з дружиною Оленою Зеленською, різноманітних культурних заходів, пов'язаних з ідентичністю України та її презентацією як всередині країни, так і за кордоном. Наприклад, у Києві у березні-квітні 2024 р. в Українському домі на Європейській площі тривала знакова та масштабна для України виставка, присвячена творчості видатної художниці Алли Горської, під назвою «Алла Горська. Боривітер». Назва експозиції походить від назви мозаїки, яку художниця створювала разом із колегами в Маріуполі. Цей вибір назви глибоко символічно характеризує саму мисткиню, оскільки її творчість і принципи продовжують протистояти московському тоталітаризму та його спробам знищити українську ідентичність. Актуальність та драматизм такої опозиції підкреслюється тим, що навіть у сучасних умовах російська зброя пошкодила мозаїки А. Горської у тимчасово окупованому українському Маріуполі. Таким чином, виставка є не лише вагомим мистецькою подією, але й потужним символом незламності української культурної спадщини та українського народу, що чинить опір країні-агресору Росії. На жаль, найбільш помітна частина творчого доробку А. Горської, її великі настінні мозаїки, які завжди створювалися в команді, зазнала найбільших втрат. Значна частина спадщини Горської-монументалістки практично втрачена, оскільки більшість її робіт на Сході України опинилися у тимчасовій російській окупації ще з 2014 р. Виставка в Українському домі була організована таким чином, щоб відтворити масштаб втраченого та підкреслити значимість збереженого. Центральним елементом, що об'єднує два поверхи цієї найбільшої експозиції, є велика інсталяція мозаїки «Боривітер». Зображення стрімкого диво-птаха виконано на широких тканинних стрічках, що здіймаються аж до купола будівлі. У вхідному просторі розміщені фотографії мозаїк Маріуполя, які слугують візуальним нагадуванням про втрачену спадщину (Самченко, 2024).

Президент В. Зеленський разом із дружиною Оленою відвідали виставку «Алла Горська. Боривітер». Подружжя Зеленських поділилося своїми враженнями, підкресливши глибокий історичний та особистісний вимір експозиції: «Побувавши тут, відчуваєш, чому це більше ніж виставка. Бо драматична доля творів невіддільна від долі авторки. Алла Горська була не тільки художницею, а й правозахисницею. Радянська влада нищила її роботи, художницю викликали на допити в КДБ, мисткиню виключили зі Спілки художників. І тому не дивно, що в її вбивстві сучасники вбачали помсту радянських спецслужб» (Президент України, 2024).

Таким чином, візит Президента України разом з дружиною на виставку став не лише даниною пам'яті мисткині, але й підтвердженням зв'язку її трагічної долі та мистецької спадщини з боротьбою за українську ідентичність і права людини проти тоталітарного режиму. Що є важливим прикладом «м'якої сили» у публічній дипломатії для представлення України на міжнародній арені. Адже події, пов'язані із виставкою, широко висвітлювалися у медіа. А також популяризація культурної спадщини А. Горської набула міжнародного масштабу. Її монументальні твори, сміливі художні рішення та трагічна доля, пов'язана з боротьбою проти радянського режиму, привертають увагу світової спільноти до історії українського опору та культурної ідентичності. Через міжнародні виставки, публікації та дослідження творчості А. Горської, Україна демонструє світові свою глибоку мистецьку традицію, а також

цінності свободи та права людини, які є універсально зрозумілими. Таким чином, культурна спадщина А. Горської стає не лише частиною світового мистецького контексту, а й інструментом для формування позитивного іміджу України як країни з багатою культурою, готової захищати свої національні та демократичні ідеали.

12 червня 2024 р. на Майдані Незалежності у Києві відбулася презентація відтвореної мозаїки «Боривітер» А. Горської. Цей знаковий твір було пошкоджено російськими військовими у березні 2022 р. в окупованому Маріуполі. Над відновленням мозаїчного панно працювала команда з 15 художників та художниць під кураторством культурної менеджерки Насті Іщенко та Олени Зарецької, керівниці Фонду Алли Горської та Віктора Зарецького, яка є онукою митців. Відтворена мозаїка експонувалася у Києві до 22 червня, після чого розпочала своє турне іншими містами України та Європи. Відтворена монументальна «Боривітер» має розмір, ідентичний оригіналу, 18 квадратних метрів і була ретельно складена з матеріалів, які використовувала й сама А. Горська разом з колегами, включаючи шматочки смальти, кераміки, алюмінію та ложок. Найбільшим викликом під час відтворення мозаїчного панно стало забезпечення його мобільності. Була розроблена унікальна конструкція, що дозволила транспортувати твір для подальшого турне Україною та світом. У рамках проєкту було створено дві копії мозаїки «Боривітер». Другу копію розділили на 1250 фрагментів, які були запропоновані до придбання в рамках благодійної акції. Мета ініціативи мала партисипативний характер, що дозволило кожному покупцеві стати «хранителем Боривітра» і зробити внесок у майбутнє відновлення легендарного творіння А. Горської у звільненому Маріуполі. Увесь наклад із 1250 фрагментів було розпродано протягом доби (Любанок, 2025).

Відтворена мозаїка «Боривітер» розпочала своє європейське турне з Лондона. Урочисте відкриття панно на всесвітньо відомій Трафальгарській площі здійснив український боксер Олександр Усик. Співзасновниця ГО Ukraine Wow, Ярослава Гресь, яка брала участь у створенні копії, висловила думку, що поява «Боривітра» на Трафальгарській площі, де йому аплодують люди з усього світу, перетворила його на символ української свободи та волі. Проєкт презентації мозаїки на Трафальгарській площі отримав значну підтримку від міжнародних діячів. Зокрема, у відкритті брав участь відомий британський підприємець сер Річард Бренсон. Р. Бренсон прокоментував цю подію, наголосивши, що боротьба українського народу є захистом не лише власного суверенітету та ідентичності, але й демократії, свободи та верховенства права в цілому. Він підкреслив необхідність визнання постійної жертви, яку приносять українці, та важливості їхньої підтримки у відновленні культури, домівок і життя. На відкритті також були присутні впливові британські представники, зокрема заступниця мера Лондона з питань культури та креативних індустрій Джастін Саймонс та голова парламентської групи у справах України Алекс Собел. Подія мала виразний благодійний характер: під час презентації тривав збір коштів, спрямований на відновлення житла для 64 українських сімей, які втратили свої домівки внаслідок російсько-української війни (Заблоцька, 2025).

Цей безпрецедентний рівень культурної публічної дипломатії є вкрай необхідним в умовах повномасштабної війни, оскільки він прямо впливає на стійкість міжнародної підтримки. Використання «м'якої сили» через культурні та медійні канали дозволяє Україні утримувати увагу світової спільноти, мобілізувати зовнішню допомогу та ефективно протистояти дезінформаційним кампаніям агресора, забезпечуючи постійну легітимність української позиції на глобальній арені.

Публічна дипломатія України, що для прикладу продемонстрована через візит Президента України та Першої леді на знакову виставку А. Горської та подальше

міжнародне турне відтвореної мозаїки «Боривітер», є прикладом високоорганізованої та емоційно насиченої «м'якої сили» в умовах війни. Напевно, не випадково саме Лондон став першою європейською столицею у міжнародному турне мозаїки «Боривітер. *По-перше*, Великобританія має давні та успішні традиції «м'якої сили» через інституції, як-от British Council та BBC World Service. Її підхід є систематичним та комплексним, спрямованим на формування довгострокового та позитивного іміджу країни у світі через культуру, освіту, цінності та мову. Британська модель слугує еталоном того, як державні та недержавні структури можуть ефективно співпрацювати для досягнення цілей публічної дипломатії, що є важливим уроком для України. *По-друге*, презентація відтвореної мозаїки «Боривітер» саме в Лондоні (на Трафальгарській площі) з безпрецедентною підтримкою британських та міжнародних діячів (як-от сер Річард Бренсон) підкреслює стратегічну важливість Великої Британії як ключового союзника України на сучасному етапі.

Велика Британія є одним із визнаних світових лідерів у використанні «м'якої сили», усвідомлюючи її важливість для реалізації зовнішньополітичних інтересів. Влада країни приділяє значну увагу зміцненню інституційних основ і підвищенню ефективності цієї політики. Політична воля щодо зміцнення «м'якої сили» знайшла своє відображення у створенні спеціалізованого органу: 26 травня 2013 р. в межах парламенту було засновано Комітет із «м'якої сили» та впливу Великобританії (The Committee on Soft Power and the UK's Influence). Цей крок засвідчив пріоритетність даного напрямку для уряду. Хоча цілі політики «м'якої сили» не фіксуються в єдиному концептуальному документі, вони були озвучені у низці виступів Міністра закордонних справ країни (2013 р.) і залишаються актуальними досі. Реалізація політики публічної дипломатії у Великобританії здійснюється через кілька основних інструментів, які доповнюють активну участь країни у діяльності міжнародних організацій: Британську Раду (British Council), центральний інститут, що займається культурно-гуманітарним співробітництвом; Телерадіомовну корпорацію BBC, що визначена як основний інструмент забезпечення впливу Великої Британії у світі та фронтмен у просуванні британських цінностей за межі країни. Значна частина публічної дипломатії реалізується за допомогою неурядових організацій, які отримують фінансування від уряду. Ці організації зберігають свободу від прямого політичного впливу під час прийняття рішень. Водночас вони працюють за чіткими механізмами підзвітності та оцінки результатів. Такий підхід забезпечує ефективне витрачання коштів та прозорість процесів міжнародного співробітництва. Особливою рисою британської моделі «м'якої сили» є ієрархія інтересів на міжнародній арені. Аналіз політики країни у різних регіонах світу демонструє пріоритетність економічних і ділових зв'язків порівняно з культурними, освітніми та гуманітарними напрямками. Водночас, Велика Британія активно використовує свої історично сформовані переваги, пов'язані з глобальною поширеністю та популярністю англійської мови. У зв'язку з цим, політика просування англійської мови є надзвичайно важливою і пріоритетною частиною культурного співробітництва. Активність суб'єктів британської «м'якої сили» у різних країнах є системною. Водночас чітко простежується акцент публічної дипломатії Великої Британії на розвитку ділових зв'язків, громадській дипломатії та сприянні міжнародному розвитку. Це відповідає загальній стратегії країни, спрямованій на пріоритетну реалізацію економічних і геополітичних завдань (Лялька, 2020).

Велика Британія залишається визнаним світовим лідером у використанні «м'якої сили», незважаючи на вихід із Європейського Союзу. Вона активно переосмислює свою глобальну роль, покладаючись на інструменти, які формувалися десятиліттями. Велика Британія, подібно до ЄС, бере активну участь у просуванні ідей демократії,

прав людини та сталого розвитку, реалізуючи спільні наукові проєкти. Крім того, вона демонструє прихильність до європейських цінностей та стратегічних партнерств, активно підтримуючи Україну в її євроінтеграційних процесах шляхом надання експертної допомоги та сприяння економічному розвитку. Таким чином, британська «м'яка сила» ґрунтується на синергії інституціоналізованої культурної дипломатії, медійного впливу та використання історично сформованих багатосторонніх платформ, що дозволяє їй зберігати значний глобальний вплив.

Отож, аналіз державної політики «м'якої сили» Великої Британії дозволяє виділити низку її характерних особливостей: по-перше, існує чітке прагнення відштовхуватися від уже наявних переваг і максимально використовувати наявні інструменти та механізми; по-друге, влада здійснює часткове делегування обов'язків у цій сфері недержавним акторам, які беруть участь у поширенні «м'якої сили» та прагнуть дистанціюватися від держави у роботі за низкою напрямків. Крім того, політика «м'якої сили» розглядається як стратегія, а не тактика, тобто акцент робиться на довгостроковій та послідовній реалізації всього комплексу заходів, а не на окремі короткотермінові проєкти. Британський уряд прагне використовувати «м'яку силу» для підвищення безпеки та добробуту своїх громадян, а також для того, щоб у певній мірі дистанціюватися від впливу США та Європейського Союзу, створюючи впізнаваний та відмінний національний образ Великої Британії (Климчук, 2023, с. 247).

Таким чином, у сучасному глобалізованому світі, де інформація та сприйняття є потужними важелями впливу, ефективна зовнішня політика держави неможлива без майстерного поєднання «жорсткої сили» (військової та економічної могутності) та «м'якої сили» (здатності приваблювати та переконувати). Як доводить аналіз українського досвіду, публічна дипломатія, що ґрунтується на принципах міжнародного права, є вирішальним інструментом цієї «м'якої сили». Вона дозволяє Україні, через креативність, лідерську комунікацію та культурні кейси (як-от «Борівітер»), не лише безпосередньо комунікувати з іноземною аудиторією, але й ефективно протистояти дезінформації, мобілізувати міжнародну підтримку та забезпечувати легітимність своїх позицій на глобальній арені. Це підтверджує, що успішне відстоювання національних інтересів у ХХІ ст. вимагає не лише потужної армії та економіки, а й стратегічного використання культурного, ідеологічного та медійного впливу, у чому Україна демонструє уроки ефективності, гідні вивчення та співпраці з такими еталонними партнерами, як Великобританія.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасне розуміння «сили» в міжнародних відносинах є дихотомічним, включаючи як «жорстку силу», так і «м'яку силу», причому ефективність останньої залежить від потенціалу першої.

Встановлено, що публічна дипломатія є найбільш ефективним механізмом реалізації «м'якої сили» для формування позитивного міжнародного іміджу, мобілізації зовнішньої допомоги та протидії гібридним загрозам. Досвід України засвідчив, що креативність, стійкість духу та відкрите лідерство Президента України трансформують національну культуру у стратегічний ресурс, забезпечуючи Україні перевагу в глобальній інформаційній війні та значно вищий рівень довіри міжнародної спільноти. Культурна дипломатія виконує не лише функцію просування ідентичності, а й соціальної консолідації всередині країни та мобілізаційну функцію на міжнародній арені (збір коштів, залучення політичної підтримки).

Огляд політики Великої Британії демонструє, що її «м'яка сила» є довгостроковою стратегією, яка базується на системному делегуванні повноважень недержавним акторам (*British Council, BBC*), використанні історичних переваг (англійська мова) та пріоритетності економічних цілей, що є важливим уроком для

України. Партнерство з Великобританією, як впливовим політичним союзником, є вкрай важливим для України задля забезпечення сталості міжнародної підтримки та поглиблення культурно-політичної співпраці.

Перспективи подальших досліджень у сфері публічної дипломатії та «м'якої сили» мають бути зосереджені на поглибленому вивченні взаємодії державних і недержавних акторів та адаптації стратегій до нових геополітичних і технологічних реалій, зокрема. через вплив ШІ. Також. на наш погляд, є актуальним аналіз використання публічної дипломатії як інструменту, що прискорює євроінтеграційні процеси України, зокрема у сфері освіти, науки та культури, сприяючи гармонізації українських цінностей із загальноєвропейським дискурсом.

Бібліографічний список

- Ємець, В. 2023. Публічна дипломатія як інструмент формування іміджу України в умовах повномасштабної війни. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*, 46, с. 291-296. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.46.36> [Дата звернення 11 листопада 2025].
- Єремєєва, І. 2021. Практичні аспекти формування міжнародного іміджу держави. *Регіональні студії*, 24, с. 123- 127. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.24.17> [Дата звернення 14 листопада 2025].
- Заблоцька, О., 2025. Усик презентував у Лондоні відтворену мозаїку «Борівітер» Алли Горської. *Суспільне. Культура*. 14 липня. [онлайн] Доступно: <https://suspilne.media/culture/1066565-usik-prezentuvav-u-londoni-vidtvorenu-mozajku-boriviter-alli-gorskoi/> [Дата звернення 17 листопада 2025].
- Климчук, І., 2023. Особливості реалізації «м'якої сили» у зовнішній політиці Великої Британії на сучасному етапі. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*, 48, с. 246-251. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.48.30> [Дата звернення 13 листопада 2025].
- Короткий, В., 2022. Антон Шеховцов, політолог, директор Центру демократичних принципів (Відень): путін сам не зупиниться, його можна лише зупинити. *Укрінформ*, 10 листопада. Доступно: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3611384-anton-sehovcov-politolog-direktor-centru-demokraticnih-principiv-viden.html> [Дата звернення 17 листопада 2025].
- Кравчук, Н., Луцишин, О. та Андрощук, Д., 2025. Публічна дипломатія як стратегічний імператив зміцнення конкурентоспроможності держави в умовах трансформації світового порядку. *Empirio*, 2(1), с. 78-91. DOI: <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.1.78-91> Доступно: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/33961> [Дата звернення 16 листопада 2025].
- Лобанок, Д., 2025. Це свобода, перемога та легкість: у Києві показали відтворену мозаїку видатної мисткині Алли Горської. *Українська правда*, 13 червня. [онлайн] Доступно: <https://life.pravda.com.ua/culture/u-kiyevi-pokazali-vidtvorenu-mozajiku-vidatnoji-mistkini-alli-gorskoji-308642/> [Дата звернення 13 листопада 2025].
- Луценко, Є., 2024. Історична перемога: «20 днів у Маріуполі» отримали «Оскар» за найкращий документальний фільм. *Суспільне. Культура*, 11 березня. [онлайн] Доступно: <https://suspilne.media/culture/702656-20-dniv-u-mariupoli-otrimav-oskar-za-najkrasij-dokumentalnij-film/> [Дата звернення 17 листопада 2025].
- Лялька, Ю., 2020. Еволюція інструментарію «публічної дипломатії» Великої Британії (2010–2015 роки). *Політикус*, 1, с. 58-62. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2020.1.09> [Дата звернення 10 листопада 2025].

- Міністерство культури та стратегічних комунікацій України (2024) «УКРАЇНА ВІДКРИТА СВІТУ»: у Києві обговорили нові підходи до промоції української культури на міжнародній арені. Доступно за посиланням: <https://mincult.gov.ua/news/ukrayina-vidkryta-svitu-u-kyuevi-obgovoryly-novi-pidhody-do-promocziyi-ukrayinskoyi-kultury-na-mizhnarodnij-areni/> [Дата звернення 10 листопада 2025].
- Мірошниченко, Т., Писаревський, М., Бабічев, А. та Внуков, І., 2025. Роль публічної дипломатії у формування міжнародного іміджу держави. *Грааль науки*, 50, с. 377-383. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.21.03.2025.043> [Дата звернення 18 листопада 2025].
- Президент України, 2024. *Володимир та Олена Зеленські відвідали виставку «Алла Горська. Борівітер» у Києві.* [онлайн] Доступно: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-ta-olena-zelenski-vidvidali-vistavku-alla-gorska-b-89997> [Дата звернення 14 листопада 2025].
- Савон, К., 2020. Вплив політики «м'якої сили» на імідж держави. *Актуальні проблеми політики*, 66, с. 112-117. DOI: <https://doi.org/10.32837/app.v0i66.715> [Дата звернення 16 листопада 2025].
- Самченко, В., 2024. «Алла Горська. Борівітер». *Укрінформ*, 21 березня.[онлайн] Доступно: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3843039-alla-gorska-boriviter.html> [Дата звернення 17 листопада 2025].
- Сморжевська, О., 2023. Народня художня культура як бренд України. *Сучасні аспекти реформування системи публічного управління в умовах воєнного часу: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (2 червня 2023 року) / за заг. ред. О.І. Пархоменко-Куцевіл. Переяслав*, с. 271-272.
- Укрінформ, 2024. *Культура під час війни є символом незламності, а після перемоги стане основою для відновлення – Точицький.* [онлайн] Доступно: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3905284-kultura-pid-cas-vijni-e-simvolom-nezlamnosti-a-pisla-peremogi-stane-osnovou-dla-vidnovlenna-tocickij.html> [Дата звернення 11 листопада 2025].
- Цюрупа, М., 2007. Поняття «м'якої сили» держави та особливості її застосування в сучасній світовій політиці. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса*, 36, с. 47-49. Доступно: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001118240> [Дата звернення 14 листопада 2025].

References

- Klymchuk, I., 2023. Osoblyvosti realizatsii «miakoi syly» u zovnishnii politytsi Velykoi Brytanii na suchasnomu etapi. [Peculiarities of the implementation of “soft power” in the foreign policy of Great Britain at the present stage]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Filosofska-politologichni studii*, 48, с. 246-251. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.48.30> [Data zvernennia 13 lystopada 2025]. (in Ukrainian)
- Korotkyi, V. 2022. Anton Shekhovtsov, politoloh, dyrektor Tsentru demokratychnykh pryntsyviv (Viden): putin sam ne zupynytsia, yoho mozna lyshe zupynyty. [Anton Shekhovtsov, political scientist, director of the Center for Democratic Principles (Vienna): Putin will not stop himself, he can only be stopped]. *Ukrinform*, 10 lystopada. [online] Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3611384-anton-sehovcov-politolog-direktor-centru-demokraticnih-principiv-viden.html> [Data zvernennia 17 lystopada 2025]. (in Ukrainian)

- Kravchuk, N., Lutsyshyn, O. and Androshchuk, D. 2025. Publichna dyplomatiia yak stratehichnyi imperatyv zmitsnennia konkurentospromozhnosti derzhavy v umovakh transformatsii svitovoho poriadku. [Public diplomacy as a strategic imperative for strengthening the competitiveness of the state in the context of the transformation of the world order]. *Empirio*, 2(1), s. 78-91. DOI: <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.1.78-91> Available at: <<https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/33961>> [Data zvernennia 16 lystopada 2025]. (in Ukrainian)
- Lialka, Yu., 2020. Evoliutsiia instrumentarii «publichnoi dyplomatii» Velykoi Brytanii (2010–2015 roky). [The evolution of the tools of «public diplomacy» of Great Britain (2010–2015)]. *Politykus*, 1, s. 58-62. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2020.1.09> [Data zvernennia 10 lystopada 2025]. (in Ukrainian)
- Lobanok, D., 2025. Tse svoboda, peremoha ta lehkost: u Kyievi pokazaly vidtvorenu mozaiku vydatnoi mystkyni Ally Horskoï. [This is freedom, victory and ease: a recreated mosaic by the outstanding artist Alla Gorska was shown in Kyiv]. *Ukrainska pravda*, 13 chervnia. [online] Available at: <<https://life.pravda.com.ua/culture/u-kyievi-pokazali-vidtvorenu-mozajiku-vidatnoji-mistkini-alli-gorskoji-308642/>> [Data zvernennia 13 lystopada 2025]. (in Ukrainian)
- Lutsenko, Ye., 2024. Istorychna peremoha: «20 dniv u Mariupoli» otrymaly «Oskar» za naikrashchyi dokumentalnyi film. [Historic victory: «20 Days in Mariupol» received the «Oscar» for best documentary]. *Suspilne. Kultura*, 11 bereznia. [online] Available at: <<https://suspilne.media/culture/702656-20-dniv-u-mariupoli-otrimav-oskar-za-najkrasij-dokumentalnij-film/>> [Data zvernennia 17 lystopada 2025]. (in Ukrainian)
- Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsii Ukrainy (2024) ‘UKRAINA VIDKRYTA SVITU’: u Kyievi obhovoryly novi pidkhody do promotsii ukrainskoi kultury na mizhnarodnii areni [‘UKRAINE OPEN TO THE WORLD’: new approaches to the promotion of Ukrainian culture on the international arena were discussed in Kyiv]. Available at: <https://mincult.gov.ua/news/ukrayina-vidkryta-svitu-u-kyievi-obgovoryly-novi-pidhody-do-promocziyi-ukrayinskoyi-kultury-na-mizhnarodnij-areni/> [Data zvernennia 10 lystopada 2025]. (in Ukrainian)
- Miroshnychenko, T., Pysarevskyi, M., Babichev, A. and Vnukov, I., 2025. Rol publichnoi dyplomatii u formuvannia mizhnarodnoho imidzhu derzhavy. [The role of public diplomacy in the formation of the international image of the state]. *Hraal nauky*, 50, s. 377-383. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.21.03.2025.043> [Data zvernennia 18 lystopada 2025]. (in Ukrainian)
- Prezydent Ukrainy, 2024. Volodymyr ta Olena Zelenski vidvidaly vystavku «Alla Gorska. Boryviter» u Kyievi. p [Volodymyr and Olena Zelensky visited the exhibition «Alla Gorska. Boryviter» in Kyiv]. [online] Available at: <<https://www.president.gov.ua/news/volodimir-ta-olena-zelenski-vidvidali-vistavku-alla-gorska-b-89997>> [Data zvernennia 14 lystopada 2025]. (in Ukrainian)
- Samchenko, V., 2024. «Alla Gorska. Boryviter». [«Alla Gorska. Boriviter»]. *Ukrinform*, 21 bereznia. [online] Available at: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3843039-alla-gorska-boriviter.html>> [Data zvernennia 17 lystopada 2025]. (in Ukrainian)
- Savon, K., 2020. Vplyv polityky «miakoi syly» na imidzh derzhavy. [The impact of soft power policy on the image of the state]. *Aktualni problemy polityky*, 66, s. 112-117. DOI: <https://doi.org/10.32837/app.v0i66.715> [Data zvernennia 16 lystopada 2025]. (in Ukrainian)
- Smorzhevskia, O., 2023. Narodnia khudozhnia kultura yak brend Ukrainy. [Folk art culture as a brand of Ukraine]. *Suchasni aspekty reformuvannia systemy publichnoho upravlinnia v umovakh voiennoho chasu: materialy I Mizhnarodnoi naukov-*

- praktychnoi konferentsii (2 chervnia 2023 roku) / za zah. red. O.I. Parkhomenko-Kutsevil. Pereiaslav, p. 271-272. (in Ukrainian)*
- Tsiurupa, M., 2007. Poniattia «miakoi syly» derzhavy ta osoblyvosti yii zastosuvannya v suchasni svitovii politytsi. [The concept of «soft power» of the state and the features of its application in modern world politics]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen imeni I. F. Kurasa*, 36, s. 47-49. Available at: <<http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001118240>> [Data zvernennia 14 lystopada 2025]. (in Ukrainian)
- Ukrinform, 2024. *Kultura pid chas viiny ye symvolom nezlamnosti, a pislia peremohy stane osnovoioiu dlia vidnovlennia – Tochytskyi* [Culture during war is a symbol of invincibility, and after victory it will become the basis for restoration – Tochytskyi]. 13 veresnia. [online] Available at: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3905284-kultura-pid-cas-vijni-e-simvolom-nezlamnosti-a-pisla-peremogi-stane-osnovou-dla-vidnovlenna-tocickij.html>> [Data zvernennia 11 lystopada 2025]. (in Ukrainian)
- Yemets, V., 2023. Publichna dyplomatiia yak instrument formuvannia imidzhu Ukrainy v umovakh povnomasshtabnoi viiny. [Public Diplomacy as a Tool for Forming the Image of Ukraine in Conditions of Full-Scale War]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Filosofo-politohiichni studii*, 46, c. 291-296. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.46.36> [Data zvernennia 11 lystopada 2025]. (in Ukrainian)
- Yeremieieva, I., 2021. Praktychni aspekty formuvannia mizhnarodnoho imidzhu derzhavy. [Practical aspects of the formation of the international image of the state]. *Rehionalni studii*, 24, s. 123- 127. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.24.17> [Data zvernennia 14 lystopada 2025]. (in Ukrainian)
- Zablotska, O., 2025. Usyk prezentuvav u Londoni vidtvorenu mozaiku «Boryviter» Ally Horskoi. [Usyk presented the reproduced mosaic «Boriviter» by Alla Gorska in London]. *Suspilne. Kultura*, 14 lypnia. [online] Available at: <<https://suspilne.media/culture/1066565-usyk-prezentuvav-u-londoni-vidtvorenu-mozaiku-boriviter-alli-gorskoi/>> [Data zvernennia 17 lystopada 2025]. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 18.11.2025 р.

**O. Banchuk-Petrosova,
O. Kravchenko,
V. Babina**

PUBLIC DIPLOMACY AS A SOFT POWER TOOL IN FORMING A STATE'S INTERNATIONAL IMAGE

The relevance of the article is due to the need to rethink the category of «power» in the context of hybrid threats and global information confrontation. It has been established that the effectiveness of modern foreign policy depends on the skillful combination of «hard power» and «soft power», where public diplomacy acts as a decisive tool for ensuring the long-term legitimacy of the state's positions and mobilizing international support.

The purpose of the article is a comprehensive analysis of the role and mechanisms of public diplomacy as a key tool of «soft power» in the process of forming a positive international image of the state, with an emphasis on the experience of Ukraine and the United Kingdom.

Methods. *The work uses general scientific methods of analysis and synthesis to structure theoretical approaches to the category of «power». A descriptive and comparative*

method is used to compare models of public diplomacy of Ukraine and the United Kingdom. The case method was used for a detailed analysis of the effectiveness of Ukrainian «soft power» on the example of the leadership communication of the President of Ukraine and cultural diplomacy (reproduction of the mosaic «Boryviter» by A. Horska and its international tour).

Results. *It was found that Ukraine's «soft power» is based on creativity, fortitude and open leadership, which allowed the country to gain an advantage in the global information war. It was proven that cultural cases (such as the reproduction of «Boryviter») are a powerful tool of public diplomacy that mobilizes the international community around the values of freedom and law. The British model was analyzed, which is a long-term strategy based on institutional advantages (BBC, British Council) and delegation of powers to non-state actors, with a priority on economic and geopolitical tasks.*

Conclusions. *It is established that public diplomacy is a critically important strategic resource that transforms cultural identity into a weapon and tool of social consolidation. The strategic importance of deepening cooperation with Great Britain is substantiated, whose systematic support for cultural projects (such as the presentation of «Boryvitr» in Trafalgar Square in London) confirms its status as a key ally of Ukraine. The conclusion is made about the need to use the experience of the British model to create a long-term and accountable strategy for Ukrainian public diplomacy.*

Keywords: *Great Britain, international image of the State, cultural diplomacy, «soft power», political leadership, public diplomacy, Ukraine, international relations, diplomatic service, international security.*

УДК 327.5:355.4(470+477)

І.М. Грідіна
О.М. Автомеєнко
С. П. Пахоменко

ПАНІКА ЯК ЗБРОЯ: ТЕХНОЛОГІЇ ДЕМОРАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті здійснено теоретико-політологічний аналіз механізмів використання масової паніки та деморалізації як стратегічних інструментів у сучасній гібридній війні. На прикладі російсько-українського протистояння (2022–2025 рр.) досліджено трансформацію інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) у комплексні «панічно-деморалізаційні кампанії». Проаналізовано роль когнітивних атак у формуванні стану «навченої безпорадності». Обґрунтовано, що сучасні комунікаційні технології перетворюють тактичні емоційні реакції (страх, паніка) на стратегічні фактори дестабілізації політичної системи. Визначено роль національної резильєнтності як фактору асиметричної протидії.

Ключові слова: інформаційно-психологічні операції, гібридна війна, російсько-українська війна, деморалізація, паніка, маніпуляції, пропаганда, дезінформація

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-43-69-82

Постановка проблеми. У сучасних геополітичних умовах центр ваги збройного протистояння зміщується з фізичного знищення противника на злам його волі до опору. Інформаційний простір перестав бути лише фоном для бойових дій, перетворившись на повноцінний домен війни, де розгортаються основні битви за смисли та емоції. У цьому контексті паніка розглядається агресором не як побічний ефект бойових дій, а як керована зброя масового ураження ментальної сфери, здатна паралізувати державні інститути швидше, ніж конвенційна зброя.

Російсько-українська війна стала точкою відліку, що змінила архітектуру глобальної безпеки та методи ведення конфліктів. Асиметричний характер протистояння змушує агресора вдаватися до тотального психологічного тиску на цивільне населення. Отже, проблема полягає у переосмисленні технологій деморалізації не як окремих тактичних прийомів, а як складових нової парадигми війни, де ракетні удари по цивільних об'єктах стають інструментом індукування паніки, інтегруючи фізичний терор у когнітивну війну та остаточно стираючи межу між фронтом і тилом.

Метою дослідження є концептуалізація паніки та деморалізації як стратегічної зброї в умовах трансформації природи воєнного конфлікту, що сформувалася в ході російсько-українського протистояння, де сучасні комунікаційні технології та асиметричний характер дій забезпечують глобальний масштаб і критичну глибину когнітивного враження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні засади дослідження знаходяться на перетині політології, воєнної науки, історії та соціальної психології, що зумовлено комплексним характером гібридних загроз.

Фундаментальні засади гібридної війни розкрито у працях В. Горбуліна, який визначає її як світоглядне протистояння (Горбулін, 2017). С. Федонюк та М.

Туранський ґрунтовно проаналізували еволюцію ПСО від допоміжних військових тактик до інструментів зовнішньої політики (Федонюк, 2024; Туранський, 2018). В.М. Шемаєв, розглядає когнітивну війну не просто як інформаційний вплив, а як операційну сферу, спрямовану на зміну світогляду та поведінки супротивника через психологічний злам (Шемаєв, 2024).

Важливий пласт досліджень становлять розробки західних експертів. Зокрема, аналітики RAND Corporation розглядають «волю до боротьби» (will to fight) як критичний фактор безпеки (Connable, McNerney, et al., 2019). Дослідники К. Демпе та Г. Шаал розвивають концепцію «когнітивної війни»), де розум людини стає полем битви (Derpe and Schaal, 2024). Х. Пастор Галіндо та К. Демпе аналізують роль соціальних мереж у поширенні дезінформації (Pastor-Galindo, Nespoli, et al., 2025). С. Бахман, Д. Путтер та Г. Дучинський доводять, що російська стратегія вийшла за межі класичної пропаганди, створивши замкнений цикл впливу на прийняття рішень як цивільними, так і військовими (Bachmann, Putter and Duczynski, 2023.).

Окремий фокус дослідження спрямовано на соціально-психологічний вимір протистояння. Науковці Інституту соціальної та політичної психології НАПН України аналізують феномен «кризового стилю життя» в умовах війни та наголошують, що адаптація до перманентної загрози відбувається не лише через мобілізацію ресурсів, а й через специфічні зміни у повсякденних практиках та когнітивних установках населення, що є важливим фактором національної стійкості (Слюсаревський, Чуніхіна, та Найдьонова, 2022.).

Таким чином, дослідження виходить за межі суто політологічного аналізу, застосовуючи міждисциплінарний підхід: методи воєнної науки дозволяють оцінити тактику синхронізації ударів, психологія пояснює механізми масових реакцій (паніка), а історія дає можливість простежити тяглість російських практик «рефлексивного управління». Специфіка використання цих технологій у російсько-українській війні (2022–2025 рр.), зокрема її когнітивної складової, потребує подальшої систематизації.

Виклад основного матеріалу. Розуміння паніки як зброї не є винаходом ХХІ століття, однак саме сучасна цифрова епоха трансформувала її з тактичного прийому на стратегічну доктрину. Ще у V ст. до н.е. китайський стратег Сунь Цзи у трактаті «Мистецтво війни» сформулював аксіому: «Найвища майстерність - зламати опір ворога без бою» (Сунь-цзи, 2015). У цій парадигмі паніка розглядалася як наслідок обману та дезінформації, що дозволяло перемагати меншими силами.

Пізніше прусський генерал та військовий теоретик Карл фон Клаузевіц вперше концептуалізував значення морального фактора на війні, якому до того більшість теоретиків не надавали належної ваги. Аналізуючи суб'єктивну природу конфлікту, він визначав війну як середовище тотальної небезпеки, де ключову роль відіграє не лише математичний розрахунок, а й «духовні сили людини»: «Стихія, в якій протікає військова діяльність, – це небезпека; мужності відводиться найважливіша роль... Відвага, віра в своє щастя, сміливість – не що інше, як прояв мужності, що шукає невідомого ризику, тому що там – його стихія» (Клаузевіц, 2015, с. 23). Саме цей «моральний елемент» сьогодні стає головною мішенню панічно-деморалізаційних операцій, мета яких знищити мужність ще до початку фізичного зіткнення

Хоча загалом Клаузевіц мислив категоріями фізичної сили, сучасна інтерпретація моральних чинників війни (зокрема в доктринах США та НАТО) визначає «національну волю до боротьби» як критичний (Connable, McNerney, et al., 2019).

У ХХ столітті британський військовий теоретик Безіл Ліддел Гарт розвинув концепцію «стратегії непрямих дій». Він стверджував, що причиною поразки є не

розгром військ, але виснаження держави (Liddell, 1967). Паніка тут виступає інструментом паралічу прийняття рішень. Радянська військова школа трансформувала ці ідеї в теорію «рефлексивного управління» - мистецтво передачі противнику таких підстав для рішення, які змушують його діяти на користь агресора (Thomas, 2004). Саме ця теорія стала фундаментом для сучасних російських операцій.

У XXI столітті, з появою соціальних мереж, війна перейшла і у когнітивний вимір. Начальник Генштабу РФ В. Герасимов у своїй доктрині (2013) наголосив на пріоритеті невійськових методів, де інформаційний простір відкриває широкі асиметричні можливості для зниження бойового потенціалу противника (Самигін, 2022). Паніка в цій новій парадигмі стає алгоритмічною: вона поширюється вірусно, мінаючи фільтри критичного мислення, і синхронізується з фізичними атаками (ракетним терором), створюючи ефект тотальної присутності війни. У контексті сучасної гібридної війни, уособленням якої є російсько-українське протистояння, традиційні психологічні категорії «паніка» та «деморалізація» набувають нового політико-мілітарного змісту. Відбувається процес їхньої сек'юритизації - переведення з площини особистих переживань у площину загроз національній безпеці.

Однак, аналізуючи цю еволюцію, необхідно відзначити фундаментальне зрушення: паралельно зі зміною парадигми війни трансформувалася і її неконвенційна зброя. Відбулася екстраполяція об'єкта впливу. Якщо на початку XX століття (зокрема, в період Першої світової війни) технології деморалізації були спрямовані переважно на комбатантів - так більшовицька пропаганда ефективно розклала російську армію гаслами «Мир народам» та «Землю - селянам», позбавивши її боєздатності зсередини окопів, - то у XXI столітті вістря атаки змістилося на цивільне населення.

У сучасній гібридній війні паніка перестає бути суто психологічним емоційним станом окремих індивідів і перетворюється на інструмент стратегічного тиску. Ця трансформація є критичним викликом для демократій. У країнах, де суспільство є ключовим суб'єктом політики (зокрема в Україні), психологічна дестабілізація населення неминуче конвертується у тиск на владу та впливає на прийняття стратегічних рішень. Агресор розраховує на чіткий алгоритм: паніка населення - соціальна напруга - зниження рейтингу влади - тиск виборців на уряд - примус до капітуляції. Таким чином, деморалізація тилу створює опосередкований, але критичний вплив на державний суверенітет, який раніше досягався лише прямою окупацією.

У класичній соціальній психології (Smelser, 1965) паніка визначається як ірраціональна поведінка натовпу, викликана дефіцитом інформації або раптовою загрозою. Однак у політологічному та військовому вимірі сучасної гібридної війни це поняття трансформується. Ми пропонуємо розглядати паніку як штучно індукований стан когнітивного перевантаження суспільства, що призводить до тимчасового паралічу механізмів прийняття рішень. Мета такого впливу — зруйнувати здатність противника адекватно оцінювати ситуацію, змушуючи його діяти хаотично. Як зазначають дослідники когнітивної війни (Б. Клавері, Ф. дю Клузель), у сучасному конфлікті паніка стає «зброєю десинхронізації»: вона змушує соціум реагувати на хибні загрози швидше, ніж держава встигає надати правдиву інформацію (Claverie, Prébot, Buchler, and Du Cluzel, 2022). Політичним наслідком цього стає втрата керованості соціальними процесами, недовіра до офіційних каналів комунікації, хаотизація тилу.

Якщо паніка є тактичним, короткостроковим явищем, то деморалізація виступає стратегічною метою. У психології це стан пригніченості та втрати віри у власні сили. У військовій політології це поняття еволюціонує у категорію «волі до боротьби». Аналітики корпорації RAND (Б. Коннабл, М. МакНерні) визначають деморалізацію як процес руйнування соціального контракту між армією, народом та урядом (Connable,

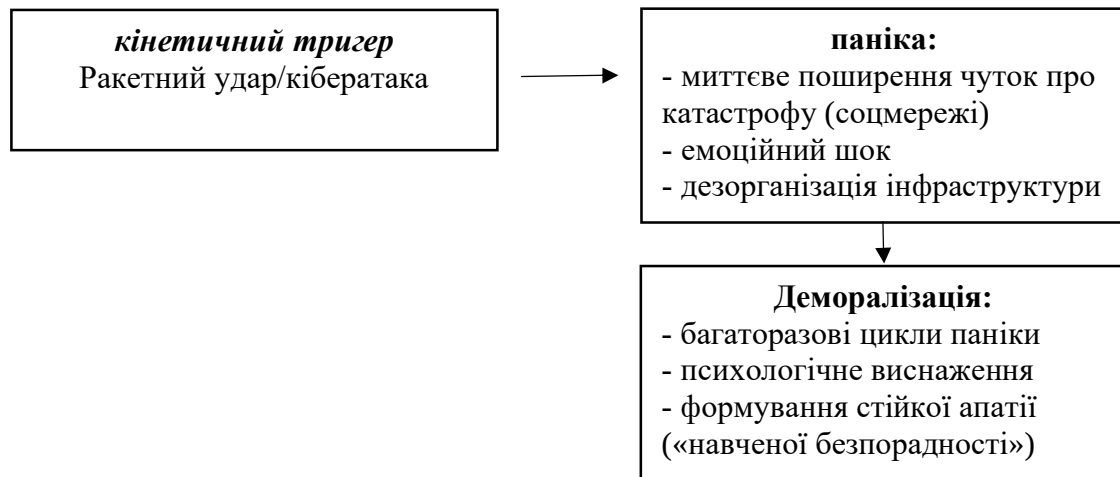
McNerney, et al., 2019). Отже, у новій парадигмі війни деморалізація - це не просто небажання воювати, а сформоване переконання у політичній недоцільності опору. Російська стратегія використовує деморалізацію для індукування стану, який політолог Г. Лассвел ще у XX ст. описував як «розрив зв'язків лояльності» через маніпуляцію символами ідентифікації (Lasswell, 1938).

Саме тут простежується перехід психологічного емоційного стану до політичного чинника:

Психологічний рівень	Політичний рівень
«Мені страшно, я не бачу майбутнього»	«Влада некомпетентна, війна програна, треба домовлятися на будь-яких умовах»

Механізми взаємодії паніки та деморалізації у новій парадигмі гібридної війни можна представити у вигляді схеми:

Паніка як тригер, деморалізація як результат

Таким чином, у сучасному дискурсі відбувається «мілітаризація» психологічних понять: паніка стає різновидом нелетальної зброї масового ураження, а деморалізація - критерієм ефективності гібридної кампанії.

Аналіз динаміки російсько-української війни актуалізує необхідність концептуалізації феномену складової ІПСО, який автори пропонують визначити як «панічно-деморалізаційні операції». Запропоноване визначення базується на переосмисленні класичного інструментарію ІПСО та інтегрує класичні підходи до психологічних операцій із трансформованим значенням категорій паніки та деморалізації, які в сучасних умовах еволюціонували від короткострокових тактичних ефектів до інструментів стратегічного впливу. У такий спосіб визначення «панічно-деморалізаційні операції» фіксує поєднання фізичного терору з когнітивним тиском, що є визначальною рисою сучасної гібридної війни.

Розглянемо механізм цих операцій на прикладі ключових кейсів, де фізичні загрози синхронізуються з маніпулятивними інформаційними хвилями.

Однією з базових механізмів російської стратегії виснаження є створення психологічного стану «навченої безпорадності». Цей термін, введений американським психологом Мартіном Селігманом у 1967 році, описує стан, коли суб'єкт, що тривалий

час зазнає невідворотного негативного впливу, припиняє будь-які спроби опору (Старовойт, б.д.; Гундертайло, б.д.)

Під час російсько-українського протистояння РФ масштабувала цей ефект на рівень суспільства, використовуючи енергетичний терор (жовтень 2022 – зима 2024 рр.). Системні ракетні удари по об'єктах критичної інфраструктури, що призвели до тимчасової втрати до 50% генеруючих потужностей, створювали умови тотальної непередбачуваності (загроза загибелі, відсутність світла, зв'язку, тепла). The Economist у жовтні 2025 р. писав про те, що в умовах, коли наземна війна Путіна йде не дуже добре, він намагається змусити Україну у буквальному сенсі «поринути у темряву», завдаючи повітряних атак на енергомережу, центральне опалення та газову інфраструктуру з наближенням зими. Мета полягає в тому, щоб зробити непридатними для життя частини сходу країни, підірвати промисловість та заохотити масову еміграцію (The Economist, 2025.). Синхронно з фізичними відключеннями світла та опалення російські ботоферми та анонімні Telegram-канали активізували кампанії з дезінформації, стверджуючи, що Україна нібито «продає електроенергію за кордон», поки населення потерпає від темряви (Гідзинська, 2024). Отже, мета полягала у каналізації соціального відчаю в агресію проти національного уряду. Слід визнати, що попри спроби викликати соціальну апатію, українське суспільство продемонструвало високу резильєнтність завдяки горизонтальній самоорганізації (створення «Пунктів незламності», масова закупівля генераторів), що дозволило зберегти суб'єктність.

Для придушення патріотичного дискурсу та волі до опору агресор використовує тактику, яку можна пояснити у концептах так званої «спіралі мовчання», розроблену німецькою дослідницею Елізабет Ноель-Нойман. Сутність концепції полягає у тому, що індивід з меншою ймовірністю висловить свою думку, якщо відчуває, що вона суперечить домінуючій у суспільстві позиції. Як зазначає дослідниця, «страх ізоляції змушує людей постійно перевіряти клімат думок, і якщо вони бачать, що їхня позиція втрачає підтримку, вони замовкають, прискорюючи тим самим спіраль» (Noelle-Neumann, 1984, р. 6-7). РФ штучно моделює цю «більшість» в інформаційному просторі для маргіналізації ідей опору через залучення масштабних мереж ботів (наприклад, мережа сайтів-двійників «Pravda», викрита Центром протидії дезінформації), які масово тиражують коментарі про «необхідність миру за будь-яку ціну» та «зраду Заходу» (Стеценко, 2025; Мельник, 2024). Фундаментальна ціль росіян, зазначає докторка політичних наук, професорка Київського Політехнічного Інституту Л. Смола - розколоти і деморалізувати: «деморалізувати частину українського суспільства, яка займається волонтерством, щоб змусити думати, ніби немає сенсу це робити. Деморалізувати тих, хто є на фронті, внести розбрат повідомленнями на кшталт: поки ви на війні, там в тилу вони розважаються. Тобто створити конфлікт між тими, хто воює, і тими, хто в тилу, тими, хто виїхав, і тими, хто в Україні» (Трифоненко, 2024).

Ще однією з найпопулярніших технологій російської пропаганди є створення ефекту безальтернативної реальності. Пропаганда завжди намагається конструювати альтернативну реальність і прагне зробити її максимально простою, пояснює Л. Смола. У якості прикладу вчена наводить тезу, яка активно поширювалась соціальними мережами: «Трамп заборонить постачання зброї в Україну. А до того ж Трамп своїми екстравагантними висловами дає підстави для різного роду трактувань. І цей наратив, ця рамка про заборону на зброю для України постійно наповнюється інформаційними повідомленнями» (Трифоненко, 2024). На початку широкомасштабної агресії такою спробою був наратив «Київ за 3 дні» - безальтернативна реальність швидкої поразки від «другої армії світу». Згодом ця тактика трансформувалася у просування тез про «тотальну корупцію» та «марність подальшої боротьби». Російська пропаганда

намагається змусити патріотичну частину суспільства «замовкнути» і не висловлювати публічну підтримку діям держави, створюючи ілюзію загальнонаціональної зневіри.

Дотичним вектором деморалізації є провокування внутрішнього розколу за лінією «громадяни – держава», створення стану соціальної фрагментації, яка має як безпосередній, так і опосередкований політичний вплив. Пріоритетною мішенню деструктивних зусиль агресора обрано процес мобілізації. Російська пропаганда використовує постановочні відеоматеріали (наприклад, фейкові відео затримання людей, де актори грають роль представників ТЦК) та гіперболізує окремі конфліктні ситуації. Інформаційні операції проти мобілізації проводилися спецслужбами РФ в Україні від початку гібридної агресії у 2014 році. Росіяни закидали в медійне поле меседжі, спрямовані на підлив довіри до військово-політичного керівництва і створення штучних розколів у суспільстві, просували наратив про «громадянський конфлікт» і «війну між олігархами», участі в яких пересічному українцю варто уникати. Після оголошення загальної мобілізації в Україні через повномасштабне вторгнення одночасно стартувала нова російська кампанія з її зриву (Spravdi, 2024). Ключовим елементом цієї кампанії є маніпулятивна інтерпретація фактів (метод часткової достовірності), яка завдяки своїй правдоподібності підхоплюється і стихійно поширюється самими громадянами (ефект «самовідтворення» чуток). Враховуючи надзвичайну гостроту теми мобілізації та її життєву важливість для населення, подібні наративи миттєво стають каталізаторами напруги, спричиняючи деструктивний політичний ефект. Експерти визначають основні групи деструктивних наративів, що резонують із суспільною тривогою: мобілізація незаконна через те, що в Україні «неправильний» воєнний стан (його протиставляють «правильному» стану війни); воювати має хтось інший: депутати, держслужбовці, поліцейські, митники, прикордонники, судді, професійні/кадрові військові (а не мобілізовані цивільні) тощо; ТЦК тотально корумповані, тому багаті відкупляються, бідні служать; ЗСУ зазнають великих втрат, командири не бережуть бійців, тому мобілізовані приречені на загибель; воювати за корумповану владу, яка порушує права громадян, закриває кордони, не варто (Spravdi, 2024).

Згідно з моніторингом Інституту масової інформації (ІМІ), ключову роль у дискредитації мобілізаційних процесів відіграють анонімні Telegram-канали. Ці ресурси системно використовують маніпулятивні тактики: вирвані з контексту відео, емоційну лексику («облава», «пакування») та відверті фейки (наприклад, про «смерть затриманого», яка не підтверджується фактами). Доведено, що значна частина дезінформації, зокрема постановочні відео «жорсткої мобілізації», виробляється російськими спецслужбами, але легалізується через українську мережу анонімних каналів. За даними ІМІ, це цілеспрямована кампанія, де під виглядом «захисту прав» просувається наратив про ворожу сутність власної держави (Баркар, 2025). Отже, деструктивний вплив цих операцій виходить за межі блокування мобілізаційного ресурсу. Їхньою стратегічною метою є соціальна дезінтеграція - розпалювання ворожнечі та формування стійкого антагонізму у відносинах «цивільні - військові».

Найвищим рівнем деморалізації є інструменталізація екзистенційного страху - страху фізичного знищення, де Росія перейшла від пасивної «ядерної риторики» до активних демонстраційних дій. Застосування балістичної ракети «Орешнік» по Дніпру (листопад 2024 р.) стало кульмінацією кампанії залякування. Сам по собі удар не мав вирішального військового значення, але супроводжувався спеціальним зверненням В. Путіна, де акцентувалася увага на «неможливості перехоплення» та «гіперзвуковій швидкості» (Д'яконов, 2024). Як зазначають аналітики «Детектор медіа», цей удар супроводжувався скоординованою інформаційною атакою в Telegram-каналах під

гаслом «Атлантисти планують ядерний апокаліпсис» (Задирака, 2024). У такий спосіб російська пропаганда намагалася «витиснути максимум» із події, просуваючи два паралельні наративи: про «всемогутність» російської зброї (яку неможливо збити) та про провину Заходу («атлантистів») у провокуванні Третьої світової війни. У такий спосіб зміщувався фокус уваги з факту російської агресії на страх перед глобальною катастрофою, змусивши українців вимагати від влади припинення опору заради виживання людства. Розміщення тактичної ядерної зброї у Білорусі доповнює та підсилює цю картину, створюючи «північний фронт загрози» для всієї Європи.

На інструмент перманентного психологічного терору перетворилась й окупація та мілітаризація Запорізької АЕС. Періодичні заяви окупаційної адміністрації про мінування енергоблоків та обстріли інфраструктури викликають хвилі неконтрольованої паніки. Це проявлялося, зокрема, у ажіотажному попиті на препарати йоду (калію йодиду), попри роз'яснення МОЗ щодо їхньої неефективності у разі аварії на реакторі такого типу (КІІВ24, б.д.). Стратегія такого типу шантажу полягає у використанні екзистенційного страху (радіофобії) для психологічного виснаження українців та тиску на міжнародну спільноту з метою примусу до поступок.

Узагальнюючи наведені кейси, можна стверджувати, що «панічно-деморалізаційні операції» мають кумулятивний характер: фізичні руйнування створюють підґрунтя для страху, а інформаційні маніпуляції спрямовують цей страх у політичне русло. Стратегічний розрахунок РФ базується на класичній біхевіористській моделі: максимальний тиск - злам волі - капітуляція. В умовах сучасного когнітивного протистояння Росія намагається перетворити українське суспільство з суб'єкта опору на об'єкт управління, використовуючи паніку як інструмент руйнування соціальної згуртованості.

Однак реальна реакція українського соціуму виявила фундаментальну помилку в цій моделі. Попри масштабність та системність когнітивного тиску, соціологічні моніторинги 2022–2025 років фіксують феномен, який політологи окреслюють як «соціополітичний парадокс». Замість очікуваної атомізації та паніки (ефект «кожен сам за себе»), зовнішня загроза спровокувала безпрецедентну консолідацію суспільства.

Ключовим фактором, що нівелює стратегічні цілі РФ, стала національна стійкість, яка визначається не як пасивна здатність «витримувати удар», а як активна властивість системи адаптуватися та зберігати функціональність через самоорганізацію.

Ефективність російських технологій «навченої безпорадності» спростовують дані провідних аналітичних центрів. За даними Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) навіть після масованих обстрілів енергетики та ядерного шантажу, абсолютна більшість українців (76% станом на вересень 2025 року) продовжували вірити в перемогу України (Київський міжнародний інститут соціології, 2025). Цей показник залишався стабільно високим протягом усього періоду активної фази війни, що свідчить про імунітет до залякування. Емпіричні дані Соціологічної групи «Рейтинг» демонструють, що спроби РФ нав'язати через «спіраль мовчання» думку про безнадійність опору та необхідність капітуляції виявилися неефективними. Моніторингові дослідження 2024 року фіксують стабільно високий рівень національної стійкості. Зокрема, абсолютна більшість респондентів (85%) висловлювали впевненість у тому, що Україна зможе відбити напад РФ (Rating Group, 2024). Індекс резильєнтності (жовтень 2025) складав 3.6 з 5 балів, що характеризує рівень стійкості як вище середнього. Попри серйозні виклики, абсолютна більшість респондентів відчуває єдність та зберігає оптимізм щодо майбутнього держави (Антипович, 2025).

Якщо вертикальні державні інститути піддавалися атакам (дискредитація влади), то горизонтальні зв'язки громадянського суспільства стали «когнітивним щитом» нації. Високий рівень залученості населення до волонтерської діяльності (донатів, допомоги ВПО) трансформував пасивний страх у конструктивну дію: понад 70% громадян допомагають ЗСУ фінансово, а близько половини опитаних підтримують переселенців та вразливі верстви населення (Антипович, 2025). Психологічно це діє як антидот проти «навченої безпорадності»: людина, яка діє, не відчувається жертвою. Армія стала ключовим інститутом-якорем, довіра до якого (95% за даними Центру Разумкова, 2024 р.) компенсувала коливання довіри до політичних інститутів. Це заблокувало спроби ворога протиставити «погану владу» «хорошому народу» (Разумков центр, 2024).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Паніка в умовах гібридної війни є стратегічним ресурсом, що використовується для дезорганізації тилу та делегітимізації влади. Росія застосовує комплексний підхід, синхронізуючи військові удари з масованими дезінформаційними кампаніями. Технології деморалізації еволюціонували від прямого залякування до складних соціально-психологічних маніпуляцій, спрямованих на провокування внутрішніх конфліктів (мовних, регіональних, соціальних).

Ключовим фактором нівелювання панічних атак є національна резильєнтність, яка базується на високому рівні самоорганізації суспільства та ефективних стратегічних комунікаціях. Горизонтальні зв'язки (волонтерство) виявилися ефективнішим механізмом стабілізації, ніж вертикальна державна комунікація. Це свідчить про те, що громадянське суспільство є ключовим елементом системи національної безпеки в умовах когнітивної війни.

Аналізуючи події російсько-української війни 2022-2025 рр. в концептах українське суспільство продемонструвало ознаки антикрихкості (Н. Талеб), за яких система не просто витримала стрес, а й мобілізувала внутрішні резерви, які були недоступні в мирний час.

Російсько-українська війна стала уособленням нової парадигми війни, зокрема в її когнітивній складовій, що створює необхідність подальшого систематичного вивчення новітніх технологій, які стають інструментами неконвенційної зброї масового ураження, зокрема штучного інтелекту (Deepfakes), у створенні панічних настроїв. Також важливим є дослідження довгострокових наслідків хронічного інформаційного стресу для політичної культури та електоральної поведінки українців у післявоєнний період.

Бібліографічний список:

- Антипович, О., 2025. *CEO Rating Group Олексій Антипович — про стійкість українського суспільства на Ukrainian Resilience Week*. Соціологічна група «Рейтинг», 01 жовтня. Доступно за: <<https://www.ratinggroup.ua/news/urw-sep2025>> [Дата звернення 1 грудня 2025]
- Баркар, Д., 2025. *Яку роль в атаках на ТЦК відіграли анонімні телеграм-канали та media*. Інститут масової інформації (ІМІ), 14 лютого. Доступно за: <<https://imi.org.ua/monitorings/yaku-rol-v-atakah-na-ttsk-zigraly-anonimni-telegram-kanal-y-ta-media-i66638>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Гідзинська, І., 2024. *«Нас підло нараховують»*. Аноніми і боти звинувачують Україну в продажі електроенергії зі знищених Росією ТЕС. Texty.org.ua, 03 липня. Доступно за: <<https://texty.org.ua/articles/112852/nas-pidlo-narahovuyut-anonimy-i-boty-zvynuvachuyut-ukrayinu-u-prodazhi-elektroenerhiyi-zi-znyshenyh-rosiyeyu-tes/>> [Дата звернення 1 грудня 2025].

- Горбулін, В.П. (ред.), 2017. *Світова гібридна війна: український фронт*: монографія. Київ: НІСД. Доступно за: <<http://resource.history.org.ua/item/0013707>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Гундертайло, Ю.Д., б.д. *Безпорадність навчена*. Велика українська енциклопедія. Доступно за: <<https://vue.gov.ua/>><http://resource.history.org.ua/item/0013707> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Д'яконов, І., 2024. *ISW: Заяви Путіна про нові удари «Орешніком» – пусті залякування*. Українська правда, 30 листопада. Доступно за: <<https://www.pravda.com.ua/news/2024/11/30/7486988/>><http://resource.history.org.ua/item/0013707> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Задирака, К., 2024. *«Атлантисти планують ядерний апокаліпсис»: як пропаганда залякує українців «Орешніком» і не тільки*. Детектор медіа, 30 листопада. Доступно за: <<https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/36864/2024-11-30-atlantysty-planuyut-yadernyy-apokalipsys-yak-propaganda-zalyakuie-ukraintsiv-orieshnikom-i-ne-tilky/>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- КИЇВ24, б.д. *Ажіотаж в аптеках: кияни масово скуповують калію йодид, побоюючись аварії на ЗАЕС*. [відео] Доступно за: <<https://www.youtube.com/watch?v=yTkoazJF8cM>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Київський міжнародний інститут соціології, 2025. *Результати всеукраїнського опитування КМІС з питань війни і миру*. 16 вересня. Доступно за: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1551&page=1#_ftn1> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Клаузевіц, К. фон, 2015. *Про війну*. Частина перша. Львів: Астролябія.
- Мельник, Р., 2024. *Росія створила в країнах Європи мережу пропагандистських сайтів Pravda, — ЦПД*. Детектор медіа, 08 квітня. Доступно за: <<https://detector.media/infospace/article/225191/2024-04-08-rosiya-stvoryla-v-krainakh-ievropy-merezhu-propagandystskykh-saytiv-pravda-tspd/>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Разумков центр, 2024. *Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024 р.)*. 07 лютого. Доступно за: <<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Самигін, Д., 2022. *Терор як покликання: як з 2014 втілювалася «Доктрина Герасимова»*. Spravdi, 28 липня. Доступно за: <<https://spravdi.org/terror-yak-poklykannya-yak-z-2014-vtilyuvalasya-doktryna-gerasymova/>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Слюсаревський, М., Чуніхіна, С. та Найдьонова, Л. (ред.) (2022) *Психологія російсько-української війни: внутрішній погляд*. Київ: Талком. Доступно за: <<https://surl.lu/oqaamg>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Старовойт, Т., б.д. *Синдром вивченої безпорадності. Чому ми втрачаємо контроль над власним життям*. Грунт. Доступно за: <<https://grnt.media/other/syndrom-vuvchenoyi-bezporadnosti/>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Стеценко, С., 2025. *До чого тут «Pravda» і TikTok? Дослідники виявили російську мережу фейкових медіа*. Радіо Свобода, 16 квітня. Доступно за: <<https://www.radiosvoboda.org/a/rf-merezha-feykovykh-media-pravda-dezinformatsiya-tiktok/33387509.html>> [Дата звернення 1 грудня 2025].

- Сунь-цзи, 2015. *Мистецтво війни*. Львів: Видавництво Старого Лева.
- Трифоненко, К., 2024. *Війна наративів: як Росія маніпулює інфопростором в Україні та Європі*. Sestry, 23 грудня. Доступно за: <<https://www.sestry.eu/statti/viyna-narativiv-yak-rosiya-manipulyuie-infoprostorom-v-ukrayini-ta-ievropi>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Туранський, М.О., 2018. Інформаційно-психологічні операції в гібридній війні: історіографічний аспект, *Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки»*, 1, с. 111–121. DOI: 10.31651/2076-5908-2018-1-111-121.
- Федонюк, С.В., 2024. *Інформаційно-психологічні операції в геополітиці: практикум для студентів-міжнародників*. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Доступно за: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/24645/1/prakt_ipo.pdf> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Шемаєв, В.М., 2024. Когнітивна війна як складова сучасної гібридної війни, *Юридичний науковий електронний журнал*, 7, с. 306–309. Доступно за: <http://lsej.org.ua/7_2024/75.pdf> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Spravdi, 2024. *Як російські спецоперації намагаються зірвати мобілізацію в Україні*. 07 серпня. Доступно за: <<https://spravdi.org/yak-rosijski-speczoperacziyi-namagayutsya-zirvaty-mobilizacziyu-v-ukrayini/>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Rating Group, 2024. *Рейтинг Моніторинг, 26-та хвиля: Суспільно-політичні настрої населення (10-11 лютого 2024)*. Доступно за: <<https://www.ratinggroup.ua/news/rejting-monitoring-26-ta-hvilya-2024>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Bachmann, S.-D., Putter, D. and Duczynski, G., 2023. Hybrid warfare and disinformation: A Ukraine war perspective, *Global Policy*, 14(5), pp. 858–869. DOI: 10.1111/1758-5899.13257.
- Claverie, B., Prébot, B., Buchler, N. and Du Cluzel, F., 2022. *Cognitive Warfare: The Future of Cognitive Dominance*. NATO Innovation Hub. Available at: <<https://hal.science/hal-03635930/document>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Connable, B., McNerney, M.J., et al., 2019. *Will to Fight: Returning to the Human Fundamentals of War*. Santa Monica, CA: RAND Corporation. Available at: <https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB10040.html> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Deppe, C. and Schaal, G., 2024. Cognitive Warfare: A Conceptual Analysis of the NATO ACT Exploratory Concept, *Frontiers in Big Data*, 7. Available at: <<https://www.frontiersin.org/journals/big-data/articles/10.3389/fdata.2024.1452129/full>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Lasswell, H.D., 1938. *Propaganda Technique in the World War*. New York: Peter Smith. Available at: <<https://dn710600.ca.archive.org/0/items/PropagandaTechniqueInTheWorldWar/Propaganda%20Technique%20In%20the%20World%20War.pdf>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Liddell Hart, B.H., 1967. *Strategy: The Indirect Approach*. London: Faber and Faber. Available at: <<https://archive.org/details/strategyofindire035126mbp/page/n17/mode/2up>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Noelle-Neumann, E., 1984. *The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin*. Chicago: University of Chicago Press. Available at: <https://labiblioteca.mx/llyfrgell/2576.pdf> [Дата звернення 1 грудня 2025].

- Pastor-Galindo, J., Nespoli, P., Ruipérez-Valiente, J.A. and Camacho, D., 2025. Influence Operations in Social Networks, *arXiv preprint arXiv:2502.11827*. Available at: <<https://arxiv.org/html/2502.11827v1>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Smelser, N.J., 1965. *Theory of Collective Behavior*. New York: Free Press. Available at: <<https://archive.org/details/theoryofcollecti00smel/page/n7/mode/2up>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- The Economist, 2025. *The Kremlin's blitz to make Ukraine "go dark"*. 26 October. Available at: <<https://www.economist.com/europe/2025/10/26/the-kremlins-blitz-to-make-ukraine-go-dark>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Thomas, T.L., 2004. Russia's Reflexive Control Theory and the Military. *Journal of Slavic Military Studies*, 17, pp. 237–256. doi: 10.1080/13518040490450529.

References

- Antypovych, O. (2025) *CEO Rating Group Oleksii Antypovych - pro stiikist ukrainskoho suspilstva na Ukrainian Resilience Week* [CEO Rating Group Oleksii Antypovych - on the resilience of Ukrainian society at Ukrainian Resilience Week]. Available at: <https://www.ratinggroup.ua/news/urw-sep2025> (in Ukrainian).
- Bachmann, S.-D., Putter, D. and Duczynski, G. (2023) 'Hybrid warfare and disinformation: A Ukraine war perspective', *Global Policy*, 14(5), pp. 858–869. doi: 10.1111/1758-5899.13257.
- Barkar, D. (2025) *Yaku rol v atakakh na TCK vidihraly anonimni telehram-kanaly ta media* [What role did anonymous Telegram channels and media play in attacks on TCC]. Institute of Mass Information (IMI). Available at: <https://imi.org.ua/monitorings/yaku-rol-v-atakah-na-ttsk-zigraly-anonimni-telegram-kanaly-ta-media-i66638> (in Ukrainian).
- Claverie, B., Prébot, B., Buchler, N. and Du Cluzel, F. (2022) *Cognitive Warfare: The Future of Cognitive Dominance*. NATO Innovation Hub. Available at: <https://hal.science/hal-03635930/document>.
- Connable, B., McNerney, M.J., et al. (2019) *Will to Fight: Returning to the Human Fundamentals of War*. Santa Monica, CA: RAND Corporation. Available at: https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB10040.html.
- Deppe, C. and Schaal, G. (2024) 'Cognitive Warfare: A Conceptual Analysis of the NATO ACT Exploratory Concept', *Frontiers in Big Data*, 7. Available at: <https://www.frontiersin.org/journals/big-data/articles/10.3389/fdata.2024.1452129/full>.
- Dyakonov, I. (2024) *ISW: Zaiavy Putina pro novi udary "Orieshnikom" – pusti zaliakuvannia* [ISW: Putin's statements about new "Oreshnik" strikes are empty intimidation]. *Ukrainska Pravda*, 30 November. Available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/11/30/7486988/> (in Ukrainian).
- Fedonyuk, S.V. (2024) *Informatsiino-psykholohichni operatsii v heopolitytsi: praktykum dlia studentiv-mizhnarodnykiv* [Information and psychological operations in geopolitics: workshop for international students]. Lutsk: Volyn National University named after Lesya Ukrainka. Available at: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/24645/1/prakt_ipo.pdf (in Ukrainian).
- Gidzyska, I. (2024) «*Nas pidlo narakhovuiut*». *Anonymy i boty zvyuvachuiut Ukrainu v prodazhi elektroenerhii zi znyshchenykh Rosiieiu TES* ["We are being vilely charged." Anonymous users and bots accuse Ukraine of selling electricity from TPPs destroyed by Russia]. *Texty.org.ua*, 3 July. Available at: <https://texty.org.ua/articles/112852/nas>

- pidlo-narahovuyut-anonimy-i-boty-zvynuvachuyut-ukrayinu-u-prodazhi-elektroenerhiyi-zi-znyshenyh-rosiyeyu-tes/ (in Ukrainian).
- Horbulin, V.P. (ed.) (2017) *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front* [World hybrid war: Ukrainian front]. Kyiv: NISD (in Ukrainian).
- Hundertailo, Yu.D. (n.d.) *Bezporadnist navchena* [Learned helplessness]. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. Available at: <https://vue.gov.ua/> (in Ukrainian).
- Klauzevits, K. fon (2015) *Pro viinu* [On War]. Part one. Lviv: Astrolabe (in Ukrainian).
- Kyiv24 (n.d.) *Azhiotazh v aptekakh: kyiany masovo skupovuiut kaliu iodyd, poboivuchys avarii na ZAES* [Rush in pharmacies: Kyivans massively buy potassium iodide, fearing an accident at the ZNPP]. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=yTkoazJF8cM> (in Ukrainian).
- Kyiv International Institute of Sociology (2025) *Rezultaty vseukrainskoho opytuvannia KMIS z pytan viiny i myru* [Results of the KIIS nationwide survey on war and peace]. Available at: https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1551&page=1#_ftn1 (in Ukrainian).
- Lasswell, H.D. (1938) *Propaganda Technique in the World War*. New York: Peter Smith. Available at: <https://dn710600.ca.archive.org/0/items/PropagandaTechniqueInTheWorldWar/Propaganda%20Technique%20In%20the%20World%20War.pdf>.
- Liddell Hart, B.H. (1967) *Strategy: The Indirect Approach*. London: Faber and Faber. Available at: <https://archive.org/details/strategyofindire035126mbp/page/n17/mode/2up>.
- Melnyk, R. (2024) *Rosiia stvoryla v krainakh Yevropy merezhu propahandystskykh saitiv Pravda, — TsPD* [Russia has created a network of propaganda sites Pravda in European countries — CPD]. *Detector Media*, 8 April. Available at: <https://detector.media/infospace/article/225191/2024-04-08-rosiya-stvoryla-v-krainakh-ievropy-merezhu-propagandystskykh-saytiv-pravda-tspd/> (in Ukrainian).
- Noelle-Neumann, E. (1984) *The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin*. Chicago: University of Chicago Press. Available at: <https://labiblioteca.mx/llyfrgell/2576.pdf>.
- Pastor-Galindo, J., Nespoli, P., Ruipérez-Valiente, J.A. and Camacho, D. (2025) 'Influence Operations in Social Networks', *arXiv preprint arXiv:2502.11827*. Available at: <https://arxiv.org/html/2502.11827v1>.
- Rating Group (2024) *Reitynh Monitorynh, 26-ta khvyliia: Suspilno-politychni nastroi naseleattia (10-11 liutoho 2024)* [Rating Monitoring, 26th wave: Socio-political sentiments of the population (February 10-11, 2024)]. Available at: <https://www.ratinggroup.ua/news/rejting-monitoring-26-ta-hvilya-2024> (in Ukrainian).
- Razumkov Centre (2024) *Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini ta dii vlady. Dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv (sichen 2024 r.)* [Citizens' assessment of the situation in the country and actions of the authorities. Trust in social institutions, politicians, officials and public figures (January 2024)]. Available at: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r> (in Ukrainian).
- Samyhin, D. (2022) *Teror yak poklykannia: yak z 2014 vtiliuvalasia «Doktryna Herasymova»* [Terror as a vocation: how the "Gerasimov Doctrine" has been implemented since 2014]. *Spravdi*, 28 July. Available at: <https://spravdi.org/terror-yak-poklykannya-yak-z-2014-vtiliuvalasya-doktryna-gerasymova/> (in Ukrainian).

- Shemaiev, V.M. (2024) 'Kohnityvna viina yak skladova suchasnoi hibrydnoi viiny' [Cognitive war as a component of modern hybrid war], *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 7, pp. 306–309. Available at: http://lsej.org.ua/7_2024/75.pdf (in Ukrainian).
- Sliusarevskyi, M., Chunikhina, S. and Naidonova, L. (eds.) (2022) *Psykhologhiia rosiisko-ukrainskoi viiny: vnutrishnii pohliad* [Psychology of the Russian-Ukrainian war: an internal view]. Kyiv: Talkom. Available at: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2022/10/krStilWoor-%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0-1.pdf> (in Ukrainian).
- Smelser, N.J. (1965) *Theory of Collective Behavior*. New York: Free Press. Available at: <https://archive.org/details/theoryofcollecti00smel/page/n7/mode/2up>.
- Spravdi (2024) *Yak rosiiski spetsoperatsii namahaiutsia zirvaty mobilizatsiiu v Ukraini* [How Russian special operations try to disrupt mobilization in Ukraine]. Available at: <https://spravdi.org/yak-rosijski-speczoperacziyi-namagayutsya-zirvaty-mobilizacziyu-v-ukrayini/> (in Ukrainian).
- Starovoit, T. (n.d.) *Syndrom vyvchenoi bezporadnosti. Chomu my vtrachaiemo kontrol nad vlasnym zhyttiam* [Learned helplessness syndrome. Why we lose control over our own lives]. *Grunt*. Available at: <https://grnt.media/other/syndrom-vyvchenoyi-bezporadnosti/> (in Ukrainian).
- Stetsenko, S. (2025) *Do choho tut «Pravda» i TikTok? Doslidnyky vyiavyly rosiisku merezhu feikovykh media* [What do "Pravda" and TikTok have to do with it? Researchers discovered a Russian network of fake media]. *Radio Svoboda*, 16 April. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/rf-merezha-feikovykh-media-pravda-dezinformatsiya-tiktok/33387509.html> (in Ukrainian).
- Sun Tzu (2015) *Mystetstvo viiny* [The Art of War]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva (in Ukrainian).
- The Economist (2025) *The Kremlin's blitz to make Ukraine "go dark"*. 26 October. Available at: <https://www.economist.com/europe/2025/10/26/the-kremlins-blitz-to-make-ukraine-go-dark>.
- Thomas, T.L. (2004) 'Russia's Reflexive Control Theory and the Military', *Journal of Slavic Military Studies*, 17, pp. 237–256. doi: 10.1080/13518040490450529.
- Tryfonenko, K. (2024) *Viina naratyviv: yak Rosiia manipuliue infoprostorom v Ukraini ta Yevropi* [War of narratives: how Russia manipulates the information space in Ukraine and Europe]. *Sestry*, 23 December. Available at: <https://www.sestry.eu/statti/viyna-narativiv-yak-rosiya-manipulyuie-infoprostorom-v-ukrayini-ta-ievropi> (in Ukrainian).
- Turanskyi, M.O. (2018) 'Informatsiino-psykholohichni operatsii v hibrydnoi viini: istoriografichnyi aspekt' [Information and psychological operations in hybrid war: historiographical aspect], *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii «Istorychni nauky»*, 1, pp. 111-121. doi: 10.31651/2076-5908-2018-1-111-121 (in Ukrainian).
- Zadyraka, K. (2024) *«Atlantysty planuiut yadernyi apokalipsis»: yak propahanda zaliakuie ukrainsiv «Orieschnikom» i ne tilky* ["Atlantists are planning a nuclear apocalypse": how propaganda intimidates Ukrainians with "Oreshnik" and more]. *Detector Media*, 30 November. Available at: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplyvi/post/36864/2024-11-30-atlantysty-planuyut-yadernyy-apokalipsis-yak-propaganda-zalyakuie-ukrainsiv-orieshnikom-i-ne-tilky/> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 01.12.2025 р.

I. Hridina

O. Avtomeienko

S. Pakhomenko

PANIC AS A WEAPON: DEMORALIZATION TECHNOLOGIES IN THE RUSSO-UKRAINIAN WAR

This article presents a theoretical and political analysis of mass panic and demoralization as strategic instruments within the framework of modern hybrid warfare. Drawing on the empirical data from the Russo-Ukrainian conflict (2022–2025), the study argues that the center of gravity in contemporary warfare has shifted from the physical destruction of the enemy to the cognitive domain, specifically aiming to break the adversary's will to resist.

The research conceptualizes the phenomenon of «panic-demoralization operations» - a synchronized combination of kinetic impacts (missile strikes on critical infrastructure, nuclear blackmail) and targeted information campaigns. Through the lens of "reflexive control" theory and cognitive warfare concepts, the author analyzes how the aggressor attempts to induce a state of "learned helplessness" and social fragmentation. Special attention is paid to the technologies used to discredit mobilization processes and the "spiral of silence" tactic employed to marginalize patriotic discourse.

The study proves that in the new paradigm of war, tactical emotional reactions (fear, panic) are weaponized to achieve strategic political destabilization. The aggressor's algorithm is identified as follows: inducing panic → creating social tension → exerting pressure on the government → forcing capitulation.

However, based on sociological monitoring data (2022–2025), the article reveals a «sociopolitical paradox»: instead of the expected atomization, the external threat triggered an unprecedented consolidation of Ukrainian society. The study introduces the concept of national resilience and Taleb's «antifragility» as key factors of asymmetric counteraction. It is demonstrated that horizontal ties of civil society and high levels of volunteer engagement act as a "cognitive shield," neutralizing the effectiveness of Russian demoralization strategies.

Keywords: cognitive warfare, hybrid warfare, Russo-Ukrainian war, demoralization, panic, reflexive control, resilience, antifragility, PSYOP.

УДК 327.82 (477+73)

Р.М. Демченко

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ДЕМОКРАТІЇ ЯК КЛЮЧОВИЙ НАПРЯМ БЕЗПЕКОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ США ТА УКРАЇНИ

Основним завданням даного дослідження є визначення рівня співсумісності зовнішньополітичних підходів та інструментів Сполучених Штатів і України у справі захисту прав людини та демократії як одного з напрямів безпекової дипломатії зазначених держав. Методологічною основою даної наукової праці послужило використання автором документального та порівняльного аналізу. Розглядаючи питання співсумісності зовнішньополітичних підходів Сполучених Штатів і України у справі захисту прав людини та демократії як напрямів їх безпекової дипломатії, автор доходить висновку про наявність «узагальнюючої консолідуючої єдності» двох сторін. Остання оцінюватися ним як інтегральна основа для безпекової дипломатії держав західного світу, які стоять на захисті базових ліберально-демократичних цінностей і норм. Відтворюючи єдність загального позиціонування сторін у захисті універсальних демократичних надбань, умовний американсько-український «тандем» все ж розвивається в асиметричному форматі та позначений різними викликами. Така особливість обумовлена низкою факторів, включаючи різну статусність держав в ієрархічній системі міжнародних відносин, їх геополітичними інтересами і стратегічними пріоритетами, а також впливом зовнішніх загроз, зокрема різниці в значимості чинника російської агресії проти України. Разом з тим, стверджується, що безпекова дипломатія США та України у розрізі їх захисту прав людини та демократії сьогодні вже набула системного вигляду і відтворюється у складній системі координат різноманітних інструментів (міжнародна нормотворчість, переговори, консультації та координація дій, санкційні заходи і тиск, а також інформаційно-роз'яснювальні кампанії) як багатостороннього, так і двостороннього форматів взаємодії. Більше того, така взаємодія пролягає не лише на офіційному, або так званому рівні «першого треку», але розвивається і в рамках менш офіційних дипломатичних каналів, показовим серед яких виступає міжпарламентський трек. При цьому, подальших наукових розвідок вимагає питання розвитку двосторонніх та багатосторонніх взаємодій двох держав за сприяння і використання потенціалу недержавних акторів у вигляді різного роду громадських суспільно-політичних та правозахисних організацій, центрів та фондів соціального розвитку.

Ключові слова: права людини, демократія, безпекова дипломатія, зовнішня політика, США, Україна.

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-43-83-95

Перша чверть XXI ст. позначилася радикальними змінами міжнародних відносин та світової політики, в межах яких парадигмальної трансформації зазнали й бачення та розуміння міжнародної безпеки. За таких обставин на перший план дедалі помітніше почала висуватися концепція «людської безпеки» (human security), що за своїм наповненням більшою мірою стосується викликів чи загроз сучасним умовам і середовищу існування людини як живої істоти, а не держави як соціально-політичного конструкту чи актора світової політики. Поширення тероризму, зміна клімату, загострення проблем голоду та бідності, злочинні порушення прав людини – далеко не

повний перелік причин, що сприяють сьогодні перегляду розуміння міжнародної безпеки.

Інтегральним аспектом таких трансформацій виступає розуміння того, що ключові питання як національної, так і міжнародної безпеки, не можуть знаходитись у розриві або бути забезпеченими без належного забезпечення чи дотримання основних прав та свобод людини. Традиційні концепції міжнародної безпеки фокусуються на державному рівні, у той час як концепція людської безпеки робить акцент на безпеці індивідуумів, тобто на захисті прав кожної людини в умовах різного роду глобальних, економічних, екологічних і соціальних загроз. Це природно перегукується з концепцією прав людини, яка вимагає поваги до особистої гідності і прав кожного індивіда.

На сьогоднішній день різні питання захисту прав людини та демократії як невід'ємної компоненти національної та міжнародної безпеки, а також як напрям зовнішньої політики і дипломатії держави, зазнали достатньо *поглибленого опрацювання як серед вітчизняних, так і закордонних дослідників*. Зокрема, серед українських дослідників відзначимо таких, як: Н. Ковальчук, Ю. Мателешко, О. Осадча, Е. Тітко, Д. Чижов (Ковальчук, 2016; Мателешко, 2024; Осадча, 2016; Тітко, 2016; Chyzhov, 2022). Серед закордонних дослідників виділимо таких, як: Д. Коренк, Т. Снайдер, А. Срівастава, Дж. Шаттак (Korenke, 2017; Snyder, 2022; Srivastava, 2022; Shattuck, 2000).

Разом з тим, результати їх досліджень торкаються лише окремих аспектів: 1) захисту прав людини у зовнішній політиці держави; 2) відстоювання прав людини і демократії як гарантування національної та міжнародної безпеки; 3) дипломатичної взаємодії держав у захисті основних прав і свобод людини на міжнародній арені. У цьому відношенні *основним завданням даного дослідження є визначення рівня співсумісності зовнішньополітичних підходів та інструментів Сполучених Штатів і України у справі захисту прав людини та демократії як одного з напрямів безпекової дипломатії зазначених держав*. Основний акцент у роботі автором робиться на періоді російсько-української війни 2014 – 2024 років (ті як гібридного, так і відкритого форматів), відповідно до чого верхня *хронологічна межа* пропонованого дослідження обмежується 2024 роком.

Методологічною основою даного дослідження стало використання автором документального та порівняльного аналізу. У цьому відношенні автором був здійснений збір та аналіз різного роду документальних джерел, зокрема, дипломатичних, серед яких чільне місце посіли резолюції ГА ООН, звіти дипломатичних груп, делегацій та представництв, а також документів, що відображають поточний рівень і якість двосторонніх американсько-українських відносин. Паралельно було задіяно метод компаративного аналізу, що виявився корисним для порівняння дипломатичних підходів і позицій Сполучених Штатів і України до захисту прав людини і демократії на різних рівнях та у різних форматах міждержавних взаємодій.

Права людини та демократія займають важливе місце у безпековій політиці та дипломатії як США, так і України. Водночас, підходи двох сторін до цих питань не є тотожними і закономірно різняться в силу історичних, політичних та культурних контекстів їх розвитку, зовнішньополітичних завдань та середовища.

У зовнішній політиці США права людини та демократія традиційно відіграють важливу роль. США активно просувають ідеї демократії і прав людини на міжнародній арені, оскільки це є частиною їхньої зовнішньої стратегії та основною частиною їхньої ідеології. Це виявляється у різних аспектах їх дипломатичного впливу. Зокрема, Вашингтон активно використовує механізми економічного та дипломатичного тиску,

щоб змусити авторитарні режими дотримуватися міжнародних стандартів прав людини. США також підтримують демократичні рухи, що виникають у країнах, де права людини порушуються, через інструменти гуманітарної допомоги або санкції проти урядів, які порушують ці права. Одночасно США активно працюють через міжнародні організації, такі як ООН та НАТО, щоб забезпечити колективну безпеку та демократичні принципи у євроатлантичному геополітичному просторі, що є важливою частиною їх зовнішньополітичної стратегії.

У свою чергу, для України питання захисту прав людини і демократії є не лише важливою частиною внутрішньої, але й центральних аспектом зовнішньої політики, особливо в контексті війни з Росією та власними прагненнями інтегруватися в західні структури, такі як Європейський Союз і НАТО. Так, поточні завдання інтеграції до ЄС все ще вимагають від України рішучих і незмінних реформ, які забезпечать у подальшому сталі дотримання демократії, прав людини та верховенства права. Орієнтація на європейські цінності, серед яких демократія та права людини, займають ключове місце та є важливим аспектом в безпековій політиці України. В умовах війни з Росією Україна активно використовує тему прав людини в своїй дипломатії, намагаючись привернути увагу міжнародної спільноти до порушень прав людини в окупованих Росією територіях. Це включає звернення до міжнародних організацій, таких як ООН та ЄС, різного роду міжнародних судових інстанцій для засудження порушень прав людини. В умовах війни Україна стикається з численними викликами що стосуються питання переселенців, прав затриманих осіб та цивільних в зонах конфлікту. Українська держава намагається інтегрувати ці проблеми в свою безпекову політику і дипломатію, активно взаємодіючи з міжнародним організаціям, які працюють над захистом прав людини під час війни.

Таким чином, обидві держави розглядають права людини та демократію як важливі складові безпеки, і хоча їхні стратегії можуть відрізнятися, вони значною мірою орієнтуються на інтеграцію цих принципів у свою зовнішню політику та міжнародні відносини.

Для встановлення сумісності наявних сьогодні підходів та заходів США і України в галузі захисту прав людини та демократії у зовнішньополітичному та безпековому вимірах, корисним є розгляд дипломатичної активності двох держав одночасно як в багатосторонньому, так і двосторонньому форматах можливих взаємодій, а також розгляд різного їх інструментарію для досягнення кінцевої мети.

У першому випадку показовою може виступати взаємодія в рамках інститутів багатостороннього співробітництва. Так, позиції США та України в ООН з прав людини загалом збігаються, особливо, що стосується питань демократії, а також засудження агресії та порушень міжнародного права. Водночас в них є і відмінності. Так, США і Україна виступають за дотримання міжнародних стандартів з прав людини, протидіючи авторитаризму та обмеженню свободи слова. Обидві держави активно підтримують резолюції ООН щодо порушень прав людини в Криму, на окупованих територіях Донбасу та засуджують протиправні дії РФ. 19 грудня 2017 року на 72-й сесії Генеральної Асамблеї ООН була схвалена ініційована саме українською делегацією за пропозицією Президента України П. Порошенка Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/72/190 «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та м. Севастополь» (General Assembly, 2017), серед 42 співавторів якої були також Сполучені Штати. Спостерігається єдність сторін і у підтримці резолюцій щодо прав етнічних, релігійних та мовних меншин і спільнот (UNGA, 1992).

З іншого боку, необхідно відзначити і певні відмінності у підходах обох держав, що зокрема стосуються їх ставлення до окремих міжнародних механізмів та інституцій

із захисту прав людини. У цьому плані, США демонструють більший скептицизм до ООН, а безпосередньо, що стосується Ради ООН з прав людини (підтвердженням цьому є подвійний вихід США з даного органу у 2018 та 2025 роках), тоді як Україна займає більш стриману позицію щодо цієї глобальної багатосторонньої платформи взаємодії. Українська дипломатична лінія зводиться до твердження про важливість врахування компонента прав людини у всіх напрямках роботи Організації. У цьому відтворюється безпосередній зв'язок між питаннями прав людини та глобальною безпекою в її широкому розумінні. Як наслідок, викликає занепокоєння фактичне усунення правозахисної тематики з дискусійних майданчиків Ради ООН у Нью-Йорку та переведення проблеми прав людини з практичної в академічну площину, що загрожує маргіналізацією самої концепції прав людини (Карплюк, 2018).

В рамках ОБСЄ, за згодою України, США разом з іншими 44 державами-членами організації задіяли Московський механізм ОБСЄ, в рамках якого було створено експертну місію для вивчення наслідків у галузі прав людини та гуманітарних наслідків російського вторгнення в Україну (Голос Америки, 2022). Московський механізм надає можливість державам-учасникам спрямовувати місії експертів для надання допомоги у вирішенні конкретного питання чи проблеми, що стосуються людського виміру та передбачає виконання зобов'язань, взятих державами-учасниками у сфері прав людини, демократії та верховенства права.

У 2023 році Московський механізм був повторно задіяний 45 державами-учасниками після консультацій з Україною для розгляду «питання депортації дітей у ситуації порушень прав людини та гуманітарних наслідків агресивної війни Росії проти України». 19 лютого 2024 року Московський механізм було задіяно для розгляду «питання про самовільне позбавлення волі українських цивільних осіб Російською Федерацією» (Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ, 2024).

Особливо плідними можна вважати дипломатичні контакти, співробітництво та підтримку України з боку США в ОБСЄ завдяки діяльності американської Комісії з питань безпеки та співробітництва в Європі (або Гельсінської комісії США). Це незалежне урядове агентство США було створене Конгресом у 1975 році для моніторингу та заохочення дотримання Гельсінських угод та інших зобов'язань Наради з безпеки та співробітництва в Європі (сьогодні ОБСЄ).

Наразі Комісія сприяє формуванню політики США щодо ОБСЄ та держав-учасниць, а також бере участь у її виконанні, у тому числі шляхом участі членів та персоналу в офіційних делегаціях США на засіданнях ОБСЄ та в окремих органах ОБСЄ.

З огляду на розв'язання РФ агресивної війни проти України та її жадливіх гуманітарних наслідків восени 2024 року Гельсінська комісія США вимагала відмовитися від статус-кво у відносинах з Росією та визнати той факт, що Москва є «постійною загрозою» європейській і навіть глобальній безпеці. Зокрема, у документі наголошувалося, що США мають переосмислити своє ставлення до Росії, як вони робили це у відносинах із Китаєм протягом останніх кількох років. Також наголошувалося, що Вашингтон зобов'язаний здійснити заклик до «масованої» військової та гуманітарної допомоги Україні, а також надання українським Збройним силам можливості завдати удару вглиб Росії за допомогою американської зброї (U.S. Helsinki Commission Staff, 2024).

У цьому зв'язку, показово, що на етапі 2024 року та перебування при владі в США демократів, політичні пропозиції цієї доповіді дещо виходили за межі зобов'язань самої адміністрації президента США Джо Байдена стосовно України, а також суперечили позиції кандидата в президенти Дональда Трампа, який агітував за угоду

між Україною та Росією шляхом прямих переговорів та поступок. Незважаючи на це, глава Гельсінського комітету республіканець Джо Вілсон все ж відкидав можливість того, що Д. Трамп у майбутньому укладе сепаратну угоду з главою РФ В. Путіним (Newssky, 2024).

Одночасно необхідно відзначити і міжпарламентський вимір дипломатичної взаємодії США та України у галузі демократії та прав людини, який може бути відображений через координацію спільних зусиль сторін в рамках Парламентської Асамблеї НАТО. Остання є важливою ланкою між НАТО та парламентами держав-членів Альянсу, що покликана забезпечувати більшу прозорість політики НАТО та сприяти кращому розумінню цілей і місій Альянсу серед законодавців і громадян держав-членів Альянсу.

Так, плідним напрямом-завданням для обох сторін в рамках ПА НАТО стала боротьба з дезінформацією авторитарних режимів в РФ, КНДР, КНР та ІРІ. У цьому відношенні, в рамках ПА НАТО як США, так і Україна фактично наголошують, що сьогодні Росія становить найбільш значущу та пряму загрозу для безпеки союзників, миру та стабільності в євроатлантичному регіоні. Тероризм у всіх його формах та проявах залишається найбільш прямою та асиметричною загрозою не лише для Альянсу, але і держав-сусідів, що все більше зазнають його проявів з боку російського та іранського режимів. У свою чергу, заявлені амбіції та політика Китайської Народної Республіки створюють багаторазові та системні проблеми для євроатлантичних інтересів, безпеки та цінностей. Значна увага сторін також була приділена і документально зафіксована щодо постійної гібридної діяльності РФ на території союзників, включаючи саботаж, насильство, кібер-електронні втручання, дезінформаційні кампанії та інші підривні операції (NATO Parliamentary Assembly, 2023).

Іншим напрямом роботи можна назвати спільні зусилля щодо зміцнення демократії в рамках євроатлантичного безпекового простору. За результатами спільної роботи делегацій США та України в стінах Парламентської Асамблеї НАТО, остання у 2024 році рекомендувала створити Центр демократичної стійкості в штаб-квартирі НАТО в Брюсселі. Метою такої нової структури має стати захист основних демократичних цінностей не лише держав-членів Альянсу, але і його держав-союзниць (NATO Parliamentary Assembly, 2024).

Вагоме місце посідають і комунікаційно-координаційні механізми між США та Україною в рамках ведення спільної санкційної політики проти порушників прав людини. У першу чергу це стосується запровадження США санкції проти осіб, що відповідальні за порушення прав людини в Україні, зокрема в Криму та на окупованих територіях Півдня і Сходу України. У цьому відношенні Україна і США координують введення санкцій через двосторонні канали, зокрема через Міністерства фінансів, економіки та зовнішніх справ. США вводять санкції проти російських компаній, осіб та установ, що підтримують агресію РФ. Україна вдається до аналогічних заходів проти відповідних осіб та структур, що підтримують агресивну політику Росії. Відповідні санкційні заходи часто запроваджуються одночасно або після двосторонніх консультацій сторін, щоб забезпечити їх максимальний ефект та тиск на Російську Федерацію.

США та Україна також тісно співпрацювали з європейськими державами-партнерами для максимального тиску на режим Лукашенка в Білорусі. Це включало спільну роботу з Європейським Союзом, Канадою та Великою Британією щодо запровадження спільних санкцій, які стосувалися обмежень в діяльності тих компаній, що підтримують режим Лукашенка, включаючи білоруські нафтопереробні

підприємства, а також білоруські банки. Зокрема, спільно з ЄС та США Україна взяла участь у обмеженні співпраці з білоруськими енергетичними компаніями, які були основними джерелами доходу для режиму Лукашенка. Це включало заборону на постачання нафти та нафтопродуктів, а також заборону на інвестиції в нафтову і газову галузь Білорусі (Інтерфакс-Україна, 2023).

Водночас обидві держави активно підтримували білоруську опозицію, включаючи фінансову та дипломатичну допомогу представникам опозиційних рухів, зокрема Світлані Тихановській. США та Україна визнавали її як легітимного представника народу Білорусі. Паралельно були встановлені та розпочаті відносини й з іншими білоруськими опозиційними політичними силами (наприклад, Групою Прокоп'єва-Сгорова), що створило додатковий тиск на режим Лукашенка (Радь та Чорного, 2024).

Спостерігається єдність дипломатичних позицій США та України і щодо авторитарних режимів в інших регіонах світу. Зокрема, після перевороту в М'янмі у 2021 році, США та Україна виступили за введення міжнародних санкцій проти військових лідерів цієї країни. І хоча Україна офіційно не вдалася до запровадження санкцій, українська дипломатія приєдналася до заяв США щодо необхідності посилити тиск на уряд, який порушує права людини, зокрема проти застосування насильства до мирних протестувальників. 18 червня 2021 року Україна підтримала резолюцію Генеральної Асамблеї ООН, яка закликала припинити постачання зброї до Республіки Союзу М'янма (General Assembly, 2021).

Не менш важливим інструментом є координація зусиль сторін щодо розслідування воєнних злочинів РФ. Сьогодні США активно підтримують українські ініціативи щодо документування воєнних злочинів росіян та звернень до міжнародних судових інстанцій та правозахисних організацій.

У вересні 2022 року військовослужбовець-парамедик Юлія Паєвська виступила на слуханнях у Конгресі США з вимогою визнати російську агресію геноцидом. У листопаді 2024 року міністр закордонних справ Андрій Сибіга надав до Конгресу юридичні аргументи щодо скоєння геноциду РФ проти українського населення. Як результат, на початку січня 2025 року в Конгресі США був представлений проєкт резолюції про визнання геноцидом злочинних дій Росії проти України. За повідомленням Надзвичайного та Повноважного Посла України у США Оксани Маркарової, співавторами такої ініціативи стали співголови Гельсінської комісії США – демократ Стів Коен і республіканець Джо Вілсон. Представлений документ засуджує РФ за вчинення актів геноциду проти українського народу (Вагомо, 2025).

Відзначимо, що на міжнародному рівні за підтримки Сполучених Штатів подібного роду резолюції були ухвалені й у ряді європейських регіональних організацій. Так, у червні 2024 року Парламентська асамблея ОБСЄ у своїй резолюції визначила дії Росії на території України геноцидом українського народу. Аналогічну позицію зафіксувала Парламентська асамблея Ради Європи і Європарламент ЄС. Утім, всі ці документи не мають реальних наслідків для Росії, оскільки не є юридично зобов'язуючими.

Інша справа з резолюцією Конгресу США. Ухвала резолюції може стати першим кроком до визнання РФ державою-спонсором тероризму. У свою чергу, цей статус тягне низку чутливих для Кремля обмежень, що стосуються: будь-якої допомоги від США, позбавлення імунітету від переслідувань в американських судах, вторинних санкцій (проти держав, котрі мають справи зі спонсорами тероризму) (Вагомо, 2025).

У двосторонньому форматі співробітництва США забезпечують Україну фінансовою і технічною підтримкою для втілення демократичних та правових реформ.

Сюди відноситься діяльність з розвитку громадянського суспільства, незалежних медіа, судових реформ та боротьба з корупцією.

Підтримка демократичних реформ США зосереджена на допомозі Україні будувати державні інституції, що здатні боротися з корупцією, яка вважається основною перешкодою для соціально-економічного розвитку країни та стоїть на заваді консолідації демократії.

Американський уряд активно підтримує антикорупційні реформи в Україні, зокрема створення та діяльність антикорупційних органів, таких як Національне антикорупційне бюро України та Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

Загалом реалізація співпраці України та США в рамках антикорупційної ініціативи сприяє зміцненню демократичних засад українського суспільства та захисту прав людини в умовах сучасних викликів.

У Хартії про стратегічне партнерство Україна–США від 10 листопада 2021 року, яка відображає зобов'язання Вашингтона підтримувати Україну у сфері захисту демократії, економічних реформ, суверенітету, безпеки та розвитку прав людини, «Сполучені Штати визнають прогрес, досягнутий Україною у зміцненні її демократичних інституцій, та вітають важливі кроки, зроблені Україною для розробки ефективної національної системи правосуддя та боротьби з корупцією» (U.S. Government, 2021).

США також надають чималу увагу реформам, спрямованих на децентралізацію, демократизацію та локалізацію влади в Україні. Підтримка органів місцевого самоврядування США зосереджена на сприянні децентралізації влади в Україні та допомозі місцевим органам влади впроваджувати ефективні та прозорі механізми управління. Це включає тренінги для місцевих чиновників, консультації щодо реформування місцевих бюджетів та створення інклюзивних механізмів прийняття рішень на місцях.

Чималу увагу США приділяють підтримці громадянського суспільства в Україні. США фінансують різноманітні проекти, тренінги та кампанії, які сприяють розвитку громадянського суспільства в Україні та спрямовані на підвищення правової освіти й обізнаності громадян про свої права та обов'язки.

Важливою ініціативою, що спрямована на підтримку і розвиток вільних і незалежних медіа в Україні є Фонд розвитку українських ЗМІ при Посольстві США в Україні. Завданням цієї структури є розвиток і зміцнення незалежних медіа, підвищення якості журналістики, покращення медіаграмотності, а також підтримка проектів, які сприяють демократичним перетворенням у суспільстві. Фонд, який є ключовим гравцем у підтримці українського інформаційного простору, фінансується урядом США через Посольство США в Києві.

Фонд розвитку українських ЗМІ підтримує такі напрями, як: семінари, тренінги та освітні програми для журналістів і редакторів, що спрямовані на підвищення професійного рівня та вдосконалення етики та методів журналістських розслідувань; підтримку розвитку цифрових медіа-платформ і використання нових технологій у журналістиці; проектів з виявлення та протидії дезінформації, яка може підірвати демократичні процеси чи соціальну стабільність (U.S. Embassy in Ukraine, б.д.а).

Ще одним інструментом американської підтримки демократичних процесів в Україні є Фонд сприяння демократії при Посольстві США в Україні (Democracy Commission Small Grants Program). Останній покликаний сприяти реалізації демократичних ініціатив та розвитку громадянського суспільства в Україні. З моменту свого створення, Фонд став майданчиком для пошуку та реалізації ідей, спрямованих на підтримку розвитку демократії, прав людини шляхом фінансування проектів

місцевих неурядових організацій. Фінансування проєктів дозволило залучити громадянське суспільство до процесу демократичних перетворень, зокрема через освіту, захист прав людини, розвиток економіки та зміцнення верховенства права.

Наразі основні напрямки діяльності Фонду передбачають: захист прав людини (підтримка проєктів, спрямованих на захист та просування прав людини); розвиток незалежних медіа (фінансування ініціатив, які сприяють свободі слова та незалежності медіа); антикорупційні ініціативи (підтримка проєктів, що сприяють прозорості та підзвітності урядових структур); громадянська освіта (проєкти, які спрямовані на підвищення обізнаності громадян про їхні права та обов'язки); підтримка молодіжних ініціатив (програми для активізації молоді у суспільному житті) (U.S. Embassy in Ukraine, б.д.б).

Таким чином, підсумовуючи розгляд питання про співсумісність зовнішньополітичних підходів та інструментів Сполучених Штатів і України у справі захисту прав людини та демократії як ключового напрямку їх безпекової дипломатії, можна вести мову про наявність «узагальнюючої консолідуючої єдності» двох сторін. Остання може оцінюватися як інтегральна основа для безпекової дипломатії держав західного світу, які стоять на захисті базових ліберально-демократичних цінностей і норм.

Відтворюючи єдність загального позиціонування у захисті на міжнародній арені таких універсальних надбань, як виборче право, громадянські свободи та рівність перед законом, умовний американсько-український «тандем» все ж розвивається в асиметричному форматі та позначений різними викликами. Така особливість обумовлена низкою факторів, включаючи різну статусність держав в ієрархічній системі міжнародних відносин, їх геополітичними інтересами і стратегічними пріоритетами, а також впливом зовнішніх загроз, зокрема різниці в значимості чинника російської агресії проти України.

Разом з тим, безпекова дипломатія США та України у розрізі їх спільної роботи із захисту прав людини та демократії сьогодні вже набула системного вигляду і наповнення, що відтворюється у складній системі координат різноманітних інструментів (міжнародна нормотворчість, переговори, консультації та координація дій, санкційні заходи і тиск, а також інформаційно-роз'яснювальні кампанії) як багатостороннього, так і двостороннього форматів взаємодії. Більше того, така взаємодія пролягає наразі не лише на офіційному, або так званому рівні «першого треку», але розвивається і в рамках менш офіційних дипломатичних каналів, показовим серед яких виступає міжпарламентський трек. При цьому, *подальших наукових розвідок у даному напрямі* вимагає питання розвитку двосторонніх та багатосторонніх взаємодій двох держав за сприяння чи використання потенціалу недержавних, напівдержавних чи продержавних неурядових акторів у вигляді різного роду громадських суспільно-політичних та правозахисних організацій, центрів та фондів соціального розвитку.

Бібліографічний список:

- Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ, 2024. *Україна призначає трьох експертів після запуску Московського механізму ОБСЄ*. 15 березня. Доступно за посиланням: <<https://www.osce.org/uk/odihr/564869>> (Дата звернення: 11.02.2025).
- Вагомо, 2025. *Новий Конгрес США повернеться до визнання геноциду РФ в Україні*. 8 січня. [онлайн] Доступно: <<https://vagomo.com/novyj-kongres-ssha-povernetsya-do-vyznannya-genocydu-rf-v-ukrayini.html>> (Дата звернення: 16.02.2025).

- Голос Америки, 2022. *США задействували механізм ОБСЄ для розслідування порушень прав людини в Україні*. 04 марта. [онлайн] Доступно: <<https://www.golosameriki.com/a/us-invokes-human-osce-mechanism-to-probe/6469768.html>> (Дата звернення: 11.02.2025).
- Інтерфакс-Україна, 2023. *Україна ввела санкції проти "Білоруськалія", "Уралкалія", БЖД, "Райффайзен-Лізинга", "ВТБ Лізинга" та ще 177 компаній з РФ та Білорусі*. 29 січня. [онлайн] Доступно: <<https://interfax.com.ua/news/general/887679.html>> (Дата звернення: 14.02.2025).
- Карплюк, Д., 2018. Україна підтримує вихід США з Ради ООН з прав людини. *Главком*, 20 червня. [онлайн] Доступно: <<https://glavcom.ua/news/ukrajina-pidtrimuje-vihid-ssha-z-radi-oon-z-prav-lyudini-506910.html>> (Дата звернення: 11.02.2025).
- Ковальчук, Н., 2016. 'Феномен демократії в контексті кордонної цивілізації України та США', *Американська історія та політика: науковий журнал*, 2, с. 77–83.
- Мателешко, Ю., 2024. Роль USAID у становленні демократії та громадянського суспільства в Україні (1992–2024). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*, 35 (74), № 2, с. 58–64.
- Осадча, О., 2016. Пріоритети партнерства зі Сполученими Штатами Америки в контексті посилення обороноздатності України, *Американська історія та політика: науковий журнал*, (2), с. 84–91.
- Радь, П. та Чорного, Я., 2024. *Український погляд на відносини у середовищі білоруських демократичних сил та їх перспективу*. *Українська призма*, 28 листопада. [онлайн] Доступно: <<http://prismua.org/39%D0%B5486909/>> (Дата звернення: 14.02.2025).
- Тітко, Е., 2016. Національна та міжнародна безпека в контексті захисту прав людини в умовах сьогодення, *Філософські та методологічні проблеми права*, 2 (12), с. 126–139.
- U.S. Embassy in Ukraine (б.д.)b *Democracy Commission Small Grants Program*. Доступно за посиланням: <https://ua.usembassy.gov/education-culture/grants-opportunities/democracy-commission-small-grants-program/> (Дата звернення: 18.02.2025).
- U.S. Embassy in Ukraine, (б.д.)a *Фонд розвитку ЗМІ*. [онлайн] Доступно: <<https://ua.usembassy.gov/uk/education-culture-uk/grants-opportunities/media-development-fund-program>> (Дата звернення: 17.02.2025).
- Chyzhov, D., 2022. The Content of Human Rights for Security in the Human Rights System in The Aspect Of Ensuring The National Security of Ukraine, *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, (1), pp. 190–196.
- General Assembly, 2017. *Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine*. Resolution A/RES/72/190. [online] Available at: <<https://digitallibrary.un.org/record/1469977?ln=en&v=pdf>> (Accessed: 10 February 2025).
- General Assembly, 2021. *The situation in Myanmar*. Resolution A/RES/75/287. Available at: <<https://unwatch.org/database/resolutions/a-res-75-287/>> (Accessed: 15 February 2025).
- Korenke, D., 2017. A High Stakes Gamble: US Assistance for Ukraine's Pro-Democracy Movements, *Journal of International Affairs*, 71(1), pp. 187–194.
- NATO Parliamentary Assembly, 2023. *The Russian War On Truth: Defending Allied And Partner Democracies Against The Kremlin's Disinformation Campaigns*. General Report of the Committee on Democracy and Security. 8 October. Available at:

- <https://www.nato-pa.int/document/2023-russian-war-truth-report-garriaud-maylam-014-cds> (Accessed: 12 February 2025).
- NATO Parliamentary Assembly, 2024. *Declaration 489. Standing With Ukraine Until Victory*. 27 May. [online] Available at: <<https://www.nato-pa.int/document/declaration-489-ukraine-033-sesp-24-e>> (Accessed: 13 February 2025).
- Newssky, 2024. *The US Helsinki Commission calls on Washington to change its strategy towards the Russian Federation and call Moscow a "constant" threat*. 30 September. [online] Available at: <<https://newssky.com.ua/en/gelsinska-komisiya-ssha-zaklykaye-vashyngton-zminyty-strategiyu-shhodo-rf-i-nazvaty-moskvu-postijnoyu-zagrozyu/>> (Accessed: 12 February 2025).
- Shattuck, J., 2000. Diplomacy with a Cause: Human rights in US foreign Policy, In: Power, S. and Allison, G. (eds) *Realizing Human Rights*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 265–289.
- Snyder, T., 2022. Ukraine holds the future: The war between democracy and nihilism, *Foreign Affairs*, September/October. Available at: <<https://www.foreignaffairs.com/ukraine/ukraine-war-democracy-nihilism-timothy-snyder>> (Accessed: 10 February 2025).
- Srivastava, A., 2022. US Foreign Policy and the Invasion in Ukraine from a Human Rights Perspective: An Interview with Keith Harper, *Brown Political Review*, May. Available at: <<https://www.proquest.com/openview/7c9b4d2e277558fc898dd874a968d653/1?pq-origsite=gscholar&cbl=7030806>> (Accessed: 10 February 2025).
- U.S. Helsinki Commission Staff, 2024. *Contesting Russia. Preparing for the Long-Term Russian Threat*. 30 September. [online] Available at: <<https://www.csce.gov/publications/contesting-russia-preparing-for-the-long-term-russian-threat/>> (Accessed: 11 February 2025).
- UNGA, 1992. *Resolution 47/135 Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. A/RES/47/135. Available at: <<https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/47/135&Lang=E>> (Accessed: 10 February 2025).
- U.S. Government, 2021. *U.S.-Ukraine Charter on Strategic Partnership*. 10 November. [online] Available at: <<https://mfa.gov.ua/en/news/ukraine-us-charter-strategic-partnership>> (Accessed: 16 February 2025).

References

- Buro z demokratychnykh instytutiv i prav liudyny (BDIPL) OBSYe (2024) *Ukraina pryznachaie trokh ekspertiv pislia zapusku Moskovskoho mekhanizmu OBSYe* [‘Ukraine appoints three experts following the launch of the OSCE Moscow Mechanism’]. 15 March. Available at: <https://www.osce.org/uk/odihr/564869> (Accessed: 11 February 2025).
- Chyzhov, D. (2022) ‘The Content of Human Rights for Security in the Human Rights System in The Aspect Of Ensuring The National Security of Ukraine’, *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, (1), pp. 190–196.
- Golos Ameriki (2022) *SSHA zadeistvovali mekhanizm OBSYe dlia rassledovaniia narushenii prav cheloveka v Ukraine* [‘The US invoked the OSCE mechanism to probe human rights violations in Ukraine’]. 04 March. Available at:

- <https://www.golosameriki.com/a/us-invokes-human-osce-mechanism-to-probe/6469768.html> (Accessed: 11 February 2025).
- Homeniuk, A.I. (2022) 'Vplyv polskykh povstan na osvitu ta hromadsku aktyvnist shliakhtianok Kyivskoi hubernii XIX – pochatok XX st.' ['The influence of Polish uprisings on the education and social activity of noblewomen of the Kyiv province in the 19th – early 20th centuries'], *Science of XXI century: development, main theories and achievements*, 3, pp. 104–106. Available at: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/311> (Accessed: 15 January 2026).
- Interfax-Ukraine (2023) *Ukraina vvela sanktsii proty "Biloruskaliia", "Uralkaliia", BZhD, "Raiffaizen-Lizinga", "VTB Lizinga" ta shche 177 kompanii z RF ta Biorusi* ['Ukraine imposed sanctions against "Belaruskali", "Uralkali", Belarusian Railway, "Raiffeisen-Leasing", "VTB Leasing" and 177 other companies from the RF and Belarus']. 29 January. Available at: <https://interfax.com.ua/news/general/887679.html> (Accessed: 14 February 2025).
- Karpliuk, D. (2018) 'Ukraina pidtrymuie vykhid SShA z Rady OON z prav liudyny' ['Ukraine supports the US withdrawal from the UN Human Rights Council'], *Glavcom*, 20 June. Available at: <https://glavcom.ua/news/ukrajina-pidtrimuje-vihid-ssha-z-radi-oon-z-prav-lyudini-506910.html> (Accessed: 11 February 2025).
- Korenke, D. (2017) 'A High Stakes Gamble: US Assistance for Ukraine's Pro-Democracy Movements', *Journal of International Affairs*, 71(1), pp. 187–194.
- Kovalchuk, N. (2016) 'Fenomen demokratii v konteksti kordonnoi tsyvilizatsii Ukrainy ta SShA' ['The phenomenon of democracy in the context of the frontier civilization of Ukraine and the USA'], *American History and Politics*, (2), pp. 77–83.
- Mateleshko, Yu. (2024) 'Rol USAID u stanovlenni demokratii ta hromadianskoho suspilstva v Ukraini (1992–2024)' ['The role of USAID in the formation of democracy and civil society in Ukraine (1992–2024)'], *Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Historical Sciences*, 35(74), no. 2, pp. 58–64.
- NATO Parliamentary Assembly (2023) *The Russian War On Truth: Defending Allied And Partner Democracies Against The Kremlin's Disinformation Campaigns*. General Report of the Committee on Democracy and Security. 8 October. Available at: <https://www.nato-pa.int/document/2023-russian-war-truth-report-garriaud-maylam-014-cds> (Accessed: 12 February 2025).
- NATO Parliamentary Assembly (2024) *Declaration 489. Standing With Ukraine Until Victory*. 27 May. Available at: <https://www.nato-pa.int/document/declaration-489-ukraine-033-sesp-24-e> (Accessed: 13 February 2025).
- Newssky (2024) 'The US Helsinki Commission calls on Washington to change its strategy towards the Russian Federation and call Moscow a "constant" threat', 30 September. Available at: <https://newssky.com.ua/en/gelsinska-komisiya-ssha-zaklykaye-vashyngton-zminyty-strategiyu-shhodo-rf-i-nazvaty-moskvu-postijnoyu-zagrozoyu/> (Accessed: 12 February 2025).
- Osadcha, O. (2016) 'Priorytety partnerstva zi Spoluchenymy Shtatamy Ameryky v konteksti posylennia oboronzdatnosti Ukrainy' ['Priorities of partnership with the United States of America in the context of strengthening Ukraine's defense capability'], *American History and Politics*, (2), pp. 84–91.
- Rad, P. and Chornogo, Ya. (2024) *Ukrainskyi pohliad na vidnosyny u seredovyshchi biloruskykh demokratychnykh syl ta yikh perspektyvu* ['Ukrainian view on relations among Belarusian democratic forces and their prospects']. *Ukrainian Prism*, 28

- November. Available at: <http://prismua.org/39%D0%B5486909/> (Accessed: 14 February 2025).
- Shattuck, J. (2000) 'Diplomacy with a Cause: Human rights in US foreign Policy', in Power, S. and Allison, G. (eds) *Realizing Human Rights*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 265–289.
- Snyder, T. (2022) 'Ukraine holds the future: The war between democracy and nihilism', *Foreign Affairs*, September/October. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/ukraine-war-democracy-nihilism-timothy-snyder> (Accessed: 10 February 2025).
- Srivastava, A. (2022) 'US Foreign Policy and the Invasion in Ukraine from a Human Rights Perspective: An Interview with Keith Harper', *Brown Political Review*, May. Available at: <https://www.proquest.com/openview/7c9b4d2e277558fc898dd874a968d653/1?pq-origsite=gscholar&cbl=7030806> (Accessed: 10 February 2025).
- Titko, E. (2016) 'Natsionalna ta mizhnarodna bezpeka v konteksti zakhystu prav liudyny v umovakh sohodennia' ['National and international security in the context of human rights protection in modern conditions'], *Philosophical and Methodological Problems of Law*, 2(12), pp. 126–139.
- UN General Assembly (1992) *Resolution 47/135 Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. A/RES/47/135. Available at: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/47/135&Lang=E> (Accessed: 10 February 2025).
- UN General Assembly (2017) *Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine*. Resolution A/RES/72/190. Available at: <https://digitallibrary.un.org/record/1469977?ln=en&v=pdf> (Accessed: 10 February 2025).
- UN General Assembly (2021) *The situation in Myanmar*. Resolution A/RES/75/287. Available at: <https://unwatch.org/database/resolutions/a-res-75-287/> (Accessed: 15 February 2025).
- U.S. Embassy in Ukraine (n.d.) *Democracy Commission Small Grants Program*. Available at: <https://ua.usembassy.gov/education-culture/grants-opportunities/democracy-commission-small-grants-program/> (Accessed: 18 February 2025).
- U.S. Embassy in Ukraine (n.d.) *Fond rozvytku ZMI* ['Media Development Fund']. Available at: <https://ua.usembassy.gov/uk/education-culture-uk/grants-opportunities/media-development-fund-program> (Accessed: 17 February 2025).
- U.S. Government (2021) *U.S.-Ukraine Charter on Strategic Partnership*. 10 November. Available at: <https://mfa.gov.ua/en/news/ukraine-us-charter-strategic-partnership> (Accessed: 16 February 2025).
- U.S. Helsinki Commission (2024) *Contesting Russia. Preparing for the Long-Term Russian Threat*. Report, 30 September. Available at: <https://www.csce.gov/publications/contesting-russia-preparing-for-the-long-term-russian-threat/> (Accessed: 11 February 2025).
- Vagomo (2025) *Novyi Konhres SSHA povernetsia do vyznannia henotsydu RF v Ukraini* ['New US Congress will return to recognizing the RF genocide in Ukraine']. 8 January. Available at: <https://vagomo.com/novyj-kongres-ssha-povernetsya-do-vyznannya-genocydu-rf-v-ukrayini.html> (Accessed: 16 February 2025).

Стаття надійшла до редакції 30.09.2025 р.

R. Demchenko

**PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND DEMOCRACY AS A KEY
DIRECTION OF SECURITY DIPLOMACY OF THE USA AND UKRAINE**

The main objective of this study is to determine the level of compatibility of foreign policy approaches and instruments of the United States and Ukraine in the protection of human rights and democracy as one of the directions of security diplomacy. The methodological basis of this scientific work is the author's use of documentary and comparative analysis. The author emphasizes the presence of "generalizing and consolidating unity" of the United States and Ukraine, when it comes to protection of human rights and democracy as a crucial direction of their security diplomacy. It may be assessed as an integral basis for the security diplomacy of the Western world states, which stand on the defense of basic liberal-democratic values and norms. Recreating the parties' general unity in the defense of universal democratic achievements, the conditional American-Ukrainian "tandem" is still developing in an asymmetrical format and is marked by various challenges. This depends on different factors, including the status of states in the hierarchical system of international relations, their geopolitical interests and strategic priorities, as well as the influence of external threats, and especially the difference in the factor of Russian aggression against Ukraine. At the same time, it is argued that the security diplomacy of the United States and Ukraine in the context of protection of human rights and democracy has already acquired a systemic form and reproduced in a complex coordinate system of various instruments (international norm-setting, negotiations, consultations and coordination of actions, sanctions and pressure, as well as information and awareness-raising campaigns) in both multilateral and bilateral formats of interaction. Moreover, such interaction takes place not only at the official or "first track" level, but also develops within the framework of less official diplomatic channels, the most indicative of which is the interparliamentary track. At the same time, the issue of interaction between the parties at the level of non-state actors requires further study. It may include bilateral and multilateral interactions of two parties with the assistance of various public socio-political and human rights organizations, centers and funds for social development.

Keywords: human rights, democracy, security diplomacy, foreign policy, USA, Ukraine.

УДК 321.304

О. В. Карчевська,

О. В. Новакова

ЦИФРОВІ МЕДІА В ПРОСТОРІ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ВІД ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПАМ'ЯТІ ДО ГУМОРИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню цифрових медіа як простору політичної комунікації в умовах повномасштабної російсько-української війни. Проаналізовано трансформацію української ідентичності від пострадянської свідомості до консолідованої громадянської нації під впливом гібридної війни. Виявлено особливості поширення проросійських та проукраїнських стратегічних наративів у європейських країнах та їх залежність від національного медіасередовища. Показано роль платформи Telegram у деконструкції радянських міфів та феномен «миттєвої пам'яті». Проаналізовано інструменталізацію гумору та мемів як механізму психологічного копіngu та зброї в інформаційній війні. Доведено, що політична комунікація в Україні функціонує як децентралізована екосистема цифрового спротиву та конструювання історичної пам'яті.

Ключові слова: цифрові медіа, політична комунікація, гібридна війна, ідентичність, історична пам'ять, стратегічні наративи, гумористичний дискурс, соціальні мережі, російсько-українська війна, інформаційне протистояння, децентралізована комунікація.

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-43-96-105

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена конвергенцією інформатизації та телекомунікацій, що трансформувала системний світ на мережевий з новою культурою віртуальності. За умов повномасштабної російсько-української війни цифрові медіа стали головною ареною гібридного протистояння, де кіберпростір набув статусу театру бойових дій, рівноцінного фізичному фронту.

Цифрові медіа перетворилися на архітекторів політичної реальності, де месенджери замінили традиційні медіа як основне джерело новин та формування суспільної думки. Безпрецедентна швидкість поширення інформації та децентралізація джерел впливу створили екосистему, де державна комунікація, волонтерські ініціативи та ворожі маніпуляції співіснують у персоналізованих стрічках користувачів. Це помічають і європейські фахівці, які зазначають: «у сучасну епоху інформація більше не функціонує виключно як засіб комунікації; вона набула внутрішньої цінності як символічний та стратегічний актив» (Ruiz-Incertis and Tuñón-Navarro, 2025).

Сьогодні децентралізована архітектура месенджерів конфліктує зі стратегічною єдністю, персоналізовані стрічки змішують офіційні зведення, волонтерські заклики та ворожі маніпуляції, що нівелює традиційні ієрархічні моделі комунікації.

Таким чином, соціальні мережі стали простором кристалізації національної ідентичності, конструювання образу «свій-чужий», а алгоритмічна рекомендація контенту миттєво масштабує національні наративи на глобальну аудиторію. Розуміння цих процесів є важливим для осмислення історичних трансформацій та розробки стратегій інформаційної безпеки в умовах гібридної агресії.

Метою статті є дослідження функціонування цифрових медіа як багатовимірного простору політичної комунікації в умовах гібридної війни, аналіз

механізмів конструювання ідентичності, історичної пам'яті та виявлення ролі гумористичного дискурсу в інформаційному протистоянні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику стратегічних наративів розглядали вітчизняні вчені – А. Соловйова, К. Міхалевська, О. Бойко, В. Воронкова. Аналізу інформаційних викликів та проблемам політичної комунікації присвячені роботи В. Ліпкана, Е. Магди, Г. Агафонової, О. Карчевської. Фундаментальним є доробок Г. Почепцова (Pochepstov, 2018), в якому автор обґрунтовує когнітивні атаки, спрямовані на реструктуризацію моделі світу противника. К. Янченко та Е. Гумпрехт аналізують стратегічні наративи російсько-української війни у соцмережах країн ЄС. А. Велчев досліджує роль медіа та технологій у сучасних військових конфліктах через призму формування громадської думки та інформаційних кампаній (Velchev, 2025). П. Померанцев вивчає війну пам'яті Кремля проти України, фіксує розвиток національної ідентичності українців та збереження історичної пам'яті (Померанцев, 2020). С. Граф (Graf S., 2024) досліджує, як віртуальний музей Meta History: Museum of War формує пам'ять про повномасштабну російську війну проти України через цифрове середовище та створення афективних миттєвих спогадів у режимі реального часу. Л. А'Бекет (A'Beckett, 2025) розглядає чорний гумор як механізм копінгу – психологічного захисту та соціальної солідарності.

Попри наявність ґрунтовних досліджень за окремими напрямками – пропаганда, наративи, цифрова пам'ять, гумор – у сучасному науковому дискурсі спостерігається суттєва прогалина. Більшість праць розглядають ці явища ізольовано: когнітивну війну як вертикальний процес впливу, а інтернет-гумор як горизонтальну розважальну практику. Бракує концепції комплексного поєднання механізмів формування ідентичності, збереження історичної пам'яті та гумористичного дискурсу в умовах гібридної війни.

Методологічну основу роботи складає міждисциплінарний підхід, що поєднує принципи біхевіоризму, конструктивізму, системності та теоретичного дискурсу, також застосовується кластеризація наративів та резонансних кейсів цифрової комунікації воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ характеризується домінуванням глобальних мережевих структур, які витісняють колишні форми особистої та групової залежності. Мережа постає як діяльнісний простір, що створюється вузлами активності та каналами зв'язку. У політичному контексті це означає децентралізацію виконання та розподіл прийняття рішень. Цифрові медіа стають основними каналами, де політичні актори конструюють спільне значення минулого, теперішнього та майбутнього для формування поведінки мас – це і є стратегічні наративи.

У контексті російсько-української війни наративні стратегії орієнтовані на підриг або підтримку стратегічних цілей сторін конфлікту. Проросійські наративи критикують західну допомогу Україні та пропагують концепцію «миру без умов», натомість проукраїнські акцентують на агресорській ролі РФ, стражданнях цивільного населення та легітимності опору. Сприйняття цих наративів у європейських країнах детермінується національним медіасередовищем та позиціями політичних еліт. Німецькі дослідники К. Янченко та Е. Гумпрехт з Енського університету ім. Ф. Шиллера дослідили понад 93 000 дописів медіа та політичних акторів у Facebook та Instagram напередодні виборів до Європейського парламенту 2024 року, ідентифікувавши ключові стратегічні наративи щодо війни. Вони розглянули сім ключових наративів та поділили їх на дві групи (Табл.1).

Табл. 1

Перша група – наративи, що протидіють цілям Росії та посилюють українську позицію:	Друга група наративів – ті, що підтримують цілі Росії, тобто є проросійськими:
Н1 російська агресія – обговорення воєнних злочинів та нападів РФ.	Н5 захід і війна – критика Заходу за «ескалацію» через допомогу Україні.
Н2 українські цивільні – гуманітарні наслідки та страждання людей.	Н6 ядерний аргумент – наголос на небезпеці протистояння РФ через її ядерний статус.
Н3 російська загроза – гібридні загрози іншим країнам, крім України.	Н7 заклики до миру – вимоги негайного припинення вогню без урахування справедливості.
Н4 підтримка України – заклики до військової та фінансової допомоги.	

Дослідники виявили залежність поширення проросійських наративів від національного медійного контексту. Так у демократично-корпоративних моделях їхня частота нижча, ніж у поляризовано-плюралістичних системах. На цій основі було розроблено тріщну класифікацію країн за ступенем інтеграції проросійських воєнних наративів.

Група мінімального впливу – Франція, Литва, Польща, Швеція характеризується надзвичайно низькою присутністю проросійських наративів як у медіа, так і в політичному дискурсі.

Група політичної вразливості – Німеччина, Італія демонструє значний розрив між медійним та політичним дискурсом. За рідкісної трансляції проросійських тез журналістськими медіа, певні політичні сегменти, переважно праві популісти (AfD, італійська «Ліга»), активно поширюють такий контент.

Група системного проникнення – Угорщина, являє унікальний випадок одночасної присутності проросійських наративів у професійних медіа та політичному дискурсі. Угорські новинні видання публікують проросійські наративи майже в 10 разів частіше через високу концентрацію медіавласності, тісні зв'язки преси з політичними елітами та послідовну проросійську позицію уряду В. Орбана (Yanchenko and Humprecht, 2025).

Слушною є теза про те, що популістські партії мають більше стимулів використовувати емоційні та поляризаційні наративи війни для мобілізації електорату. Стратегічні цілі агресора, такі як припинення допомоги Україні, часто просуваються через маніпуляцію, коли концепція «миру» інструменталізується тобто підміняється для внесення розколу в єдність західних партнерів України. Отже, стійкість країни до дезінформації залежить від незалежності її медіа та зниження впливу популістських сил на державне управління.

Дійсно, історія та пам'ять стали справжньою «зброєю», яку сторони використовують для легітимізації своїх дій та формування національної й політичної ідентичностей. Протягом цього десятиліття РФ та Україна вибудували кардинально протилежні системи пояснення конфлікту, спираючись на різні історичні та політичні міфи.

Російська сторона послідовно просуває комплекс наративів, спрямованих на делегітимізацію української державності. Ключовим серед них є твердження про Україну як «маріонетку Заходу», де Революція Гідності подається як операція, профінансована ззовні. Для внутрішнього споживання та виправдання агресії як «превентивного захисту» активно використовується концепт «захисту від нацизму», що

супроводжується термінами «хунта» та «денацифікація». Базовим ідеологічним підґрунтям залишається міф про «один народ» або «Малоросію», що фактично заперечує право українців бути окремою нацією.

На противагу цьому, український дискурс зосереджений на консолідації суспільства та міжнародній мобілізації. Війна інтерпретується як вирішальний етап багатовікової боротьби за незалежність проти російського імперіалізму. Україна позиціює себе як «щит Європи», що захищає демократичні цінності та всю західну цивілізацію від східної тиранії. Центральне місце посідає наратив про «націю незламних», де героїзм Збройних Сил України та волонтерський рух стають основою нової громадянської ідентичності.

Ця боротьба наративів має значний вплив на формування історичної пам'яті. В Україні війна радикально прискорила деколонізацію та процеси «очищення» публічного простору від імперських маркерів. Постаті, які роками таврувалися російською пропагандою як «зрадники» остаточно трансформувалися в національних символів спротиву – Мазепа, Бандера. Спільний досвід болю та трагедії став потужним фактором солідарності, що поступово витісняє регіональні відмінності на користь загальнонаціональної єдності.

В Росії все навпаки, здійснюється системна мілітаризація пам'яті. Кремль використовує спадщину Другої світової війни як головний стовп ідентичності, намагаючись через цифрові медіа, освіту та пропаганду прищепити віру в особливу «визвольну» місію російського народу. Це супроводжується історичним ревізіонізмом, де роль інших націй у перемозі над нацизмом нівелюється, а сучасні воєнні злочини виправдовуються через маніпулятивні аналогії з минулим.

Отже, сучасна війна – це не лише територіальний конфлікт, а й зіткнення двох моделей майбутнього: української ідеї демократичної стійкості проти російської ідеї реваншистського «збирання земель». Гібридна війна проти України стала атакою наративів, яка має на меті виграти битву за можливість формувати лояльність та проросійську ідентичність українців.

Сучасна інформаційна боротьба стає дедалі складнішою через синергію маніпулятивних технологій та фундаментальних змін у процесах цифрової самоідентифікації. Трансформація мережевого середовища від ранньої анонімності 1990-х років до сучасної інформаційної епохи створила парадоксальну ситуацію. З одного боку, платформи прагнуть до єдиної автентичної ідентичності через систему «єдиних акаунтів» (Токарева, 2022), а з іншого – віртуалізація реальності спонукає індивіда до експериментів із «множинністю Я» та створення версій себе в різних контекстах. Прагнення платформ до автентичності через єдині профілі дозволяє ворогу точніше таргетувати маніпулятивні повідомлення (Бугайов, 2024, с. 12). Збираючи дані про інтереси користувача, пропаганда підбирає найбільш резонуючі «соціальні міфи», які людина приймає без рефлексії.

Тому у гібридній війні ці психологічні й технічні процеси стають фундаментом для соціальної дезінтеграції та скерованості громадської позиції. Таку технологію називають «астротурфінгом» – імітацією масової народної підтримки певної ідеї чи наративу, що реалізується ресурсами ботів та фейкових ідентичностей (Смолянук, Бульбенюк, Манелюк та ін., 2021, с. 209). Ситуація ускладнюється зміною медіаторів впливу, коли сучасний користувач мережі корелює власну ідентичність не з об'єктивним середовищем чи сталими культурними нормами, а з поглядами блогерів та лідерів думок, що робить його вразливішим до маніпулятивного впливу.

Ефективність таких маніпуляцій ґрунтується на використанні соціальних міфів – тверджень, які приймаються суспільством без рефлексивного осмислення.

Російські інформаційні атаки проти України являють собою цілісну систему психологічного тиску, спрямовану на стратегічне руйнування національної стійкості. Замість прямої пропаганди агресор використовує складніші механізми через які намагається підмінити українську ідентичність концепцією «штучної нації» або «території без суб'єктності», одночасно стигматизуючи будь-які прояви патріотизму як радикалізм. Їх стратегія часто базується на роздмухуванні внутрішніх суперечностей – мовних, регіональних чи соціальних, щоб спровокувати внутрішній хаос. Використовуючи тактику «потоків брехні» та мережі анонімних ресурсів, як-от Telegram-канали, агресор прагне не стільки змусити вірити у конкретну дезінформацію, скільки викликати у громадян тотальну зневіру, апатію та відчуття безпорадності перед обставинами. Найнебезпечнішим аспектом цих атак є не поодинокі фейки, а комплексна спроба позбавити українців відчуття реальності та єдності. Часто головний удар спрямований на розрив зв'язку між суспільством, армією та владою, щоб у момент критичного випробування держава втратила внутрішню опору. Через масоване поширення суперечливих версій подій у громадян формується переконання про відсутність правди, котре здатне призвести до відмови від боротьби та громадянської активності. І врешті решт все це для того, щоб перетворити свідомого громадянина на дезорієнтовану особистість, яка не має чітких ціннісних орієнтирів і готова до повернення в орбіту російського культурного та політичного впливу.

Замість успішної перемоги на інформаційному фронті, ворог отримує зворотній результат. В. Кулік, на ґрунті аналізу соціологічних даних 2012–2015 років доводить, що події Євромайдану, анексія Криму та початок війни на Донбасі підсилили самосприйняття українців. Ще у 2015 році дослідник зафіксував початок тренду, який у 2024 році став домінуючим – це зростання ваги громадянської ідентичності над етнічною чи мовною. Війна вже тоді почала розмивати кореляцію між мовою спілкування та патріотизмом – російськомовні громадяни зі сходу та півдня України почали масово ідентифікувати себе українцями саме за політичною приналежністю до держави, а не через регіональне походження. Це доводить, що феномен єдності 2022 року не виник спонтанно. Цифрові медіа пізніше лише прискорили процес формування політичної нації, який був запущений у 2014 році. Також дослідження В. Кулика демонструє різке падіння ідентифікації з радянським минулим та Росією як «братньою державою». Проте, на відміну від 2024 року, у 2015 році регіональні відмінності ще залишалися суттєвими (Kulyk, 2016). Отже, гібридна війна стала каталізатором переходу від розмитої пострадянської ідентичності до чіткої проукраїнської громадянської позиції. Цей процес став фундаментом, на якому у 2022 році розгорнулася масштабна цифрова мобілізація та інформаційний опір.

Результати опитування червня 2024 р. Центру Разумкова дозволяють верифікувати тезу про «кристалізацію» ідентичності в умовах гібридної війни. Тут вперше фіксується безпрецедентне домінування громадянської ідентичності – 94,6% опитаних ідентифікують себе насамперед як громадяни України (Центр Разумкова, 2024). Такий рівень консолідації свідчить про те, що цифрові медіа, попри ризики «бульбашок фільтрів», спрацювали як ретранслятори єдиного політичного наративу, нівелював регіональні розбіжності. Зміна мовних практик і відмова від російського культурного продукту демонструє перехід мови з категорії звички в категорію свідомого політичного вибору з метою побудови ментального кордону. Водночас фіксується високий рівень довіри до недержавних та мілітарних інституцій – ЗСУ, волонтерів, які є основними джерелами контенту в Telegram та TikTok.

Якщо дослідження В. Кулика та Центру Разумкова фіксують результат змін ідентичності, то ГО «Детектор медіа» розкриває технологію цього процесу в

цифровому просторі. Експерти організації фокусують увагу на тому, що відсутність жорсткої модерації, анонімність, швидкість платформи Telegram сприяє руйнуванню радянського ідеологему про «братні народи». Тут українці отримують прямий доступ до внутрішнього дискурсу ворога – z-каналів, коментарів росіян, який виявився насиченим ксенофобією та імперським шовінізмом (Детектор медіа, 2025). Це підтверджує тезу про медіа як «архітекторів» реальності, бо платформа дозволила побачити ворога без дипломатичних фільтрів традиційних ЗМІ. Telegram-канали стали простором, де офіційний пафос «дружби народів» розбивається об реальність жорстокого, а часто цинічно-гумористичного контенту. І тут платформа відіграє амбівалентну роль. З одного боку, вона є каналом поширення ворожої пропаганди, а з іншого – виступає ефективним інструментом «цифрової люстрації», викриваючи справжнє обличчя агресора і унеможливорює повернення до старих наративів спільної історії.

Візуальна складова політичної комунікації сьогодні є важливим інструментом в протистоянні ворогу. С. Граф популяризує концепцію «миттєвої пам'яті» (instant memories) – процесу, коли цифрові артефакти – від мемів до NFT-мистецтва стають інструментом фіксації історії в режимі реального часу. В умовах гібридної війни візуальний контент у соціальних мережах виступає не пасивним відображенням подій, а активним «місцем переконання» (site of persuasion). Тож, цифрові інтерпретації політичних заяв, наприклад, візуалізація твітів українських посадовців формують емоційний каркас сприйняття війни міжнародною аудиторією, перетворюючи віртуальний простір на поле битви за інтерпретацію майбутнього (Graf, 2024).

Сприйняттю війни та інтерпретації її перебігу сприяє також процес інструменталізації гумору. Фахівці класифікують сучасні інформаційні процеси як епоху децентралізованої інформаційної війни і зазначають, що російська пропаганда спирається на ієрархічні структури та значні бюджети, тоді як український інформаційний спротив демонструє переваги мережевої моделі. Часто основним механізмом тут виступає використання глузувань як зброї, тобто використання мемів дозволяє не просто спростовувати дезінформацію, а й руйнувати образ ворога як потужної сили, що є вагомим внеском у підтримання морального духу. Дані свідчать, що такий децентралізований підхід має прямий конверсійний ефект – від блокування пропагандистських наративів на міжнародних майданчиках до мобілізації фінансових ресурсів для потреб оборони (Kirichenko D., 2024).

Варто зазначити, що в політичній комунікативістиці навіть з'явилося поняття «меметична війна» (Ascott, 2020), яким визначають використання мемів для контролю над наративом. Застосування мемів українцями вказує на кілька особливостей: 1) частота і популярність мемів відповідають основним злетам і падінням країни у війні, а їх піки чітко пов'язані з великими наступами і битвами. Отже, меми відіграють допоміжну роль, що підсилює тактичні ефекти на полі бою, а не передусім як окрема форма психологічних операцій; 2) меми опосередковано сприяють дипломатичним зусиллям та підсилюють підтримку війни з боку населення; 3) меми масштабують цільовий вплив, бо спрямовані на широку аудиторію – емігрантів за кордоном, росіян, сім'ї солдатів... (Kreps, Lushenko, Carter, 2023).

У контексті визначеної проблеми, вартує уваги дослідження Л. А'Бекет, яке присвячено чорному гумору в російсько-українській війні. Спираючись на теорію моральної агентності, вчена доводить, що воєнні меми виконують функцію «морального відключення». Це когнітивний процес, який дозволяє аудиторії тимчасово деактивувати емпатію та соціальні заборони на агресію заради психологічного розвантаження й солідаризації групи. На прикладі резонансних кейсів, зокрема, мемів

про «акулу-агента» та зборів на «помсту», дослідниця виокремлює ключові комунікативні тригери успішного мему: дегуманізацію об'єкта насмішок та евфемізацію насильства (A'Beckett, 2025).

Вочевидь гумор допомагає трансформувати трагічні події чи бажання смерті ворогу у прийнятну соціальну форму, де сміх стає інструментом відновлення суб'єктності жертви агресії. Водночас у дослідженні фіксується і проблема внутрішньої дискусії в українському суспільстві щодо етичних меж такого гумору, коли об'єктом стають не лише політичні фігури, а й рядові громадяни країни-агресора.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Комплексний аналіз дозволив виокремити трирівневу трансформацію української політичної комунікації в умовах гібридної війни.

На рівні ідентичності відбулася фіналізація процесу, запущеного у 2014 році. Здійснено перехід від амбівалентної пострадянської свідомості до консолідованої громадянської нації. Ця єдність стала фундаментом для довіри до недержавних інституцій та волонтерських мереж, які перебрали на себе функції головних комунікаторів.

На технологічному рівні зафіксовано явище мережевої комунікації або «телеграмізації». Ця платформа забезпечила «радикальну прозорість» війни, дозволивши українцям побачити ворога без фільтрів, що остаточно деконструвало міф про «братні народи».

На рівні контенту відбулася інструменталізація гумору та візуальних образів. Як доводять дослідження, меми перестали бути суто розважальним елементом, а еволюціонували у механізм «морального відключення», що дозволяє суспільству психологічно справлятися з травмою, дегуманізуючи ворога, та водночас діють як ефективна зброя в асиметричній інформаційній війні.

Таким чином, сучасна політична комунікація в Україні функціонує як децентралізована екосистема, де кожен користувач через репост мему стає активним учасником цифрового спротиву та конструювання історичної пам'яті. Перспективи подальших наукових досліджень мають включати вивчення ролі, штучного інтелекту та алгоритмів у формуванні колективної пам'яті в цифровому просторі, а також дослідження транснаціональних мереж солідарності та їхнього впливу на глобальне сприйняття гібридної війни.

Бібліографічний список

- Бугайов, М. В., 2024. Віртуалізація особистості як культурний феномен цифрового суспільства. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 2, с. 9–13.
- Детектор медіа, 2025. *Міф про «дружбу народів» у Росії та з нею. Як його руйнує Telegram*. [онлайн]. 22 лютого 2025. Доступно: <<https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/37577/2025-02-22-mif-pro-druzhbu-narodiv-u-rosii-ta-z-neyu-yak-yogo-ruynuie-telegram/>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Помаранцев, П., 2020. *Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності*. Київ: Yakaboo Publishing.
- Смолянук, В. Ф., Бульбенюк, С. С., Манелюк, Ю. М. та ін., 2021. *Політичні технології в сучасних владних процесах : навчальний посібник*. К.: КНЕУ.
- Токарева, О., 2022. Трансформація віртуальної ідентичності: від множинності до єдиної автентичності в мережі інтернет. *Актуальні проблеми вітчизняної*

- юриспруденції, 3. [онлайн]. Доступно: <http://apnl.dnu.in.ua/3_2022/8.pdf> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Центр Разумкова, 2024. *Ідентичність громадян України: тенденції змін*. [онлайн]. Червень 2024 року. Доступно: <<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- A'Beckett, L., 2025. Appreciation of Black Humour Memes in the Context of the Russo-Ukrainian War. *Open Library of Humanities*. 11(1). [онлайн]. Доступно: <<https://olh.openlibhums.org/article/id/16523/>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Ascott, T., 2020. How memes are becoming the new frontier of information warfare. The Australian Strategic Policy Institute. [онлайн]. 19 February 2020. Доступно: <<https://www.aspistrategist.org.au/how-memes-are-becoming-the-new-frontier-of-information-warfare/>> [Дата звернення 29 листопада 2025].
- Graf, S., 2024. Instant memories of the Russian war against Ukraine – mapping the virtual Meta History: Museum of War. Memory. *Mind & Media*. DOI: <https://doi.org/10.1017/mem.2024.5>.
- Kirichenko, D., 2024. The Age of Decentralized Information Warfare Is Here. *Irregular Warfare Initiative*. [онлайн]. 11 December 2024. Доступно: <<https://irregularwarfare.org/articles/the-age-of-decentralized-information-warfare-is-here/>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Kreps, S., Lushenko, P. and Carter, K., 2023. Lessons from the meme war in Ukraine. Brookings. [онлайн]. 10 February 2023. Доступно: <<https://www.brookings.edu/articles/lessons-from-the-meme-war-in-ukraine/>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Kulyk, V., 2016. National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the War. *Europe-Asia Studies*, 68(4), pp. 588–608. [онлайн]. Доступно: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668136.2016.1174980#d1e138>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Pochepstov, G., 2018. Cognitive Attacks in Russian Hybrid Warfare. *Information & Security: An International Journal*, 41, p. 37-43. DOI: <https://doi.org/10.11610/isij.4103>.
- Ruiz-Incertis, R. and Tuñón-Navarro, J., 2025. EU Digital Communication in Times of Hybrid Warfare: The Case of Russia and Ukraine on X. *Digital Technologies for Communication in the Age of AI*. 16(10), p. 825. [онлайн]. Доступно: <<https://www.mdpi.com/2078-2489/16/10/825>> [Дата звернення 28 серпня 2025].
- Velchev, A., 2025. The Role of Media and Technology in Contemporary Warfare. *Journal of Information Policy*. [онлайн]. Доступно: <<https://scholarlypublishingcollective.org/psup/information-policy/article/doi/10.5325/jinfopoli.15.2024.0007/401263/The-Role-of-Media-and-Technology-in-Contemporary>> [Дата звернення 1 грудня 2025].
- Yanchenko, K. and Humprecht, E., 2025. Strategic Narratives on Social Media: How Information Environments Shape the Russian-Ukrainian War Discourse in Seven European Countries. *International Journal of Communication*, 19, p. 3134–3158. [онлайн]. Доступно: <<https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/25136/5085>> [Дата звернення 1 грудня 2025].

References

- A'Beckett, L., 2025. Appreciation of Black Humour Memes in the Context of the Russo-Ukrainian War. *Open Library of Humanities*. 11(1). [online]. Available at: <<https://olh.openlibhums.org/article/id/16523/>> [Accessed 1 December 2025].

- Ascott, T., 2020. How memes are becoming the new frontier of information warfare. The Australian Strategic Policy Institute. [online]. 19 February 2020. Available at: <<https://www.aspistrategist.org.au/how-memes-are-becoming-the-new-frontier-of-information-warfare/>> [Accessed 29 November 2025].
- Buhaiov, M. V., 2024. Virtualizatsiia osobystosti yak kulturnyi fenomen tsyfrovoho suspilstva [Virtualization of personality as a cultural phenomenon of digital society]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 2, p. 9–13. (in Ukrainian)
- Detektor media, 2025. Mif pro «druzhbu narodiv» u Rosii ta z neiu. Yak yoho ruiniuie Telegram [The myth of “friendship between peoples” in Russia and with Russia. How Telegram is destroying it]. [online]. 22 liutoho 2025. Available at: <<https://ms.detektor.media/propaganda-ta-vplyvi/post/37577/2025-02-22-mif-pro-druzhbu-narodiv-u-rosii-ta-z-neyu-yak-yogo-ruynuiete-telegram/>> [Accessed 1 December 2025]. (in Ukrainian)
- Graf, S., 2024. Instant memories of the Russian war against Ukraine – mapping the virtual Meta History: Museum of War. Memory. *Mind & Media*. <https://doi.org/10.1017/mem.2024.5>.
- Kirichenko, D., 2024. The Age of Decentralized Information Warfare Is Here. *Irregular Warfare Initiative*. [online]. 11 December 2024. Available at: <https://irregularwarfare.org/articles/the-age-of-decentralized-information-warfare-is-here/> [Accessed 1 December 2025].
- Kreps, S., Lushenko, P., Carter, K., 2023. Lessons from the meme war in Ukraine. Brookings. [online]. 10 February 2023. Available at: <<https://www.brookings.edu/articles/lessons-from-the-meme-war-in-ukraine/>> [Accessed 1 December 2025].
- Kulyk, V., 2016. National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the War. *Europe-Asia Studies*, 68(4), p. 588–608. [online]. Available at: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668136.2016.1174980#d1e138>> [Accessed 1 December 2025].
- Pocheptsov, G., 2018. Cognitive Attacks in Russian Hybrid Warfare. *Information & Security: An International Journal*, 41, p. 37-43. <https://doi.org/10.11610/isij.4103>.
- Pomerantsev, P., 2025. Tse ne propahanda. Podorozh na viinu proty realnosti [This is not propaganda. A journey into war against reality]. Kyiv: Yakaboo Publishing, 2020. 288 p. (in Ukrainian)
- Ruiz-Incertis, R. and Tuñón-Navarro, J., 2025. EU Digital Communication in Times of Hybrid Warfare: The Case of Russia and Ukraine on X. *Digital Technologies for Communication in the Age of AI*, 16(10), p. 825. [online] Available at: <<https://www.mdpi.com/2078-2489/16/10/825>> [Accessed 1 December 2025].
- Smolianiuk V. F., Bulbeniuk S. S., Maneliuk Yu. M. ta in., 2021. Politychni tekhnolohii v suchasnykh vladnykh protsesakh [Political technologies in contemporary governance processes] : navchalnyi posibnyk. K.: KNEU, 2021. 328 p. (in Ukrainian)
- Tokareva, O., 2022. Transformatsiia virtualnoi identychnosti: vid mnozhynnosti do yedynoi avtentychnosti v merezhi internet [The transformation of virtual identity: from multiplicity to unified authenticity on the Internet]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*, 3. [online]. Available at: <http://apnl.dnu.in.ua/3_2022/8.pdf> [Accessed 1 December 2025]. (in Ukrainian)
- Tsentr Razumkova, 2024. Identychnist hromadian Ukrainy: tendentsii zmin [The identity of Ukrainian citizens: trends in change]. [online]. Cherven 2024 roku. Available at: <<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist->

- gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r> [Accessed 1 December 2025]. (in Ukrainian)
- Velchev, A., 2025. The Role of Media and Technology in Contemporary Warfare. *Journal of Information Policy*. [online]. Available at: <<https://scholarlypublishingcollective.org/psup/information-policy/article/doi/10.5325/jinfopoli.15.2024.0007/401263/The-Role-of-Media-and-Technology-in-Contemporary>> [Accessed 1 December 2025].
- Yanchenko, K. and Humprecht, E., 2025. Strategic Narratives on Social Media: How Information Environments Shape the Russian-Ukrainian War Discourse in Seven European Countries. *International Journal of Communication*, 19, p. 3134–3158. [online]. Available at: <<https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/25136/5085>> [Accessed 1 December 2025].

Стаття надійшла до редакції 01.12.2025 р.

O. Karchevska
O. Novakova

DIGITAL MEDIA IN A SPACE OF POLITICAL COMMUNICATION IN HYBRID WARFARE: FROM IDENTITY AND MEMORY TO HUMOROUS DISCOURSE

This article is devoted to the study of digital media as a multidimensional space for political communication in the context of the full-scale Russian-Ukrainian war. It analyzes the mechanisms of constructing national identity and historical memory, as well as the role of humorous discourse in the information war.

It examines the transformation of Ukrainian identity from an ambivalent post-Soviet consciousness to a consolidated civic nation, which took place under the influence of hybrid warfare and digital communications. The peculiarities of the spread of pro-Russian and pro-Ukrainian strategic narratives in European countries are revealed, as well as the dependence of their perception on the national media environment and political elites. It is shown how the Telegram platform has become a space of “radical transparency” of war, deconstructing the myth of “brotherly peoples.”

The phenomenon of “instant memory” and the instrumentalization of humor as a mechanism of psychological coping and a weapon in asymmetric information warfare are analyzed. The role of memes in shaping the emotional framework of the international audience's perception of the war and in supporting the moral spirit of society is considered. It is proven that modern political communication in Ukraine functions as a decentralized ecosystem, where each user becomes an active participant in digital resistance and the construction of historical memory.

Keywords: digital media, political communication, hybrid warfare, identity, historical memory, strategic narratives, humorous discourse, social networks, Russian-Ukrainian war, information confrontation, decentralized communication.

УДК 37.013.42:32(477)

С.С. Котляревська

РОЛЬ ОСВІТНЬОЇ ДИПЛОМАТІЇ В МЕХАНІЗМІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Стаття присвячена дослідженню освітніх траєкторій політичних діячів України крізь призму історичного розвитку та трансформацій вищої освіти від радянського періоду до сучасності. Актуальність проблеми зумовлена тим, що освіта політичної еліти безпосередньо впливає на якість державного управління, ефективність проведення реформ та формування демократичних інститутів. Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей формування освітнього рівня українських політиків, визначенні впливу радянської освітньої моделі на їхню професійну підготовку та аналізі змін, що відбулися після набуття незалежності.

Методологія дослідження ґрунтується на історико-порівняльній, біографічній, статистичній та системній методи, а також на контент-аналіз нормативних документів. Такий підхід дозволив відстежити еволюцію освітньої підготовки державних діячів та її зв'язок із політичними й соціальними трансформаціями в Україні.

У результаті встановлено, що радянська система освіти формувала у політичних лідерів переважно технократичний та ідеологічно зорієнтований світогляд. Перші керівники незалежної України здебільшого мали інженерно-технічну освіту, що зумовлювало їхній підхід до управління. Натомість у 2000-х роках простежується зростання ролі правничої, економічної та управлінської освіти, що відповідало потребам інтеграції у світовий політичний та економічний простір. Значна частина депутатів і урядовців пройшла навчання у провідних українських університетах, а також за міжнародними програмами, що сприяло підвищенню їхньої професійної компетентності та наближенню освітніх практик до європейських стандартів.

Ключові слова: зовнішня політика, освітня дипломатія, модернізація процесів, вищі навчальні заклади, державні діячі, підготовка державних службовців, політична еліта України, радянська освітня система, трансформація освіти.

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-43-106-113

Вступ. Освітня підготовка кадрів для державної служби в Україні є важливою складовою розвитку ефективного державного управління, що безпосередньо впливає на спроможність та ефективність державних інституцій країни. Запорукою інституційного розвитку держави, зокрема, є залучення на відповідні посади в державних органах персоналу, який демонструє належний рівень професіоналізму, критичного мислення, доброчесності, готовності служити від імені держави громадянам та виявляти спроможність ефективно працювати в умовах сучасних викликів. Саме освіта є важливим елементом у залученні таких висококваліфікованих управлінців та в становленні їх як політичних діячів та лідерів країни.

Мета та завдання. Проведений аналіз існуючих досліджень показав, що питання освітньої траєкторії політичних діячів України є недостатньо дослідженими. Серед вітчизняних науковців варто відзначити О. А. Корнієвського. У своїх наукових працях автор відзначає, що наявні освітні програми у вищих навчальних закладах

України та громадських організаціях розглядаються як недостатні для формування компетентної політичної еліти. Також автором аналізується іноземний досвід (Франція, Німеччина, США, Польща), де політичні лідери проходять глибоку, систематичну підготовку. На основі цього автор пропонує конкретні кроки для реформування української системи підготовки політичних кадрів. Серед зарубіжних дослідників варто виокремити Rune Sørensen, Paulo Bastos, Chandan Jain, Shagun Kashyap, Rahul Lahoti, Soham Sago, Axel Dreger, Michael Lamla, Sara Lane, Frank Somogyi, J. Li, T. Xi, Y. Yao, R.J. Sørensen, P. Bastos, C. Sanchez, C. Jain, S. Kashyap, R. Lahoti, S. Sago, A. Dreger, M. Lamla, S. Lane, F. Somogyi, R. Lahoti, S. Sago, M. Chen, G.R. Madni та інші. Наукові праці зазначених авторів відзначаються ґрунтовним дослідженням взаємозв'язку між рівнем освіти лідерів і успішністю урядових ініціатив. Автори демонструють: чим вищий рівень освіти політика, тим ефективніше і послідовніше він проводить ринкові реформи. Особливо вагоме значення має фахова підготовка у сферах економіки, соціальних і природничих наук, що свідчить про вплив професійних знань на формування управлінських рішень. Таке активне дослідження цієї теми зарубіжними науковцями доводить свою актуальність та спонукає до аналізу впливу вищої освіти на становлення політичної еліти сучасної України.

Розглянути історичні аспекти ролі вищої освіти у формуванні політичної еліти часів радянського Союзу, провести аналіз особливостей формування сучасних освітніх траєкторій політичних діячів радянської України та реформаторів сучасності. Визначити роль освіти у формуванні професійності та компетентності політичних діячів.

Методи дослідження. Історико-порівняльний метод, біографічний метод, статистичний метод, контент-аналіз нормативних документів, порівняльно-правовий метод, системний метод.

Виклад основного матеріалу. Радянська освітня система мала значний вплив на формування сучасних освітніх траєкторій як політичних діячів того часу так і українських політиків перших десятиліть незалежності. У радянський період вища освіта була орієнтована на підготовку фахівців здебільшого для державного апарату. Ця система характеризувалася централізованим управлінням, ідеологічною спрямованістю та стандартизацією освітніх програм.

Українська освіта в радянські часи підпорядковувалася загальносоюзним тенденціям. Університети були здебільшого орієнтовані на підготовку кадрів для промисловості та партійного управління. Наука у вищих навчальних закладах того часу була суттєво політизована, а академічні дослідження зосереджувалися у закритих наукових інститутах та «ящиках». Варто відзначити, що Українська академія наук, очолювана Борисом Патonom, змогла зберегти певну автономію, але загалом радянська модель не сприяла розвитку фундаментальної науки в університетах.

У 1960–1980-ті роки ХХ століття спостерігався посилений ідеологічний тиск з боку Кремля на систему освіти України. Вивчення національної мови було зведене до мінімуму, натомість акцент робився на російській мові та комуністичних ідеях. Це призводило до відчуженості навчального процесу від реальних потреб учнів та суспільства загалом (Овсієнко, 2001).

У радянський період однією з основних цілей комуністичної влади була ідея створення єдиної «радянської нації», що передбачала злиття різних національностей у спільноту з єдиними політичними, культурними та ідеологічними орієнтирами. Ця концепція була основною складовою частиною державної політики, яка прагнула створити нову ідентичність, що б замінила національні особливості. Одним із основних інструментів реалізації цієї ідеї була освітня політика, яка охоплювала всі рівні

навчання, від шкіл до вищих навчальних закладів. Вона відігравала ключову роль у формуванні «нової історичної спільноти», де національні особливості і культурна спадщина часто залишалися на другому плані (Скельчик, 2008).

Ідея «радянського інтернаціоналізму», яка базувалася на злитті різних народів і культур, була зафіксована в основних документах партії та держави. Основним завданням було створення єдиного радянського громадянина, який би мав спільну радянську ідентичність, а національні відмінності стали б малозначними. Однією з перших відмінностей цієї політики від попередніх періодів стала відмова від національних автономій і утвердження єдиного соціалістичного громадянства. Зокрема, з'явилися закони, які наклали обмеження на використання національних мов у офіційних документах, а також припинялися процеси відродження культурної та мовної самобутності народів.

На практиці освітня політика стала одним з основних засобів досягнення цієї мети. Система освіти на всіх етапах (від початкової до вищої) була зорієнтована на пропаганду ідеї радянського інтернаціоналізму (Chen, Madni, 2021). Від студентів вимагалось обов'язково вивчати російську мову як основну мову спілкування, а національні мови часто витіснялися з офіційного використання, що в свою чергу призводило до зменшення можливостей для збереження та розвитку національних культур.

Однак освітня політика радянської влади не обмежувалась лише мовними чи історичними змінами. Вона включала також пропаганду соціалістичних ідеалів, таких як рівність, братерство між народами та відсутність класових відмінностей. Відповідно, до цих принципів було побудовано систему виховання нового покоління радянських громадян, в якій акцент робився на колективізм і відмову від індивідуалізму, що суттєво впливало на формування цінностей та світогляду молоді.

Особливо це стосувалося вищих навчальних закладів, де навчання було не лише академічним, але й ідеологічним процесом. Партійне керівництво суворо контролювало які теми викладаються в університетах і як їх трактують. Дискусії на теми національної ідентичності, культурної спадщини чи історичних процесів часто піддавались цензурі, а думки, які відрізнялися від офіційної лінії, жорстко репресувались. Це призводило до того, що багато молодих людей, котрі отримували освіту, ставали частиною «підготовленої» культурної спільноти, що була налаштована на прийняття радянських норм і ідеалів, не маючи чіткої уяви про власну національну приналежність. Цей процес сприяв створенню своєрідного «нового покоління» громадян, які не мали сильних національних почуттів або навіть знання своїх коренів. Водночас створювалась певна ідеалізована «радянська» культура, яка зображувала всі народи як рівні, побудовані на засадах соціалізму. Саме в такій екосистемі зростали майбутні лідери України радянського періоду.

В Україні перехід до незалежності супроводжувався серйозними змінами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту. Відмова від радянської моделі освіти була частиною загальної трансформації України, пов'язаної з проголошенням незалежності та зміною ідеологічних орієнтирів. Варто зазначити, що значна кількість українських політиків здобули освіту в радянський період, що вплинуло на їх світогляд та підхід до управлінських практик (Гриневич, 2011).

Перші керівники уряду України здебільшого мали інженерно-технічну освіту. Це відображало радянську традицію залучення технократів до управління державою. Особи з інженерним досвідом мали системний підхід до роботи, прагнули запроваджувати структурні реформи, орієнтовані на промисловість, інфраструктуру та виробництво (Hagen Schulze, Boler, 2015). З часом спостерігається тенденція до

збільшення кількості прем'єр-міністрів з юридичною освітою, що свідчить про зростання ролі права в українському суспільстві.

Із поступовою інтеграцією України у світові економічні процеси зростає роль фахівців у галузі економіки, фінансів та управління. Це пояснюється необхідністю адаптації державного апарату до ринкової економіки, що вимагало глибоких знань у сфері макроекономіки, державних фінансів та міжнародних відносин.

Аналізуючи освітню підготовку політичних діячів України варто розглянути освітній рівень Народних депутатів України, до прикладу 7-го скликання.

Переважає більшість депутатів Верховної Ради 7-го скликання є випускниками класичних університетів України: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, та Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Це свідчить про те, що гуманітарні та соціальні науки стали відігравати важливу роль у формуванні політичної еліти України. Значна кількість юристів та економістів через вибір таких закладів вищої освіти як: Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. Це демонструє важливість юридичної та економічної освіти у політичній сфері та відображає потребу в фахівцях, здатних розробляти та аналізувати законодавство та економічну політику. Присутність випускників Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» та Національного університету «Львівська Політехніка» свідчить про те, що інженери та технічні фахівці також представлені у Верховній Раді.

Різноманітність університетів у списку, включаючи аграрні, медичні, педагогічні та інші, доводить, що депутати мають різноманітний освітній досвід. Це може бути корисним для розгляду широкого спектру питань у парламенті. Варто врахувати присутність великої кількості випускників Національної академії державного управління при Президентові України. Це говорить про те, що велика кількість депутатів, були підготовлені до роботи в державних органах, через вибір такого закладу освіти. Таблиця показує, що депутати представляють різні регіони України, а саме Харків, Одеса, Харків. Розрізненість освітніх закладів свідчить про різноманітність досвіду депутатів, що може бути корисним для роботи парламенту.

Варто зазначити, що значна частина депутатів пройшла навчання за програмами міжнародних університетів, що свідчить про зростання впливу західної освітньої моделі на формування українського політичного класу. Навчання за кордоном чи участь у міжнародних програмах свідчить про те, що деякі політики мають знання щодо світових стандартів державного управління, що може позитивно впливати на процеси реформування в Україні. Відповідність освіти та реальної професійної діяльності депутатів також є важливим аспектом, що впливає на їхню ефективність у законотворчій діяльності.

Оцінюючи освітній рівень Народних депутатів Верховної Ради України 8-го скликання варто зазначити, що Київський національний університет імені Тараса Шевченка є лідером серед випускників представників законодавчої влади України. Це підкреслює традиційну роль у підготовці політичної та наукової еліти країни головного навчального закладу країни. Львівський національний університет імені Івана Франка та Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого також займають чільні місця, що свідчить про значний попит на юридичну освіту серед політиків.

Національна академія державного управління при Президентові України представлена значною кількістю випускників, що підкреслює її важливість у підготовці державних управлінців. Київський національний економічний університет імені

Вадима Гетьмана також має відчутну присутність, що демонструє попит на економічну експертизу серед політиків.

Загалом, структура освіти народних депутатів свідчить про високу концентрацію правничої, економічної та державної управлінської освіти, що є очікуваним з огляду на специфіку законотворчої діяльності (Cuéllar, Romero, 2018; Dašić et al., 2020).. Водночас спостерігається відносно невелика кількість представників технічних та природничих наук, що може впливати на ухвалення рішень у сфері інновацій та наукової політики.

Історичні передумови формування освітніх траєкторій політичних діячів України безпосередньо пов'язані з радянською освітньою системою, яка мала визначальний вплив на становлення політичної еліти як у межах СРСР, так і в перші десятиліття незалежності. Її ключовими рисами були централізоване управління та жорстка ідеологічна спрямованість навчального процесу. Система освіти була зорієнтована на підготовку технократів для потреб державного апарату, промисловості та управлінських структур. Водночас відбувалося свідоме згортання національної ідентичності через обмеження використання української мови, акцент на російській та утвердження комуністичної ідеології. Освіта дедалі більше відчужувалася від реальних суспільних потреб, а університети перетворювалися на інструменти відтворення радянської моделі мислення (Central European Journal of Public Policy, 2020). Це сприяло формуванню покоління майбутніх управлінців, для яких характерною була відданість державній ідеології та готовність працювати в умовах централізованої влади. Саме в такій системі здобула освіту значна частина політичних діячів, що визначали розвиток незалежної України у 1990-х роках.

Аналіз освітньої підготовки українських прем'єр-міністрів дозволяє простежити еволюцію освітніх орієнтирів політичних еліт. У 1990–2000-х роках спостерігалось домінування інженерно-технічної освіти, що відображало радянську традицію залучення технічних спеціалістів до управління державою (Вітольд Фокін, Леонід Кучма, Віталій Масол, Віктор Янукович). Водночас у середині 1990-х – на початку 2000-х років з'являється нове покоління правників та економістів (Євген Марчук, Юлія Тимошенко, Юрій Єхануров), що відображало поступовий перехід до правової держави та ринкової економіки. У 2010–2020-х роках пріоритетним стає фах у галузі економіки, фінансів і публічного управління (Арсеній Яценюк, Володимир Гройсман, Олексій Гончарук, Денис Шмигаль). Така тенденція пояснюється інтеграцією України у світові економічні процеси та зростаючою потребою в управлінцях із компетенціями у сфері макроекономіки, державних фінансів і менеджменту (Chattopadhyay, Chattopadhyay, 2011; D'Agostino et al., 2023). Отже, еволюція освітніх траєкторій прем'єр-міністрів України демонструє перехід від технократичної радянської моделі до сучасної орієнтації на економічну та управлінську компетентність.

Схожі тенденції простежуються і в освіті народних депутатів України. Так, у складі Верховної Ради VII скликання (2012–2014 рр.) переважали випускники провідних класичних університетів країни, зокрема Київського національного університету імені Т. Шевченка, Львівського національного університету імені І. Франка, Харківського національного університету імені В. Каразіна. Основними освітніми напрямками були юриспруденція та економіка, а також відчутну роль відігравала Національна академія державного управління при Президенті України. У VIII скликанні (2014–2019 рр.) спостерігається посилення ролі правничої та економічної освіти, водночас зростає кількість випускників іноземних університетів і учасників міжнародних освітніх програм. Структура освіти українських парламентарів демонструє високу концентрацію юридичної, економічної та управлінської підготовки, тоді як представництво технічних і природничих наук є відчутно меншим. Це, своєю

чергою, може обмежувати ефективність політичних рішень у сфері інноваційної та науково-технологічної політики. Водночас зростання впливу західної освітньої моделі через навчання за кордоном та участь у міжнародних програмах поступово змінює структуру освітнього середовища українських парламентарів.

Узагальнюючи результати емпіричної частини, можна стверджувати, що радянська спадщина зумовила домінування інженерно-технічної освіти у перших політичних лідерів незалежної України. Проте з часом простежується стійкий перехід до юридичної та економічної освіти, що більше відповідає потребам ринкової економіки та демократичної держави. Сучасна політична еліта України характеризується дедалі більшою диверсифікацією освітніх траєкторій, у тому числі завдяки впливу міжнародних програм та західних університетів. Разом із тим залишається помітний дисбаланс, адже недостатнє представництво природничих і технічних наук серед політиків може негативно позначатися на формуванні інноваційної та науково-технологічної політики держави.

Висновки. Отже, система вищої освіти в Україні відіграє ключову роль у підготовці компетентних державних службовців, здатних ефективно реалізовувати державну політику та забезпечувати сталий розвиток суспільства. Освітня система України, що існує з часів здобуття незалежності, зазнала значних змін, зокрема в частині адаптації до європейських стандартів вищої освіти. Законодавчі ініціативи, на кшталт прийняття Закону України «Про вищу освіту», стали основою для створення більш сучасних механізмів підготовки фахівців. Важливими напрямками цих реформ стали інтеграція з європейським простором вищої освіти, модернізація навчальних планів та оновлення навчальних програм, а також впровадження системи оцінювання якості освітнього процесу. аналіз освітньої траєкторії політичних діячів України за фаховим розподілом є важливою складовою дослідження системи державного управління та її ефективності (Hagen Schulze, Boler, 2015; D'Agostino et al., 2023). Фаховий розподіл серед працівників державних органів визначає не лише їхню кваліфікацію, але й здатність реалізовувати стратегії, політики та нормативно-правові акти, які впливають на соціально-економічний розвиток країни. В умовах змінюваного політичного та економічного контексту важливо здійснювати постійну оцінку кваліфікаційного складу державних службовців, що дозволяє підвищити ефективність державного управління, забезпечити прозорість та відповідальність у прийнятті рішень. У сучасному соціально-політичному контексті України роль державних службовців є надзвичайно важливою для забезпечення ефективного функціонування державного апарату, розвитку державних інституцій та забезпечення добробуту громадян. Ключовим аспектом роботи державних службовців є їх професійний рівень, а також ступінь залученості до освітнього процесу, який має величезне значення для подальшого розвитку країни. Система освіти в Україні є основним інструментом формування освіченого, кваліфікованого та відповідального державного апарату, що здатен ефективно виконувати свої функції.

Бібліографічний список

- Гриневич, Л., 2011. *Освіта в незалежній Україні: трансформації, досягнення, виклики*. Київ: Наукова думка.
- Єсельчик, С., 2008. *Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в історичній політиці*. Київ: Критика.
- Овсієнко, В., 2001. Освіта в Україні за радянської доби, *Український освітній журнал*, 2(2), с. 3–14.

- Central European Journal of Public Policy, 2020. 'Staff Training of Professional Politicians in Ukraine: Problem Aspects and Ways of Solving', 14(2), pp. 5–20. doi: 10.15804/rop.2020.4.01. Available at: <<https://czasopisma.marszalek.com.pl/en/10-15804/rop/6846-rop2020405>> (Accessed: 13 March 2025).
- Chattopadhyay, A. and Chattopadhyay, R., 2011. *Do Educated Leaders Affect Economic Development? Evidence from India*. Bonn: IZA Institute of Labor Economics (IZA Discussion Paper No. 5498). Available at: <<https://docs.iza.org/dp5498.pdf>> (Accessed: 13 March 2025).
- Chen, M. and Madni, G. R., 2021. 'Unveiling the role of political education for political participation in China', *Heliyon*, 7(12), art. e08543. doi: 10.1016/j.heliyon.2021.e08543.
- Cuéllar, S. M. and Romero, D. Z., 2018. 'The Effects of Educated Leaders on Policy and Politics', *Latin American Economic Review*, 27(1), art. 7. doi: 10.1186/s40503-018-0050-1.
- D'Agostino, A. C., Durante, R., Russo, G. et al., 2023. 'Educated Politicians and Government Efficiency', *Journal of Public Economics*, 225, art. 104940. doi: 10.1016/j.jpubeco.2023.104940.
- Hagen Schulze, J. and Boler, T., 2015. *The Impact of Political Leaders' Profession and Education on Reforms*. Kiel: Kiel Institute for the World Economy (Kiel Working Paper No. 1999). Available at: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/107030/1/kwp_1999.pdf> (Accessed: 13 March 2025).

References

- Central European Journal of Public Policy, 2020. 'Staff Training of Professional Politicians in Ukraine: Problem Aspects and Ways of Solving', 14(2), pp. 5–20. doi: 10.15804/rop.2020.4.01. Available at: <<https://czasopisma.marszalek.com.pl/en/10-15804/rop/6846-rop2020405>> (Accessed: 13 March 2025).
- Chattopadhyay, A. and Chattopadhyay, R., 2011. *Do Educated Leaders Affect Economic Development? Evidence from India*. Bonn: IZA Institute of Labor Economics (IZA Discussion Paper No. 5498). Available at: <<https://docs.iza.org/dp5498.pdf>> (Accessed: 13 March 2025).
- Chen, M. and Madni, G. R., 2021. 'Unveiling the role of political education for political participation in China', *Heliyon*, 7(12), art. e08543. doi: 10.1016/j.heliyon.2021.e08543.
- Cuéllar, S. M. and Romero, D. Z., 2018. 'The Effects of Educated Leaders on Policy and Politics', *Latin American Economic Review*, 27(1), art. 7. doi: 10.1186/s40503-018-0050-1.
- D'Agostino, A. C., Durante, R., Russo, G. et al., 2023. 'Educated Politicians and Government Efficiency', *Journal of Public Economics*, 225, art. 104940. doi: 10.1016/j.jpubeco.2023.104940.
- Hagen Schulze, J. and Boler, T., 2015. *The Impact of Political Leaders' Profession and Education on Reforms*. Kiel: Kiel Institute for the World Economy (Kiel Working Paper No. 1999). Available at: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/107030/1/kwp_1999.pdf> (Accessed: 13 March 2025).
- Hrynevych, L., 2011. *Osvita v nezaležnij Ukraïni: transformatsii, dosiahnennia, vyklyky* [Education in independent Ukraine: transformations, achievements, challenges]. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)

- Iekelchyk, S., 2008. Imperiia pam'iaty. Rosiis'ko-ukraiins'ki stosunki v istorychnii politytsi [Empire of Memory. Russian-Ukrainian Relations in Historical Politics]. Kyiv: Krytyka. (in Ukrainian)
- Ovsienko, V., 2001. Osvita v Ukraini za radians'koi doby [Education in Ukraine during the Soviet era], *Ukraiins'kyi osvithnii zhurnal*, 2(2), pp. 3–14. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 28.09.2025 р.

S. Kotliarevska

THE ROLE OF EDUCATIONAL DIPLOMACY IN THE MECHANISM OF MODERNIZATION OF TRAINING FOR CIVIL SERVANTS

The article is devoted to the study of the educational trajectories of political figures of Ukraine through the prism of the historical development and transformation of higher education from the Soviet period to the present. The relevance of the problem lies in the fact that the education of the political elite directly affects the quality of public administration, the effectiveness of reforms, and the development of democratic institutions. The purpose of the study is to determine the features of the educational background of Ukrainian politicians, to identify the influence of the Soviet educational model on their professional training, and to analyze the changes that occurred after the country gained independence.

The research methodology is based on historical-comparative, biographical, statistical, and systemic methods, as well as content analysis of normative documents. This approach made it possible to trace the evolution of the educational training of state leaders and its connection with political and social transformations in Ukraine.

The results reveal that the Soviet education system formed among political leaders a predominantly technocratic and ideologically oriented worldview. The first leaders of independent Ukraine mostly had engineering and technical education, which shaped their approach to governance. In contrast, in the 2000s there was an increasing role of legal, economic, and managerial education, which corresponded to the needs of integration into the global political and economic space. A significant number of parliamentarians and government officials studied at leading Ukrainian universities as well as through international programs, which enhanced their professional competence and brought educational practices closer to European standards.

Keywords: foreign policy, educational diplomacy, modernization of processes, higher education institutions, statesmen, training of civil servants, political elite of Ukraine, Soviet educational system, transformation of education.

УДК 327:316.647:327.39(477)

О.В. Мендрін

**КОНСТРУЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ІНШОГО В
КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНИ**

У статті розглядається процес конструювання зовнішньополітичної ідентичності держави як ключового елементу ідентитарної політики, зокрема через механізм іншування. Досліджується типології «Іншого» та методологічні підходи до аналізу зовнішньополітичного дискурсу, підкреслюючи його роль як інструменту формування та легітимації національної ідентичності. Автор аналізує еволюцію зовнішньополітичної ідентичності на прикладі України, розглядаючи основні нормативно-правові документи, що визначали зовнішньополітичний курс: «Про Основні напрями зовнішньої політики України» (1993), «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України» (2010), «Стратегія зовнішньополітичної діяльності України» (2021). Особлива увага приділяється дискурсивному зсуву у сприйнятті ключового зовнішнього актора – від концепції стратегічного партнерства до визначення його як екзистенційної загрози, що кардинально вплинуло на усю парадигму безпеки. Прослідковується трансформація безпекової доктрини від ідеї нейтралітету та позаблоковості до безальтернативного курсу на євроатлантичну інтеграцію. Робиться висновок, що зовнішньополітична ідентичність формується як динамічний дискурсивний конструкт, що активізується через владні тексти та практики, які, у свою чергу, легітимізують певні політичні дії, що можна простежити на прикладі еволюції українського зовнішньополітичного нормативного дискурсу.

Ключові слова: ідентитарна політика, зовнішньополітична ідентичність, Іншування, зовнішня політика держави, конструктивізм в міжнародних відносинах, символічна політика, публічна дипломатія.

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-43-114-126

Проблема формування зовнішньополітичної складової ідентитарної політики набуває все більшої ваги в сучасних умовах триваючого широкого дискурсу навколо питання про переоформлення системи міжнародних відносин, а також з огляду на намагання певних держав світу переосмислити своє місце в такій системі, що наразі формується, як на дискурсивному, так і на рівні практичного створення нових союзів та зміни усталених центрів впливу. Важливою проблемою реалізації державної політики, в контексті зазначених змін, є вибудовування зовнішньополітичної ідентичності держави, як продовження та обґрунтування у публічному дискурсі власної зовнішньої політики, її пріоритетів та способів реалізації. При цьому, на операційному рівні, важливою частиною вирішення проблеми виступає визначення та практичне застосування інструментарію формування такої зовнішньополітичної ідентичності, з урахуванням як специфіки реалізації політики в конкретній країні, так і світового досвіду.

Незважаючи на певне посилення академічної уваги до вивчення сутності та механізмів формування зовнішньополітичної ідентичності, а також спроб перевизначення такої ідентичності в контексті євроінтеграційних процесів в Україні, часто поза увагою дослідників лишались питання її змістовного наповнення та інструментального забезпечення. Серед вітчизняних дослідників, які найбільшою

мірою звертались до вивчення зовнішньополітичної ідентичності, можна визначити О. Матієк, Л. Угрин, Ю. Цирфу, К. Шинкарук. Щодо зарубіжних науковців, то з-поміж великого масиву дослідників, слід зазначити авторів монографічних досліджень С. Гузіні (Stefano Guzzini), Т. Тамакі (Taku Tamaki), Е. Тульмець (Elsa Tulmetz), які в своїх роботах запропонували широкий виклад способів формування зовнішньополітичної ідентичності в різних країнах та її впливу на визначення зовнішньої політики досліджуваних ними держав.

Аналіз динаміки наукових публікацій свідчить про те, що процес формування зовнішньополітичної ідентичності пригортав певну, втім, доволі обмежену увагу вітчизняних дослідників. Співставляючи як кількісно, так і змістовно, вітчизняний та світовий академічний доробок із зазначеної проблематики, можна помітити, як низку спільних, загальних тенденцій, так і певні суттєві відмінності. Об'єднуючим складником виступає конструктивістська парадигма, як методологічна основа та певна оптика розгляду способів формування зовнішньополітичної ідентичності, а також дослідження її через вивчення конкретних кейсів (використання методу кейс-стаді). Серед відмінних характеристик слід зазначити: а) більшу концентрацію вітчизняних науковців на «викликах», спричинених наслідками інформаційної складової російсько-українського конфлікту, б) скерованість на вирішення нагальних практичних завдань, пов'язаних із безпекою та пошуком шляхів зміцнення національної єдності, в) увагу до ролі медіа у сприянні зміцненню національної ідентичності та формуванню позитивного міжнародного іміджу країни.

Втім, часто вітчизняні дослідники, звертаючись у своїх розвідках до концепції «зовнішньополітичної ідентичності», не вдавались до експліцитного визначення поняття (Шинкарук, 2009), вбачали у виокремленні зовнішньополітичної ідентичності ознаки «атомізації» та «ігнору[вання] [...] у дослідженні національної ідентичності зовнішніх акторів» (Угрин, 2016, с. 366). Зарубіжні публікації дають більш широкий репертуар кейсів та способів інтерпретації зовнішньополітичної ідентичності, використовуючи на позначення останньої такі поняття як «foreign policy identity» (найбільш наближений до вітчизняного розуміння переклад, а також більш поширене в зарубіжному академічному дискурсі поняття), «international role identity» та «foreign policy discourse identity». Останні поняття, попри свою меншу поширеність, видаються більш функціональними в контексті дослідження процесів формування складових ідентитарної політики, адже безпосередньо вказують на способи та певний «локус» формування і середовище поширення уявлень про зовнішньополітичну ідентичність, інструментальні характеристики, розгляду яких присвячена дана публікація.

Мета цієї розвідки полягає у дослідженні способів реалізації владних стратегій конструювання офіційного політичного дискурсу щодо образу «зовнішньополітичного Іншого» як інструменту формування та легітимації ідентитарної політики сучасної України.

Політика ідентичності, яку проводить держава, в Україні стає все більш нагальною потребою сьогодення: про це засвідчують як результати експертних опитувань (Центр Разумкова, 2017, с. 78), так і бодай слабкі та вкрай несистемні спроби владних еліт зафіксувати в нормативних документах принаймні окремі складові ідентитарної політики держави. До таких несистемних та початкових спроб можемо віднести ухвалений в 2022 році закон «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (Закон України № 2834-IX, 2022). Водночас, слід зазначити, що політика ідентичності (ідентитарна політика) виступає важливою частиною державного управління та напрямом

діяльності, який імпліцитно або експліцитно, але завжди присутній в діяльності сучасних держав.

Політику ідентичності ми можемо визначати як «процес цілеспрямованого планування та здійснення сукупності нормативно оформлених дій політичних акторів (передовсім, державних інститутів), що скеровані на конструювання певного уявлення про єдність соціальної спільноти» (Мендрін, 2023, с. 54). В Україні політика ідентичності визнавалась як відсутня або вкрай невиразна низкою експертів, які були опитані Центром Разумкова в межах підготовки проєкту «Концепції формування загальнонаціональної ідентичності громадян України» (Центр Разумкова, 2017, с. 79). Вже зазначений Закон України «Про основні засади...» (Закон України № 2834-ІХ, 2022) можна вважати певною відповіддю як на артикульовану експертами необхідність системної державної роботи, так і на потреби часу. Втім, слід визнати, що ухвалений закон визначався розмитістю та відсутністю чітко закріпленого розуміння як певних проєкцій ідентичності (в документі визначення національної та громадянської ідентичностей перетинаються), так і способів її формування, репертуар яких міг би бути більш широким, з огляду на світовий досвід ідентитарної політики.

Слід зазначити, що важливою частиною політики ідентичності виступає процес формування та підтримання зовнішньополітичної ідентичності, який дозволяє окреслити позиції держави у системі міжнародних відносин, а також надає громадянам розуміння місця держави у світовому політичному просторі.

Зовнішньополітичну ідентичність (ЗПІ), в межах даної розвідки, визначатимемо як соціально сконструйоване уявлення, яке дискурсивно формується на рівні держави про себе як актора міжнародних відносин, і визначається через взаємодію з іншими державами та іншими міжнародними акторами і є виявом її інтересів у світі, а також фактором зовнішньої політики. Інструментальна насиченість політики у формуванні зовнішньополітичної ідентичності визначається низкою чинників: від типу політичного режиму до спроможності політичних еліт залучати такий інструментарій, спираючись на наявні можливості, забезпечені легітимністю політичної еліти. В різних типах політичних режимів, в залежності від участі та залученості політичних акторів, ЗПІ формується у різний спосіб – в демократичних, – вона артикулюється народом, через процедуру виборів відповідного кандидата або тим самим кандидатом / політичними елітами, які намагаються здобути підтримку громадян і тому спираються на їхні побажання, інформацію про що вони отримують з різного типу джерел. Можливі й інші способи, наприклад, в авторитарних режимах, особливо в умовах панування масових настроїв ресентименту, така ідентичність може формуватись на підставі сек'юритизації «історичної правди» та традиційних основ державності, проголошення себе окремою цивілізацією, що формує свій тип демократії, а також наративі зраженості та знаходження в оточенні ворогів, боротьба проти яких становить основний зміст існування держави у світі. Рівень легітимності також стає важливим чинником, адже суттєво впливає на можливості акторів при здійсненні державної політики.

Важливим процесом в конструюванні ідентичності виступає визначення символічних кордонів, які відрізняють уявлену (за Б. Андерсоном) спільноту Нас від Інших. Цей процес визначення кордонів, виступає принципово важливим і, в той же час, є комплексом певних підпроцесів, зокрема, наділення як однієї так і іншої спільноти певними рисами, в залежності від типу такого Іншого. При цьому варто зауважити, що при формуванні зовнішньополітичної ідентичності важливими є декілька типів Іншого.

В сучасних ідентитарних дослідженнях виокремлюють низку підходів до визначення критеріїв Іншування (Othering): за знаходженням локусу кордону,

відношенням між Нами та Іншим та його кількісними характеристиками. За цими трьома критеріями вибудовується певна типологія, що її можна представити як набір бінарних опозицій, які визначають типи Іншого, а саме: зовнішній та внутрішній, агоністичний та антагоністичний, темпоральний та спатіальний, єдиний та множинний, значимий та той, що не виступає таким (Мендрін, 2021, с. 76). До певної міри, кожен із виокремлених на основі цих критеріїв типів Інших може бути залучений до процесу вибудовування зовнішньополітичної ідентичності.

Зазначений поділ на «внутрішнього» та «зовнішнього» Іншого має ключове значення не тільки для процесу національного будівництва, оскільки він безпосередньо пов'язаний із визначенням територіальних та соціальних меж політичної спільноти. Визначення зовнішніх загроз сприяє консолідації нації, дозволяє окреслити зовнішніх ворогів та союзників, а також нейтральні країни. Тоді як конструювання внутрішніх «інших» може призвести до глибоких суспільних розколів. Цей поділ є базовим аналітичним інструментом для розуміння стратегій, що застосовуються для інтеграції або виключення певних груп у межах держави. Конструювання зовнішнього Іншого, хоча й ефективно для мобілізації, може призвести до ескалації міжнародних конфліктів та ізоляціонізму. Таким чином, розмежування зовнішнього та внутрішнього Іншого є критично важливим для аналізу політики ідентичності.

Важливим для формування зовнішньополітичної ідентичності, за певних умов, стає визначення темпоральних кордонів і відповідного Іншого, який, на думку Т. Дієза, зокрема, присутній в інтерпретації європейського минулого як Іншого для самої Європи. Усвідомлення повернення до такого минулого може ставати важливим чинником впливу на політику, зокрема, як показують Т. Дієз та А. Хігашіно, позначатись на процесі євроінтеграції, розширення Європейського Союзу (Diez, 2004, с. 326). Втім, більш поширеним виступають спатіальні (просторові) кордони, які можуть окреслювати як окремі країни, так і регіони чи навіть континенти. За певних умов політичні актори вдаються до більш складних конструктів, що може також бути пов'язаним із залученням «потрібних» геополітичних складових, дозволяючи вибудовувати, наприклад, дискурс щодо спільності «країн Глобального Півдня».

Розуміння характеру політичної взаємодії вимагає розрізнення між антагонізмом, що передбачає сприйняття «Іншого» як ворога, та агонізмом, де «Інший» є легітимним суперником. Ця дихотомія дозволяє аналізувати стабільність як міжнародних, так і внутрішніх політичних відносин, а також оцінювати потенціал для конструктивного діалогу чи деструктивного конфлікту. Теоретично вона тісно пов'язана з ідеально-типовими культурами взаємодії, які розробив Александер Вендт. В його концепції «ворог» відповідає антагоністичному Іншому, який формується в межах Гоббсівського культурного типу, тоді як «конкурент» – агоністичному (в типології А. Вендта – Кантівському) (Wendt, 1999, с. 257-258).

В межах розрізнення базового та значущого Іншого, так само як і агоністичного та антагоністичного, можна говорити про їхню інструменталізацію в періоди сталого мирного розвитку та в умовах конфлікту. Якщо базовий Інший виступає в якості об'єкту для співвідношення, «погляду на себе з точки зору інших» (O'Neil, 2010, с. 740), стає «основною для формування кордонів, що не створюють [підстави] для суттєвого ціннісного розмежування» (Мендрін, 2023, с. 127), то значущий Інший, на думку А. Триандафілідіду, визначає «зовнішню групу, яка вплинула на розвиток ідентичності нації своєю «надихаючою» або «загрозливою» присутністю» (Triandafyllidou, 2001, с. 32). В процесах конструювання зовнішньополітичної ідентичності, такий значущий Інший радше виступає як ворог, відносно якого, як антагоністичного Іншого, вибудовуються чіткі кордони, що мають, в тому числі,

пояснити, причину конфлікту, надати аргументи для публічного дискурсу про сутнісну невідповідність рис, які характеризують Нас та Інших. Перебіг великих конфліктів XX-XXI століть дозволяє побачити, що навіть попри те, що кожна зі сторін військового протистояння представляли декілька країн, в кожній з них пропаганда вибудовувала картину єдиного ворога, основними рисами якої ставали або представники однієї з ворогуючих держав, або колективний «портрет», що уособлював риси, які дискурсивно представлялись як найбільш загрозливі та неприпустимі. Отже, в таких випадках можна говорити про єдиного Іншого.

Агоністичний Інший, відповідно, має визначатись як «конкурент» або «суперник». Попри наявність глибоких розбіжностей, його існування визнається легітимним. Власна ідентичність утверджується через змагання, дебати та конкуренцію, а не через війну на знищення. Такий підхід уможлиблює існування плюралістичної демократії. Агоністичний Інший виступає як значима основа для вибудовування символічного кордону, а також дозволяє співвідносити Нас із собою, вибудовуючи союзи, обґрунтовуючи напрями подальшого розвитку.

Можливість дихотомії єдиний/множинний Інший обумовлена переходом від класичної моделі, де нація визначає себе через протиставлення одному головному «Іншому» (наприклад, імперії), до розуміння, що в сучасному глобалізованому світі ідентичність формується у складному полі взаємодії з багатьма «Іншими» одночасно. Водночас, слід зазначити, що множинні Інші домінують серед базових та, меншою мірою, агоністичних Інших, в той час як антагоністичні відносини передбачають, як показує історичний досвід, виокремлення єдиного Іншого. Тож, можна зазначити, що єдиний Інший часто домінує в періоди гострих конфліктів або на етапі становлення державності, коли необхідна максимальна консолідація держави-нації. Натомість множинні Інші характеризують більш стабільні та відкриті суспільства, що мають різноманітні економічні, культурні та політичні зв'язки. Ідентичність у цьому випадку є більш гнучкою та багатошаровою.

Процес конструювання зовнішньополітичної ідентичності – формується та знаходить своє втілення в різного типу дискурсивних практиках – від поширення певного наративу в публічних виступах представників політичної еліти, до закріплення певного бачення в нормативних, регламентуючих документах та втілення в укладених багато та двосторонніх договорах та міжнародних угодах. З огляду на складність такого «тексту», який є надзвичайно широким, охоплюючи не лише письмові документи, а й будь-яку значущу сукупність: філософські, суспільно-економічні чи політичні практики, соціальні інституції та культурні структури та ієрархії, його дослідження не може бути забезпечене залученням одного методу та вираженням у виключно кількісних характеристиках. Для деконструкції дискурсів зовнішньополітичної ідентичності можуть бути використані декілька ключових методів дослідження: дискурс-аналіз, фрейм-аналіз, а також наративний аналіз. Які дозволяють зрозуміти як владні відносини визначають наративи, що стають домінуючими, або маргіналізуються; яким чином політичні актори «фреймують» проблеми, тобто обирають контекст та висвітлюють певні аспекти реальності для просування конкретної інтерпретації чи рішення; аналізують та типологізують біографічні наративи держави за категоріями для виявлення глибинних уявлень про себе та інших. Власне, деконструкція виступає потужною аналітичною практикою, яка дозволяє виявляти внутрішню нестабільність тексту, що робить її особливо потужним інструментом для розкриття прихованих ідеологічних засад політичної сфери.

Важливою частиною дискурсивного формування зовнішньополітичної ідентичності виступають нормативні документи, які регламентують зовнішню політику

держави, визначають основні пріоритети, завдання та принципи, на яких вона має ґрунтуватись, фіксують офіційну позицію держави в певний історичний момент, відображаючи її уявлення про власне місце у світі, національні інтереси, коло партнерів та джерела загроз. Водночас, такі документи визначають інструментарій конструювання зовнішньополітичної ідентичності. Аналіз цих документів дозволяє простежити еволюцію не лише зовнішньополітичного курсу, а й самої зовнішньополітичної ідентичності, що перебуває у постійному процесі конструювання та переосмислення. Для України, яка протягом трьох десятиліть незалежності пройшла шлях від становлення державності до захисту свого суверенітету в умовах збройної агресії, така еволюція є особливо драматичною та показовою. Для сучасної України, можемо визначити наступні нормативно-правові документи:

1) Про Основні напрями зовнішньої політики України. Постанова ВРУ № 3360-XII від 02.07.1993 (Постанова ВРУ Про Основні напрями зовнішньої політики України, 1993) (втратила чинність із набуттям чинності наступним документом).

2) Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України № 2411-VI від 01.07.2010 (Закон України Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України, 2010) (чинний із змінами від 2014 (2), 2017 (2), 2018 (1), 2022 (1) та 2025 (2) років).

3) Стратегія зовнішньополітичної діяльності України. Указ Президента України № 448/2021 від 26.08.2021 (Указ Президента України № 448/2021, 2021).

Порівняльне вивчення цих трьох документів дозволяє виокремити низку важливих для характеристики процесу конструювання зовнішньополітичної ідентичності аспектів.

Визначення «національних інтересів» виступає сутнісним ядром будь-якої зовнішньополітичної доктрини. Формулювання цих інтересів відображає не лише об'єктивні потреби держави, але й рівень її політичної зрілості, домінуючі уявлення про власну роль та місію на міжнародній арені. Еволюція цього концепту в українському зовнішньополітичному дискурсі стає яскравим свідченням трансформації такого усвідомлення від етапу самоствердження до етапу боротьби за існування, отже, порівняльний аналіз зазначених документів дозволяє говорити про дискурсивний зсув у визначенні фундаментальних інтересів України.

Так, у 1993 році дискурс національних інтересів був зосереджений на фундаментальних завданнях, які стояли перед державою, яка стала незалежною. Першою ж групою інтересів визначались «стратегічні та геополітичні інтереси, пов'язані з забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичної незалежності» (Постанова ВРУ № 3360-XII, 1993), що свідчить про усвідомлення безпекових викликів від початку державотворення. Це був дискурс становлення: документ став спробою концептуально осмислити місце України, її інтереси та принципи поведінки у складному, різноманітному і суперечливому світі. Він закладав основи політики балансування між різними центрами сили, прагнучи утвердити державний суверенітет та уникнути залежності від будь-якої з держав світу.

У 2010 році акценти змістилися в бік інституціоналізації: на перший план вийшли такі поняття, як верховенство права та сталий розвиток (Закон України Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України, 2010). Водночас, розглядаючи особливості цього документу, слід наголосити на необхідності розрізняти його початкову (2010 року) та оновлену (2014 року) версії, коли суттєво змінився зміст статті 11 «Засади зовнішньої політики». Положення, викладені у зазначеній статті 2010 року, демонстрували формальну наступність із принципами 1993 року. Так, було збережено повагу до суверенної рівності держав, територіальної цілісності, непорушності кордонів та вирішення спорів мирними засобами, що перегукувалося з

положеннями Розділу II Постанови 1993 року. Водночас, ключовою відмінністю початкової редакції стало вилучення курсу на інтеграцію до євроатлантичних безпекових структур, що фіксувало відмову від мети членства в НАТО. Зміни, внесені до Закону 2015 року, кардинально змінили його суть. Відтепер однією з основних засад зовнішньої політики визначалося «поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття членства у цій організації» (Закон України Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України № 2411-VI, 2010).

Стратегія 2021 року демонструє кардинальну зміну парадигми: національні інтереси тут сформульовані крізь призму екзистенційної загрози. Протидія агресії та відновлення територіальної цілісності стають «найвищими пріоритетами» (Указ Президента України Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, 2021). Інтереси держави полягають вже не просто в розвитку, а у фізичному виживанні та збереженні суверенітету. Водночас набуття членства в ЄС та НАТО перестає бути абстрактною перспективою і перетворюється на ключовий національний інтерес, що безпосередньо пов'язаний із безпекою та цивілізаційною ідентифікацією України як «сильної та авторитетної європейської держави» (Указ Президента України № 448/2021, 2021). Ця трансформація національних інтересів, від самоствердження до виживання, нерозривно пов'язана з еволюцією сприйняття значущого зовнішнього Іншого, що й зумовило найбільш радикальний зсув в українському зовнішньополітичному дискурсі – відображення образу Російської Федерації (РФ).

Дискурсивне конструювання образу РФ є, мабуть, найяскравішим індикатором кардинальних змін у зовнішньополітичній парадигмі України. Протягом трьох десятиліть цей образ пройшов карколомну трансформацію від стратегічного партнера, з яким Україна пов'язувала майбутню стабільність, до екзистенційної загрози, що визначає всю логіку безпекової та зовнішньої політики.

У документі 1993 року відносини з РФ фреймуються як ключові та безальтернативні. Лексика, що використовується для їх опису, підкреслює винятковість та пріоритетність: «домінантою двосторонніх відносин» є саме українсько-російські (Постанова ВРУ Про Основні напрями зовнішньої політики України, 1993). Більше того, вони визначаються як «стосунки особливого партнерства», від характеру яких «значною мірою залежатиме доля прогресивного демократичного розвитку як України, так і РФ, стабільність в Європі і в усьому світі» (Постанова ВРУ № 3360-XII, 1993). Україні відводиться роль «надійного моста між РФ і країнами Центрально-Східної Європи» (Постанова ВРУ Про Основні напрями зовнішньої політики України, 1993). Такий фреймінг відображав не просто ідеалізм, а поширену на пострадянському просторі надію, що нові, неімперські відносини можна збудувати на фундаменті взаємної поваги та економічного прагматизму, попри застереження щодо «будь-яких територіальних претензій» (Постанова ВРУ № 3360-XII, 1993).

Документ 2010 року демонструє помітний дискурсивний зсув. У статті 11, що визначає засади зовнішньої політики, РФ не згадується окремо (Закон України № 2411-VI, 2010). На відміну від документа 1993 року, де відносинам з РФ був присвячений окремий розгорнутий абзац, тут вона розглядається на загальних засадах у рамках «мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства» (Закон України № 2411-VI, 2010). Таке дискурсивне «мовчання» є продуктивним актом. Воно конструює знеособлений, легалістичний міжнародний простір, де відносини регулюються універсальними нормами, а не специфічними історичними зв'язками. До певної міри таке «мовчання» в документі 2010 року, неприсутність згадки безумовно значущого для України Іншого, можна інтерпретувати як «нульовий знак» (за Р.

Бартом), тобто таку відсутність, яка сама собою є знаковою. Водночас, позбавлення спеціального статусу дозволяє вбачати спробу вибудувати дискурс «унормування» або прагнення до того, що можна назвати «прагматичною рівновіддаленістю»: РФ з «особливого партнера» перетворюється на одного з багатьох міжнародних акторів, намагання десакралізувати ці відносини, нормалізувати їх шляхом де-ексклюзивізації цього Іншого для Нас, – стратегія, яку події 2014 року і подальшого розвитку агресії РФ проти України довели як неспроможну.

Стратегія 2021 року фіксує докорінний розрив із попередніми дискурсивними моделями. РФ тут однозначно ідентифікується як «держава-агресор» та «основна загроза для України і Європи» (Указ Президента України № 448/2021, 2021). Цей фрейм є центральним і визначає всю логіку документа. Про це свідчать назви окремих розділів: «Протидія агресії Російської Федерації» та «Зовнішньополітична діяльність щодо Російської Федерації» (Указ Президента України № 448/2021, 2021). Лексична когерентність тексту підтримується термінами «злочин агресії», «тимчасова окупація», «гібридна агресія», «дезінформаційні атаки» (Указ Президента України № 448/2021, 2021). Відносини з РФ, згідно з документом, «тривалий час перебуватимуть у режимі конфронтації», а перегляд цього підходу можливий лише після повної деокупації (Указ Президента України № 448/2021, 2021).

Таким чином, дискурсивна еволюція образу РФ стає не просто відмінністю тональності, а виявляє докорінну зміну парадигми: від дискурсу, що базувався на пост-радянських сподіваннях на добросусідство, через спробу «прагматичного унормування» до жорсткого реалізму, що визначає РФ як екзистенційну загрозу. Ця держава залишається значущим Іншим для України (попри недовговічну спробу 2010 року інтерпретувати її як базового), але радикально змінює своє положення, стаючи основним антагоністичним Іншим, – коли об'єктивні обставини агресії цієї держави знаходять своє відбиття в дискурсі іншування.

Водночас, своє значення значущих для України Інших зберігають Європейський Союз, Сполучені Штати Америки та Організація Північноатлантичного договору, які теж зазнають певних змін у інтерпретації. Особливо наочними такі зміни є в інтерпретації НАТО. Якщо в «Основних напрямках...» можна спостерігати певну амбівалентність інтерпретації: з одного боку підтвердження позаблокового статусу, а з іншого, – твердження, що це «не може вважатися перешкодою її повномасштабної участі у загальноєвропейській структурі безпеки» (Постанова ВРУ № 3360-XII, 1993), то Закон «Про засади...» демонструє як раз кардинальний перехід від такої невизначеності ствердженням позаблоковості в редакції 2010 року до «поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації» в редакції 2015 р. (Закон України № 2411-VI, 2010).

Аналіз трьох документів показує, як Україна пройшла складний шлях від ідеї нейтралітету, характерної для раннього етапу державотворення, до чіткого і закріпленого в офіційному дискурсі вибору на користь євроатлантичної інтеграції як єдиної надійної гарантії суверенітету.

Документ 1993 року відображає безпековий дискурс, сформований в ейфорії завершення Холодної війни. Центальною ідеєю є створення «всеохоплюючих міжнародних систем універсальної та загальноєвропейської безпеки» (Постанова ВРУ № 3360-XII, 1993). Україна проголошує намір стати в майбутньому «нейтральною та позаблоковою державою», однак із важливою ремаркою, що цей намір «має бути адаптований до нових умов» і не є перешкодою для участі у загальноєвропейській структурі безпеки (Постанова ВРУ № 3360-XII, 1993). Ідеологічною основою цього

підходу є формула «безпека для себе – через безпеку для всіх» (Постанова ВРУ № 3360-XII, 1993), що свідчить про ідеалістичне бачення міжнародних відносин, де колективна безпека може замінити військові альянси.

Закон 2010 року є яскравим прикладом динамічної природи нормативно-правових актів. Важливо зазначити, що початкова редакція Закону 2010 року закріплювала позаблоковий статус, однак наданий для аналізу текст джерела містить ключові зміни, внесені після 2014 року, які кардинально трансформували безпековий вектор держави. Принципи зовнішньої політики все ще включають загальні формулювання про «утримання від загрози силою» та «вирішення міжнародних спорів мирними засобами» (Закон України № 2411-VI, 2010). Однак ключовим є положення статті 11, яке в оновленій редакції чітко визначає як одну з основних засад зовнішньої політики «поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття членства у цій організації» (Закон України № 2411-VI, 2010). Ця зміна фіксує законодавчий відхід від політики позаблоковості.

Стратегія 2021 року стає маніфестом безальтернативного євроатлантичного вибору. Набуття повноправного членства в ЄС та НАТО визначається як «стратегічний курс держави», закріплений у Конституції (Указ Президента України № 448/2021, 2021). Членство в Альянсі подається не як одна з можливих опцій, а як ключова мета зовнішньої політики та фундаментальна гарантія національної безпеки (Указ Президента України № 448/2021, 2021). Інтертекстуальність цього документа з попередніми очевидна: він є прямою відповіддю на неспроможність попередніх моделей гарантувати безпеку. Поняття безпеки тут значно розширюється, включаючи «стійкість» – здатність держави протидіяти загрозам будь-якого характеру, включаючи економічний тиск, кібератаки та дезінформацію (Указ Президента України № 448/2021, 2021).

Тож, еволюція безпекового дискурсу демонструє, як під тиском зовнішньої агресії відбулася остаточна кристалізація геополітичного вибору України: ідеалістичні уявлення про позаблоковість поступилися місцем прагматичному розумінню того, що найнадійнішою гарантією суверенітету виступає інтеграція до євроатлантичних безпекових структур.

Отже, зовнішньополітична ідентичність держави не є статичною, наперед визначеною даністю, яка впливає з її географічного положення чи матеріальних можливостей. Навпаки, можна вважати, що це динамічний соціальний конструкт, який безперервно формується, підтримується та трансформується через дискурс, як сукупність наративів, символів та практик, що визначають, «хто ми є» на міжнародній арені та як ми співвідносимося з «Іншими». Розуміння механізмів, за допомогою яких цей дискурс конструюється, а головне – деконструюється, має виняткове стратегічне значення. Воно дозволяє не лише глибше аналізувати причини міжнародних конфліктів та союзів, але й бачити потенційні шляхи для трансформації ворожих відносин у співробітництво. Цей процес нерозривно пов'язаний із конструюванням образу «Іншого» як дискурсивної стратегії легітимації владних проєкцій.

Норми функціонують як конститутивні елементи міжнародної системи, не просто регулюючи, а й створюючи самих акторів та їхні інтереси. Через інтерналізацію цих норм держави не просто обмежують свою поведінку, але й фундаментально змінюють своє розуміння власних інтересів та ідентичності.

Аналіз ключових стратегічних документів виявляє драматичну еволюцію зовнішньополітичного дискурсу України. Цей шлях можна охарактеризувати як перехід від багатовекторності та ідеалістичних сподівань на нову архітектуру безпеки (1993), через прагматичну, але невизначену фіксацію європейського вектора (2010), до чіткого

цивілізаційного вибору та дискурсу опору агресії (2021). Водночас, крім дискурсивних розривів, можна виокремити й певні елементи спадковості у дискурсі. Протягом усього періоду незмінними константами залишалися: наголос на міжнародному праві, суверенітеті та територіальній цілісності. Однак смислове наповнення цих понять кардинально змінилося, якщо у 1993 році вони були інструментами утвердження нової держави, то у 2021 році стали гаслами боротьби за її фізичне існування. Варто зазначити, що еволюція зовнішньополітичного дискурсу України є не просто реакцією на зовнішні події, але й активним процесом конструювання зовнішньополітичної ідентичності через владні тексти. Зазначені документи не просто описували зовнішню політику, а й продукували її, продукуючи процес іншування, формуючи Інших того чи іншого типу, створюючи самі категорії «партнера», «агресора», «нейтралітету» та «інтеграції», які, у свою чергу, легітимізували конкретні державні дії – від балансування до опору – і формували той «режим істини», в рамках якого Україна осмислювала себе у світі.

Бібліографічний список

- Закон України Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України № 2411-VI, 2010. *Верховна Рада України*, [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17/print>> [Дата звернення 10 листопада 2025].
- Закон України Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності № 2834-IX, 2022. *Верховна Рада України*, [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>> [Дата звернення 10 листопада 2025].
- Мендрін, О., 2021. Конструювання Іншого у процесі формування макрополітичної ідентичності. *European Political and Law Discourse*, 8(3), сс. 71-77. DOI: 10.46340/epd.2021.8.3.10.
- Мендрін, О. В., 2023. *Стратегії та практики конструювання макрополітичної ідентичності: Україна в контексті світового досвіду*. Доктор філософії (PhD). Дисертація. Маріупольський державний університет.
- Постанова ВРУ Про Основні напрями зовнішньої політики України № 3360-XII, 1993. *Верховна Рада України*, [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12/print>> [Дата звернення 10 листопада 2025].
- Угрин, Л. Я., 2016. Теоретичний аналіз державної ідентичності. *Гілея: науковий вісник*, 113, с. 365-369.
- Указ Президента України Стратегія зовнішньополітичної діяльності України № 448/2021, 2021. *Верховна Рада України*, [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>> [Дата звернення 10 листопада 2025].
- Центр Разумкова, 2017. Процес формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян: чинники впливу, оновні засади і напрями (Експертне опитування). *Національна безпека і оборона*, 1-2(169-170), с. 77-88.
- Шинкарук, К. О., 2009. Становлення зовнішньополітичної ідентичності пострадянських країн в умовах соціально-політичних трансформацій. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, 4, с. 49-54.
- Diez, T., 2004. Europe's Others and the Return of Geopolitics. *Cambridge Review of International Affairs*, 17(2), pp. 319-335.

- O'Neil, N. B., 2010. Social Constructionist Approach to Personal Identity. In: Ronald L. Jackson, ed. *Encyclopedia of Identity*: in 3 vols. Thousand Oaks: SAGE, 2. pp. 739–742.
- Triandafyllidou, A., 2001. *Immigrants and National Identity in Europe*, New York: Routledge.
- Wendt, A., 1999. *Social Theory of International Politics*, New York: Cambridge University Press.

References

- Diez, T., 2004. Europe's Others and the Return of Geopolitics. *Cambridge Review of International Affairs*, 17(2), pp. 319-335.
- Mendrin, O. V., 2023. *Strategies and practices of constructing macropolitical identity: Ukraine in the context of world experience*. Ph.D. Dissertation. Mariupol State University. (in Ukrainian).
- Mendrin, O., 2021. Construction of the Other in the process of formation of macropolitical identity. *European Political and Law Discourse*, 8(3), pp. 71-77. DOI: 10.46340/eppd.2021.8.3.10. (in Ukrainian).
- O'Neil, N. B., 2010. Social Constructionist Approach to Personal Identity. In: Ronald L. Jackson, ed. *Encyclopedia of Identity*: in 3 vols. Thousand Oaks: SAGE, Vol. 2. pp. 739–742.
- Postanova VRU Pro Osnovni napriamy zovnishnoi polityky Ukrainy № 3360-KhII, 1993. *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12/print> [Accessed 10 November 2025]. (in Ukrainian).
- Razumkov Centre, 2017. National identity formation: influential factors, basic principals and area of focus (Expert survey). *National Security and Defence Journal*, 1-2(169-170), pp. 77-88. (in Ukrainian).
- Shynkaruk, K. O., 2009. Stanovlennia zovnishnopolitychnoi identychnosti postsovetskykh krain v umovakh sotsialno-politychnykh transformatsii. *Visnyk NTUU «KPI». Politology. Sociology. Law*, 4, c. 49-54. (in Ukrainian).
- Triandafyllidou, A., 2001. *Immigrants and National Identity in Europe*, New York: Routledge.
- Uhryn, L. Ya., 2016. The theoretical analysis of state identity. *Hileya: Scientific Bulletin*, 113, pp. 365-369. (in Ukrainian).
- Ukaz Prezydenta Ukrainy Stratehiiia zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy № 448/2021, 2021. *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> [Accessed 10 November 2025]. (in Ukrainian).
- Wendt, A., 1999. *Social Theory of International Politics*, New York: Cambridge University Press.
- Zakon Ukrainy Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi stverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti № 2834-IX, 2022. *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [Accessed 10 November 2025]. (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy Pro zasady vnutrishnoi ta zovnishnoi polityky Ukrainy № 2411-VI, 2010. *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17/print> [Accessed 10 November 2025]. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 07.12.2025 р.

O. Mendrin

CONSTRUCTING THE FOREIGN POLICY OTHER IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S IDENTITY POLICY

The article presents a comprehensive analysis of the discursive construction of foreign policy identity within the framework of Ukraine's identity policy. The central argument posits that foreign policy identity is a dynamic social construct, continuously formed, legitimized, and transformed through official discourse, with the strategic practice of «Othering» serving as its fundamental instrumental mechanism.

The author establishes the theoretical foundation by conceptualizing identity policy as a purposeful process of planning and implementing normatively formalized actions aimed at constructing a sense of unity within a social community. Within this process, foreign policy identity (FPI) is defined as a socially constructed self-representation of a state as an international actor, discursively formed at the state level and determined through interaction with other states and international actors. It is both an expression of a state's interests and a factor influencing its foreign policy. The instrumental capacity for shaping this identity is shown to depend on several factors, ranging from the type of political regime to the legitimacy and capability of political elites.

The analytical core of the article is a meticulous discourse analysis of three key Ukrainian strategic documents spanning three decades: the 1993 Resolution on Main Foreign Policy Directions, the 2010 Law on Fundamentals of Domestic and Foreign Policy, and the 2021 Foreign Policy Strategy. This longitudinal analysis reveals a dramatic evolution in Ukraine's foreign policy discourse and, by extension, its constructed FPI. The trajectory moves from the post-independence idealism of multi-vector balancing and hopes for a new pan-European security architecture (1993), through a phase of pragmatic but ambiguous European orientation and attempted «pragmatic equidistance» (2010), to a clear civilizational choice framed by existential threat and resistance (2021). A key continuity across all documents is the emphasis on sovereignty, territorial integrity, and international law; however, their semantic content radically shifts from tools of state affirmation to slogans of a struggle for physical survival.

The article's most significant contribution lies in applying a nuanced typology of the «Other» to decode this discursive evolution. The analysis demonstrates how the image of the Russian Federation undergoes a paradigmatic transformation: from a «special partner» and keystone for regional stability (1993), through a discursive «silencing» and attempted normalization as one actor among many (2010), to its unambiguous construction as the primary «aggressor-state» and antagonistic Other (2021). This shift from a significant, potentially agonistic Other to a singular, antagonistic Other is identified as the most radical discursive rupture, directly driven by objective circumstances of aggression. Concurrently, the article traces the evolving interpretation of other significant Others, such as the EU, the USA, and NATO. The security discourse evolves from declared non-alignment and collective security ideals to a legally enshrined pragmatic turn towards Euro-Atlantic integration as the sole reliable guarantee of sovereignty following the events of 2014, culminating in the 2021 Strategy's manifesto for an unequivocal Euro-Atlantic future.

Furthermore, the research elucidates how these strategic documents actively produce foreign policy reality rather than merely describing it. By generating specific categories like «partner», «aggressor», «neutrality», and «integration» by employing the practice of Othering, these texts legitimize concrete state actions – from balancing to resistance. They create a dominant «regime of truth» within which Ukraine makes sense of its place in the

world. The article concludes by underscoring the constitutive power of norms and discourse. Through the internalization of changing normative frameworks, states do not merely regulate behavior but fundamentally alter their understanding of their own interests and identity. Therefore, deconstructing the mechanisms of this discursive construction is of paramount strategic importance, offering insights into the roots of international conflict and potential pathways for transforming hostile relations.

Keywords: *identity policy, foreign policy identity, Othering, foreign policy, constructivism in international relations, symbolic politics, public diplomacy.*

УДК 32:004.9

Ж. В. Пацьора

РОЗРОБКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВАКЦИНИ ЯК БАГАТОНАЦІОНАЛЬНА ВІДПОВІДЬ НА ЗАГРОЗИ КОГНІТИВНІЙ БЕЗПЕЦІ

У статті розглядається концепція «інформаційної вакцини» як інноваційного підходу до забезпечення когнітивної безпеки в умовах гібридних загроз. Авторка аналізує теоретичні основи поняття, історичні та сучасні приклади інформаційних атак, а також міжнародний досвід протидії дезінформації. Показано, що у XXI столітті війни ведуться не лише на полі бою, але й у свідомості мільйонів людей. Окреслено ключові технологічні виклики - алгоритмічні системи поширення інформації, штучний інтелект, великі дані та deepfake. Запропоновано багаторівневу модель «інформаційної вакцини», яка поєднує освітні, комунікаційні, технологічні та міжнародні механізми. У висновках запропоновано рекомендації для України та міжнародної спільноти щодо побудови стійкої системи когнітивної безпеки.

Ключові слова: когнітивна безпека, інформаційна вакцина, стратегічні комунікації, інформаційна стійкість, гібридні загрози, Україна, національна безпека.

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-43-127-134

У XXI столітті інформація остаточно перетворилася на стратегічний ресурс, що визначає не лише розвиток окремих держав, а й баланс сил у світі. Якщо у попередні епохи основою військової та політичної переваги були чисельність армії, промисловий потенціал чи науково-технічні здобутки, то сьогодні вирішальне значення має здатність впливати на свідомість, емоції та поведінку людей. Це зумовлює появу нового виміру безпеки — когнітивного, у якому боротьба точиться за інтерпретацію реальності, за контроль над наративами та формування довіри у суспільстві.

Сучасні війни дедалі більше набувають гібридного характеру, поєднуючи традиційні військові дії з інформаційними та психологічними операціями. Дезінформація, маніпуляції, пропаганда, кампанії з дискредитації інституцій та політичних лідерів — усе це стало невід’ємною частиною нових конфліктів. Як наголошує (Почепцов 2015, с.125), у XXI столітті війна дедалі більше переміщується у свідомість людини, де головною зброєю стають не танки й ракети, а слова, образи та символи.

Україна є одним із найбільш показових прикладів держави, що перебуває під постійним тиском когнітивних атак. Починаючи з 2014 року, після анексії Криму та початку війни на Донбасі, росія систематично застосовує інструменти дезінформації для підриву національної єдності, делегітимізації інституцій, поширення страху та недовіри. Після 2022 року, з початком повномасштабної агресії, ці атаки набули безпрецедентного масштабу: створювалися кампанії, спрямовані на руйнування віри у перемогу, поширення паніки через удари по енергетичній інфраструктурі, підрив довіри до союзників і міжнародної підтримки України.

Водночас проблема дезінформації не є виключно українською. Вона має глобальний характер і виявляється у різних формах у всіх регіонах світу. У США це втручання у вибори та поширення конспірологічних рухів, таких як QAnon (Singer and Brooking, 2018). У Європейському Союзі — інформаційні кампанії довкола Brexit і спроби зовнішніх акторів вплинути на суспільну думку (European Digital Media

Observatory (EDMO), 2022). У Китаї — використання великих даних та алгоритмічного управління для формування потрібних настроїв серед населення (Castells, 2009). У цьому сенсі Україна є лише «передовою лінією» глобальної битви за когнітивну безпеку, але не єдиною її ареною.

Особливістю сучасних інформаційних загроз є їхня здатність підривати довіру — фундамент будь-якого демократичного суспільства. Довіра до інституцій, медіа, експертів і навіть до базових понять правди та брехні стає об'єктом системної атаки. Це створює умови для поляризації, радикалізації та розколу, що послаблює суспільства зсередини й робить їх уразливими до зовнішнього впливу. Як зазначає Померанцев (Pomerantsev, 2019, с.117), пропаганда діє як інфекція: вона поширюється невидимо, вражає механізми критичного мислення і створює середовище, у якому складно відрізнити реальність від вигадки.

У цих умовах виникає потреба у нових підходах до захисту, які виходять за межі класичних методів протидії пропаганді чи цензури. Захист не може зводитися лише до спростування фейків — адже «потік неправди» (Paul and Matthews, 2016) поширюється значно швидше, ніж можливість реагувати на нього. Потрібна стратегія превентивного характеру, яка дозволила б готувати суспільство до зустрічі з інформаційними загрозами ще до їх появи. Саме такою концепцією постає «інформаційна вакцина».

Метафора «інформаційної вакцини» запозичує логіку з медицини: так само як біологічна вакцина формує імунітет проти вірусу, завчасно вводячи ослаблений його варіант, інформаційна вакцина передбачає підготовку суспільства до зустрічі з дезінформацією шляхом розвитку критичного мислення, підвищення медіаграмотності та формування навичок розпізнавання маніпуляцій. Це не лише метафоричне порівняння, але й цілком практичний підхід, підтверджений емпіричними дослідженнями (van der Linden et al, 2017).

Таким чином, актуальність цього дослідження визначається трьома чинниками: зростанням ролі інформації як стратегічного ресурсу у XXI столітті;

1) Глобальним характером когнітивних атак, які вражають різні країни світу;

2) Унікальним досвідом України, яка з 2014 року перебуває на передньому краї інформаційної війни.

Метою статті є дослідження теоретичних засад концепції інформаційної вакцини, аналіз міжнародного досвіду протидії інформаційним загрозам та розробка багаторівневої моделі когнітивної безпеки, яка може бути використана як Україною, так і міжнародною спільнотою.

Теорія інокуляції

Ще у 1960-х роках Вільям Макгвайр розробив теорію інокуляції, яка пояснює, що людина стає більш стійкою до маніпуляцій, якщо заздалегідь стикається зі спрощеними чи ослабленими формами аргументів супротивника (McGuire, 1964, pp. 191–229). Це дуже нагадує роботу медичної вакцини: невелика «доза вірусу» дозволяє організму виробити імунітет.

Сучасні дослідження Кембриджського університету підтверджують дієвість цього підходу. Вони показують, що «prebunking» - тобто превентивне пояснення тактик маніпуляторів - допомагає аудиторії відкидати фейки ще до їхнього поширення (van der Linden et al., 2017). У звіті Ради Європи зазначено, що саме превентивні заходи, а не реактивні, є найбільш ефективними у боротьбі з когнітивними атаками (Wardle & Derakhshan, 2017, p. 20).

Таким чином, ідея «інформаційної вакцини» має потужне теоретичне підґрунтя і може бути втілена в практичних програмах підвищення стійкості суспільства.

Міжнародний досвід

У США основна увага зосереджена на захисті виборів та протидії дезінформації під час пандемії COVID-19. Одним із яскравих прикладів стала поява руху QAnon, який поширював конспірологічні теорії й отримав величезний вплив через соціальні мережі. RAND описала російську модель дезінформації як «firehose of falsehood» - потік неправди, який неможливо повністю спростувати (Paul & Matthews, 2016, p. 8).

У Європейському Союзі діє низка інституцій: EUvsDisinfo, EDMO, а також нове законодавство - Digital Services Act, яке посилює відповідальність платформ за поширення фейків (EDMO, 2022). Brexit став одним із найяскравіших прикладів того, як дезінформація може впливати на стратегічні політичні рішення.

Китай використовує унікальну модель, поєднуючи контроль над інформаційним простором із застосуванням великих даних та алгоритмічних систем для відстеження настроїв населення. Це створює серйозний виклик для глобальної когнітивної безпеки, оскільки експортує авторитарні практики у цифрову сферу (Castells, 2009).

НАТО, своєю чергою, створило Центр передового досвіду зі стратегічних комунікацій у Ризі, який досліджує когнітивну війну та пропонує багатонаціональні рішення (NATO StratCom COE, 2020).

Український контекст

Для України тема когнітивної безпеки є екзистенційною. Після 2014 року росія систематично вела кампанії з дискредитації української армії, поширювала міфи про «громадянську війну» на Донбасі, маніпулювала інформацією про катастрофу МН17. Під час пандемії COVID-19 поширювалися фейки про «біолабораторії» та «чипізацію», що підривало довіру до вакцинації. Після 2022 року атаки посилилися: пропаганда намагається підірвати віру у перемогу, створює образ «зруйнованої держави», поширює паніку через атаки на енергетичну інфраструктуру.

Україна відповідає створенням Центру протидії дезінформації, запуском програм медіаграмотності у школах та університетах, співпрацею з міжнародними партнерами. Ці кроки можна розглядати як елементи побудови власної «інформаційної вакцини».

Сучасні технології значно ускладнюють боротьбу з дезінформацією. Алгоритми соціальних мереж віддають перевагу емоційним і поляризуючим повідомленням, що сприяє поширенню фейків. Deepfake-відео дозволяють створювати переконливі підробки виступів політичних лідерів. Штучний інтелект використовується як для створення дезінформації, так і для її виявлення.

Сінгер і Брукінг підкреслюють, що соціальні мережі перетворилися на справжнє поле бою, де інформація стала зброєю (Singer & Brooking, 2018, p. 52). ЮНЕСКО наголошує на необхідності глобального регулювання цифрових платформ, щоб забезпечити баланс між свободою слова та захистом від маніпуляцій (UNESCO, 2023).

Інформаційна вакцина: стратегія інформаційної стійкості та колективного імунітету

Сучасні гібридні загрози висувають нові вимоги до захисту інформаційного простору. Війна у XXI столітті дедалі більше відбувається у сфері свідомості, де дезінформація діє як «інформаційний вірус», здатний підривати довіру, послаблювати демократичні інституції та створювати глибокі суспільні розколи.

У цих умовах реактивні заходи виявляються недостатніми. Необхідна превентивна стратегія, що діє на випередження. Саме такою концепцією виступає «інформаційна вакцина», яка покликана формувати стійкість до маніпуляцій ще до їх масового поширення.

Її головна особливість полягає у системному поєднанні різних інструментів: розвитку критичного мислення, підвищення медіаграмотності, використання технологій штучного інтелекту для виявлення загроз та формування позитивних наративів у суспільстві. Важливим компонентом є також міжнародна координація, що забезпечує ефект колективного імунітету. Таким чином, інформаційна вакцина — це не окремий захід, а багаторівнева стратегія (див. Таблиця 1), де кожен рівень має свою функцію, а їхня взаємодія забезпечує стійкість усієї системи.

Таблиця 1. Структура інформаційно вакцини

РІВЕНЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ІМУНІТЕТУ	На особистісному рівні інформаційна вакцина забезпечує розвиток критичного мислення, уміння перевіряти джерела, розпізнавати маніпулятивні повідомлення та розуміти приховані комунікаційні тактики. Це формує основу індивідуальної інформаційної стійкості.
РІВЕНЬ ОСВІТНЬОГО ВПЛИВУ	Освіта та медіаграмотність виступають ключовим елементом. Інформаційна вакцина включає навчальні програми, тренінги та просвітницькі ініціативи, які дозволяють засвоювати «ослаблені дози» маніпулятивних прикладів, тренуючи здатність суспільства їх розпізнавати без шкоди для стабільності.
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РІВЕНЬ	Сучасні цифрові технології стають інструментами для формування інформаційного імунітету. Використання алгоритмів штучного інтелекту, систем раннього попередження та аналізу великих даних дозволяє виявляти інформаційні загрози ще до їхнього масового поширення.
ЛОКАЛЬНИЙ РІВЕНЬ	Діяльність органів місцевого самоврядування, спрямована на формування довіри між владою та населенням; розвиток муніципальних ініціатив із протидії дезінформації; створення локальних центрів стратегічних комунікацій; поширення позитивних інформаційних наративів на рівні громади
РЕГІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ	Координація діяльності органів місцевого самоврядування на рівні області; розробка регіональних стратегій протидії дезінформації; створення «хабів стійкості»; підтримка регіональних медіа та платформ; інтеграція локальних ініціатив у національні програми.
РЕГУЛЯТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ РІВЕНЬ	Формування гнучкої нормативної та політичної бази, що дозволяє застосовувати інформаційну вакцину у добровільному форматі через стратегії, програми та стандарти, але передбачає можливість її обов'язкового використання у критичних умовах (масовані інформаційні атаки, кризи, воєнні дії).
МІЖНАРОДНИЙ РІВЕНЬ І КОЛЕКТИВНИЙ ІМУНІТЕТ	Ефективність інформаційної вакцини зростає, коли вона впроваджується не лише на рівні держави, але й у глобальному масштабі. Міжнародна співпраця, уніфікація стандартів і спільні протоколи реагування створюють умови для досягнення «колективного імунітету», який зменшує вплив когнітивних атак на суспільства.

Висновки. Концепція інформаційної вакцини, запропонована у цьому дослідженні, демонструє перехід від образного порівняння до комплексної стратегії превентивної інформаційної безпеки. У сучасному світі, де інформація стала ресурсом влади, впливу та контролю, саме здатність суспільства завчасно формувати імунітет до маніпуляцій визначає його стійкість до когнітивних атак. Досвід останніх десятиліть доводить, що інформаційні загрози вже не є локальним явищем: вони набули глобального характеру та здатні підривати демократичні інститути, формувати атмосферу недовіри та змінювати політичні процеси у різних державах.

Результати дослідження підтверджують, що інформаційна вакцина має міцне теоретичне підґрунтя, яке поєднує класичні та сучасні підходи. Теорія когнітивних воєн (Почепцов, 2020, с.125) дозволяє пояснити, чому сучасні конфлікти переміщуються у сферу свідомості, а концепція трансформації публічної сфери Габермаса (Habermas, 1991) демонструє вразливість демократичного дискурсу до маніпуляцій. Ідеї «м'якої сили» (Nye, 2004), ідентичності (Fukuyama, 2018), дискурсивного домінування (van Dijk, 2008), метафоричного мислення (Lakoff and Johnson, 2003), симулякрів і гіперреальності (Baudrillard, 1994), а також нерозв'язних конфліктів (Bar-Tal, 2013) формують багатовимірну рамку для розуміння когнітивних загроз. Теорія інокуляції Макгвайра (McGuire, 1964), підтверджена емпіричними дослідженнями Cambridge University (van der Linden et al., 2017), створює методологічну основу для практичної реалізації концепції інформаційної вакцини.

Вивчення міжнародного досвіду показало, що жодна країна світу не застрахована від дезінформаційних кампаній. США зіткнулися з втручанням у вибори, поширенням конспірологічних рухів на кшталт QAnon і масштабною хвилею дезінформації під час пандемії COVID-19. У Європейському Союзі одним із найяскравіших прикладів стала кампанія навколо Brexit, що підтвердила вразливість навіть розвинених демократій до маніпуляцій громадською думкою. Відповіддю стало створення інституцій EUvsDisinfo, EDMO, а також ухвалення Digital Services Act, який накладає відповідальність на цифрові платформи. Китай, у свою чергу, розвиває власну модель алгоритмічного управління, де big data та штучний інтелект використовуються для контролю настроїв населення, що ставить нові виклики для глобальної когнітивної безпеки. НАТО відреагувало створенням StratCom COE у Ризі — багатонаціонального центру, який систематизує досвід держав-членів і розробляє підходи до протидії когнітивним загрозам.

Особливе місце у цій картині посідає Україна. З 2014 року, після анексії Криму та початку війни на Донбасі, а особливо з 2022 року — після повномасштабного вторгнення, вона стала унікальною лабораторією для дослідження інформаційних війн. Пропагандистські кампанії проти Криму, Донбасу, катастрофи МН17, вакцинації, енергетичної безпеки та віри у перемогу показують, як багатовекторно може діяти агресор. Відповіддю стали створення Центру протидії дезінформації, масштабні програми медіаграмотності, співпраця з міжнародними організаціями. Український досвід свідчить: ефективність протидії залежить не лише від державних інституцій, а й від залучення громадянського суспільства, освіти та технологічних інновацій.

Запропонована модель інформаційної вакцини має багаторівневу структуру. На індивідуальному рівні це розвиток критичного мислення та навичок перевірки фактів. На освітньому — впровадження системної медіаграмотності в школах і університетах. Технологічний рівень передбачає використання штучного інтелекту, алгоритмів раннього попередження та автоматизованих систем моніторингу. Локальний рівень включає участь органів місцевого самоврядування у розробці стратегій комунікаційної безпеки. Регіональний рівень передбачає узгодженість між різними регіонами України

та транскордонну взаємодію з сусідніми державами. Регулятивно-інституційний рівень полягає у створенні законодавчих та нормативних рамок, що унеможливають поширення деструктивних наративів. Міжнародний рівень спрямований на інтеграцію зусиль у рамках НАТО, ЄС, ООН та інших організацій. У сукупності ці рівні створюють ефект «колективного імунітету», коли навіть сильні деструктивні атаки не здатні спричинити системних руйнівних наслідків.

У стратегічній перспективі когнітивна безпека стане одним із ключових елементів національної безпеки, нарівні з військовою та енергетичною складовою. Світ уже сьогодні стикається з викликами, які визначатимуть майбутнє: поширення штучного інтелекту, здатного генерувати реалістичні deepfake-відео; розвиток алгоритмів, що формують інформаційні «бульбашки» та поляризують суспільство; зростання впливу транснаціональних цифрових корпорацій на політичні процеси. Це означає, що майбутні стратегії мають бути адаптивними, гнучкими та заснованими на міжнародній співпраці.

Для України стратегічний прогноз є подвійним. З одного боку, вона залишається найбільш вразливою державою до інформаційних атак, що зумовлено триваючою війною. З іншого боку, саме цей унікальний досвід робить її природним лідером у розробці нових стандартів когнітивної безпеки. Україна може виступати генератором інноваційних рішень — від створення освітніх програм до впровадження технологічних інструментів виявлення дезінформації. Її досвід може стати основою для формування глобальних практик, які поширюватимуться на інші держави.

У майбутньому інформаційна вакцина повинна розвиватися у трьох головних напрямках. Перший — це поглиблення освіти й медіаграмотності, що забезпечить формування покоління, стійкого до маніпуляцій. Другий — розвиток технологій штучного інтелекту та аналітичних систем, здатних виявляти дезінформацію в режимі реального часу. Третій — посилення міжнародної координації, що дозволить об'єднувати ресурси та створювати єдині стандарти.

Таким чином, інформаційна вакцина є не лише метафорою, а й практичним інструментом формування когнітивної стійкості. Її стратегічне значення полягає в тому, що вона дозволяє перейти від реактивної до превентивної моделі захисту. У майбутньому саме ті суспільства, які першими інтегрують таку стратегію, здобудуть перевагу у глобальній конкуренції. Україна, яка вже сьогодні перебуває на передньому краї боротьби з дезінформацією, має всі підстави стати не лише об'єктом атак, а й суб'єктом формування нової архітектури когнітивної безпеки у XXI столітті. Її досвід може слугувати дороговказом для інших держав, які прагнуть досягти стану інформаційного «колективного імунітету» і забезпечити стабільність демократичного розвитку.

Бібліографічний список

- Почепцов, Г. (2015) Сучасні інформаційні війни. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
- Bar-Tal, D., 2013. *Intractable Conflicts: Socio-Psychological Foundations and Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baudrillard, J., 1994. *Simulacra and Simulation*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Castells, M., 2009. *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.
- European Digital Media Observatory (EDMO), 2022. *Annual Report 2022*. Brussels: EDMO.
- Fukuyama, F., 2018. *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Habermas, J., 1991. *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press.

- Lakoff, G. and Johnson, M., 2003. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- McGuire, W.J., 1964. Inducing resistance to persuasion: Some contemporary approaches. *Advances in Experimental Social Psychology*, 1, pp. 191–229.
- NATO StratCom COE, 2020. *Cognitive Warfare*. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence.
- Nye, J.S., 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Paul, C. and Matthews, M., 2016. *The Russian "Firehose of Falsehood" Propaganda Model*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Pomerantsev, P., 2019. *This is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality*. London: Faber & Faber.
- Singer, P.W. and Brooking, E.T., 2018. *LikeWar: The Weaponization of Social Media*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- UNESCO, 2023. *Guidelines for Regulating Digital Platforms*. Paris: UNESCO.
- van Dijk, T.A., 2008. *Discourse and Power*. London: Palgrave Macmillan.
- van der Linden, S. Levandovsky, S., Eker, U. et al., 2017. *Prebunking: A Preventive Explanation of Manipulative Tactics*. Cambridge.
- Wardle, C. and Derakhshan, H., 2017. *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Strasbourg: Council of Europe.

Reference

- Bar-Tal, D., 2013. *Intractable Conflicts: Socio-Psychological Foundations and Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baudrillard, J., 1994. *Simulacra and Simulation*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Castells, M., 2009. *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.
- European Digital Media Observatory (EDMO), 2022. *Annual Report 2022*. Brussels: EDMO.
- Fukuyama, F., 2018. *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Habermas, J., 1991. *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press.
- Lakoff, G. and Johnson, M., 2003. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- McGuire, W.J., 1964. Inducing resistance to persuasion: Some contemporary approaches. *Advances in Experimental Social Psychology*, 1, pp. 191–229.
- NATO StratCom COE, 2020. *Cognitive Warfare*. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence.
- Nye, J.S., 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Paul, C. and Matthews, M., 2016. *The Russian "Firehose of Falsehood" Propaganda Model*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Pocheptsov, H. (2015) *Suchasni informatsiini viiny [Modern information wars]*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House.
- Pomerantsev, P., 2019. *This is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality*. London: Faber & Faber.
- Singer, P.W. and Brooking, E.T., 2018. *LikeWar: The Weaponization of Social Media*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- UNESCO, 2023. *Guidelines for Regulating Digital Platforms*. Paris: UNESCO.
- van Dijk, T.A., 2008. *Discourse and Power*. London: Palgrave Macmillan.

van der Linden, S. Levandovsky, S., Eker, U. et al., 2017. *Prebunking: A Preventive Explanation of Manipulative Tactics*. Cambridge.

Wardle, C. and Derakhshan, H., 2017. *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Strasbourg: Council of Europe.

Стаття надійшла до редакції 27 серпня 2025 р.

Z. Patsora

INFORMATION VACCINE DEVELOPMENT AS A MULTINATIONAL RESPONSE TO THREATS TO COGNITIVE SECURITY

The article explores the concept of the “information vaccine” as an innovative response to hybrid threats and challenges to cognitive security. In the 21st century, wars are increasingly waged in the human mind, where disinformation functions as an “information virus” that weakens trust, divides societies, and undermines democracy. The paper argues that resilience requires preventive strategies resembling vaccination, combining theoretical insights, technological tools, and multinational cooperation.

The theoretical framework builds on Pocheptsov’s concept of cognitive wars, Habermas’s analysis of the public sphere, Castells’s communication power, Lakoff and Johnson’s metaphor theory, Nye’s soft power, Fukuyama’s focus on identity, van Dijk’s discourse and power, Baudrillard’s hyperreality, and Bar-Tal’s intractable conflicts. Together, these perspectives explain the multidimensionality of cognitive threats.

The article applies McGuire’s inoculation theory, demonstrating that exposure to weakened manipulative arguments strengthens resilience. Empirical evidence from Cambridge University “prebunking” studies and the Council of Europe’s Information Disorder report confirms the effectiveness of preventive over reactive measures. International experiences include U.S. cases of election interference, QAnon, and COVID-19 disinformation; the EU’s Brexit, EUvsDisinfo, EDMO, and Digital Services Act; China’s algorithmic governance with AI and big data; and NATO’s StratCom COE in Riga as a multinational initiative.

Ukraine is presented as a frontline case. Since 2014 it has faced campaigns around Crimea, Donbas, MH17, vaccination, and energy security. Responses such as the Center for Countering Disinformation and media literacy programs are discussed as elements of a national information vaccine. The article concludes that the information vaccine must become a multilayered strategy: education to build critical thinking, communication of counter-narratives, AI-based technological detection, and multinational cooperation. Ukraine, with its unique experience, can play a leading role in shaping global cognitive security.

Keywords: cognitive security, information vaccine, strategic communications, resilience, hybrid threats, Ukraine, national security.

УДК: 305:37.015.3 (045)

Н.В. Сальнікова
К.А. Трима

ПОЛІТИКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ОСВІТІ УКРАЇНИ: МІЖ ЗАКОНОДАВЧИМ НОРМУВАННЯМ ТА СУСПІЛЬНИМ СПРИЙНЯТТЯМ

У статті представлено комплексний аналіз політики впровадження гендерної рівності в освітній системі України в контексті європейської інтеграції та внутрішніх трансформацій. Дослідження зосереджено на аналізі законодавчо-нормативної бази, включно із Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту» та відповідними стратегічними документами розвитку, що формують інституційні засади гендерного мейнстрімінгу.

Стаття розглядає механізми та ключових акторів реалізації цієї політики, а також її інтеграцію у пріоритетні напрями реформ: інклюзивну освіту, цифровізацію, децентралізацію та гармонізацію з Європейським простором вищої освіти. Особливу увагу приділено викликам імплементації, серед яких: соціокультурні стереотипи, наслідки воєнного стану, регіональні відмінності у готовності та необхідність підвищення обізнаності педагогічних працівників і батьків.

На основі проведеного аналізу автори доходять висновку, що інтеграція гендерного компоненту є невід'ємною складовою демократичної модернізації України, а її успіх залежить від системної взаємодії державних інститутів, освітніх закладів та громадянського суспільства. Стаття пропонує низку рекомендацій для подальшого ефективного розвитку цієї політики.

Ключові слова: гендерна політика, освітня система України, гендерний мейнстрімінг, законодавча база, євроінтеграція, інклюзивна освіта, гендерна рівність, освітні реформи.

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-43-135-144

Україна перебуває на етапі складних трансформаційних процесів побудови демократичного, паритетного суспільства, в якому освіта відіграє ключову роль (Бахмач, 2023). Ці процеси відбуваються в умовах глибоких суспільно-політичних змін, зумовлених європейським спрямуванням держави, воєнним станом та масштабними внутрішніми реформами. Актуальність формування гендерної ідентичності в молодого покоління як складової якості життя лише посилюється в цьому контексті.

Сучасний освітній заклад трансформується з інституції передачі знань у безпечний простір для розвитку критичного мислення, громадянської позиції та практичних компетентностей – середовище, вільне від дискримінації та стереотипних уявлень про соціальні ролі (Грицай, 2018). Фундаментом таких змін слугує масштабна реформа освітньої системи, яка отримала законодавче підґрунтя з прийняттям низки ключових нормативно-правових актів. Ці закони не лише переорієнтують освіту на європейські стандарти, але й створюють правові умови для впровадження гендерної рівності як невід'ємного принципу освітньої системи (Оніщенко та Пархоменко, 2007). Таким чином, поєднання гуманістичної мети освіти з чіткою нормативною базою утворює необхідну синергію для формування нового покоління – толерантного, компетентного і вільного від гендерних упереджень.

Реформування освіти в Україні є системним процесом, ініційованим на найвищому законодавчому рівні. Відправною точкою став Закон України «Про освіту» (Закон України № 2145-VIII, 2017), який закріпив нову філософію освітньої системи та проголосив забезпечення рівних можливостей у доступі до якісної освіти для всіх громадян незалежно від статі, що створило пряму передумову для впровадження гендерного підходу в освітню практику.

На рівні вищої освіти ці принципи розвиває Закон України «Про вищу освіту» (Закон України № 1556-VII, 2014), спрямований на гармонізацію з Європейським простором вищої освіти та Болонським процесом. Закон акцентує увагу на академічній свободі, інтеграції з європейськими кваліфікаційними рамками та зміцненні автономії закладів вищої освіти, що створює сприятливі умови для впровадження інноваційних підходів до забезпечення гендерної рівності (Дубова, 2021).

Окремої уваги заслуговує Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (Кабінет Міністрів України, 2022b), затверджена Кабінетом Міністрів України, яка визначає стратегічні пріоритети трансформації сектору, включаючи цифровізацію, інтернаціоналізацію та орієнтацію на потреби ринку праці. Усі ці напрями мають виразний гендерний вимір: від подолання цифрового розриву між статями до заохочення представництва жінок у STEM-спеціальностях.

У серпні 2024 року Кабінет Міністрів України оновив перелік галузей знань і спеціальностей відповідно до міжнародних стандартів Міжнародної стандартної класифікації освіти (ISCED), що сприяє порівнянню та визнанню українських дипломів за кордоном, інтеграції європейських підходів до гендерного мейнстрімінгу у навчальні програми та участі в програмах академічної мобільності (Erasmus+).

Концепція Нової української школи (НУШ) та сучасне законодавство про освіту містять потужний інклюзивний компонент (Кабінет Міністрів України, 2021). Інклюзія в контексті гендерної політики розуміється ширше за інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами – це створення рівних можливостей для всіх здобувачів освіти незалежно від статі, соціального статусу чи індивідуальних особливостей.

На практиці це втілюється через адаптацію навчальних програм з урахуванням різноманітного гендерного досвіду, створення безпечного освітнього середовища, вільного від сексизму та дискримінації, систематичну підготовку педагогічних працівників до роботи в гетерогенному колективі та розробку антидискримінаційних політик на рівні освітніх закладів (Кизима, 2016). Ефективність цих заходів зростає за умови їхньої системності та належної підготовки педагогічних кадрів.

Воєнний стан прискорив цифрові трансформації та легалізував різноманітні форми здобуття освіти: очну, дистанційну, змішану, сімейну (домашню), екстернатну та педагогічний патронаж. Ці зміни мають важливий гендерний аспект.

По-перше, дистанційне навчання сприяє кращому балансу між освітою та виконанням сімейних обов'язків, що особливо актуально для жінок, на яких традиційно покладається більше домашніх турбот. По-друге, педагогічний патронаж гарантує реалізацію права на освіту дітям на тимчасово окупованих територіях або з обмеженим доступом до цифрової інфраструктури. По-третє, цифровізація актуалізує питання подолання гендерного розриву в цифровій грамотності та заохочення дівчат до вивчення інформаційно-комунікаційних технологій і STEM-дисциплін Global Gender Gap Report 2023 (World Economic Forum, 2023).

Реалізація гендерної політики в освіті здійснюється через низку інституційних механізмів, що забезпечують системність та послідовність впровадження. Антидискримінаційна експертиза навчальних програм, підручників та освітнього середовища закладів спрямована на виявлення та усунення стереотипних уявлень і

дискримінаційних практик (Міністерство оборони України, 2021). Цей механізм передбачає систематичний аналіз змісту освіти на предмет гендерної нейтральності та збалансованого представлення різних соціальних груп. Громадська участь передбачає обов'язкове громадське обговорення проєктів освітніх реформ, залучення громадських активістів та неурядових організацій до розробки та моніторингу освітніх політик. Така модель забезпечує прозорість процесу та врахування різноманітних позицій зацікавлених сторін. Міжвідомча координація забезпечує узгоджену діяльність Міністерства освіти і науки України, Міністерства соціальної політики, Міністерства молоді та спорту й органів місцевого самоврядування у впровадженні гендерної політики (Міністерство оборони України, 2021). Така координація дозволяє уникнути дублювання функцій та забезпечити комплексний підхід до вирішення проблеми.

Попри наявність розвиненої нормативно-правової бази та інституційних механізмів, впровадження принципів гендерної рівності в освітню практику стикається з низкою системних викликів.

Соціокультурні стереотипи у педагогічному корпусі та суспільстві загалом залишаються значною перешкодою для прийняття інноваційних підходів до гендерного виховання (Хоружа, Братко, Котенко, Мельниченко та Прошкін, 2018). Традиційні уявлення про «природні» ролі чоловіків і жінок часто впливають на педагогічні практики та змісту освіти. Децентралізація та нерівномірність ресурсів територіальних громад призводить до значних відмінностей у можливостях впровадження гендерно-чутливих практик у різних регіонах України. Великі міста мають кращі можливості для реалізації інноваційних програм порівняно з малими населеними пунктами. Воєнний стан та гуманітарні кризи актуалізують питання безпеки та задоволення базових потреб, що часто відсуває питання гендерної освіти на другий план у системі пріоритетів освітніх закладів. Водночас саме в умовах кризи особливо важливо підтримувати цінності рівності та недискримінації. Недостатній рівень обізнаності батьків і суспільства щодо значущості гендерної рівності в освіті знижує ефективність шкільних заходів (Кравченко та Войтовська, 2022). Без підтримки батьків та широкої громадськості навіть найкращі освітні програми не дадуть очікуваних результатів.

Для ефективної реалізації гендерної політики в освіті доцільно реалізувати низку заходів на різних рівнях освітньої системи (Кабінет Міністрів України, 2022a).

На змістовому рівні необхідно розробити та впровадити гендерно-чутливі навчальні програми та підручники, що відображають внесок різних соціальних груп у розвиток суспільства та уникають стереотипних зображень. На інституційному рівні важливо забезпечити обов'язкове підвищення кваліфікації педагогічних працівників і керівників освітніх закладів з питань гендерної рівності, а також створити спеціалізовані служби рівних можливостей у школах та університетах (Медіна, 2023). На соціальному рівні доцільно активно залучати чоловіків до дискусій про гендерну рівність і долати стереотипи про «жіночість» цієї проблематики, оскільки гендерна рівність стосується всіх членів суспільства. На науковому рівні необхідно ініціювати комплексні дослідження щодо ефективності програм гендерного виховання в українському контексті, що дозволить коригувати освітні стратегії на основі емпіричних даних.

Порівняльний аналіз європейських підходів до інтеграції гендерної рівності в освітню політику є важливим для визначення оптимальних шляхів імплементації гендерного мейнстрімінгу в Україні. Розвинені країни Європейського Союзу накопили значний досвід у запровадженні системних інструментів забезпечення рівності, що формувалися протягом десятиліть під впливом демократичних змін, соціальних рухів і міжнародних зобов'язань.

Скандинавські країни (Швеція, Фінляндія, Данія, Норвегія) традиційно посідають лідируючі позиції у глобальних рейтингах гендерної рівності (World Economic Forum, 2021). Їхній підхід характеризується високим рівнем інституціоналізації гендерного мейнстрімінгу та систематичною роботою на всіх рівнях освіти. Особливої уваги заслуговує практика гендерно-нейтральної дошкільної освіти, яка передбачає цілеспрямоване формування середовища, вільного від стереотипних уявлень щодо ролей чоловіків і жінок. У шведських дошкільних закладах (наприклад, *Egalia*) послідовно реалізується політика використання гендерно-інклюзивних мовних форм, цілеспрямованого добору навчальних матеріалів та організації ігрової діяльності без поділу на «традиційно жіночі» чи «традиційно чоловічі» заняття. Емпіричні дослідження засвідчують, що рання профілактика гендерної стереотипізації підвищує рівень соціальної адаптивності дітей та формує ширший спектр можливостей для індивідуальної самореалізації в дорослому житті.

Країни Середземноморського регіону (Іспанія, Португалія) та Центрально-Східної Європи (Словенія, Польща) стикаються з викликами, структурно близькими до українських: вплив традиціоналізму, регіональні відмінності в освітніх практиках, неоднорідність соціальних установок щодо гендерних питань (López-Martínez et al., 2022). Іспанія демонструє приклад інституціоналізації політики рівності через законодавчу вимогу до освітніх закладів розробляти плани забезпечення рівних можливостей і впроваджувати механізми внутрішнього моніторингу. Така практика дозволяє систематизувати заходи антидискримінаційного характеру та забезпечує відповідальність освітніх інституцій за досягнуті результати. Словенія акцентує на формуванні гендерної компетентності педагогів через обов'язкові навчальні модулі в педагогічних університетах. Це сприяє формуванню у майбутніх викладачів знань про соціальну природу гендеру, особливості створення гендерно-чутливого освітнього середовища та стратегії запобігання дискримінаційним практикам. Такий підхід особливо релевантний українському контексту, де питання гендерної підготовки педагогів поки що не є системним компонентом професійної освіти (Міністерство освіти і науки України, 2021).

Аналіз європейських моделей дозволяє сформулювати кілька принципових висновків для реформування української системи освіти: по-перше, рання профілактика гендерних стереотипів у дошкільній та початковій освіті є найбільш ефективною довгостроковою стратегією забезпечення гендерної рівності в суспільстві. По-друге, підготовка педагогічних кадрів має включати обов'язкові дисципліни з гендерної тематики на всіх рівнях педагогічної освіти, а не лише як факультативні курси. По-третє, внутрішні політики рівності в освітніх закладах мають стати обов'язковою нормативною вимогою з механізмами контролю та звітності, а не залишатися рекомендаційною практикою. По-четверте, грантові та міжнародні програми здатні суттєво прискорити імплементацію принципів гендерної рівності, особливо у STEM-галузях, де гендерний дисбаланс є найбільш вираженим. Таким чином, європейський досвід підтверджує необхідність комплексного підходу до реалізації гендерної політики, що включає одночасні зміни на нормативному, інституційному та культурному рівнях.

Імплементація гендерного компоненту в освіту має не лише суспільно-гуманітарне, а й суттєве соціально-економічне значення для розвитку держави (Бахмач, 2023). Контекст післявоєнної реконструкції України зумовлює потребу в максимальній мобілізації людського капіталу, підвищенні продуктивності праці та зниженні рівня соціальної нерівності.

Міжнародні дослідження провідних організацій (OECD, Світового банку, Європейської комісії) демонструють прямий кореляційний зв'язок між рівнем гендерної рівності в освіті та ключовими показниками розвитку: темпами економічного зростання, розвитком інноваційної екосистеми, конкурентоспроможністю національного ринку праці, політичною стабільністю та якістю демократичних інституцій (World Economic Forum, 2023).

Для України особливо важливим є залучення жінок до високотехнологічних секторів економіки, включаючи інженерію, інформаційні технології та наукові дослідження. Розширення доступу до STEM-освіти для дівчат сприятиме зменшенню дефіциту кваліфікованих кадрів та посиленню процесів цифровізації економіки. Водночас стимулювання участі чоловіків у соціальних та педагогічних професіях сприятиме більш збалансованому розподілу трудових ролей та зменшенню гендерної сегрегації ринку праці.

Отже, гендерна рівність в освіті має розглядатися як стратегічна довгострокова інвестиція в модернізацію та конкурентоспроможність держави в глобальному економічному просторі. Попри важливість законодавчої та нормативної бази, саме заклади освіти відіграють вирішальну роль у практичній реалізації принципів гендерного мейнстрімінгу. Школи та університети функціонують як простори формування соціальних норм, моделей поведінки та уявлень про суспільні ролі.

Реалізація гендерної політики у закладах загальної середньої освіти передбачає багатовимірний підхід (Кравченко та Войтовська, 2022). Це створення безпечного освітнього простору, вільного від будь-яких форм дискримінації; розробка та впровадження комплексних політик протидії насильству, булінгу та сексуальним домаганням; інтеграція гендерної проблематики у зміст навчальних дисциплін різних освітніх галузей; систематичне проведення просвітницьких заходів для учнівської, батьківської та педагогічної спільнот.

Ефективність цих заходів зростає за умови їхньої системності, міжпредметної інтеграції та належної фахової підготовки педагогічних працівників до роботи з гендерною проблематикою (Хоружа та ін., 2018)..

Зклади вищої освіти мають потенціал функціонувати як провідні осередки гендерної експертизи та продукування інноваційних підходів (Дубова, 2021). Створення спеціалізованих дослідницьких центрів, упровадження освітніх програм з гендерних студій, організація наукових конференцій та семінарів сприяють розвитку академічної культури рівності та формуванню критичної маси експертів у цій сфері.

Важливим завданням закладів вищої освіти є підготовка фахівців, здатних професійно працювати у сфері державної гендерної політики, розробляти та впроваджувати гендерно-чутливі підходи в різних секторах суспільного життя – від державного управління до корпоративного сектору (Медіна, 2023).

Гендерні уявлення здобувачів освіти формуються не лише в межах освітніх інституцій, а й у ширшому соціальному контексті. Медійний простір – телебачення, соціальні мережі, реклама, цифрові платформи – часто відтворює стереотипні моделі поведінки та закріплює традиційні гендерні ролі через візуальні образи, наративи та мовні конструкції.

Тому важливим елементом сучасної освіти є розвиток медіаграмотності, що дозволяє здобувачам освіти формувати критичне мислення та здатність розпізнавати маніпулятивні або дискримінаційні наративи в медійному просторі. Інтеграція медіаосвітніх підходів у навчальний процес сприяє формуванню у молодого покоління здатності до соціально відповідального споживання інформації та усвідомлення ролі медіа у відтворенні або подоланні гендерних нерівностей.

Практична робота з аналізу медійних текстів, створення власних медіапродуктів та обговорення способів репрезентації різних соціальних груп допомагає учням і студентам розвинути навички критичного аналізу та сформувати власну етичну позицію щодо питань рівності.

Після завершення активної фази війни Україна увійде у період масштабної соціальної, економічної та культурної трансформації. У цьому контексті гендерна рівність в освіті набуває особливого значення як чинник психологічної реабілітації дітей і молоді, відновлення соціального капіталу, формування нової моделі громадянськості, заснованої на повазі до прав людини, зміцнення демократичної культури та остаточної інтеграції України до європейського освітнього простору (World Economic Forum, 2024).

Досвід країн, що пережили збройні конфлікти (Боснія і Герцеговина, Руанда, Ліберія), засвідчує, що освіта може відігравати як конструктивну, так і деструктивну роль у процесах постконфліктної відбудови. Освітні системи, що відтворюють традиційні стереотипи та ієрархії, можуть консервувати конфліктний потенціал, тоді як гендерно-чутливі освітні програми сприяють формуванню культури миру, діалогу та взаємної поваги.

Гендерний компонент має зберігати статус стратегічного пріоритету та бути інтегрованим у всі елементи Національної стратегії післявоєнної відбудови, оскільки справедливе та інклюзивне суспільство є надійнішою гарантією стабільності, ніж будь-які інституційні механізми (Кабінет Міністрів України, 2022а).

Впровадження гендерного компоненту в освітньо-виховний процес України набуває чітких законодавчих контурів і механізмів реалізації. Основними законами України («Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійну освіту») створено міцну правову основу, що проголошує принципи рівності, недискримінації та орієнтації на європейські цінності (Грицай, 2018).

Актуальні реформи у сфері цифровізації, інклюзії, децентралізації та індивідуалізації навчання відкривають конкретні можливості для системної інтеграції гендерного підходу в освітню практику. Водночас між законодавчими нормами та реальною практикою існує значний розрив, зумовлений соціокультурними стереотипами, нерівномірністю регіонального розвитку, наслідками воєнного стану та недостатньою підготовкою педагогічних кадрів (Оніщенко та Пархоменко, 2007).

Бібліографічний список

- Бахмач, А.І., 2023. Напрями трансформації гендерних відносин в Україні у контексті Євроінтеграції. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*, 1, с. 35–45. Доступно: <dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/17762> (Дата звернення: 01.12.2025).
- Грицай, І.О., 2018. *Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика: монографія*. Київ: Хай-Тек Прес.
- Дубова, Г., 2021. Упровадження гендерного підходу в закладах вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 36(1), с. 278–281. DOI: 10.24919/2308-4863/36-1-44.
- Закон України Про вищу освіту від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Верховна Рада України* [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>> (Дата звернення: 01.10.2025).
- Закон України Про освіту від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Верховна Рада України* [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>> (Дата звернення: 12.10.2025).

- Кабінет Міністрів України, 2021. Розпорядження «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» від 14 квітня 2021 р. № 366-р. *Верховна Рада України* [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>> (Дата звернення: 10.11.2025).
- Кабінет Міністрів України, 2022а. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та операційний план заходів на 2022-2024 роки з її реалізації від 20 грудня 2022 р. № 1163-р. *Верховна Рада України* [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>> (Дата звернення: 01.10.2025).
- Кабінет Міністрів України, 2022b. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки від 27 липня 2022 р. № 871-р. *Верховна Рада України* [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/871-2022-%D1%80#Text>> (Дата звернення: 15.10.2025).
- Кизима, І.І., 2016. *Гендерні підходи в системі післядипломної педагогічної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття)*. Кандидат наук. Дисертація. Львів.
- Кравченко, О. та Войтовська, А., 2022. До питання про гендерний аудит закладу вищої освіти. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2(9). DOI: 10.31499/2618-0715.2(9).2022.267349.
- Медіна, Т., 2023. Актуальні проблеми гендерного менеджменту в закладі вищої освіти. *Економічні горизонти*, 4(26), с. 135–144. DOI: 10.31499/2618-5236.4(26).2023.293236.
- Міністерство оборони України, 2021. *Наказ Міністра оборони України «Питання Ради сприяння імплементації реформ Міністерства оборони України» від 25.06.2021 № 17.* [онлайн] Доступно: <https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/MOU_177.PDF> (Дата звернення: 08.12.2025).
- Міністерство освіти і науки України, 2021. Модельна дорожня карта просування гендерної рівності в системі професійної (професійно-технічної) освіти на регіональному рівні. [онлайн] Доступно: <<https://mon.gov.ua/ua/news/mon-prezentuye-modelnu-dorozhnyu-kartu-prosuvannya-gendernoyi-rivnosti-v-sistemi-profesijnoyi-osviti>> (Дата звернення: 07.11.2025).
- Оніщенко, Н.М. та Пархоменко, Н.М., (ред.), 2007. *Гендерні паритети в умовах трансформації суспільства*. Київ: Юридична думка.
- Хоружа, Л., Братко, М., Котенко, О., Мельниченко, О. та Прошкін, В., 2018. *Компетенції викладачів вищої школи в добу змін: діагностика та аналітика*. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка. Доступно: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25384/1/V.Pro-shkin_KVVSDZ_FITU.pdf> (Дата звернення: 18.10.2025).
- López-Martínez, M., Prudencio, J., Riquelme Perea та Manuel de Maya Matallana, 2022. 'Gender equality models in the European Union', *International Journal of Sociology and Social Policy*, 42(7/8), с. 605–623.
- World Economic Forum, 2021. *The Global Gender Gap Report 2021*. Geneva: World Economic Forum.
- World Economic Forum, 2023. *Global Gender Gap Report 2023*. [online] Available at: <https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf> (Accessed 16.10.2025).
- World Economic Forum, 2024. *Gender Equality Strategy 2024-2029*. [online] Available at: <https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680ae569b#_Toc155173008> (Accessed 18.10.2025).

References

- Bakhmach, A.I., 2023. Napriamy transformatsii hendernykh vidnosyn v Ukraini u konteksti Yevrointehratsii' [Directions of transformation of gender relations in Ukraine in the context of European integration], *Perspektyvy. Sotsialno-politychnyi zhurnal*, 1, pp. 35–45. Available at: dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/17762 (Accessed: 01 December 2025). (in Ukrainian).
- Dubova, H., 2021. Uprovadzhennia gendernoho pidkhodu v zakladakh vyshchoi osvity [Implementation of gender approach in higher education institutions], *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 36(1), pp. 278–281. doi: 10.24919/2308-4863/36-1-44. (in Ukrainian).
- Hrytsai, I.O., 2018. *Mekhanizm zabezpechennia pryntsyphu hendernoi rivnosti: teoriia ta praktyka: monohrafiia* [Mechanism for ensuring the principle of gender equality: theory and practice: monograph]. Kyiv: Khai-Tek Pres. (in Ukrainian).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2021. Rozporiadzhennia «Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku» vid 14 kvitnia 2021 r. № 366-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine 'On approval of the National Strategy for creating barrier-free space in Ukraine for the period up to 2030' No. 366-r dated 14 April 2021]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (Accessed 10.11.2025). (in Ukrainian).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2022a. Stratehiia vprovadzhennia hendernoi rivnosti u sferi osvity do 2030 roku ta operatsiinyi plan zakhodiv na 2022-2024 roky z yii realizatsii vid 20 hrudnia 2022 r. № 1163-r. [Strategy for implementation of gender equality in the field of education until 2030 and operational action plan for 2022-2024 for its implementation] *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (Accessed 01.10.2025). (in Ukrainian).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2022b. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky vid 27 lypnia 2022 r. № 871-r. [Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022–2032] *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/871-2022-%D1%80#Text> (Accessed 15.10.2025). (in Ukrainian).
- Khoruza, L., Bratko, M., Kotenko, O., Melnychenko, O. and Proshkin, V., 2018. *Kompetentsii vykladachiv vyshchoi shkoly v dobu zmin: diagnostyka ta analityka* [Competencies of higher education teachers in the era of change: diagnostics and analytics]. Kyiv: Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka. Available at: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25384/1/V.Pro-shkin_KVVSDZ_FITU.pdf (Accessed: 18 October 2025). (in Ukrainian).
- Kravchenko, O. and Voitovska, A., 2022. Do pytannia pro hendernyi audyt zakladu vyshchoi osvity' [On the issue of gender audit of higher education institution], *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 2(9). doi: 10.31499/2618-0715.2(9).2022.267349. (in Ukrainian).
- Kyzyma, I.I., 2016. *Henderni pidkhody v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity Ukrainy (kinets XX – pochatok XXI stolittia)* [Gender approaches in the system of postgraduate pedagogical education of Ukraine (late XX - early XXI century)]. PhD thesis. Lviv. (in Ukrainian).
- López-Martínez, M., Prudencio, J., Riquelme Perea and Manuel de Maya Matallana, 2022. Gender equality models in the European Union. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 42(7/8), pp. 605–623.

- Medina, T., 2023. Aktualni problemy hendernoho menedzhmentu v zakladi vyshchoi osvity' [Current problems of gender management in higher education institutions], *Ekonomichni horyzonty*, 4(26), pp. 135–144. doi: 10.31499/2616-5236.4(26).2023.293236. (in Ukrainian).
- Ministerstvo oborony Ukrainy, 2021. Nakaz Ministra oborony Ukrainy «Pytannia Rady spriannia implementatsii reform Ministerstva oborony Ukrainy» vid 25.06.2021 № 17 [Order of the Minister of Defense of Ukraine 'Issues of the Council for Promotion of Implementation of Reforms of the Ministry of Defense of Ukraine' No. 17 dated 25.06.2021]. [online] Available at: <https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/MOU_177.PDF> (Accessed 08.12.2025). (in Ukrainian).
- Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, 2021. Modelna dorozhnia karta prosvannia hendernoi rivnosti v systemi profesiinoyi (profesiino-tekhnichnoi) osvity na rehionalnomu rivni [Model roadmap for promoting gender equality in the system of vocational (vocational-technical) education at the regional level]. [online] Available at: <<https://mon.gov.ua/ua/news/mon-prezentuye-modelnu-dorozhnyu-kartu-prosvannya-gendernoyi-rivnosti-v-sistemi-profesijnoyi-osviti>> (Accessed 07.11.2025). (in Ukrainian).
- Onishchenko, N.M. ta Parkhomenko, N.M., (red.), 2007. *Henderni parytety v umovakh transformatsii suspilstva* [Gender parities in the conditions of society transformation]. Kyiv: Yurydychna dumka. (in Ukrainian).
- World Economic Forum, 2021. *The Global Gender Gap Report 2021*. Geneva: World Economic Forum.
- World Economic Forum, 2023. *Global Gender Gap Report 2023*. [online] Available at: <https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf> (Accessed 16.10.2025).
- World Economic Forum, 2024. *Gender Equality Strategy 2024-2029*. [online] Available at: <https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680ae569b#_Toc155173008> (Accessed 18.10.2025).
- Zakon Ukrainy Pro osvitu vid 5 veresnia 2017 roku № 2145-VIII [On Education. Law of Ukraine of September 5, 2017 No. 2145-VIII]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>> (Accessed 12.10.2025). (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy Pro vyshchu osvitu vid 1 lypnia 2014 roku № 1556-VII [On higher education. Law of Ukraine dated July 1, 2014 No. 1556-VII]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>> (Accessed 01.10.2025). (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 01.12.2025 р.

**N. Salnikova,
K. Tryma**

GENDER EQUALITY POLICY IN UKRAINIAN EDUCATION: BETWEEN LEGISLATIVE REGULATION AND PUBLIC PERCEPTION

The article presents a comprehensive analysis of the policy of implementing gender equality in the Ukrainian educational system within the context of European integration and internal transformations. The research focuses on analyzing the legislative and regulatory framework (Laws of Ukraine "On Education," "On Higher Education," "On Vocational Education," Development Strategies) that forms the institutional basis for gender

mainstreaming. The article examines the mechanisms and actors of this policy, as well as its integration into key reform areas: inclusive education, digitalization, decentralization, and alignment with the European Higher Education Area. Particular attention is paid to implementation challenges, including socio-cultural stereotypes, the consequences of martial law, varying levels of readiness across regions, and the need for awareness-raising among teaching staff and parents. Based on the analysis, the authors conclude that the integration of a gender component is an integral part of Ukraine's democratic modernization, and its success depends on the systematic interaction of state institutions, educational establishments, and civil society. The article offers a number of recommendations for the further effective development of this policy.

Keywords: *gender policy, Ukrainian educational system, gender mainstreaming, legislative framework, European integration, inclusive education, gender equality, educational reform.*

УДК 327(477+438)

В. Тарасенко

ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ КРІЗЬ ПОГЛЯД УКРАЇНСЬКИХ ЕКСПЕРТІВ

Розглянуто інституційний аспект співробітництва України та Польщі в гуманітарній сфері, пов'язаний із розвитком україно-польських взаємовідносин в період за часів незалежності України. Констатовано розробку широкого спектру інституційних документів та запровадження інституційних механізмів в сфері україно-польської гуманітарної співпраці на основі партнерства України та Польщі в нових геополітичних умовах.

Висвітлено позиції та думки представників науково-експертного середовища щодо питання інституційних чинників двосторонньої взаємодії України та Польщі в загальному спектрі тематики україно-польських міждержавних, міжурядових та міжсвідомчих зв'язків в гуманітарній сфері.

Здійснено аналіз науково-експертних публікацій ряду дослідників, де міститься бачення елементів процесу інституалізації україно-польської гуманітарної співпраці.

Розглянуто оцінки та коментарі щодо тенденцій розвитку інституційних основ гуманітарного співробітництва між Україною та Польщею крізь призму здійснення україно-польських владних контактів.

Презентовано погляди щодо процесу формування інституційної документальної бази та механізмів взаємин України та Польщі в гуманітарній сфері під кутом зору партнерства двосторонньої україно-польської співпраці.

Наведено висновки в контексті вивчення процесів розвитку інституційних форм співробітництва України та Польщі в гуманітарній сфері з урахуванням спільних інтересів двох країн, зокрема на фоні сучасних геополітичних змін у світі.

Акцентовано на доцільності розвитку інституційного базису україно-польського співробітництва в гуманітарній сфері з урахуванням можливостей сучасних інструментів просування національних інтересів України.

Ключові слова: гуманітарна співпраця, інституційні форми взаємодії, освіта, культура, україно-польське співробітництво, міжнародні договори, угоди, зовнішня політика, Україна, Польща, гуманітарна сфера, партнерство, інституційні механізми, документально-правове забезпечення.

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-43-145-156

Постановка проблеми. Інституційне співробітництво України та Польщі в гуманітарній сфері є одним з ключових елементів загального спектру питань україно-польського гуманітарного співробітництва, що відіграє значну роль у міжнародних відносинах України та Польщі. Геополітичний характер сучасних міжнародних процесів в Європі та світі, має певний вплив на розвиток різноформатних україно-польських гуманітарних зв'язків, зокрема створення інституційних основ співпраці України та Польщі в гуманітарній сфері.

Формування документально-правової бази та інституційних механізмів україно-польської взаємодії в гуманітарній сфері на фоні сучасних геополітичних змін у світі викликає науковий інтерес та зумовлює важливість і актуальність дослідження

динамики процесів інституційного співробітництва України та Польщі в контексті тенденцій становлення україно-польських партнерських взаємин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітні питання щодо інституційних аспектів співробітництва України та Польщі в гуманітарній сфері тою чи іншою мірою висвітлюються в публікаціях цілого ряду представників науково-експертного середовища.

Серед авторів, які торкаються у своїх роботах тематики, що розглядається, слід згадати таких українських дослідників та вчених, як О. Бучковська, А. Васюк, В. Гевко, В. Горбатенко, С. Даниленко, М. Дорошко, В. Дзоз, О. Євсюкова, Н. Завітневич, О. Захарченко, М. Захарченко, С. Ільченко, О. Калакура, Н. Катренчікова, М. Куньч, В. Лишко, К. Мелекесцев, Р. Милян, О. Моцик, С. Ніколаєнко, Н. Онищенко, Ю. Пачос, Г. Перепелиця, В. Стрільчук, Л. Стрільчук, Ж. Тоценко, Є. Фурман, В. Хахула, Н. Чорна, В. Шинкарук, А. Щочка, О. Яніна, а також польських експертів І. Бялецкі, В. Балюка, М. Петрася, тощо.

Мета статті дослідити інституційне співробітництво України та Польщі в гуманітарній сфері та дати йому оцінку, окреслити можливості використання додаткових інституційних механізмів та сучасних елементів системи функціонування україно-польських гуманітарних зв'язків, що сприятимуть підвищенню ефективності гуманітарної україно-польської взаємодії під кутом зору просування та відстоювання українських національних інтересів.

Основні результати дослідження. Український вчений В. Горбатенко в статті «Джерела і методологія дослідження сучасних україно-польських відносин» писав: «Слід погодитися з думкою польського політичного експерта К. Пелчинської-Наленч, яка зазначає: «Добрі відносини між країнами не можуть триматися тільки на добрій волі, симпатії чи дружбі тих чи інших груп людей, тож дуже важливою є інституціоналізація». Крізь призму окремих важливих аспектів співробітництва України та Польщі в гуманітарній сфері, цікавою видається й теза В. Горбатенка, зокрема: Нормативно-правова база забезпечення стратегічного партнерства України та Республіки Польща почала формуватися разом зі здобуттям незалежності України, на що звертають увагу українські історики, які відслідковують хроніку двостороннього співробітництва: «Варшава була однією з перших східноєвропейських столиць, яка почала інтенсивно розвивати договірно-правову базу двосторонніх відносин з Києвом». Серед іншого, В. Горбатенко зазначає, що цей вектор взаємовідносин вже на зламі ХХ – ХХІ століття було закріплено у відповідних міжнародно-правових та внутрішньодержавних документах: Декларації про принципи та основні напрямки українсько-польських відносин (13 жовтня 1990 року); Договорі про добросусідство, дружні відносини та співпрацю (18 – 19 травня 1992 року); Комюніке за результатами засідання Консультативного Комітету Президентів України і Республіки Польща (27 – 28 вересня 1995 року); Національній Концепції відносин стратегічного партнерства з Республікою Польща (27 липня 2001 року) тощо. В статті констатується, що дружня співпраця двох країн набуває незворотнього і стійкого характеру. Достатньо міцна нормативно-правова база двосторонніх відносин України й Польщі є свідченням поступового зміцнення співробітництва. Разом з тим залишається недостатньо врегульованим цілий ряд проблем. Серед іншого, це стосується спільної історичної спадщини, освіти тощо. Важливим джерелом осмислення напрямів утвердження дружніх міждержавних стосунків є інституційна система забезпечення і координації взаємних стратегічних інтересів двох держав. На сьогодні зазначену координацію спільно здійснюють: Консультативний комітет президентів України та Республіки

Польща; україно-польська та польсько-українська парламентські групи, ряд інших інституцій (Горбатенко, 2018, с.53-54).

В рамках огляду наукових праць останніх років, які присвячено окремим аспектам інституційних чинників двосторонньої взаємодії України та Польщі в загальному спектрі тематики україно-польських міждержавних, міжурядових та міжвідомчих зв'язків в гуманітарній сфері можна знайти цілий ряд показових тез українських та польських дослідників, які тим чи іншим чином висвітлюють різні аспекти процесів інституційного співробітництва України та Польщі в гуманітарній сфері, що в цілому дозволяє певним чином скласти загальну картину складної мозаїки багатогранної роботи двох держав в цій царині.

Зокрема, в україно-польській Аналітичній доповіді «Стан та перспективи стратегічного партнерства Польщі та України. Погляд з Польщі та України» зазначено, що Польща та Україна розробили належні інституційні основи для взаємовідносин на президентському, міжурядовому та міжпарламентському рівнях, а також на рівні місцевого самоврядування (Петрась, Балюк, Перепелиця та Даниленко, 2021, с.44).

В авторефераті дисертації А. Моцик зазначає, що в його роботі простежено еволюцію інституційного складника україно-польських відносин у гуманітарній сфері. Зокрема, йдеться про практичні кроки українського й польського урядів щодо модернізації інституційної структури міждержавних відносин (Моцик, 2020а, с.9). Серед іншого, автор в дисертації з'ясовував ступінь наукової розробки проблеми інституалізації міждержавних відносин України та Польщі у гуманітарній сфері в контексті євроінтеграційних процесів (Моцик, 2020b, с.210).

Міждержавна співпраця України та Польщі представлена сукупністю інститутів та галузей, що сприяють гармонічним політичним, економічним відносинам, стратегічному партнерству, задоволенню гуманітарних інтересів українців та поляків тощо. Україна та Польща сприймають розширення різносторонніх міждержавних контактів як свідчення політичного порозуміння, запоруку сталості економічних відносин, добросусідських взаємин. Серед інституцій, які забезпечують двосторонні україно-польські відносини, варто виділити інституційне забезпечення на рівнях органів державної влади, громадських організацій, на регіональному та місцевому рівнях, а також інституційно-правове забезпечення міждержавного співробітництва, говорить Є. Фурман (Фурман, 2020, с.388-389).

Дослідниця О. Бучковська в статті «Документальне забезпечення україно-польських культурних відносин. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку» в 2015 році писала: «Завдяки інституційним механізмам україно-польського співробітництва в гуманітарній сфері розвивалася співпраця між цілим рядом урядових структур і національних установ Польщі й України». В статті акцентується також на підписанні весною 1997 року Президентами Польщі і України заяви «До порозуміння та єднання», спрямованої на подолання певної напруги у польсько-українських відносинах, пов'язаної з історичними подіями у другій половині ХХ століття. Крім цього, зазначається, що україно-польська міжкультурна співпраця інституалізувалася на рівнях державних установ, органів регіонального самоврядування, громадських організацій, у галузях науки, освіти і мистецтва (Бучковська, 2015, с.62-63). Також, О. Бучковська, в якості прикладу використання інституційних механізмів у взаємодії України та Польщі на вищому державному рівні, наводить тезу польської дослідниці І. Бялецкі (Białecki, 2008), а саме: «У жовтні 2001 року за ініціативи Президентів України та Республіки Польща у Любліні відкрився Європейський колегіум польських й українських університетів, що є показовим спільним дослідженням у галузі історії україно-польських відносин, україністики і полоністики. Значна увага приділяється

засвоєнню представниками національних меншин польської мови в Україні й української – у Польщі (Бучковська, 2015, с.63).

Вчений та політичний діяч С. Ніколаєнко в публікації «Україна – Польща: стратегічний освітній діалог», пише, що 19 січня 2015 року освітні міністерства України та Польщі уклали Угоду про співробітництво у галузі освіти, відповідно до якої було утворено Консультативну комісію з питань задоволення освітніх потреб представників української національної меншини в Польщі та польської національної меншини в Україні (Ніколаєнко, 2020, с.157). Дослідниця А. Щочка зауважує, що в рамках даного документа відбувається обмін вчителями польської та української мови, вихователями дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів з України та Польщі (Щочка, 2017, с.262).

Ілюстрацією синтеза між базовими міждержавними правовими україно-польськими документами та утворенням інституційних механізмів в рамках двосторонньої взаємодії України та Польщі в освітній галузі може слугувати теза В. Шинкарука, який пише, що на основі постійних дружніх зв'язків між Україною та Республікою Польща, згідно з Декларацією про принципи і основні напрями розвитку україно-польських відносин, підписаної в Києві 13 жовтня 1990 року і Договору про добросусідство, дружні відносини та співробітництво між Україною і Республікою Польща, підписаного у Варшаві 18 травня 1992 року, Міністерство освіти і науки України та Міністерство національної освіти Республіки Польща дотримуються Угоди про україно-польське співробітництво у галузі вищої освіти та створили двосторонню комісію з питань вищої освіти щодо систематичного моніторингу результатів спільних дій (Шинкарук, 2020, с.166-167).

Окремо відмітимо певні рекомендації щодо удосконалення деяких елементів процесу україно-польської інституційної взаємодії на державному рівні, а саме: «Однією з вад партнерських відносин між Україною та Польщею є слабка інституційна спроможність органів державної влади по реалізації заходів і планів в ключових сферах співробітництва між двома країнами, в тому числі в соціально-гуманітарній сфері. Актуальним аспектом є створення цілісної системи координації органів державної влади по реалізації симетричного партнерства й важливість запровадження такого допоміжного інституційного механізму як міжвідомча стратегічна група з україно-польського партнерства, на яку би покладалась розробка стратегії вирішення найбільш актуальних питань з україно-польських відносин (Петрась, Балюк, Перепелиця & Даниленко, 2021, с.128-129). Автори зазначеної думки пишуть: «Інституційні основи двосторонніх стосунків потребують доопрацювання з метою комплексного підходу до справ та підвищення ефективності встановлених інституційних форм співпраці. Слід чітко зазначити, що без ефективного функціонування інституційних механізмів співпраці неможливо досягти високого рівня ефективності та матеріалізації». Крім цього, висловлюється думка про доцільність підтримки тісної інституційної співпраці не лише на рівні парламентів і президентів, але й щодо проведення зустрічей прем'єр-міністрів та урядів принаймні один раз на рік (Петрась, Балюк, Перепелиця & Даниленко, 2021, с.45).

Що стосується україно-польських інституційних документів в гуманітарній сфері в рамках відповідної нормативно-правової бази України та Польщі, то слід відмітити послідовний підхід цілого ряду українських дослідників з тематики гуманітарного співробітництва України та Польщі, які в своїх роботах торкаються питань україно-польського різноформатного співробітництва в сфері культури, освіти, науки, спорту, містечтва тощо, ґрунтуючись на основоположних двосторонніх україно-польських документах, що заклали на перспективу фундамент різногалузевої співпраці

наших країн, зокрема в гуманітарній сфері. Серед іншого, мова йде про підписану Декларацію між УРСР і Республікою Польща про принципи та основні напрями розвитку україно-польських відносин (від 13 жовтня 1990 року) та підписаний базовий міждержавний Договір між Україною та Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (від 18–19 травня 1992 року). Такий підхід у наукових розвідках є притаманним, наприклад, для В. Горбатенка, В. Шинкарука, А. Васюка, О. Калакури, О. Моцика, К. Мелекесцева та ряду інших дослідників.

Україно-польське співробітництво у культурі, освіті, інших секторах гуманітарної сфери регламентується чинною договірно-правовою базою відносин двох країн і в цілому створює можливості для здійснення і розвитку ефективної взаємодії, пише А. Щочка (Щочка, А., 017, с.260). На II міжнародній науково-практичній конференції «Україна–Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат в 2020 році» констатувалось, що культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Польщею базується на двосторонніх угодах (Онищенко, Захарченко, О. та Захарченко, М., 2017, с. 20).

Багато науковців акцентують в своїх роботах на прийнятих україно-польських нормативно-правових документах в гуманітарній сфері, а також звертають увагу на внесення актуальних змін та доповнень до них.

Так Р. Милян пише: «Договірно-правова база двостороннього співробітництва між Україною та Республікою Польща у галузі культури складається з низки нормативно-правових актів, серед яких: Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти (1997 рік), Протокол про співробітництво між Міністерством культури і туризму України та Міністром культури і національної спадщини Республіки Польща на 2010-2013 роки; Угода про співробітництво у галузі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей (1996 рік); Угода про співробітництво між Державним комітетом архівів України і Генеральною Дирекцією державних архівів Республіки Польща в галузі архівної справи (17 жовтня 2008 року) (Милян, Р., 2014, с.219).

В ряду науковців, які приділяють певну увагу двостороннім україно-польським документам в культурній галузі необхідно відмітити О. Бучковську, чиєму авторству належать такі думки, як: «Перспективний розвиток україно-польської культурної співпраці документально започаткований Попередньою Угодою між урядами України й Республіки Польща з питань культурної та наукової взаємодії (1992 рік), а також Угодою про співпрацю між Міністерством освіти України і Міністерством національної освіти Польщі на 1996–1998 роки. У вступі до угоди сторони висловили переконання про важливу роль культурного і наукового співробітництва у зміцненні добросусідських відносин між народами обох держав. Положення зазначеної угоди носили загальний характер і додатково сторони розробляли спільні дво- або трирічні програми реалізації угоди, що поновлювались у наступних роках. З метою залагодження потенційних конфліктів державними керівниками України й Польщі у березні 1994 року була укладена Міжурядова угода щодо охорони пам'ятних місць і місць поховання жертв воєнних та політичних репресій. 24 жовтня 1995 року підписаний Протокол про співпрацю між Міністерствами культури на 1996-1997 роки; Україно-польським міжкультурним взаєминам притаманні стратегічна інтенсифікація на найвищому, регіональному й місцевому рівнях, динамізація культурно-освітніх, гуманітарних контактів. Вагому роль у цьому напрямі відіграла укладена у липні 2003 року двостороння Угода про умови гостей та туристичних поїздок громадян обох країн за умови безкоштовних віз для громадян України як запоруки безвізового режиму

для громадян Польщі. На початку нового тисячоліття договірно-правова база україно-польських культурних відносин поповнилась Протоколом про співробітництво між Міністерством культури і мистецтв України та Міністром культури Республіки Польща на 2003-2005 роки, підписаним 19 березня 2003 року» (Бучковська, О., 2015, с.61-62).

Також можемо відмітити відображення процесу прийняття окремих нормативно-правових документів в культурній галузі й у дослідниці Н. Катренчікової, яка зауважує, що в 2009 році підписано Протокол про співробітництво між Міністерством культури і туризму України та Міністром культури і національної спадщини Республіки Польща на 2009-2012 роки від 30 листопада 2009 року (спрямовано на реалізацію Угоди між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти від 20 травня 1997 року) (Катренчікова, 2013).

Актуальним у форматі україно-польського культурного співробітництва стало питання спорту, зокрема, в контексті підготовки до спільного проведення фінальної частини Євро-2012 (урядова Угода про співробітництво під час організації фінального турніру чемпіонату Європи з футболу УЄФА Євро-2012 від 28 березня 2008 року) (Васюк, 2012, с.10).

В публікації С. Ніколаєнка констатується, що формування політико-правових засад польсько-українського співробітництва у сфері освіти та науки було розпочато 18 травня 1992 року, коли між урядами України та Республіки Польща була укладена Угода з питань культурного і наукового співробітництва. 12 січня 1993 року її було доповнено Угодою між урядами України та Республіки Польща про співробітництво в галузі науки і техніки (Ніколаєнко, 2020, с.157). В свою чергу О. Моцик, в авторефераті дисертації, зазначає, що знаковим у контексті євроінтеграційних прагнень України стало укладання Угоди про академічне взаємовизнання документів про освіту та рівноцінність ступенів (2006 рік), Угоди про співробітництво у сфері інформатизації (2007 рік) й інших (Моцик, 2020а, с.8). Освітнянському напрямку в процесі формування та реалізації відповідної документальної нормативно-правової бази приділяє увагу й А. Бучковська, яка зазначає, що співпраця в галузі освіти між Україною та Польщею здійснюється у відповідності до положень Угоди між Урядом України і Урядом Польщі про співробітництво в галузі культури, науки і освіти, укладеної 20 травня 1997 року та Угоди про співробітництво між Міністерством освіти та науки України і Міністром національної освіти Республіки Польща, укладеної 2 липня 2001 року (Бучковська, 2015, с.63).

Результатом конструктивної двосторонньої співпраці у галузі освіти стало укладення 25 листопада 2009 року двосторонньої Міжурядової угоди про навчання громадян України в Європейському колегіумі в Натоліні (м.Варшава), а також доповнення до неї від 17 грудня 2014 року. Документ, зокрема, передбачає щорічне фінансування польською стороною стипендій на підготовку українських фахівців з питань європейської інтеграції (Щочка, 2017, с.262).

М. Куньч, аналізуючи україно-польську транскордонну співпрацю, пише: «Основним документом україно-польського міжрегіонального співробітництва є Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво, яку підписано 24 травня 1993 року. Цей міжнародний договір, серед іншого, закріплює правові засади співпраці органів місцевої влади та органів місцевого самоврядування України та Республіки Польща, зокрема, в культурно-гуманітарній, освітній і туристичній сферах» (Куньч, М., 2017, с.195). Органічним доповненням ілюстрації розвитку україно-польської інституційної взаємодії в гуманітарній сфері слугує показова теза в Аналітичній доповіді «Стан та перспективи стратегічного партнерства Польщі та України. Погляд з Польщі та України», а саме: «Важливим

кроком до інституціоналізації транскордонної співпраці стало створення Карпатського єврорегіону у 1993 році. Завдяки значному природному потенціалу важливу роль в єврорегіоні, серед іншого, відіграє транскордонний туризм (Петрась, Балюк, Перепелиця та Даниленко, 2021, с.67).

Важливою сферою співпраці залишається польський та український інформаційний простір, спільне виробництво та обмін у галузі так званого медійного та культурного продукту, що дозволить формувати позитивний імідж відповідно Польщі та України (Петрась, Балюк, Перепелиця та Даниленко, 2021, с.44).

Що стосується подальшого розвитку документальної основи взаємодії України та Польщі, то про важливість активізації роботи щодо створення нових двосторонніх документів у гуманітарній сфері в рамках загального розширення договірно-правової бази України та Польщі також йдеться в публікації С. Ільченко (Ільченко, С., 2021, с.277) та ще цілого ряду українських дослідників.

Висновки. Резюмуючи розглянуту проблематику, можна зробити узагальнений висновок, що органічне поєднання можливостей, які надає існуюча україно-польська нормативно-правова документальна база в гуманітарній сфері, а також своєчасне внесення актуальних змін та доповнень до неї, насамперед на основі результативного напрацювання з боку відповідних україно-польських двосторонніх інституційних органів різного рівня, зокрема прийняття ними необхідних скоординованих рішень, спрямованих на удосконалення процесів україно-польської взаємодії в гуманітарній сфері, комплексно забезпечує функціонування різнорівневих механізмів гуманітарного співробітництва двох країн, що є надважливою складовою стратегічного партнерства України та Польщі в умовах динамічних змін геополітичного характеру.

Разом із тим, на загальному, в цілому, позитивному фоні щодо інституційного забезпечення співробітництва України та Польщі в гуманітарній сфері, бачимо певні резерви з боку відповідних державних структур України, задіяння яких може вплинути на його розвиток та, певним чином, сприяти подоланню асиметрії україно-польського партнерства. Зокрема, йдеться про відсутність гуманітарного напрямку в міждержавній двосторонній україно-польській Комісії зі співробітництва, в той час, як в подібних міждержавних структурах зі співробітництва з цілим рядом інших країн опрацьовуються й питання гуманітарної сфери. Зауважимо й на неповному використанні в останні роки ролі та можливостей окремих українських центральних органів виконавчої влади, насамперед Міністерства культури та стратегічних комунікацій, що мало розробляти відповідну державну політику та здійснювати продуктивні кроки, спрямовані, серед іншого, на підвищення ефективності інституційної міжнародної взаємодії в гуманітарній сфері, в тому числі й під кутом зору використання таких сучасних інструментів просування національних інтересів, як стратегічні комунікації, публічна та культурна дипломатія, з метою удосконалення інституційного впливу на процеси гуманітарної співпраці з іншими країнами. Вочевидь, що інституційна основа співробітництва України та Польщі в гуманітарній сфері, яка є базисною ланкою в складній системі функціонування багатограних та різнорівневих україно-польських гуманітарних зв'язків, прямо або опосередковано сприяє реалізації й елементів цієї системи - стратегічних комунікацій, публічної та культурної дипломатії, що в цілому має забезпечити успішну практичну роботу в рамках існуючих моделей та форм двосторонніх механізмів взаємодії двох країн в освіті, науці, культурі, мистецтві, музично-театральній та кінематографічній сферах, спорті, туризмі, медіа, молодіжній сфері тощо.

Крізь призму аналізу експертних оцінок інституційного аспекта україно-польського співробітництва в гуманітарній сфері, вимушені констатувати щодо певного

дефіциту в українському інформаційному просторі відповідних науково-аналітичних праць, які б в системній цілісності поєднували весь спектр вищенаведених елементів співробітництва двох держав та комплексно їх досліджували з державницьких позицій під кутом зору просування та відстоювання українських національних інтересів. Відповідні паралелі та взаємозв'язки в розрізі україно-польської гуманітарної співпраці у різних комбінаціях розглядає вкрай обмежене коло представників науково-експертного співтовариства України. Серед небагатьох ґрунтовних праць, де можливо побачити змістовні тези в площині системного аналізу комплексної тематики міжнародної співпраці (також й в гуманітарній сфері), в тому числі щодо стратегічних комунікацій, публічної та культурної дипломатії та ін. складових, в якості прикладу, зацентруємо на думці українського науковця В. Трофименка, який пише: «У традиційному розумінні публічна дипломатія виконує інформативну функцію – донесення відповідних меседжів уряду до цільової аудиторії інших країн; комунікативну – встановлення довготривалих взаємовідносин в межах спільних проєктів, культурного та освітнього обміну, інших видів активності, що дозволяє розширювати межі ціннісного сприйняття країни (Трофименко, 2023, с.143-144).

На нашу думку, наразі, ряд важливих сучасних інструментів, які, серед іншого, впливають на якісне формування інституційних складових україно-польського співробітництва в гуманітарній сфері, а також чинник забезпечення з боку відповідальних урядових структур України ефективного використання цих інструментів, на жаль, не повною мірою висвітлюється в українському інформаційно-науковому просторі. Отже, актуальним є здійснення подальших наукових розвідок з тематики співпраці України та Польщі в гуманітарній сфері та її інституційних складових, які б слугували вагомим теоретичним підґрунтям при вирішенні державних завдань інституційного характеру, з урахуванням можливостей стратегічних комунікацій, публічної та культурної дипломатії тощо, на основі політики просування та відстоювання українських національних інтересів, зокрема в умовах російсько-української війни.

Бібліографічний список

- Бучковська, О., 2015. Документальне забезпечення україно-польських культурних відносин. *Науковий збірник Рівненського державного гуманітарного університету «Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку»*, 21 (2), 61–65.
- Васюк, А., 2012. Україно-польські відносини у сфері культури (2001– 2010 рр.): українознавчий аспект. Кандидат наук. Автореферат. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Горбатенко, В., 2018. Джерела і методологія дослідження сучасних україно-польських відносин. *Studia politologica Ucraino-Polona. Zytomierz*, 8, 51–57.
- Ільченко, С., 2021. Договірні-правова база між Україною та Польщею. *Україна–Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат: Збірник наукових праць II міжнар. наук.-практ. конф. с. 276-277. Доступно: <https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u187/zbirka_tez_ukrayina-polshcha.pdf>.*
- Катренчікова, Н., 2013. Культурна політика країн Вишеградської групи щодо України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу: міжнародна наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Луцьк, 7-13 жовтня 2013 р.)*. Доступно: <<https://integrationconference2011.wordpress.com/2013/10/09/культурна-політика-країн-вишеградсь/>>

- Куньч, М., 2017. Україно-польська транскордонна співпраця як один з аспектів євроінтеграції України. В: О. Горбач & К. Сігідус (ред.), *25 років Договору між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво: спроба балансу*. НУЛП і INP UWM, (с. 195). Доступно: <<https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/9/16/paragraphs/808/iiiforum.pdf>>
- Милян, Р., 2014. Інституційне забезпечення розвитку україно-польського співробітництва в сфері культури. *Збірник наукових праць «Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України»*, 2(106), 218-223.
- Моцик, А., 2020b. Інституційні чинники модернізації українсько-польських відносин у гуманітарній сфері в умовах процесів євроінтеграції. Кандидат наук. Дисертація. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки; Львівський національний університет ім Івана Франка.
- Моцик, А., 2020a. Інституційні чинники модернізації українсько-польських відносин у гуманітарній сфері в умовах процесів євроінтеграції. Кандидат наук. Автореферат. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки; Львівський національний університет ім Івана Франка.
- Ніколаєнко, С., 2020. Україна – Польща: стратегічний освітній діалог. *Україна–Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат: Збірник наукових праць II міжнар. наук.-практ. конф.*, с. 157-158. Доступно: <https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u187/zbirka_tez_ukrayina-polshcha.pdf>
- Онищенко, Н., Захарченко, О. та Захарченко, М., 2017. Сучасні механізми функціонування україно-польських відносин. У О. Горбач & К. Сігідус (Ред.), *25 років Договору між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво: спроба балансу*. НУЛП і INP UWM, с. 19-23. Доступно: <<https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/9/16/paragraphs/808/iiiforum.pdf>>
- Петрась, М., Балюк, В., Перепелиця, Г., & Даниленко, С. (ред.), 2021. Аналітична доповідь. *Стан та перспективи стратегічного партнерства Польщі та України. Погляд з Польщі та України*. Департамент поліграфії Видавництва Сейму РП. Доступно: <https://www.iir.edu.ua/sites/default/files/2023-03/ФІНАЛ_Stan%20i%20perspektywy%20partnerstwa_UA_2--XII-1.pdf>
- Трофименко, М., 2023. Публічна дипломатія в умовах глобалізації. Доктор наук. Дисертація. Маріупольський державний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка]. Доступно: <https://scc.knu.ua/components/com_chronoforms7/chronoforms/uploads/335877/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%A2%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C.%D0%92..pdf>
- Фурман, Є., 2020. Інституційно-правові механізми сучасного україно-польського співробітництва. *Україна–Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат: збірник наукових праць II міжн. наук.-практ. конф.*, с. 388-389. Доступно: <https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u187/zbirka_tez_ukrayina-polshcha.pdf>
- Шинкарук, В., 2020. Україно-польське співробітництво у галузі вищої освіти. *Україна–Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат: Збірник наукових праць II міжн. наук.-практ. конф.*, с. 166-167 Доступно: <https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u187/zbirka_tez_ukrayina-polshcha.pdf>
- Щочка, А., 2017. Польща і Україна: культурологічний аспект. В: О. Горбач & К. Сігідус (ред.), *25 років Договору між Україною і Республікою Польща про*

добросусідство, дружні відносини і співробітництво: спроба балансу. НУЛП і INP UWM, с. 259-262.

Доступно: <<https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/9/16/paragraphs/808/iiiforum.pdf>>

Białecki, I., 2008. Międzynarodowe badania, debata i polityka edukacyjna. *Nauka i szkolnictwo wyższe*, 1 (31), 22–33.

References

Białecki, I., 2008. Międzynarodowe badania, debata i polityka edukacyjna. *Nauka i szkolnictwo wyższe*, 1 (31), 22–33.

Buchkovska, O., 2015. Dokumentalne zabezpieczenia ukraiно-polських культурних відносин [Documentary support of Ukrainian-Polish cultural relations]. *Naukovyi zbirnyk Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu «Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku»*, 21 (2), 61–65. (in Ukrainian).

Furman, Ye., 2020. Instytutsiino-pravovi mekhanizmy suchasnoho ukraiно-polського співробітництва [Institutional and legal mechanisms of modern Ukrainian-Polish cooperation]. *Ukraina–Polshcha: stratehichne partnerstvo v systemi heopolitychnykh koordynat: zbirnyk naukovykh prats II mizhn. nauk.-prakt. konf.*, с. 388-389. Available at: <https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u187/zbirka_tez_ukrayina-polshcha.pdf> (in Ukrainian).

Horbatenko, V., 2018. Dzherela i metodolohiia doslidzhennia suchasnykh ukraiно-polських відносин [Sources and methodology of research into modern Ukrainian-Polish relations]. *Studia politologica Ucraino-Polona*. Zytomierz, 8, 51–57. (in Ukrainian).

Ilchenko, S., 2021. Dohovirno-pravova baza mizh Ukrainoiu ta Polshcheiu [Treaty-Legal Framework between Ukraine and Poland]. *Ukraina–Polshcha: stratehichne partnerstvo v systemi heopolitychnykh koordynat: Zbirnyk naukovykh prats II mizhnar. nauk.-prakt. konf.* s. 276-277. Available at: <https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u187/zbirka_tez_ukrayina-polshcha.pdf>. (in Ukrainian).

Katrenchikova, N., 2013. Kulturna polityka krain Vyshehradskoi hrupy shchodo Ukrainy [Cultural Policy of the Visegrad Group Countries Regarding Ukraine]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn i zovnishnoi polityky krain svitu: mizhnarodna nauk.-prakt. Internet-konf.* (m. Lutsk, 7-13 zhovtnia 2013 r.). Available at: <<https://integrationconference2011.wordpress.com/2013/10/09/kulturna-polityka-krain-vyshehreds/>> (in Ukrainian).

Kunch, M., 2017. Ukraiно-polська transkordonna співпраця як одні з аспектів євроінтеграції України [Ukrainian-Polish cross-border cooperation as one of the aspects of Ukraine's European integration]. In: O. Horbach & K. Sihidus (red.), 25 rokiv *Dohovoru mizh Ukrainoiu i Respublikoiu Polshcha pro dobrosusidstvo, druzhni vidnosyny i spivrobitnytstvo: sproba balansu*. NULP i INP UWM, (s. 195). Available at: <<https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/9/16/paragraphs/808/iiiforum.pdf>> (in Ukrainian).

Motsyk, A., 2020a. *Instytutsiini chynnyky modernizatsii ukrainsko-polських відносин u humanitarnii sferi v umovakh protsesiv yevrointehratsii* [Institutional factors of modernization of Ukrainian-Polish relations in the humanitarian sphere in the context of European integration processes]. Kandydat nauk. Avtoreferat. Skhidnoievropeyskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky; Lvivskyi natsionalnyi universytet im Ivana Franka. (in Ukrainian).

Motsyk, A., 2020b. *Instytutsiini chynnyky modernizatsii ukrainsko-polських відносин u humanitarnii sferi v umovakh protsesiv yevrointehratsii* [Institutional factors of

- modernization of Ukrainian-Polish relations in the humanitarian sphere in the context of European integration processes*]. Kandydat nauk. Dysertatsiia. Skhidnoievropeyskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky; Lvivskyi natsionalnyi universytet im Ivana Franka. (in Ukrainian).
- Mylian, R., 2014. Instytutysiine zabezpechennia rozvytku ukraino-polskoho spivrobitnytstva v sferi kultury [Institutional support for the development of Ukrainian-Polish cooperation in the sphere of culture]. *Zbirnyk naukovykh prats «Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy»*, 2(106), 218-223. (in Ukrainian).
- Nikolaenko, S., 2020. Ukraina – Polshcha: stratehichnyi osvittii dialoh [Ukraine – Poland: strategic educational dialogue]. *Ukraina–Polshcha: stratehichne partnerstvo v systemi heopolitychnykh koordynat*: Zbirnyk naukovykh prats II mizhnar. nauk.-prakt. konf., c. 157-158. Available at: <https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u187/zbirka_tez_ukrayina-polshcha.pdf> (in Ukrainian).
- Onyshchenko, N., Zakharchenko, O. ta Zakharchenko, M., 2017. Suchasni mekhanizmy funktsionuvannia ukraino-polskykh vidnosyn [Modern mechanisms of functioning of Ukrainian-Polish relations]. In: O. Horbach & K. Sihidus (Red.), *25 rokiv Dohovoru mizh Ukrainoiu i Respublikoiu Polshcha pro dobrosusidstvo, druzhni vidnosyny i spivrobitnytstvo: sprobа balansu*. NULP i INP UWM, s. 19-23. Available at: <<https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/9/16/paragraphs/808/iiiforum.pdf>> (in Ukrainian).
- Pietras, M., Baliuk, V., Perepelytsia, H., & Danylenko, S. (red.), 2021. Analitychna dopovid. Stan ta perspektyvy stratehichnoho partnerstva Polshchi ta Ukrainy [Analytical report. State and prospects of the strategic partnership of Poland and Ukraine] Departament polihrafii Vydavnytstva Seimu RP. Available at: <https://www.iir.edu.ua/sites/default/files/2023-03/FINAL_Stan%20i%20perspektywy%20partnerstwa_UA_2--XII-1.pdf> (in Ukrainian).
- Shchochka, A., 2017. Polshcha i Ukraina: kulturolohichnyi aspekt [Poland and Ukraine: a cultural aspect]. In: O. Horbach & K. Sihidus (red.), *25 rokiv Dohovoru mizh Ukrainoiu i Respublikoiu Polshcha pro dobrosusidstvo, druzhni vidnosyny i spivrobitnytstvo: sprobа balansu*. NULP i INP UWM, s. 259-262. Available at: <<https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/9/16/paragraphs/808/iiiforum.pdf>> (in Ukrainian).
- Shynkaruk, V., 2020. Ukraino-polske spivrobitnytstvo u haluzi vyshchoi osvity [Ukrainian-Polish cooperation in the field of higher education]. *Ukraina–Polshcha: stratehichne partnerstvo v systemi heopolitychnykh koordynat*: Zbirnyk naukovykh prats II mizhn. nauk.-prakt. konf., c. 166-167 Available at: <https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u187/zbirka_tez_ukrayina-polshcha.pdf> (in Ukrainian).
- Trofymenko, M., 2023. *Publichna dyplomatiia v umovakh hlobalizatsii* [Public Diplomacy in the Context of Globalization]. Doktor nauk. Dysertatsiia. Mariupolskyi derzhavnyi universytet, Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Available at: <https://scc.knu.ua/components/com_chronoforms7/chronoforms/uploads/335877/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%A2%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C.%D0%92..pdf> (in Ukrainian).

Vasiuk, A., 2012. *Ukraino-polski vidnosyny u sferi kultury (2001– 2010 rr.): ukrainoznavchyi aspekt [Ukrainian-Polish relations in the sphere of culture (2001–2010): Ukrainian studies aspect]*. Kandydat nauk. Avtoreferat. Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 01.09.2025 р.

V. Tarasenko

INSTITUTIONAL ASPECT OF COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND POLAND IN THE HUMANITARIAN SPHERE THROUGH THE VIEW OF UKRAINIAN EXPERTS

The institutional aspect of cooperation between Ukraine and Poland in the humanitarian sphere, related to the development of Ukrainian-Polish relations during the period of Ukraine's independence, is considered. The development of a wide range of institutional documents and the introduction of institutional mechanisms in the field of Ukrainian-Polish humanitarian cooperation based on the partnership between Ukraine and Poland in new geopolitical conditions were noted.

The positions and opinions of representatives of the scientific and expert community on the issue of institutional factors of bilateral interaction between Ukraine and Poland in the general spectrum of topics of Ukrainian-Polish interstate, intergovernmental and interdepartmental relations in the humanitarian sphere are highlighted.

An analysis of scientific and expert publications by a number of researchers was carried out, which contain a vision of the elements of the process of institutionalization of Ukrainian-Polish humanitarian cooperation.

Assessments and comments on the trends in the development of institutional foundations of humanitarian cooperation between Ukraine and Poland are considered through the prism of Ukrainian-Polish government contacts.

Views on the process of forming the institutional documentary base and mechanisms of relations between Ukraine and Poland in the humanitarian sphere are presented from the perspective of a partnership of bilateral Ukrainian-Polish cooperation.

Conclusions are presented in the context of studying the processes of development of institutional forms of cooperation between Ukraine and Poland in the humanitarian sphere, taking into account the common interests of the two countries, in particular against the background of modern geopolitical changes in the world.

The emphasis is on the feasibility of developing the institutional basis of Ukrainian-Polish cooperation in the humanitarian sphere, taking into account the capabilities of modern tools for promoting Ukraine's national interests.

Keywords: humanitarian cooperation, institutional forms of interaction, education, culture, Ukrainian-Polish cooperation, international treaties, agreements, foreign policy, Ukraine, Poland, humanitarian sphere, partnership, institutional mechanisms, documentary and legal support.

УДК 34:316.77-049.5

Д.М. Шебаніц,
Д.А. Тріфонов

ІНФОРМАЦІЯ ЯК СУЧАСНА ЗБРОЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ПРОТИДІЇ

Дана стаття присвячена визначенню ролі інформації як ключового інструменту сучасних воєн і гібридних конфліктів, а також правовому регулюванню інформаційної безпеки в умовах військових дій.

У дослідженні проаналізовано функціонування інформації як об'єкта правової охорони та як засобу впливу в умовах збройного конфлікту. Особлива увага приділена вивченню психологічних операцій, дезінформації, пропаганди, кібератак як елементів інформаційної агресії. З перших днів конфлікту в Україні Росія розгорнула потужну пропагандистську кампанію, метою якої було створити в інформаційному просторі викривлену картину подій. Так, на міжнародному рівні Російська Федерація намагалася виправдати свої дії, подаючи їх як «захист російськомовного населення», «спецоперацію проти нацизму», «реакцію на загрози з боку НАТО». Ще одним напрямом стала боротьба за міжнародну інформаційну ініціативу. Російська Федерація використовувала всі можливості для впливу на громадську думку за кордоном, зокрема через мережу державних і приватних пропагандистських медіа (RT, Sputnik тощо), інформаційні атаки на міжнародні інституції, просування альтернативних трактувань подій в Україні. Поширювалися наративи про нібито «втручання Заходу», «зовнішнє управління Україною», «біолабораторії США», «геноцид у Донбасі» тощо. Такі меседжі активно підтримувалися на рівні офіційних заяв, дипломатичних демаршів, фінансування дружніх політичних сил за кордоном.

У межах дослідження проаналізовано положення міжнародного гуманітарного права, національного законодавства України щодо інформаційної безпеки, а також міжнародну практику протидії інформаційній агресії. Сучасна правова демократична держава повинна забезпечити баланс між свободою слова, поширення інформації та інформацією як інструментом сучасних інформаційних війн. Одним з варіантів досягнення такого балансу є створення незалежних регуляторних органів, що діятимуть на основі закону і з дотриманням міжнародних стандартів.

Запропоновано підходи щодо вдосконалення правового регулювання використання інформації у воєнний час, обґрунтовано необхідність розробки окремих правових механізмів ефективної протидії інструментам інформаційної війни.

Ключові слова: інформаційна війна, дезінформація, пропаганда, гібридна війна, інформаційна агресія, інформаційна безпека.

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-43-157-166

Постановка проблеми. Війна, яка триває між Російською Федерацією та Україною з 2014 року і яка з 24 лютого 2022 року набула повномасштабного характеру, є найбільш яскравим прикладом сучасного конфлікту, в якому інформація використовується як повноцінна зброя. Особливістю цієї війни є те, що поряд із застосуванням традиційних засобів ведення бойових дій противник системно та цілеспрямовано використовує інструменти інформаційної агресії, зокрема дезінформацію, психологічні операції, кібератаки, пропаганду, втручання у внутрішній

медіапростір України, вплив на міжнародну громадську думку тощо. У цьому контексті російсько-українська війна є класичним прикладом гібридного конфлікту, в якому інформаційна складова відіграє не допоміжну, а ключову роль.

Метою дослідження є обґрунтування правової кваліфікації використання інформації як засобу сучасної зброї, уточнення правових механізмів її регулювання в сучасних умовах, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення національного та міжнародного законодавства задля більш ефективної протидії.

Стан опрацювання проблематики. Серед вітчизняних дослідників, які досліджували питання інформаційних війн, питання дезінформації як інструменту інформаційної агресії у сучасних війнах, питання гібридних війн, стратегії та тактики російської пропаганди це Магда Є. (Магда, 2014; 2015), Павлюх М.В. (Павлюх, 2022), Почепцов Г. (Почепцов, 2015), Галіпчак В. (Галіпчак, 2023). Науковці Курило В., Савченко С. (Курило та Савченко, 2017), більш детально досліджували питання інформаційних технологій які використовуються для маніпулювання масовою свідомістю, впливу та управління людьми. Зазначається, що інформаційна агресія стала активно застосовуватись в ході анексії Криму та частини Донбасу, а її ефективність обумовило її більш активне застосування до та під час активних бойових дій у лютому 2022 року. Важливими є дослідження фахівців з даної проблематики Веденєєва Д. та Семенюка О. (Веденєєв та Семенюк, 2022; 2023), які зосередили увагу на вивченні протидії інформаційно-психологічній зброї, дезінформації, нормативно-правової державної політики тощо, а також власні наукові доробки Шебаніц Д., Шебаніц В. (Шебаніц, Д. та Шебаніц, В., 2025; 2022).

Серед зарубіжних дослідників, які вивчають питання інформаційних та гібридних війн слід зазначити Гуаданьйо Р., Гуттієрі К. (Guadagno & Guttieri, 2019), Гофман Ф. (Hoffman, 2009) та ін.

Виклад основного матеріалу. З перших днів конфлікту Росія розгорнула потужну пропагандистську кампанію, метою якої було створити в інформаційному просторі викривлену картину подій. Так, на міжнародному рівні Російська Федерація намагалася виправдати свої дії, подаючи їх як «захист російськомовного населення», «спецоперацію проти нацизму», «реакцію на загрози з боку НАТО». У внутрішньому російському медіапросторі інформація суворо контролюється державою, незалежні джерела заборонені, а споживачі отримують лише офіційно дозволену інформацію, що має на меті легітимізувати війну та мобілізувати підтримку серед населення. Це створює паралельну реальність, в якій викривлене уявлення про події в Україні формується як єдино правильне.

Водночас значна частина інформаційної агресії була спрямована безпосередньо на Україну. Це проявлялося у поширенні фейкових повідомлень про ситуацію на фронті, втрати серед українських військових, зради з боку керівництва, провокуванні паніки серед цивільного населення. Ворожі телеграм-канали, сторінки у соціальних мережах, ботоферми і навіть зламані облікові записи державних установ використовувалися для дестабілізації ситуації. Під час активних бойових дій у Київській, Чернігівській, Харківській, Сумській областях системно поширювалися повідомлення про здачу міст, накази про евакуацію, вибухи чи інші події, які не відповідали дійсності. Такі інформаційні атаки мали на меті посіяти страх, зневіру, змусити населення до хаотичних дій, а також знизити рівень опору окупації.

Окремим напрямом інформаційної агресії стали кібератаки. Починаючи з 2014 року, Україна регулярно ставала об'єктом нападів на критичну інфраструктуру, державні бази даних, урядові портали. Серед найбільш відомих прикладів - атака на енергосистему у грудні 2015 року, що призвела до відключення електроенергії в

кількох регіонах. У 2017 році Україна зазнала масштабної кібератаки вірусу Petya/NotPetya, який паралізував роботу державних і приватних систем, включаючи банки, транспорт, телекомунікації. У 2022-2023 роках ці атаки продовжились - зокрема, мали місце спроби зламу систем управління військовими операціями, сайтів уряду, медичних закладів, об'єктів логістики. Ці дії супроводжувалися кампаніями дезінформації, які мали створити ефект дестабілізації та безпорадності (Ткаченко, 2022, с. 88).

Ще одним напрямом стала боротьба за міжнародну інформаційну ініціативу. Російська Федерація використовувала всі можливості для впливу на громадську думку за кордоном, зокрема через мережу державних і приватних пропагандистських медіа (RT, Sputnik тощо), інформаційні атаки на міжнародні інституції, просування альтернативних трактувань подій в Україні. Поширювалися наративи про нібито «втручання Заходу», «зовнішнє управління Україною», «біолабораторії США», «геноцид у Донбасі» тощо. Такі меседжі активно підтримувалися на рівні офіційних заяв, дипломатичних демаршів, фінансування дружніх політичних сил за кордоном. Цей інформаційний тиск був спрямований на зменшення підтримки України, ослаблення санкцій проти РФ, вплив на внутрішньополітичні дискусії в країнах-членах НАТО та ЄС (Петренко, 2021, с. 112).

Національна інформаційна безпека України виявилася достатньо стійкою до масштабної інформаційної агресії, хоча ситуація вимагає постійної адаптації та удосконалення. Держава оперативно реагує на інформаційні виклики: блокуються проросійські канали, запроваджуються санкції до інформаційних ресурсів, активізувалася робота Центру стратегічних комунікацій, впроваджено практику офіційного спростування фейків.

9 вересня 2024 року відбулося засідання Національного координаційного центру кібербезпеки (НКЦК) - ключового органу координації та контролю у сфері кібербезпеки України, на якому було прийнято рішення обмежити використання месенджера Telegram в органах державної влади, військових формуваннях, на об'єктах критичної інфраструктури. З метою мінімізації кіберзагроз було прийнято рішення щодо заборони встановлення та використання Telegram на службових пристроях працівників органів державної влади, військовослужбовців, працівників сектору безпеки і оборони, а також підприємств - операторів критичної інфраструктури (Рада національної безпеки і оборони України, 2024).

На національному рівні Україна вже здійснила низку кроків у напрямі посилення правових інструментів протидії інформаційній агресії. Зокрема, кримінальне законодавство доповнено статтями, що передбачають відповідальність за поширення стратегічної інформації під час війни, втручання в інформаційні системи, співпрацю з державою-агресором у медіа-сфері. Водночас існує потреба у розробці та прийнятті комплексного Закону України «Про інформаційну безпеку», який би системно визначав поняття інформаційної агресії, встановлював межі допустимого інформаційного впливу, регламентував порядок реагування на загрози, врегульовував діяльність уразливих до впливу платформ і визначав відповідальність за порушення. Окремим блоком правових викликів є сфера цифрових платформ і соціальних мереж. В Україні, як і в більшості країн, відсутній прямий державний контроль над алгоритмами поширення контенту в глобальних медіасервісах. Це створює ситуацію, в якій ворожий контент може масово поширюватися через телеграм-канали, YouTube, Facebook або TikTok, не підпадаючи під національні заборони. Для подолання цієї проблеми потрібні як двосторонні домовленості з цифровими корпораціями, так і створення правового механізму примусу до співпраці у сфері видалення небезпечного контенту, блокування

фейкових акаунтів, маркування дезінформації. Україна вже має певний досвід у цьому напрямі, проте ці заходи залишаються фрагментарними і мають бути закріплені в нормативно-правових актах (Президент України, 2021).

Не менш важливим є питання прав людини в умовах боротьби з інформаційною агресією. У демократичних державах обмеження свободи слова повинні бути пропорційними, законними та необхідними в умовах конкретної ситуації (Литвиненко, 2021, с. 22). Саме тому розробка правових механізмів має враховувати баланс між забезпеченням інформаційної безпеки та збереженням фундаментальних свобод. Одним з варіантів досягнення такого балансу є створення незалежних регуляторних органів, що діятимуть на основі закону і з дотриманням міжнародних стандартів. В Україні роль такого органу частково виконує Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, однак необхідне подальше вдосконалення її повноважень у цифровому середовищі (Рада національної безпеки і оборони України, 2017).

Ще одним перспективним напрямом є правова підтримка фактчекінгових ініціатив. Платформи, що займаються верифікацією інформації, виконують важливу суспільну функцію, але часто працюють без чіткої нормативної підтримки. Законодавче закріплення їхнього статусу, гарантії захисту від переслідування, доступ до офіційної інформації - все це сприяло б формуванню ефективного механізму самоочищення інформаційного простору. Також важливо створити правові підстави для освіти у сфері медіаграмотності, оскільки правова культура споживання інформації є не менш важливою, ніж кримінально-правові заборони. У довгостроковій перспективі необхідно працювати над гармонізацією національного законодавства з європейськими підходами. Європейський Союз вже запровадив низку регуляторних актів - таких як Закон про цифрові послуги (Digital Services Act), що встановлює обов'язки платформ з видалення шкідливого контенту, прозорості алгоритмів, відповідальності за поширення дезінформації. Україна, прагнучи до інтеграції в європейське правове поле, має враховувати ці стандарти при формуванні власної системи протидії інформаційній агресії. Це дозволить не лише посилити захист інформаційного суверенітету, а й створити умови для спільної європейської інформаційної політики, що протистоятиме зовнішнім загрозам.

Використання інформації як зброї стало не лише проблемою окремих держав, таких як Україна, а й глобальним викликом для всієї міжнародної спільноти (International Committee of the Red Cross, 2022, с. 17). Інформаційні атаки, кібервтручання, маніпулювання громадською думкою, втручання у вибори, дезінформація в періоди криз і конфліктів, інформаційний тиск на міжнародні організації - усе це перетворює інформаційний простір на повноцінне поле гібридного протистояння. Відповіддю на ці загрози стали спроби міжнародних організацій - таких як НАТО, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй - виробити концептуальні, нормативні та інституційні механізми протидії використанню інформації як зброї.

Розглядаючи сучасну практику, можна виокремити кілька ключових прецедентів та ініціатив, які свідчать про поступове формування міжнародної практики до цієї проблеми.

НАТО, як провідний військово-політичний альянс, одним з перших визнав гібридні загрози як пріоритетні. Ще у 2014 році, після початку агресії Російської Федерації проти України, в офіційних документах НАТО з'явилося поняття *hybrid warfare*, в якому інформаційна війна була визначена як один з основних елементів. У підсумковому документі Варшавського саміту 2016 року було зазначено, що Альянс розробляє механізми протидії дезінформації, веде роботу з аналізу інформаційних атак

та співпрацює з партнерами у сфері стратегічних комунікацій. З цією метою у НАТО створено спеціальний підрозділ StratCom COE (Центр передового досвіду зі стратегічних комунікацій), що базується в Ризі (Латвія). Він аналізує інформаційні кампанії держав-агресорів, розробляє рекомендації щодо протидії фейковим наративам, проводить навчання для країн-членів та партнерів Альянсу. Україна активно співпрацює з цим центром, отримуючи експертизу у сфері медіабезпеки та протидії російській пропаганді (Ahmadli, J., 2022, с. 7-8).

Одним із найбільш відомих прецедентів інформаційного втручання стала спроба Росії вплинути на президентські вибори у США у 2016 році. За даними розслідування спецпрокурора Роберта Мюллера, російські спецслужби організували масштабну кампанію у соціальних мережах, яка мала на меті посіяти розбрат у американському суспільстві, вплинути на результати голосування, послабити довіру до інститутів демократії. Цей випадок став каталізатором широкої дискусії в ООН і ЄС щодо меж свободи слова, відповідальності за поширення дезінформації та необхідності міжнародного регулювання цифрової сфери. У звітах НАТО та ЄС зазначалося, що подібні кампанії можуть розглядатися як акти гібридної агресії, а в разі значного впливу на суверенітет держави - навіть як форма втручання, що суперечить міжнародному праву.

Європейський Союз, реагуючи на ці виклики, створив у 2015 році структуру East StratCom Task Force - аналітичний підрозділ, який займається виявленням, документуванням і спростуванням російських дезінформаційних кампаній. Ця група публікує щотижневі звіти про фейки, які поширюються в країнах Європи, вивчає методи та канали їх поширення, а також пропонує інституційні заходи для протидії інформаційній агресії. У 2018 році Європейська комісія представила План дій щодо боротьби з дезінформацією, який передбачає тісну взаємодію між державами-членами, платформами соціальних медіа, громадянським суспільством та експертами. У документі визначено, що системне поширення неправдивої інформації може становити загрозу демократії, громадському порядку та безпеці держав, тому необхідне спільне реагування (Scholarly Community Encyclopedia, 2023).

Ще одним важливим кроком ЄС стало ухвалення Кодексу поведінки щодо боротьби з дезінформацією, який підписали найбільші технологічні компанії - Google, Facebook (Meta), Twitter, TikTok, Microsoft. Ці платформи зобов'язалися маркувати або видаляти недостовірний контент, обмежувати охоплення фейкових повідомлень, прозоро звітувати про дії щодо інформаційної безпеки, співпрацювати з фактчекінговими організаціями. Хоча документ має рекомендаційний характер, він став важливим інструментом тиску на цифрових гігантів з боку держав у сфері боротьби з інформаційною загрозою. Після початку повномасштабної війни Росії проти України у 2022 році ЄС також запровадив санкції проти російських пропагандистських каналів, таких як RT і Sputnik, заборонив їх мовлення в країнах-членах та блокував їх онлайн-присутність.

Організація Об'єднаних Націй поки що не має окремого правового механізму регулювання інформаційної безпеки, однак неодноразово порушувала це питання у своїх резолюціях і заявах. Зокрема, у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 73/27 від 2018 року було визнано необхідність формування правил поведінки держав у сфері інформаційної безпеки, в тому числі в контексті кіберпростору (United Nations, 2018). У 2020 році створено Відкриту робочу групу ООН з питань кібербезпеки, яка займається розробкою глобального нормативного підходу до цифрових загроз, включаючи дезінформацію, інформаційне втручання у вибори, інформаційний шантаж. У своїх документах ООН визнає, що поширення фейкової інформації в умовах збройного

конфлікту може посилювати насильство, провокувати порушення прав людини та підривати суверенітет держав.

Україна неодноразово зверталася до ООН, НАТО та ЄС із вимогою визнати інформаційну агресію як окремий тип агресії у розумінні Статуту ООН. У виступах представників України на Генеральній Асамблеї та Раді Безпеки неодноразово наголошувалося про необхідність створення міжнародного механізму фіксації та санкціонування випадків системної інформаційної агресії. Такі ініціативи ще не отримали статусу міжнародного договору, однак сприяли включенню питання інформаційної безпеки до порядку денного низки міжнародних форумів, конференцій з кібербезпеки, а також внутрішніх стратегій держав-членів ООН.

Висновки. Інформаційна війна між Україною та Російською Федерацією стала прикладом того, як слово, зображення, дані можуть мати такий самий вплив, як і ракети чи танки. Вона довела, що контроль над інформаційним простором, швидка реакція на фейки, інформаційна мобілізація населення, стратегічні комунікації з партнерами та послідовна інформаційна політика є не менш важливими, ніж фізична оборона. Успішне протистояння інформаційній агресії є фактором виживання держави, збереження її внутрішньої цілісності та міжнародного авторитету. Тому досвід України є важливим прикладом для міжнародного співтовариства, яке тільки починає формувати механізми правової та політичної реакції на нові виклики інформаційної війни. Україна стала реальним «полем бою» на якому проходять випробування не лише нові види військового озброєння, а й інструменти сучасної інформаційної війни. Анонсовані президентські вибори в Україні під час війни стануть реальним викликом інформаційного інструментарію та нададуть реальний досвід протидії впливу інформаційним війнам під час виборів в «особливих умовах» не тільки для України, а й для всього світу.

Бібліографічний список

- Веденєєв, Д. В. та Семенюк, О. Г. 2022. *Розвиток в Україні науково-концептуальних та організаційно-функціональних засад протидії інформаційно-психологічній зброї як знаряддю гібридної конфліктності (1991–2022 рр.)*. Київ: ДП «Інфотех», 256 с.
- Веденєєв, Д. В. та Семенюк О. Г. 2023. Проблематика інформаційного протистояння в нормативно-правових й доктринальних документах сфери національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. [онлайн], 2, с. 21-25. Доступно: <http://lsei.org.ua/2_2023/2.pdf>
- Галіпчак, В., 2023. Інформаційна війна як складова гібридної війни у умовах російської агресії. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія* [онлайн], 15, с. 26-32. Доступно: <<https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/50/49>>
- Рада національної безпеки і оборони України, 2017. Доктрина інформаційної безпеки України: Рішення РНБО від 25.02.2017. *Верховна Рада України* [онлайн]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0016525-16/ed20170228>>
- Курило, В. С. та Савченко, С. В., 2017. Інформаційна агресія в контексті гібридної війни на сході України. *Освіта та педагогічна наука*. [онлайн], 2(167), с. 5-13. Доступно: <<https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4239/3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>
- Литвиненко, А. Г., 2021. *Інформаційна війна та безпека держави : монографія*. Київ : НАДУ. 276 с.

- Магда, Є. В., 2014. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. [онлайн], 5, с. 138-142. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_5_29>
- Магда, Є.В., 2015. Міжнародний імідж України в контексті гібридної війни. *Вісник Дніпропетровського університету*. [онлайн], 4, с. 232-240. Доступно: <<https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/764/804>>
- Рада національної безпеки і оборони України, 2024. *НКЦК прийняв рішення обмежити використання Telegram в органах державної влади, військових формуваннях, на об'єктах критичної інфраструктури*. [онлайн] Доступно: <<https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/6994.html>>
- Павлюх, М. В., 2022. Методи та засоби російсько-української інформаційної війни (2014–2022): міфи і риторика пропаганди, с. 1017-1025. [онлайн] Доступно: <<http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6346/13382-1?inline=1>>
- Петренко, І. М., 2021. *Кібербезпека та інформаційні війни : навч. посіб.* Львів: ЛНУ ім. І. Франка. 268 с.
- Почепцов, Г., 2015. *Інструментарій хаосу в гібридній війні*. 20 с. [онлайн] Доступно: <<https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/39410990/>>
- Президент України, 2021. *Про стратегію кібербезпеки України: Указ Президента № 447/2021 від 14.05.2021*. [онлайн] Доступно: <<https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>>
- Ткаченко, Л. І., 2022. *Протидія фейкам в умовах воєнного стану : монографія*. Львів : Новий Світ. 198 с.
- Шебаніц, Д. та Шебаніц, В. 2025. Особливості правового регулювання забезпечення інформаційної безпеки на локальному рівні підприємства. *Європейські перспективи*. [онлайн], 1, с. 173-179. Доступно: <https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8821/1/shebanic_osobl_2025_1_173.pdf>.
- Шебаніц, Д. М. та Шебаніц, В. Ф. 2022. Інформаційні війни в період воєнного стану: правові засади протидії. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір: IX міжнародна науково-практична конференція МДУ / За заг. ред. М.В. Трофименка*. Київ: МДУ. с. 40-42. [онлайн] Доступно: <<https://mu.edu.ua/storage/MSU/pages/conferences/2022/Особливості%20інтеграції%20країн%20у%20світовий%20економічний%20та%20політико-правовий%20простір.pdf>>
- Ahmadli, J. 2022. Review of NATO and EU's fight against hybrid threats. *NTUU "KPI" NEWSLETTER. Political Science. Sociology. Law*. 2(54), p. 6-11. [online] Available at: <<https://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/264384/260507>>
- Scholarly Community Encyclopedia, 2023. East StratCom Task Force. Disinformation Review. Brussels: EU External Action, [online] Available at: <https://encyclopedia.pub/entry/29106?utm_source=chatgpt.com>
- Guadagno, R. E. & Guttieri, K. 2019. Fake news and information warfare: An examination of the political and psychological processes from the digital sphere to the real world. *In Research anthology on fake news, political warfare, and combatting the spread of misinformation*, p. 167-191. [online] Available at: <https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/guadagnoguttieri_fakenews.pdf>
- International Committee of the Red Cross, 2022. *International Humanitarian Law and Cyber Operations*. Geneva. 84 p.

Hoffman, F.G., 2009. Hybrid Warfare and Challenges. *Joint Force Quarterly*, p. 34-48. [online] Available at: <<https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA516871.pdf>>

United Nations, 2018. Resolution 73/27 on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security. New York. [online] Available at: <<https://docs.un.org/en/A/RES/73/27>>

References

Ahmadli, J. 2022. Review of NATO and EU's fight against hybrid threats. *NTUU "KPI" NEWSLETTER. Political Science. Sociology. Law*. 2(54), p. 6-11. [online] Available at: <<https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/264384/260507>>

Guadagno, R. E. & Guttieri, K. 2019. Fake news and information warfare: An examination of the political and psychological processes from the digital sphere to the real world. In *Research anthology on fake news, political warfare, and combatting the spread of misinformation*, p. 167-191. [online] Available at: <https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/guadagnoguttieri_fakenews.pdf>

Halipchak, V., 2023. Informatsiina viina yak skladova hibridnoi viiny u umovakh rosiiskoi ahresii [Information warfare as a component of hybrid warfare in the context of Russian aggression]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Serii: Politolohiia* [online], 15, s. 26-32. Available at: <<https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/50/49>> (in Ukrainian).

Hoffman, F.G., 2009. Hybrid Warfare and Challenges. *Joint Force Quarterly*, p. 34-48. [online] Available at: <<https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA516871.pdf>>

International Committee of the Red Cross, 2022. *International Humanitarian Law and Cyber Operations*. Geneva. 84 p.

Kurylo, V. S. ta Savchenko, S. V., 2017. Informatsiina ahresiia v konteksti hibrydnoi viiny na skhodi Ukrainy [Information aggression in the context of hybrid war in eastern Ukraine]. *Osvita ta pedahohichna nauka*. [online], 2(167), s. 5-13. Available at: <<https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4239/3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> (in Ukrainian).

Lytvynenko, A. H., 2021. *Informatsiina viina ta bezpeka derzhavy : monohrafiia [Information War and State Security: Monograph]*. Kyiv : NADU. 276 s. (in Ukrainian).

Mahda, Ye. V., 2014. Vyklyky hibrydnoi viiny: informatsiyni vymir [Challenges of Hybrid War: Information Dimension] *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. [online], 5, s. 138-142. Available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_5_29> (in Ukrainian).

Mahda, Ye.V., 2015. Mizhnarodnyi imidzh Ukrainy v konteksti hibrydnoi viiny [International image of Ukraine in the context of hybrid war]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*. [online], 4, s. 232-240. Available at: <<https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/764/804>> (in Ukrainian).

Pavliukh, M. V., 2022. Metody ta zasoby rosiisko-ukrainskoi informatsiinoi viiny (2014–2022): mify i rytoryka propahandy [Methods and means of Russian-Ukrainian information war (2014–2022): myths and rhetoric of propaganda], s. 1017-1025. [online] Available at: <<http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6346/13382-1?inline=1>> (in Ukrainian).

Petrenko, I. M., 2021. *Kiberbezpeka ta informatsiini viiny : navch. posib [Cybersecurity and information warfare: a textbook]*. Lviv: LNU im. I. Franka. 268 s. (in Ukrainian).

- Pochepstov, H., 2015. *Instrumentarii khaosu v hibridnii viini [Toolkit of chaos in hybrid warfare]*. 20 s. [online] Available at: <<https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/39410990/>> (in Ukrainian).
- Prezydent Ukrainy, 2021. Pro stratehiiu kiberbezpeky Ukrainy: Ukaz Prezidenta № 447/2021 vid 14.05.2021. [On the Cybersecurity Strategy of Ukraine: Presidential Decree No. 447/2021 of 05/14/2021. (data zvernennia 15.12.2025)] [online] Available at: <<https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>> (in Ukrainian).
- Rada natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy, 2017. Doktryna informatsiinoi bezpeky Ukrainy: Rishennia RNBO vid 25.02.2017 [Doctrine of Ukraine: NSDC Decision of 25.02.2017]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0016525-16/ed20170228>> (in Ukrainian).
- Rada natsionalnoi bezpeky i obory Ukrainy, 2024. NKTsK pryiniav rishennia obmezhyty vykorystannia Telegram v orhanakh derzhavnoi vlady, viiskovykh formuvanniakh, na ob'ekтах krytychnoi infrastruktury [The NCCC decided to restrict the use of Telegram in government bodies, military formations, and critical infrastructure facilities]. [online] Available at: <<https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/6994.html>> (in Ukrainian).
- Scholarly Community Encyclopedia, 2023. East StratCom Task Force. Disinformation Review. Brussels: EU External Action, [online] Available at: <https://encyclopedia.pub/entry/29106?utm_source=chatgpt.com>
- Shebanits, D. M. ta Shebanits, V. F. 2022. Informatsiini viiny v period voiennoho stanu: pravovi zasady protydiv [Information wars during martial law: legal principles of counteraction]. *Osoblyvosti intehratsii krain u svitovyi ekonomichnyi ta polityko-pravovyi prostir: IX mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia MDU / Za zah. red. M.V. Trofymenka*. Kyiv: MDU. s. 40-42. [online] Available at: <<https://mu.edu.ua/storage/MSU/pages/conferences/2022/Osoblyvosti%20intehratsii%20krain%20u%20svitovy%20ekonomichny%20ta%20polityko-pravovy%20prostir.pdf>> (in Ukrainian).
- Shebanits, D. ta Shebanits, V. 2025. Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання zabezpechennia informatsiinoi bezpeky na lokalnomu rivni pidpriemstva [Peculiarities of legal regulation of information security at the local level of the enterprise]. *Yevropeiski perspektyvy*. [online], 1, s. 173-179. Available at: <https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8821/1/shebanic_osobl_2025_1_173.pdf> (in Ukrainian).
- Tkachenko, L. I., 2022. *Protydiva feikam v umovakh voiennoho stanu : monohrafiia [Counteraction to fakes in martial law: monograph]*. Lviv : Novyi Svit. 198 s. (in Ukrainian).
- United Nations, 2018. Resolution 73/27 on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security. New York. [online] Available at: <<https://docs.un.org/en/A/RES/73/27>>
- Viedenieiev, D. V. ta Semeniuk O. H. 2023. Problematyka informatsiinoho protyborstva v normatyvno-pravovykh y doktrynalnykh dokumentakh sfery natsionalnoi bezpeky Ukrainy [The problem of information confrontation in regulatory and doctrinal documents of the national security sphere of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. [online], 2, s. 21-25. Available at: <http://lsej.org.ua/2_2023/2.pdf> (in Ukrainian).
- Viedenieiev, D. V.ta Semeniuk, O. H. 2022. *Rozvytok v Ukraini nauково-kontseptualnykh ta orhanizatsiino-funktsionalnykh zasad protydiv informatsiino-psykholohichnii zbroi yak znariaddiu hibrydnoi konfliktnosti (1991–2022 rr.) [Development in Ukraine of*

scientific-conceptual and organizational-functional principles of countering informational-psychological weapons as a tool of hybrid conflict (1991–2022)]. Kyiv: DP «Infotekh», 256 s. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 15.11.2025 р.

**D. Shebanits,
D. Trifonov.**

INFORMATION AS A MODERN WEAPON: NATIONAL AND INTERNATIONAL PRACTICE OF COUNTERACTION

This article is devoted to defining the role of information as a key tool in modern wars and hybrid conflicts, as well as the legal regulation of information security in military operations.

The study analyzes the functioning of information as an object of legal protection and as a means of influence in armed conflict. Particular attention is paid to the study of psychological operations, disinformation, propaganda, and cyberattacks as elements of information aggression. From the first days of the conflict in Ukraine, Russia launched a powerful propaganda campaign, the aim of which was to create a distorted picture of events in the information space. Thus, at the international level, the Russian Federation tried to justify its actions by presenting them as «protection of the Russian-speaking population», «a special operation against Nazism», and «a response to threats from NATO». Another direction was the struggle for an international information initiative. The Russian Federation used all opportunities to influence public opinion abroad, in particular through a network of state and private propaganda media (RT, Sputnik, etc.), information attacks on international institutions, and promotion of alternative interpretations of events in Ukraine. Narratives were spread about alleged «Western interference», «external control of Ukraine», «US biolaboratories», «genocide in Donbas», etc. Such messages were actively supported at the level of official statements, diplomatic demarches, and financing of friendly political forces abroad.

The study analyzed the provisions of international humanitarian law, national legislation of Ukraine on information security, as well as international practice of countering information aggression. A modern democratic state governed by the rule of law must ensure a balance between freedom of speech, dissemination of information, and information as a tool of modern information warfare. One option for achieving such a balance is to create independent regulatory bodies that will operate on the basis of the law and in compliance with international standards.

Approaches to improving the legal regulation of the use of information in wartime are proposed, and the need to develop separate legal mechanisms for effective counteraction to the tools of information warfare is substantiated.

Key words: *information warfare, disinformation, propaganda, hybrid warfare, information aggression, information security.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- АВТОМЕСНКО ОЛЕГ МИХАЙЛОВИЧ - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня освітньої програми «Політологія. Політична аналітика та експертиза» Маріупольського державного університету. E-mail: oleh.avtomieienko@mu.edu.ua
- БАБІНА ВАЛЕНТИНА ОЛЕКСАНДРІВНА - кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин та права, Національний університет "Одеська Політехніка". E-mail: nauka2506@ukr.net ORCID 0000-0003-2796-5024
- БАНЧУК-ПЕТРОВА ОЛЕНА ВІКТОРІВНА - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри конституційного, міжнародного права та правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності та права. E-mail: nauka2506@ukr.net ORCID 0000-0001-8426-1475
- ГЕДЬО АННА ВОЛОДИМИРІВНА – докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри історії України Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. E-mail: a.hedo@kubg.edu.ua ORCID 0000-0003-4151-0747
- ГРІДІНА ІРИНА МИКОЛАЇВНА – доктор історичних наук, професор, професор кафедри політології та міжнародних відносин Маріупольського державного університету. E-mail: i.gridina@mu.edu.ua. ORCID 0000-0002-3398-7708
- ДЕМЧЕНКО РУСЛАН МИХАЙЛОВИЧ - аспірант факультету права та міжнародних відносин Державного університету «Київський авіаційний інститут». E-mail: 8863369@stud.kai.edu.ua ORCID 0009-0001-1896-0443
- КАРЧЕВСЬКА ОЛЕНА ВАСИЛІВНА - кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля. E-mail: karchevska@snu.edu.ua ORCID 0000-0002-8046-5208
- КОКОТІХІН ДМИТРО ВАЛЕНТИНОВИЧ - аспірант кафедри історії та археології історичного факультету Маріупольського державного університету E-mail: vrshtonda.fshn24@kubg.edu.u kokotikhin@gmail.com ORCID 0009-0001-8179-3668
- КОНСТАНТИНОВА ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Маріупольського державного університету. E-mail: u.konstantynova@mu.edu.ua ORCID 0009-0007-1399-340x
- КОРОБКА ВАДИМ МИКОЛАЙОВИЧ - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології Маріупольського державного університету. E-mail: v.korobka@mu.edu.ua ORCID 0000-0002-2030-498X
- КОРОБКА ЮЛІЯ ВІТАЛІЇВНА - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанної та музейної справи Мукачівського державного університету. E-mail: Yu.Korobka@mail.msu.edu.ua ORCID 0000-0003-4518-4264
- КОТЛЯРЕВСЬКА СВІТЛАНА СЕРГІЇВНА - аспірантка Державного університету «Київський авіаційний інститут». E-mail: skotlyarevska@gmail.com ORCID 0009-0008-4020-6544
- КРАВЧЕНКО ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА - доктор історичних наук, професор, доцент Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. E-mail: nauka2506@ukr.net ORCID 0000-0001-6524-1997

МЕНДРІН ОЛЕКСІЙ ВІКТОРОВИЧ - доктор філософії (PhD) з політології, старший викладач кафедри міжнародних відносин та стратегічних студій Державного університету «Київський авіаційний інститут». E-mail: oleksii.mendrin@npp.kai.edu.ua. ORCID 0000-0002-8458-6883

НОВАКОВА ОЛЕНА ВІКТОРІВНА – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. E-mail: nev_lg@ukr.net. ORCID 0000-0002-0402-1904

ПАХОМЕНКО СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Маріупольський державний університет. E-mail: s.pakhomenko@mu.edu.ua. ORCID 0000-0003-1137-3585

ПАЦЬОРА ЖАННА ВОЛОДИМИРІВНА - аспірантка освітньо-наукової програми доктора філософії "Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії", Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка E-mail: zhanna.patsora@cscrsd.org.ua ORCID 0009- 0009-0007-5388-980x

САЛЬНИКОВА НАТАЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної діяльності Маріупольського державного університету. E-mail: natalisalnikova2601@gmail.com. ORCID 0000-0003-4931-0491

ТАРАСЕНКО ВЛАДИСЛАВ В'ЯЧЕСЛАВОВИЧ - аспірант Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: ovech4nok@gmail.com ORCID 0009-0006-2459-1740

ТРИМА КАТЕРИНА АНДРІЇВНА - кандидат політичних наук, старший науковий співробітник, гостьовий лектор, Грузинський університет імені Давида Агмашенебелі. E-mail: katet@ukr.net. ORCID 0000-0001-5567-1387

ТРІФОНОВ ДМИТРО АНДРІЙОВИ - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми 081 Право Маріупольський державний університет. E-mail: dmitrijtrifonov8@gmail.com ORCID 0009-0001-3728-7506

ШЕБАНІЦ ДІАНА МИКОЛАЇВНА - кандидат історичних наук, доцент кафедри права Маріупольського державного університету. E-mail: d.shebanic@mu.edu.ua ORCID 0000-0002-8897-9721

ШТОНДА ВЕРОНІКА - студентка Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка E-mail: vrshtonda.fshn24@kubg.edu.ua ORCID 0009-0005-5398-8264

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

- AVTOMENKO OLEG - Secondary education (master's degree) student in the educational programme 'Political Science. Political Analysis and Expertise' at Mariupol State University. E-mail: oleh.avtomieienko@mu.edu.ua
- BABINA VALENTINA - candidate of political sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Relations and Law, National University Odessa Polytechnic. E-mail: nauka2506@ukr.net ORCID 0000-0003-2796-5024
- BANCHUK-PETROSOVA OLENA - Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Constitutional, International Law and Legal Disciplines at the Kyiv University of Intellectual Property. E-mail: nauka2506@ukr.net ORCID 0000-0001-8426-1475
- DEMCHENKO RUSLAN - postgraduate student at the Faculty of Law and International Relations, Kyiv Aviation Institute State University. E-mail: 8863369@stud.kai.edu.ua ORCID 0009-0001-1896-0443
- GRIDINA IRYNA – Dr. habil. (Historical Sciences), Professor, Professor, Political Sciences and International Relations Chair, Mariupol State University. E-mail: i.gridina@mu.edu.ua. ORCID 0000-0002-3398-7708.
- HEDO ANNA – Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Ukraine Faculty of social and humanitarian sciences, Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University. E-mail: a.hedo@kubg.edu.ua ORCID 0000-0003-4151-0747
- KARCHEVSKA OLENA – PhD in Political Science, Associate Professor at the Department of Economic and Legal and Socio-Political Disciplines, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. E-mail: karchevska@snu.edu.ua ORCID 0000-0002-8046-5208
- KOKOTIKHIN DMYTRO – PhD student of the Department of History and Archeology in the faculty of History in Mariupol State University. E-mail: vrshtonda.fshn24@kubg.edu.ua kokotikhin@gmail.com ORCID 0009-0001-8179-3668
- KONSTANTYNOVA YULIIA – PhD in History, Associate Professor, Political Science and International relations Department, Mariupol State University. E-mail: u.konstantynova@mu.edu.ua ORCID 0009-0007-1399-340x
- KOROBKA VADYM – PhD (History), Associate Professor of the Department of History and Archeology, Mariupol State University. E-mail: v.korobka@mu.edu.ua ORCID 0000-0002-2030-498X
- KOROBKA YULIIA – PhD (History), Associate Professor of the Department of hotel, restaurant and museum affairs, Mukachevo State University. E-mail: Yu.Korobka@mail.msu.edu.ua ORCID 0000-0003-4518-4264
- KOTLIAREVSKA SVITLANA - Postgraduate student at Kyiv Aviation Institute State University. E-mail: skotlyarevska@gmail.com ORCID 0009-0008-4020-6544
- KRAVCHENKO OLENA - Doctor of Historical Sciences, Professor, Associate Professor Educational and Scientific Institute of International Relations, Semen Kuznets Kharkiv National University of Economics. E-mail: nauka2506@ukr.net ORCID 0000-0001-6524-1997
- MENDRIN OLEKSIY - PhD in Political Science, Senior Lecturer at the Department of International Relations and Strategic Studies State University "Kyiv Aviation Institute". E-mail: oleksii.mendrin@npp.kai.edu.ua. ORCID 0000-0002-8458-6883
- NOVAKOVA OLENA - Doctor of Political Sciences, Professor, Professor of Department of Political Sciences, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. E-mail: nev_lg@ukr.net. ORCID 0000-0002-0402-1904
- PAKHOMENKO SERGII - candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Political Science and International Relations, Mariupol State University. E-mail: s.pakhomenko@mu.edu.ua. ORCID 0000-0003-1137-3585.

PATSORA ZHANNA - PhD student in the educational and scientific programme 'International Relations, Public Communications and Regional Studies' at the Educational and Scientific Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: zhanna.patsora@cscrsd.org.ua ORCID 0009-0009-0007-5388-980x

SALNIKOVA NATALIYA - PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Information Activities, Mariupol State University. E-mail: natalisalnikova2601@gmail.com. ORCID 0000-0003-4931-0491.

SHEBANITS DIANA - PhD in History, Associate Professor of the Department of Public-Law Disciplines, Mariupol State University. E-mail: d.shebanic@mu.edu.ua ORCID 0000-0002-8897-9721

SHTONDA VERONIKA - Student at the Faculty of Social Sciences and Humanities, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University E-mail: vrshtonda.fshn24@kubg.edu.ua ORCID 0009-0005-5398-8264

TARASENKO VLADISLAV - Postgraduate student at the Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: ovech4nok@gmail.com ORCID 0009-0006-2459-1740

TRIFONOV DMYTRO - higher education student of the second (master's) level of higher education of the educational and professional program 081 Law Mariupol State University. E-mail: dmitrijtrifonov8@gmail.com ORCID 0009-0001-3728-7506

TRYMA KATERYNA - PhD in Political Science, Senior Research Fellow, Guest Lecturer, David Aghmashenebeli University of Georgia. E-mail: katet@ukr.net. ORCID 0000-0001-5567-1387

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ІСТОРІЯ, ПОЛІТОЛОГІЯ
ВИПУСК 43

Редакційна колегія:

Головний редактор – д.політ.н., проф. Я. Б. Турчин
Заступник головного редактора – д.і.н., проф. В. М. Романцов
Відповідальний секретар – к.і.н., доц. Ю. В. Константинова

Засновник Маріупольський державний університет
03037, м. Київ, пр. Повітряних сил, 31
e-mail: visnyk-polit.hist@mu.edu.ua

Публікується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редакція не несе відповідальності за авторський стиль статей